

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
Управління освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації
Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Київський університет імені Бориса Грінченка
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди
Лебединський педагогічний фаховий коледж імені А.С. Макаренка
Путівльський педагогічний фаховий коледж імені С.В. Руднева

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА: ВІД ТРАДИЦІЙ ДО ІННОВАЦІЙ

ЗБІРНИК

*наукових статей студентів,
магістрантів та молодих науковців*

01-02 листопада 2022 року

Суми – 2022

*Друкується згідно з рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту педагогіки і психології
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
(протокол №3 від 20 жовтня 2022 р.)*

Редакційна колегія

- Л.В. Пшенична** – кандидат наук з державного управління, професор, перший проректор Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка.
- О.Ю. Кудріна** – доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної (наукової) роботи Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.
- С.М. Кондратюк** – кандидат педагогічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка.
- А.В. Вертель** – кандидат філософських наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.
- Н.М. Павлуценко** – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.
- О.В. Лобова** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка.
- Л.В. Пушкар** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.
- О.І. Гаврило** – кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка.
- О.О. Васько** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка.
- С.Л. Парфілова** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка.
- А.П. Колишкіна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної і початкової освіти, заступник директора з навчально-методичної роботи Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.
- Є.Д. Харькова** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка.
- О.В. Шаповалова** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка.
- В.Г. Бутенко** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка.
- О.С. Білєр** – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної і початкової освіти, представник наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів та молодих учених Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ № 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Катерина Булах, Віта Бутенко <i>ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК ЗОБРАЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ .....</i>	8
Катерина Бурба, Віта Бутенко <i>ФОРМИ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї .....</i>	12
Настя Василенко <i>ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ .....</i>	17
Альона Вензенко, Ольга Шаповалова <i>ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ .....</i>	20
Владислава Віляєва <i>ПОНЯТТЯ «ОБДАРОВАНІСТЬ» ЇЇ ВИДИ ТА ВИЯВЛЕННЯ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ .....</i>	25
Анжела Гнатенко, Ольга Шаповалова <i>ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ .....</i>	29
Аліна Гребинюк <i>РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ .....</i>	34
Тетяна Демиденко <i>ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕТОДИКИ МАРІЇ МОНТЕССОРІ В СЕНСОРНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ .....</i>	38
Дарія Жовба, Ольга Шаповалова <i>СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ .....</i>	42
Аліна Карацюба, Ольга Шаповалова <i>МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ .....</i>	47
Іванна Коваленко, Віта Бутенко <i>ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....</i>	51
Ірина Коновалова <i>ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПЕЙЗАЖНОГО ЖИВОПИСУ .....</i>	55
Ольга Костюченко, Ольга Шаповалова <i>МУЗИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ...</i>	60

Оксана Курочкіна, Ольга Шаповалова	
<i>ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ .....</i>	<i>66</i>
Ірина Максющенко, Олена Гаврило	
<i>РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....</i>	<i>71</i>
Анастасія Олійник, Віта Бутенко	
<i>ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....</i>	<i>75</i>
Катерина Петренко, Віта Бутенко	
<i>ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРО ГЕОМЕТРИЧНІ ФІГУРИ ТА ФОРМИ ПРЕДМЕТІВ .....</i>	<i>80</i>
Анастасія Роговець, Віта Бутенко	
<i>ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ .....</i>	<i>85</i>
Карина Руденко, Ольга Шаповалова	
<i>ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ .....</i>	<i>90</i>
Тетяна Сайко, Євдокія Харькова	
<i>ВИКОРИСТАННЯ МАЛИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ЖАНРІВ У РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ.....</i>	<i>95</i>
Ірина Терещенко, Євдокія Харькова	
<i>СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА .....</i>	<i>99</i>
Вікторія Тронько, Віта Бутенко	
<i>УКРАЇНСЬКА КАЗКА В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....</i>	<i>103</i>
Марина Шинкаренко Віта Бутенко	
<i>ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....</i>	<i>108</i>
СЕКЦІЯ №2. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ	
Галина Бабій, Євдокія Харькова	
<i>ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ .....</i>	<i>113</i>
Дар'я Бойченко, Ольга Шаповалова	
<i>ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КУЛЬТУРИ СПОЖИВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ .....</i>	<i>117</i>

Настя Бондар	
<i>ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ .....</i>	121
Катерина Горенко, Євдокія Харькова	
<i>ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА. ....</i>	126
Альона Дядченко	
<i>ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ. ....</i>	131
Марія Колесник, Ольга Шаповалова	
<i>ХАРАКТЕРИСТИКА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ .....</i>	136
Максим Кириченко, Віта Бутенко	
<i>МОРАЛЬНО-ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КАЗОК В. СУХОМЛИНСЬКОГО.....</i>	142
Мирослав Лебідь, Віта Бутенко	
<i>ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ГОТОВНІСТЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ.....</i>	146
Лілія Левченко, Віта Бутенко	
<i>ПРАЦЯ ЯК ЗАСІБ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ .....</i>	150
Ольга Небилиця, Євдокія Харькова	
<i>РОДИННІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЗАСІБ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ. ....</i>	154
Любов Панченко	
<i>ВПЛИВ КІНОМИСТЕЦТВА НА ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....</i>	159
Анна Сітарська	
<i>ВИКОРИСТАННЯ МУЗИКОТЕРАПІЇ В УМОВАХ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗИЧНИХ ЗАНЯТЬ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ .....</i>	163
Анжела Сироватка	
<i>ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTI ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....</i>	167
Вікторія Стрикун	
<i>ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ .....</i>	171
Олена Фоменко	
<i>ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНИЙ РОЗВИТК ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ БЛОКІВ ДЬЄНЕСА.....</i>	175

Дуан-Чень, Оксана Білер

*ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ* 180

**СЕКЦІЯ № 3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНОЇ
ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

Аліна Бочагова

*ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ МЕТОДОМ ПРОЄКТІВ* 185

Наталія Варварук, Ольга Васько

*ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ LEGO-ТЕХНОЛОГІЇ
У ФОРМУВАННІ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ* 188

Катерина Голуб, Наталія Павлущенко

*ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС* 192

Ірина Горват

*ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ* 196

Вікторія Денисенко, Алла Тарновська, Надія Жадько

*ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ* 200

Вікторія Зінь

*МЕТОД ПРОЄКТУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ* 204

Єлизавета Єфремова

*РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ* 209

Аліна Іващенко, Наталія Павлущенко

*ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ* 213

Олександра Кащенко

*ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ* 215

Катерина Кихно

*ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ УМІНЬ
РОЗВ'ЯЗУВАТИ ЗАДАЧІ НА РУХ НА ЗАСАДАХ
ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ* 218

Зоряна Колбасіна, Лариса Пушкар <i>МЕТОДИ І ПРИЙОМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	222
Людмила Колесник <i>ЗНАЧЕННЯ ГРИ ТА ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»</i>	226
Тетяна Костюк, Оксана Білер <i>РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ</i>	229
Тетяна Кудрявцева, Оксана Білер <i>LEGO-ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ</i>	234
Марія Павленко <i>ЗАСТОСУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО ДЛЯ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ УЧНІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ПОЛЬСЬКИХ ШКОЛАХ</i>	238
Любов Устинова, Віта Бутенко <i>СТИМУЛЮВАННЯ ІНТЕРЕСУ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО ТВОРЧОЇ, САМОСТІЙНОЇ ТА ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ</i>	243
Вікторія Худолій, Наталія Павлущенко <i>ПРОЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ</i>	247
Анна Яковлева <i>ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ</i>	250
 СЕКЦІЯ № 4. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	
Олена Бузько <i>ВАЛЬДОРФСЬКА ПЕДАГОГІКА. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ</i>	253
Яна Семенова, Світлана Кондратюк <i>УТВОРЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ</i>	256

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Катерина Булах,
Віта Бутенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ВИКОРИСТАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК ЗОБРАЖУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація: У статті здійснено класифікацію груп нетрадиційних технік зображувальної діяльності; визначено методи роботи дітей дошкільного віку з різними матеріалами; розкрито функції, етапи, форми роботи по використанню нетрадиційних технік зображувальної діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти.

Ключові слова: нетрадиційні техніки зображувальної діяльності; заклад дошкільної освіти.

Постановка проблеми. Одним із актуальних завдань національної дошкільної освіти є формування гармонійно розвиненої творчої особистості – її природних нахилів, обдарувань, здібностей, уяви, фантазії тощо. Нетрадиційні засоби малювання значною мірою впливають на розвиток художнього смаку дітей дошкільного віку і є однією із складових частин загального процесу виховання. Тому варто періодично ознайомлювати їх з неординарними методами зображення предметів на основі різних матеріалів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що аспект пошуку найбільш ефективних шляхів організації життя дітей таким чином, щоб вони змогли реалізувати власні фантазії, пізнавальну і творчу активність є предметом пильної уваги багатьох дослідників: Г. Давидова, М. Демчук, Т. Журавко, О. Опалюк, В. Полякова, В. Рогозіна, Н. Скрипка, Г. Сухорукова та ін. Вважаємо за доцільне систематизування особливостей використання нетрадиційних технік зображувальної діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти.

Мета статті: розкрити особливості використання нетрадиційних технік зображувальної діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Зображувальна діяльність нетрадиційним прийомом – це цікава діяльність, яка дивує, захоплює дітей і приваблює їх тим, що ці способи дозволяють швидко здобути бажаний результат, якого за допомогою звичайної техніки дуже важко

досягти. Використовуючи нетрадиційні техніки, педагог реалізує завдання, визначені в програмі розвитку дітей дошкільного віку «Я у Світі» [5]: сприяти розвитку творчих здібностей дітей засобами образотворчого мистецтва з використанням нетрадиційних технік; розширювати уявлення дітей про нетрадиційні техніки зображувальної діяльності; виявляти і розвивати творчий потенціал кожної дитини; формувати інтерес до зображувальної діяльності та нетрадиційних технік; розвивати здатність бачити світ очима художників, помічати і творити красу; формувати естетичне ставлення до навколишньої дійсності.

Для забезпечення досягнення успіхів по виконанню цих завдань можна використовувати нетрадиційні техніки зображувальної діяльності, які доступні й не складні для дітей дошкільного віку. Для зручності у класифікації нетрадиційних технік вважаємо за необхідне їх систематизацію у групи, де дитина використовує як інструмент:

- *власне тіло* (малювання пальчиком, ребром долоньки, кулачком, долонькою, ступнею);
- *різноманітне обладнання* (соску, зім'яті серветки, зім'ятий целофан, зім'ятий папір, квачик із тканини, ватні палички, пір'я, зубна щітка, помазок для бриття, рельєфний картон, жорсткий напівсухий пензлик, поролон, нитки, піпетка);
- *різноманітні фони* (малювання по склу, по дзеркалу, на клейонці, на піску, на молоці, на зволоженому папері, на зім'ятому папері, тиснення на фользі, на целофані, на файлах, на тканині, на пір'ї, диски, платівки);
- *штампи* (з овочів, з макаронів, відбитки листям, квіточками, гілочками, пробками, губкою);
- *матеріали для нанесення на фон* (молоко, кава, чай, вижимка фруктів, вітражні фарби; мильні бульбашки, свічка, воскові крейдочки, сіль, піна для бриття, пластилін).

Цікавими для дітей є методи роботи з різними матеріалами, яким науковці і практики дали специфічні назви: ляпкографія, ляпкографія з трубочкою, пуантилізм, монотипія, розмивання, розбілювання, набризк, пластилінографія, акватипія, гратаж, колаж, батік, ниткографія, насип різних матеріалів (кольорова манка, крупи, яєчна шкарлупа, вата, пух), кубізм (малювання без геометричних фігур, але наслідуючи їх), пісочні картини, розмалювання камінчиків.

Зробити висновок про значення використання нетрадиційних технік у розвитку особистості дитини допоможе осмислення функцій зображувальної діяльності, а саме [1; 4 та ін.]: *гедоністична функція* полягає в тому, що малювання, ліплення, аплікаційна діяльність розважають дитину, граючи вона отримує задоволення; *естетична функція* вбачається у розвитку чутливості дитини до кольору та його

відтінків, форми, простору, фактури матеріалу, розвитку естетичного смаку та елементів естетичної культури; *просвітницька функція* виявляється у можливостях до саморуку дитини до цінностей культури: відкриття в собі нових можливостей пізнання світу, пізнання зображувально-виражальних можливостей матеріалів; *виховна функція* зображувальної діяльності полягає у прихованих в ній можливостях для формування адекватної позитивної Я-концепції дитини: розвиток організованості, цілеспрямованості, творчості, самооцінки та інших бажаних рис і характеристик особистості, які сприятимуть соціалізації дитини, гармонізації її стосунків із соціумом; *комунікативна функція* вбачається у наявності можливості спілкування у процесі зображувальної діяльності; *евристична функція* відкриває можливості для користування нею з метою розвитку креативної сфери особистості, творчих здібностей; *сугестивна функція* виявляє себе в тому, що саме в ній можна допомогти дитині повірити в себе, власні можливості, виховати впевненість у собі.

Аналізуючи визначені функції зображувальної діяльності, можна зазначити, що заняття з використанням нетрадиційних технік сприяють зняттю дитячих страхів; вчать дітей працювати з різноманітним матеріалом, при цьому ще й вільно висловлюючи власний задум; спонукають дітей дошкільного віку до творчих пошуків і рішень; розвивають впевненість у своїх силах, просторове мислення, почуття композиції, ритму, колориту, кольоросприйняття; почуття фактурності і об'ємності, дрібну моторику рук, творчі здібності, уяву і політ фантазії, і основне це те, що під час роботи діти отримують естетичне задоволення.

Враховуючи гедоністичну функцію використання нетрадиційних технік зображувальної діяльності, педагогам варто відмовитися від багатьох традиційних прийомів роботи, що використовуються на заняттях, наприклад: недопустимі команди, накази, вимоги та примуси; дитина сама може вибрати для себе ті види та зміст роботи, зображувальні матеріали та власний темп, які їй підходять; дитина може відмовитися від виконання деяких завдань, вербалізації своїх почуттів та переживань, колективного обговорення тощо (способи включення дітей у роботу багато в чому залежать від педагогічного такту та майстерності педагога); дитина може лише спостерігати за роботою товариша або займатися чим-небудь за бажанням, якщо це не суперечить соціальним та груповим нормам; заборонена оцінка суджень, критика та покарання.

Визначивши небажані прийоми щодо використання нетрадиційних технік, варто розкрити доцільні методи і прийоми педагогічного супроводу. З огляду на особистісно-орієнтовану модель

освіти, жодною мірою не заперечуючи наочні, словесні і практичні методи, вважаємо найбільш актуальними в оволодінні нетрадиційними техніками, методи класифіковані В. Павленко [2], які структуровані в певну систему: *інформаційно-рецептивні методи*: метод багатоканальної діяльності (відомо, що діти краще засвоюють ті знання, які торкаються їхніх почуттів, тому головне – викликати інтерес до техніки, позитивну емоційно-ціннісну мотивацію, спрямовувати отримання інформації за допомогою різних рецепторів-аналізаторів); метод мікрофона (групове обговорення, що дає можливість кожному висловити власну думку щодо способів роботи); метод чарівних перевтілень (допомагає дітям уявити себе в іншому образі (художника) і т.д.); *репродуктивні методи*: наслідування зразка креативної поведінки педагога, способів дій у ситуаціях вибору; вправлення у техніках; дії поруч з педагогом; *евристичні методи*: вибір, експериментування, обговорення, проект (творче завдання), «входження в картину». Завдяки цим методам актуалізується уява, образне мислення, образна пам'ять, збільшується ступінь свободи дитини, її активність, винахідливість.

Спираючись на розвідки педагогів [3], вважаємо, що у методиці роботи по оволодінню дітьми нетрадиційними техніками доцільно виділити *3 етапи*: 1) знайомство з технікою. Цей етап передбачає (презентація педагогом техніки; прийом порівняння; експериментування з матеріалами; підбір і використання музики, художнього слова; розгляд ілюстрацій, виконаних у нетрадиційній техніці); 2) вправлення у нетрадиційній техніці; 3) самостійне перенесення знань і вмінь у творчу самостійну діяльність.

Особистісно-орієнтована модель освіти потребує адекватних підходів у виборі форм організації роботи з дітьми дошкільного віку. Формою організованого навчання нетрадиційних технік є заняття. Головна вимога до них – забезпечення діалектичного зв'язку свідомості і діяльності, реалізація інтегрованого підходу.

В умовах повсякденного життя формами особистісно-розвивального спілкування педагога з дитиною є спільне споглядання робіт виконаних у нетрадиційній техніці, екскурсії до музеїв, виставок, живе споглядання природи, все це збагачує дитячі задуми, спонукає до перенесення вражень у роботи дітей дошкільного віку. Також у повсякденній життєдіяльності педагог використовує індивідуальну роботу, «пізнавальні і творчі хвилинки», ігрову діяльність.

Особливою й унікальною формою організації роботи з дітьми по оволодінню нетрадиційними техніками є самостійна художня діяльність дітей. Вона розгортається у вільний від занять час за ініціативою дітей і має високий ступінь свободи дитини у виборі теми, матеріалів, технік тощо.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, аналіз теоретичних доробків дає нам підстави стверджувати, що нетрадиційні техніки зображувальної діяльності надають позитивний вплив на всебічний і гармонійний розвиток дітей дошкільного віку, тому конче необхідне використання їх в дитячій творчості. Подані вище техніки допомагають зберегти психічну рівновагу дитини, дають можливість безпечного виходу емоцій, при цьому дитина має можливість бути вільною від будь-якого тиску, нав'язування чужої думки, що сприяє зміцненню віри дитини у власні сили, розвитку її індивідуальність, автономність.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті особливостей використання нетрадиційних технік зображувальної діяльності у розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нетрадиційні техніки малювання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: навчально-методичний посібник / Т.В. Журавко; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань: Візаві, 2020. 125 с.
2. Павленко В.В. Методи проблемного навчання. *Нові технології навчання: наук.-пед. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки.* Київ, 2014. Вип. 81. 84 с. С. 75–79.
3. Полякова Л. Нетрадиційні техніки малювання – стимул до творчості. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2013. № 8. С. 43–50.
4. Сухорукова Г.В. (заг. ред.), Дронова О.О., Голота Н.М., Янцур Л.А. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі: підручник. К.: Вид. Дім «Слово», 2010. 376 с.
5. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

**Катерина Бурба,
Віта Бутенко**

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

ФОРМИ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА СІМ'Ї

Анотація: У статті визначено основні положення, які визначають зміст, організацію і методичку спільної роботи закладу дошкільної освіти та сім'ї та завдання цієї роботи; уточнено кроки до партнерства в означеному напрямі; систематизовано форми партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Ключові слова: сім'я; заклад дошкільної освіти; партнерська взаємодія; форми.

Постановка проблеми. Сім'я і заклад дошкільної освіти – два суспільні інститути, що мають єдину мету – виховання і розвиток дитини. Але, на жаль, педагогам і батькам не завжди вистачає

взаєморозуміння, тактовності, терпіння, щоб почути одне одного і дійти згоди. Важливо усвідомити, що ми – партнери, а успішним партнерство може бути лише за наявності довіри та взаємоповаги. Аби уникати формалізму у таких взаєминах, вихователю доцільно продумувати шляхи вдосконалення взаємодії з сучасними батьками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що у педагогічній науці накопичений значний теоретичний матеріал з проблеми налагодження взаємин між членами родини та працівниками закладу дошкільної освіти. Аналіз змісту взаємодії здійснюють – В. Афтаназів, А. Богуш, Т. Валентьєва, О. Долинна, Л. Жильцова, С. Кампов, Л. Нагай, Т. Поніманська, Н. Семенова, А. Сільчук та ін.; науковий пошук нових форм організації співпраці вихователя з батьками реалізують Т. Башинська, Г. Бєленька, С. Білоус, А. Гресь, С. Івах, О. Ковтун, Н. Кравчук, В. Лесик, В. Новікова та ін. Попри значну кількість досліджень, постійного оновлення та покращення потребують підходи до партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Мета статті: систематизувати форми партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Спільна робота закладу дошкільної освіти та сім'ї повинна будуватися на основних положеннях, які визначають зміст, організацію і методику цієї роботи. Розкриємо їх детальніше.

1. *Єдність у роботі закладу дошкільної освіти та сім'ї* щодо виховання дітей дошкільного віку, яка досягається, коли мета і завдання виховання добре відомі і зрозумілі не тільки вихователям, а й батькам, коли батьки знайомі з основним змістом, методами і прийомами виховання дітей і застосовують їх на практиці.
2. *Довіра у взаєминах між вихователями та батьками*, розуміння потреб та інтересів дитини і власних обов'язків, зміцнення авторитету педагога в сім'ї і батьків у закладу дошкільної освіти. Встановлення гуманних відносин на основі доброзичливої критики і самокритики.
3. *Взаємодопомога у спільній роботі* щодо виховання дітей дошкільного віку. Заклад дошкільної освіти щодня різноманітними шляхами допомагає родині у вихованні дітей. Своєю чергою батьки також тою чи іншою мірою сприяють виховній та господарській роботі, піклуючись про виховання не тільки своєї дитини, а й інших дітей.
4. *Вивчення кращого досвіду сімейного виховання*, пропаганда його серед батьків, використання в роботі закладу дошкільної освіти позитивних, інноваційних методів сімейного виховання (в підході до окремих дітей та ін.).

5. *Використання різноманітних форм роботи* закладу дошкільної освіти з сім'єю. Щоденне спілкування вихователя з батьком чи матір'ю дитини надає можливості для індивідуальної роботи. Інтегрування різних форм роботи з батьками мають доповнювати один одного.
6. *Систематичне налагодження взаємин* закладу дошкільної освіти з батьками упродовж навчального року з урахуванням завдань і змісту освітньої роботи з дітьми дошкільного віку, вимог до рівня підготовки дитини до школи.
7. *Залучення активу батьків* (батьківського комітету), громадськості до діяльності закладу дошкільної освіти. Очевидно, що організувати взаємодію із сім'єю непросто, готових порад і правил не існує. Успіх залежить від досвіду, інтуїції, компетентності вихователя, його вміння зрозуміти потреби кожної родини. При цьому й сім'я має усвідомлювати необхідність співпраці [2].

Базуючись на розумінні «про співтворчість, а не наставництво» [3], визначимо завдання партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї:

- забезпечення єдності вимог та наступності сімейного і суспільного виховання;
- залучення батьків до співпраці з педагогами через систему інтерактивних новітніх форм і методів навчання, до спільного розв'язання проблемних ситуацій, які виникають у площині «педагог – діти – батьки»;
- надання психолого-педагогічної допомоги батькам для підтримки різнобічного розвитку вихованців закладу дошкільної освіти;
- сприяння соціалізації дітей дошкільного віку та їхніх родин з огляду на швидкі зміни в суспільному житті;
- забезпечення взаємодії між закладом дошкільної освіти й іншими організаціями соціальної, медичної, психологічної, юридичної підтримки дітей та батьків або осіб, які їх замінюють;
- узагальнення та поширення позитивного досвіду виховання;
- залучення батьків до активної участі в освітньому процесі.

Розкриваючи форми співпраці закладу дошкільної освіти та сім'ї, ми звернулись до дослідження Г. Бєленької [1], яка визначила такі кроки до партнерства в означеному напрямі:

1-й крок. Знайомство: отримання від батьків якомога повнішої інформації про дитину та особливості її життя в сім'ї.

Методи: індивідуальні бесіди; анкетування; спостереження за взаєминами між дитиною і членами її родини в ранкові та вечірні години.

2-й крок. *Демонстрація власної фахової компетентності* шляхом надання інформації про сучасні дослідження в галузі дитячої психології, новітні погляди (як вітчизняних, так і зарубіжних учених) на виховання дітей та доцільність їх застосування.

Методи: доповідь з використанням відеоматеріалів на батьківських зборах; коротка розповідь під час вечірньої зустрічі; майстер-клас з ігротехніки; рекомендації з арт-освіти; інтернет-повідомлення; короткі відеоповідомлення про успіхи дітей; відеоілюстрації моментів поведінки малят у колективі.

3-й крок. *Налагодження контакту:* збирання інформації про можливості, професії, хобі батьків; створення батьківської групи в соцмережі чи месенджері (наприклад, Viber; визначення активних/ зацікавлених та ініціативних батьків; створення батьківського комітету).

Методи: опитування; індивідуальні бесіди; переконання; навіювання.

4-й крок. *Робота з членами батьківського комітету.*

Методи: неформальні бесіди-знайомства у форматі «Тиха розмова»; «п'ятничні екскурсії» малою групою до найближчого парку.

5-й крок. *Залучення частини батьків до участі в освітньому процесі:* у святкових ранках, інтелектуальних та фізкультурних розвагах, батьківсько-дитячих проєктах з подальшою широкою презентацією результатів цих проєктів усім дітям та членам їхніх родин.

Методи: заохочення; переконання; ознайомлення з досвідом і результатами співпраці педагогів і батьків вихованців інших груп закладу дошкільної освіти, кращих вітчизняних і зарубіжних закладів для дітей дошкільного віку; фотозвіти; моральне стимулювання; оформлення інтерактивних стендів «Батьківське віконечко».

6-й крок. *Залучення всіх батьків до участі в освітньому процесі:* святкових ранках, розвагах для дітей, колективній праці з благоустрою території закладу дошкільної освіти, екологічно доцільній діяльності, батьківсько-дитячих проєктах.

Сьогодні значною є проблема включення батьків до освітнього процесу. Не всі готові спільно діяти, не розуміють позитивних наслідків такої взаємодії для дитини. Існують різні класифікації форм партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї, систематизуємо їх у таблиці 1.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, спираючись на вищезазначене, можемо стверджувати, що саме в умовах партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї знаходиться особливий сенс гармонійного розвитку особистості дитини дошкільного віку. В цьому випадку виникає і цінний для вихователя зворотній зв'язок з сім'єю, який дозволяє краще бачити

унікальність і неповторність кожної дитини, помічати індивідуальність її розвитку, залежність процесу від умов сімейного виховання, характеру відносин вихованця з батьками. Виявляється і ставлення батьків до власної дитини, бажання бути справжніми відповідальними помічниками в ході нелінійного дитячого розвитку, справжніми вихователями, які приносять власній дитині тільки користь, задоволення і радість самопізнання і пізнання навколишнього світу.

Таблиця 1

Форми партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї

Види		Форми
За змістом співпраці	Інформаційно-аналітичний	опитування; патронаж; спостереження; бесіди; консультації; інформаційні листи; сімейні газети, бюлетені, пам'ятки; бібліотечка для батьків; папки-пересувки; візитна картка закладу дошкільної освіти; знайомство з альбомом дитини; вивчення медичних карток; консультації та ін.;
	Практичний:	презентація кращих ідей сімейного виховання; батьківський клуб; гуртки за інтересами; вечори запитань та відповідей; диспути; клуб взаємодопомоги; батьківські збори; конференції, тематичні зустрічі; дні відкритих дверей; свята, дозвілля, змагання; екскурсії, туристичні походи; виставка дитячих робіт, школа молодих батьків та ін.;
	Контрольно-оцінювальний	опитування; анкетування; діагностування; книга відгуків; телефон довіри; батьківська скринька тощо;
За кількістю учасників співпраці	Колективні	університет педагогічних знань, педагогічний всеобуч, батьківські збори, семінари, тематичні зустрічі, вечори запитань і відповідей, засідання, практикуми, фестивалі, туристичні походи та ін.;
	Групові	консультації, клуби взаємодопомоги, школа молодих батьків, гуртки за інтересами, ділові, рольові ігри, дискусії, заняття, зустрічі з цікавими людьми, обговорення, виховні бесіди, «круглі столи» та ін.;
	Індивідуальні	бесіди, розмови, пояснення, анкетування, попередні візити батьків з дітьми до закладу дошкільної освіти, консультації, відвідування педагогами вихованців удома, телефонні розмови та ін.;
За поданням	Наочно-письмові (інформаційні)	батьківські куточки, лепбуки, тематичні стенди, ширмочки, папки-пересувки, дошка оголошень, інформаційні листки, скринька пропозицій, родинні газети, фотографії, колажі, педагогічна бібліотека, виставки дитячих робіт, записи розмов з дітьми, відео фрагменти організації різних видів діяльності, презентація книг, публікацій у періодиці.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розкритті нетрадиційних форм партнерської взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беленька Г. Дошкільний заклад і родина: співпраця заради дитини. *Дошкільне виховання*. 2019. № 2. С. 3–5.
2. Івах С., Пантук Т. Методика співпраці дошкільних закладів з родинами: навч. посіб. Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2011. 145 с.
3. Швець Н. Співтворчість, а не наставництво. *Дошкільне виховання*. 2019. № 2. С. 7–9.

Настя Василенко

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ

***Анотація:** У статті розглядається проблема розвитку пізнавальної активності дошкільників, як одна з найактуальніших у дитячій педагогіці та психології, оскільки взаємодія людини з навколишнім світом; з'ясовано, що активність є неодмінною передумовою формування розумових якостей особистості, її самостійності та ініціативності. Визначено, що формування пізнавальних інтересів, природно пов'язують із процесом навчання.*

***Ключові слова:** пізнавальна активність; показники пізнавальної активності; формування пізнавальної активності.*

Постановка проблеми. Сучасна теорія навчання і виховання при аналізі педагогічних явищ все більше і більше звертається до особистості дитини, до тих внутрішніх процесів, які формуються у неї під впливом діяльності й спілкування. Під пізнавальною активністю розуміють самостійну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності.

Сучасна освіта функціонує в особливих умовах, специфіку яких багато в чому визначає глобальний процес інформатизації суспільства. Медіаосвіта є пріоритетним напрямом педагогіки, що розглядається як процес розвитку особистості за допомогою і на матеріалі засобів масової інформації з метою формування культури використання медіапродукції, розвитку творчих, комунікативних здібностей, критичного мислення, навчання різним формам самовираження за допомогою медіазасобів. Ці якості безпосередньо залежать від рівня пізнавальної активності дітей. Саме тому питання її розвитку – актуальне і на часі. У Законі України «Про дошкільну освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Базовому компоненті дошкільної освіти України наголошено, що дошкільний вік є визначним періодом активного пізнання довкілля, розвитку уміння планувати та здійснювати свою пізнавальну діяльність, виявлення інтересу до взаємодії з новим матеріалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему сприйняття дітьми дошкільного віку довкілля, зокрема світу природи,

вивчали видатні педагоги, як Я. Коменський, Н. Лисенко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Ф. Фребель та інші. Науковець В. Грецова вважала, що дошкільники 5-6 року життя уже здатні робити узагальнення, їхнє мислення характеризує допитливість, пізнавальну активність тощо. Від рівня пізнавальної активності значною мірою залежить успіх засвоєння нової інформації та знань дитиною [2].

Різні аспекти дослідження даної проблеми розкрито в працях багатьох українських науковців: сутність пізнавальної активності (О. Брежнева, Д. Годовікова, С. Ладивір, Б. Мухацька, К. Щербакова та ін.), її структуру – види, типи, основні форми прояву, компоненти, критерії, рівні та показники (Л. Буркова, К. Крутій, М. Матюшкін, О. Проскура та ін.), індивідуальне зростання пізнавальної активності дітей (О. Бєлова, В. Кузьменко та ін.), засоби її розвитку (Л. Артемова, Л. Венгер, Т. Ткачук та ін.).

Мета статті. Дослідити особливості формування пізнавальної активності дошкільників у процесі ознайомлення з природою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема пізнавальної активності дітей – одна з найактуальніших у теорії і практиці дошкільного освіти, оскільки активність є необхідною умовою формування самостійності та ініціативності, розумових якостей особистості. У дітей старшого дошкільного віку цілеспрямована пізнавальна активність лише починає своє становлення, тому важливим завданням педагога є забезпечення ефективних умов її розвитку.

У науковому доробку С. Ладивір [4], В. Лозової [3] та ін., ґрунтовно подано рівні пізнавальної активності: творчий (високий), інтерпретивний (середній) та репродуктивний (низький). Так, характеризуючи творчий рівень прояву пізнавальної активності, науковці зазначають, що діти старшого дошкільного віку цього рівня працюють тривалий час і з задоволенням, шукають власні способи дій, самостійно вирішують пізнавальні завдання. Діти старшого дошкільного віку з інтерпретивним рівнем розвитку пізнавальної активності, працюють самостійно, мають менш стійкий і тривалий інтерес до пізнання, але підтримують роботу за допомогою постійних запитань до вихователя. Діти старшого дошкільного віку, з репродуктивним рівнем розвитку пізнавальної активності легко відволікаються, мають нестійкий інтерес до пізнання, від самостійного пошуку відмовляються, виконують завдання за зразком чи під керівництвом педагога.

У книзі В. Сухомлинського «Серце віддаю дітям» зазначається – «щоб кожен крок був подорожжю і виток мислення й мови – до чудової краси природи. Кожне знайомство з природою – урок розвитку дитячого розуму, творчості, почуття. Своєю незвичайністю,

новизною, різноманітністю природа емоційно впливає на дитину, викликає його здивування, бажання більше дізнатися, спонукає до передачі почуттів і думок у мові» [4]. Спілкуючись із природою дитини включається у пізнавальну активність. На думку К. Платонова пізнавальна активність – вид психічної активності, що з'являється у формах мимовільної уваги, цікавості, творчості [5]. З позиції Т.І. Шамова пізнавальна активність школяра – якість діяльності, у якій виявляється особистість самого учня в його ставленні до змісту і процесу діяльності, прагненні до ефективного оволодіння знаннями і вміннями, а також мобілізації морально-вольових зусиль для досягнення навчально-пізнавальних цілей [3]. Дослідниця М. Лисіна відзначає близькість понять «пізнавальна активність» і «допитливість» або «цікавість» [5].

Отже основними показниками пізнавальної активності є: спрямованість і стійкість пізнавальних інтересів, прагнення до самостійного і ефективного засвоєння інформації, оволодіння прийомами й способами пізнавальної діяльності, критичність і самокритичність мислення, вольові зусилля для досягнення навчально-пізнавальної мети.

У працях О. Брежневої, виокремлено компоненти пізнавальної активності дітей: емоційний, змістовий і вольовий, – а також етапи її формування [1]. Перший етап – виникнення інтересу до пізнання на основі емоцій, почуттів, які є сильним мотивом до пізнання, допитливості. Другий етап пов'язаний із впливом активності на вольовий і змістовий компоненти. У дітей формуються самостійність виконання завдань, ініціативність у виборі рішень шляхом поєднання активного оволодіння дітьми способами обстеження предметів, абстрагування, узагальнення ознак і відношень об'єктів пізнання. На третьому етапі відбувається вдосконалення пізнавальної активності, вольових якостей дитини – наполегливості, ініціативності тощо [3].

У психолого-педагогічних дослідженнях представлено декілька видів активності, притаманних дитині, яка навчається [5]: репродуктивно-наслідувальна активність, пошуково-виконавська активність, творча активність. Для розвитку пізнавальної активності дітей мають значний вплив різні форми роботи, зокрема екскурсії. Екскурсія – це методично продуманий показ визначних місць, пам'яток історії і культури, показ, в основі якого лежить аналіз об'єктів, які знаходяться перед очима екскурсантів, а також подій, пов'язаних з ними.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, пізнавальна активність є багатогранним і складним явищем. У дітей старшого дошкільного віку вона розвивається на основі пізнавальної потреби у різних видах діяльності (ігрової, пізнавальної, дослідницької тощо), забезпечує формування цілісного уявлення дитини

про оточуючий світ та характеризується наявною пізнавальною орієнтацією дитини, ініціативою, інтересом, самостійністю та оригінальністю.

Система екскурсій, проведених під час експерименту, дозволяє створити сприятливі умови для формування пізнавальної активності у дітей старшого дошкільного віку. Також, експериментально перевірено ефективність реалізації авторської програми в формуванні пізнавальної активності у дошкільників в процесі ознайомлення з природою. Аналіз та порівняння результатів, у дітей експериментальної групи, на констатувальному та формувальному етапах експерименту засвідчив позитивну динаміку в зазначеному виді діяльності за всіма показниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брежнєва, І. В. Пізнавальна активність як стан готовності учнів до пізнавальної діяльності: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://repository.kristti.com.ua/handle/eiraise/169>
2. Закон України «Про дошкільну освіту». Київ, 2021.
3. Лозова, О.Г. Формування пізнавальної активності у старших дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2018. № 2. С. 12- 14.
4. Ладивір, С. О. (2016). Пізнавальна активність старших дошкільнят: індивідуальні особливості. *Дошкільне виховання*, № 11, 3-6.
5. Поніманська, Т. І. (2016). Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: «Академвидав». 456 .

**Альона Вензенко,
Ольга Шаповалова**

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація: У статті охарактеризовано особливості зв'язного монологічного мовлення дітей дошкільного віку. Визначено, що одним із найскладніших та найважливіших завдань у розвитку монологічного мовлення є набуття дитиною самостійного вміння складати розповіді. Проаналізовано розвиток монологічного мовлення дитини, який вимагає майже миттєвого привчання дитини до логічного та послідовного викладу думки, побудови розповіді без будь-яких недоречних пауз, зайвих жестів, чи можливих повторів.

Ключові слова: розвиток, зв'язне монологічне мовлення, діти дошкільного віку, розповідь, казка, оповідання, вірш, зв'язна розповідь.

Постановка проблеми. Розвиток людини характеризується як складний процес поступових змін на шляху перетворення біологічного індивіда в особистість. Відомо, що саме на мовленні будуються взаємозв'язки в соціумі. Принципово важливо приділяти

увагу повноцінному розвитку всіх аспектів формування особистості, які подано в Концепції розвитку дитини дошкільного віку, Базовому компоненті дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). Процес розвитку повинен бути максимально повноцінним та однорідним. З перших місяців життя дитини одну з провідних ролей відіграє спілкування, у процесі якого відбувається ознайомлення та опанування мови людини [1].

Станом на сьогодні, мовленнєвий розвиток дитини є найголовнішим у становленні маленької особистості. Це й не дивно, адже лише при успішному розвитку мови можливе повноцінне формування таких сфер, як: психічної, навчальної та, безумовно, соціальної адаптації дитини. Саме розвиток мовлення стоїть у центрі ієрархії розвитку системи спеціальної дошкільної освіти, оскільки очевидним є взаємозв'язок із безпосередньою готовністю дитини до шкільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема загального недорозвинення мови ґрунтовно вивчалась та розроблялась у світлі літератури таких наукових сфер, як: медична, педагогічна, дефектологічна та психолінгвістична. Аналіз літератури з дослідження даної проблеми безумовно підтвердив той факт, що розвиток зв'язного монологічного мовлення у дітей є дуже актуальним. Підтвердженням є наступні праці таких авторів (В.К. Вороб'йової, В.О. Ковшикова, М.М. Гріншпуна, О.М. Мастюкової, Н.С. Жукової, Т.Б. Філічевої та багато інших).

Проблема зв'язного монологічного мовлення, механізми його формування та діагностування розглядається в сучасних дослідженнях таких авторів як Т. Ю. Четверікова, Л. В. Ковригіна, А. Ю. Чистобаєва, Г. І. Парфьонова. Незважаючи на вже існуючі наукові здобутки у напрямі становлення та формування зв'язного монологічного мовлення у дітей, досі існують багато важливих та нагальних питань, які потребують подальшого дослідження та обговорення.

Мета статті – охарактеризувати особливості зв'язного монологічного мовлення дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку зв'язного мовлення та зокрема самого навчання дітей розповіді є завжди центральним об'єктом дослідження науковців, особливо це стосується педагогів, психологів, методистів та навіть лінгвістів. До представників цього напрямку належать: Істоніна З. М., Леушина А.М., Фльоріна Є. О. та багато інших. У сьогоденні ми спостерігаємо умови розширення сфер дії української мови, яка є державною та саме тому набуває особливого значення у формуванні мовленнєвої культури дитини дошкільного віку. Хочемо зазначити той факт, що саме в

дошкільному віці створюється підґрунтя для фундаменту мовленнєвої культури та спілкування в цілому та водночас відбувається розвиток комунікативної складової, пізнавальних здібностей, творчого та образного мислення. В цей момент особливо важливу роль відіграє заклад дошкільної освіти, що покликаний сформувати у дітей стійкий інтерес до краси та мудрості живої мови та її значущості у життя людини. З цієї причини особливої актуальності може набути проблема розвитку мовлення, уміння складати розповіді різних типів вже самостійно та в тому ж числі й за картинами.

Мовлення дитини у дошкільному віці проявляється вже у таких двох формах: монологічному та діалогічному. Монолог характеризується мовленням однієї людини та зазвичай вимагає послідовності викладу думок та опису подій і, що не менш важливо, їх логічної зв'язності між собою. Одним із найскладніших та найважливіших завдань у розвитку монологічного мовлення є набуття дитиною самостійного вміння складати розповіді. Хист до розповіді може формуватись у дитини покроково, протягом всього часу перебування у закладі дошкільної освіти за умов систематичності та послідовності навчання. Та попри все, у дидактиці навички складання розповіді будується виключно на міцному фундаменті наочних матеріалів: картин, ілюстрацій, що збагачують знання та розвиток образного мовлення та образного мислення.

Ми зазначаємо, що розповідь з ілюстрацією для дітей дошкільного віку є складною розумовою діяльністю, що обов'язково потребує участі у таких процесах, як сприйняття, синтез, аналіз та узагальнення також відомі, як висновки. Дитина складає розповідь на основі синтезу та аналізу головного в ілюстрованій картині, пізніше доповнюючи зміст розповіді. Звичайно, сама дитина матиме труднощі у цьому, адже для початку їй треба буде відтворити художній зміст тексту з картиною [3].

Тому принципово важливим є заохочення дитини до розповіді, за допомогою розгляду малюнку до художнього тексту, лише тоді педагог дає стимул мовленнєвому розвитку дитини, разом з тим збагачується та активізується лексична наповненість мовлення дитини, формується звуковимова і вживання правильної граматики та її форми різного типу і, звичайно, це все має великий вплив на розвиток зв'язного мовлення.

Вже у дошкільному віці діти, переглядаючи ілюстрацію, мають можливість розповісти про те, що зображено на картині – спочатку все робиться за допомогою запитань, які задає дорослий, а пізніше дитина вже без проблем діятиме самостійно. Тим самим педагог навчає дітей впізнавати персонажів казок, оповідань, віршів, сприймати сюжет і складати коротку зв'язну розповідь, іншими словами, робота базується на спрямуванні до формування знання та композиції твору [6].

У процесі формування мовних навиків у дитини принципово важливим є процес розвитку розумових та творчих здібностей та поглиблення знань про навколишнє середовище, на тлі якого яскраво висвітлюється також поява бажання створювати щось нове та збагачувати навколишній світ з метою його суттєвого покращення. При умові виконання описаних вище завдань стає можливим ознайомлення дитини із світом творчості та мистецтва, художньою літературою, що, безумовно, несе надзвичайно позитивний вплив на розвиток у дітей почуття прекрасного та розумове збагачення, тим самим збагачується якість сприйнятливості дитини та її емоційності [7].

Досліджуючи глибше питання важливості досконалого формування у дітей дошкільного віку монологічного мовлення, ми проаналізували та узагальнили наступні принципово важливі факти. Розвиток монологічного мовлення дитини вимагає майже миттєвого привчання дитини до логічного та послідовного викладу думки, побудови розповіді без будь-яких недоречних пауз, зайвих жестів, чи можливих повторів. Дорослий разом із дитиною може спробувати скласти описову розповідь, загадки про дуже знайомі для дитини предмети, ситуації, створені за змістом цікавих, однорідних ілюстрацій. Цікавим у спільній діяльності ми вважаємо складання сюжетних розповідей на задану тему та за картинами, побудова розповідей, які ґрунтуватимуться на основі власного досвіду, створення творчих розповідей зі словами-опорами, продовження знайомих історій з відкритим кінцем [8].

Ми зазначаємо, що в основі монологічного розгорнутого мовлення завжди лежить і мотив, що ґрунтується на самотійному бажанні. Повинен бути присутнім самотійний задум, самотійний мотив, які обов'язково є стійким, визначеним в утворенні програми активного самотійного мовленнєвого висловлювання. За умови, що внутрішній мотив може бути відсутній або якщо у суб'єкта є певні порушення в мотиваційній сфері, чи коли первинний задум не утримується, тоді самотійне розгорнуте монологічне мовлення не буде вважатись реалізованим, хоча прості форми мовлення діалогічного характеру є на досить високому рівні свого розвитку.

За нашими дослідженнями, головною особливістю розгорнутого мовленнєвого висловлювання варто вважати те, що, в певному значенні, воно існує у процесі живого емоційного спілкування та у процесі передачі інформації від однієї особи іншій, а з іншого боку – у його складі має місце не лише один склад, а цілий нерозривний ланцюг пов'язаних між собою висловлювань та речень. Висловлювання складають одну єдину цілісну систему та володіє якісною єдиною замкнутою структурою. Фрази, що зазвичай включені у склад розгорнутого мовлення та висловлювань завжди подаються у

певному ряді та порядку, в контексті практичного, чи мовленнєвого спілкування, що завжди відповідатиме не тільки задуму тієї особи, що говорить, а й певному відношенню до цього міркування тих осіб, що слухають, сприймають та аналізують почуте [2].

Дитина виконує словесні доручення, дає звіт щодо їх виконання або не виконання.» Не менш цікавими є завдання, котрі описано у програмі А.М. Богуш «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку», а звучать вони наступним чином [5]:

1. Вчити дітей відповідати на запитання чи звертання до інших зі своїми запитаннями.
2. Підтримувати дитину в участі у розмовах, та спонукання їх до ініціативності до розмови.
3. Виявляти зацікавленість у розмові із однолітками чи дорослими.
4. Будувати діалоги відповідно до запропонованих тем.

Ми вказуємо, що оперативними компонентами розгорнутого мовлення є морфологічні, синтаксичні та лексичні форми. Лише опановуючи їх, дитина матиме змогу перейти до справжньої мовленнєвої діяльності, де напрям даватиме всім відомий мотив, та підкорення певній задачі, що обов'язково матиме характер замкнутої стійкої сенсорної системи. Висловлювання, що складаються із кількох речень, мають певну змістовну та структуровану завершеність, називатиметься текстом. Цей текст у монологічному мовленні обов'язково матиме сукупність пов'язаних між собою речень та фраз, що будуть пов'язані між собою змістом та певними мовленнєвими засобами [7].

У ході нашого дослідження, ми визначили, що будь-яке зв'язне монологічне мовлення має характерну низку ознак: єдність теми та відповідність усіх підтем до головної думки; структурування оформлення по типу – початок, середина, кінець; зв'язність логічності та пов'язаності між собою речень; якість та обсяг всіх висловлювань, що означається відсутністю подовжених пауз у процесі висловлювання.

Для того, аби зв'язність висловлювань була досягнута, потрібно формувати у дитини наступні вміння: розуміти та усвідомлювати тему, визначати їх межі, відбирати необхідний потрібний матеріал та обов'язково розташовувати його у логічній потрібній послідовності, використовувати засоби мови у відповідності із літературними нормами та завданнями висловів та відповідно будувати мовлення цілісно, обумовлено та доцільно. Окрім цього, важливо повідомляти дітям елементарні знання про побудову текстів та способів зв'язку речень між собою в один смисловий текст [4].

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, досліджуючи питання важливості досконалого формування у дітей дошкільного віку монологічного мовлення, ми проаналізували та узагальнили наступні принципово важливі факти. Розвиток

монологічного мовлення дитини вимагає майже миттєвого привчання дитини до логічного та послідовного викладу думки, побудови розповіді без будь-яких недоречних пауз, зайвих жестів, чи можливих повторів. Принципово важливим є спільне прагнення розвинути оцінку та пояснення почутого або сказаного за допомогою словесного обговорення, для цього завжди можна показати свій зразок аналізу власних розповідей або ж розповіді знайомих. Оволодіння монологічним мовленням для дитини вважається найвищим досягненням розвитку зв'язного мовлення дітей.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці нових підходів до розв'язання цієї проблеми, а саме у вивченні розвитку зв'язного монологічного мовлення дітей дошкільного віку засобами мережі «Інтернет».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Білан І. О. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами художньої ілюстрації. *Дошкільна освіта*. 2013. №1. С. 15-17
3. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник. За ред. А.М. Богуш. Друге видання, доповнене. К. *Видавничий Дім «Слово»*, 2011. 704 с.
4. Богуш А. М. *Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика*. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 216 с.
5. Богуш А. М. *Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку*. К. УЗМН. 2017.
6. Гавриш Н. Навчання розповіді за картиною. *Дошкільне виховання*. 2003. № 1. С. 12-15.
7. Гавриш Н. *Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят*. Київ. 2016.
8. Гончаренко А. Яким бути мовленнєвому заняттю? *Дошкільне виховання*. 2017. № 9. С. 19-20.

Владислава Віляєва

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

ПОНЯТТЯ «ОБДАРОВАНІСТЬ» ЇЇ ВИДИ ТА ВИЯВЛЕННЯ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація: У статті зроблений аналіз поняття «обдарованість» та її видів, виявлення обдарованої дітей старшого дошкільного віку. Розглядається особливості організації освітнього процесу обдарованих дітей старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти. Розкрито психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: обдаровані діти старшого дошкільного віку; види обдарованості; освітній процес; проблема обдарованості

Постановка проблеми. Проблема обдарованості в наш час стає все більш актуальною. Це насамперед пов'язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих і талановитих дітей є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. Проте недостатній рівень психологічної підготовки педагогів до роботи з дітьми, що виявляють нестандартність у поведінці і мисленні, призводить до неадекватної оцінки їх особистісних якостей і всієї їхньої діяльності. Нерідко творче мислення обдарованої дитини розглядається як відхилення від норми або негативізм. Експерименти, проведені в багатьох країнах світу, переконливо показали, наскільки складно перебудувати систему освіти, змінити ставлення педагога до обдарованої дитини, зняти бар'єри, що блокують її таланти.

Для сучасної української історико-педагогічної науки характерним є пошук, обґрунтування і впровадження в закладах освіти гуманістичних засад побудови педагогічного процесу. Виявлення інтересів дітей, їх подальший розвиток і підтримка допитливості в пізнанні багатогранності навколишнього світу стає одним із пріоритетних завдань дошкільної освіти кінця ХХ – початку ХХІ століття. Про це свідчать зміст Закону України «Про дошкільну освіту», «Базовий компонент дошкільної освіти» та інші документи, в яких розвиток творчих здібностей розглядається першочерговим завданням на найближчі десятиліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предметом спеціального наукового пошуку вчених освіта обдарованих дітей дошкільного віку виступила з середини ХХ століття, психологами Б. Ананьєв, Л. Виготський, С. Рубінштейн, почали її розглядати як особливий і невід'ємний компонент опосередкованого розвитку психіки дитини. З цього періоду започатковано дослідження актуальних аспектів порушеної проблеми. Передусім це природа здібностей, інтелектуальної й творчої обдарованості (З. Калмикова, Г. Костюк, О. Кульчицька, В. Моляко, О. Проскура та ін.); навчання обдарованих дітей, вплив індивідуалізації та диференціації на них в умовах освітнього процесу (Ю. Гільбух, В. Давидов, Л. Занков, О. Савченко та ін.); діагностування обдарованості й розробка дотичних навчальних програм і методичного супроводу процесів розвитку творчих здібностей (О. Братанич, Л. Жовтан, В. Коваленко, О. Хлівна, В. Шубинський та ін.).

Мета статті: проаналізувати поняття «обдарованість» та її видів, виявлення обдарованої дитини дошкільного віку

Виклад основного матеріалу дослідження. Обдарованість – поняття загальної психології; високий рівень задатків, схильностей. Обдарованість є результатом і свідченням високого рівня інтелек-

туального розвитку індивіда. Прийнято вважати, що обдарована дитина – це дитина, яка володіє очевидними, інколи видатними досягненнями в певному виді діяльності, інтенсивність вираження, яскравість яких виділяє її серед однолітків. Ми приєднуємось до тих, хто вважає обдарованість конкретної дитини значною мірою умовною характеристикою. Не виключено, що ознаки обдарованості, які проявляються в дошкільному дитинстві, можуть поступово згаснути, й навпаки, обдарованість може проявитися на нових етапах. Тому більш доцільно, правильно з психологічної та педагогічної позицій у практичній роботі з обдарованими дошкільниками замість поняття «обдарована дитина» застосовувати поняття «ознаки обдарованості дитини». Як правило, коли мова йде про обдарованих, то зазвичай мають на увазі та проявляють турботу по відношенню до дітей з ознаками обдарованості в інтелектуальній сфері, інколи – в галузі мистецтва. Між тим останнім часом виявлено вже досить значне розмаїття видів людської обдарованості. У їх числі загальноінтелектуальна, художня, творча, психомоторна, а також соціальна, які проявляються вже в дошкільному періоді [2].

Для забезпечення сприятливих умов для проявів природних задатків вихованців дошкільних закладів, формування особистості, здатної до оптимального розвитку й саморозвитку власного творчого потенціалу в процесі розвитку соціальної обдарованості дітей для педагога важливою є опора на такі принципи: системності й цілісності – передбачає, з одного боку, що освітня робота з обдарованими дітьми має відбуватися з урахуванням системної специфіки дитячої обдарованості і конкретного її виду, з іншого боку, даний принцип означає, що обдарованість дитини розвивається на фоні конкретної особистості; природовідповідності означає ставлення до дитини як до частини природи, що передбачає її освіту з урахуванням вікових та індивідуальних психологічних особливостей; реалізація даного принципу полягає в урахуванні педагогом специфіки мотивації діяльності дошкільника, в прийнятті до уваги при розвитку дитячої обдарованості особливої чутливості дошкільників до емоційно-образного впливу; ампліфікація (збагачення) розвитку; розвитку дитячої творчості, уяви на всіх етапах навчання та виховання дошкільників. Його важливість обумовлена тим, що творчість – найбільш змістовна форма психічної активності, яку спеціалісти розглядають як універсальну здібність, яка забезпечує успішне виконання різних видів діяльності; суб'єктивності – означає обов'язкову спрямованість педагогічної діяльності на виявлення, збереження та розвиток індивідуальності, стимулювання процесів саморозвитку та самовиховання; гармонійного поєднання розвитку дитини й саморозвитку зі створенням відповідних психолого-педагогічних та організаційних умов; культуровідповідності – передбачає

опору в освіті обдарованих дітей на універсальні й національні культурні цінності, у виховному процесі – перш за все, на національні традиції, культуру народу; оптимальної педагогічної взаємодії, співпраця з батьками вихованців. Цей принцип проявляється у зацікавленості вихователя в розкритті своїх вихованців, у створенні сприятливих для цього умов. Значущою характеристикою принципів особистісно орієнтованої педагогіки є те, що вони не диктують і не вказують, а пропонують можливі варіанти дій, виступають орієнтирами при визначенні педагогом своєї творчої педагогічної діяльності [4].

У результаті вивчення ряду обдарованих дітей удалося виявити деякі істотно важливі здібності, що у сукупності утворюють структуру розумової обдарованості. *Перша особливість особистості*, що може бути виділена таким чином, це уважність, зібраність, постійна готовність до напруженої роботи. *Друга особливість* особистості високообдарованої дитини, нерозривно зв'язана з першою, полягає в тім, що готовність до праці в нього переростає в схильність до праці, у працьовитість, у невгамовну потребу трудитися. *Третя група особливостей* зв'язана безпосередньо з інтелектуальною діяльністю: це особливості мислення, швидкість розумових процесів, систематичність розуму, підвищені можливості аналізу й узагальнення, висока продуктивність розумової діяльності. Зазначені здібності, що у цілому утворюють структуру розумової обдарованості, за свідченням численних психологічних спостережень над обдарованими дітьми, виявляються в переважній більшості таких дітей і відрізняються лише ступенем виразності кожної з цих здібностей, узяті окремо [5].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, робота з обдарованими дітьми припускає наявність даних про структурно-якісні характеристики обдарованості, методик їхнього виявлення і розвитку, а потім організаційних заходів, у рамках яких і здійснюється практична робота по подальшому розвитку творчих здібностей і обдарованості. У сучасній вітчизняній освіті таке мало ймовірно, тому що матеріальна база і підготовка вихователів залишають бажати кращого. Хоча, як і скрізь, є творчо обдаровані педагоги, що дають можливість прорости і вирости обдарованим дітям.

Однак пошуки засобів ефективного впливу на розвиток дитячої обдарованості в сукупності всіх її компонентів потребують подальшого дослідження. Відтак дискутуються причини домінування розвитку творчих здібностей над інтелектуальними у старшому дошкільному віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біловус Н. Актуальні підходи до роботи з обдарованими дітьми в дошкільних закладах України та за кордоном. Збірник наук. праць. *Єдність національного і загальнолюдського у формуванні морально-духовних цінностей*. Івано-Франківськ, 2021. С.36-39.

2. Богуш А. «Надія» дивиться в майбутнє. Обдарованість: що це ? *Дошкільне виховання*. 2018. №7. С.24-25.
3. Волощук І.С. Науково-педагогічні основи формування творчої особистості. К.: Педагогічна думка, 2018. 160 с.
4. Гавриш Н.В. Як ми виховуємо творчу особистість. *Дошкільне виховання. Палітра педагога*. 2021. №3. С.13-17; №4. С.13-16. 1
5. Красноголов В.О. Визначений поняття «обдарованість» в зарубіжній психолого-педагогічній літературі. *Обдарована дитина*. 2018. №5-6.

**Анжела Гнатенко,
Ольга Шаповалова**
*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація: У статті окреслено проблематику патріотичного виховання підростаючого покоління в сучасних умовах розвитку державності України. Охарактеризовано особливості формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку крізь призму сучасності. Розкрито теоретичний аспект патріотичного виховання в розрізі історичних поглядів. Визначено дефініції понять «патріотизм», «патріотичне виховання».

Ключові слова: патріотичне виховання, патріотизм, національна самосвідомість, дошкільний вік, національні цінності, звичаї, обряди, традиції.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української державності особливого значення набуває питання формування патріотичних почуттів та національної свідомості підростаючого покоління. Виховання патріота, громадянина, духовно багаті особистості – процес тривалий і багатогранний. Він потребує від педагогів і батьків великої праці над собою, усвідомлення високих цінностей та відповідної поведінки, розуміння виховних завдань та вибору оптимальних методів і форм роботи з дітьми. Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Концепція дошкільного виховання в Україні, Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) [1] чітко окреслили мету, завдання, стратегічні напрями та шляхи реформування дошкільних інституцій відповідно до сучасних тенденцій економічного і духовного розвитку країни. Головний орієнтир оновлення змісту їх роботи – максимальне врахування етнічних і регіональних особливостей та широке використання засад народної педагогіки, національної культури, сучасних досягнень науки, надбань світового педагогічного досвіду» [7, с.18]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти патріотичного виховання особистості різнобічно розкрито у працях:

І. Беха, К. Чорної (обґрунтування теоретичних засад становлення громадянина-патріота України); К. Журби, І. Шкільної (проблеми формування національно-культурної ідентичності); В. Кременя, Ю. Логвиненка, В. Матещука (формування національної свідомості і патріотичних цінностей в освітньому середовищі); Т. Василевської, К. Ващенко, І. Вільчинської, Н. Мойсеюк, О. Сидорової, О. Сухомлинської (виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління); А. Солонської, Л. Журавльової (патріотичне виховання дітей в процесі батьківсько-виховательської взаємодії). Зазначені дослідження складають значний науковий доробок, але далеко не всі теоретичні аспекти патріотичного виховання дітей дошкільного віку знайшли в них цілісне і повне висвітлення.

Мета статті – обґрунтувати та розкрити теоретичні аспекти патріотичного виховання дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Дошкільне дитинство є надзвичайно важливим періодом у становленні особистості. Саме в цьому віці закладаються першооснови свідомості й самосвідомості; розпочинається процес національно-культурної ідентифікації, а саме усвідомлення себе як частини великої і давньої нації. Разом із тим, дошкільний вік має свої потенційні можливості для формування вищих моральних почуттів до яких і відноситься почуття патріотизму. Психологи та педагоги вважають, що найсприятливіший вік для початку формування патріотичних почуттів дитини – п'ятий рік життя, коли активізується інтерес особистості до соціального світу, суспільних явищ, близького оточення. Однак, навіть в старшому дошкільному віці діти ще недостатньо усвідомлюють, що таке «патріотизм».

Патріотизм – це природна прихильність і любов до рідної землі, мови, культури; глибоке моральне почуття, показник і виразник найвищих проявів духовного світу людини [3, с. 2].

На жаль, дорослі, насамперед батьки і деякі педагоги, формують хибне розуміння маленькими громадянами поняття «патріотизму». Фарбуючи паркани у кольори прапора, прикрашаючи дитячі майданчики, дерева та особисті речі жовто-блакитними стрічками, дорослі акцентують увагу дошкільнят на яскравих зовнішніх атрибутах, на «показному» патріотизмі, а не на справжніх патріотичних цінностях та ідеалах... Усе це надзвичайно ускладнює реалізацію завдань патріотичного виховання дітей, що визначено і в документах законодавчо-правового характеру, і в науково-методичних рекомендаціях щодо організації національно-патріотичного виховання дитини в закладах дошкільної освіти.

Важливим завданням патріотичного розвитку в закладах дошкільної освіти є прищеплення вихованцям чіткого усвідомлення

національної самоідентичності, що проявлятиметься у знанні маленькими особистостями власної історії, культури, звичаїв та традицій свого народу.

Як почуття, патріотизм зароджується в стародавні часи у формі прихильності до певної місцевості, своєї спільноти, звичного складу життя. Це відчуття тісного зв'язку із «своїми» і сприймається через ритуали та обряди ініціації (обряд братання), шлюбні та сімейні відносини. З виникненням і розвитком феномена держави патріотизм, втрачаючи інституціональний характер, наповнюється духовним змістом, набуває політичного сенсу. Останній пов'язаний із вимогою самовіддано й мужньо захищати Вітчизну, відстоювати її інтереси.

Найпершим серед видатних зарубіжних мислителів сутність, теоретичні основи і напрями патріотичного виховання окреслив чеський педагог Я. Коменський. Зміст цього поняття, на його думку, має ґрунтуватися на ідеї народності, яка включає вимоги навчання рідною мовою, виховання людяності, гуманності, прагнення сформувати таку людину, яка вище за все ставить благополуччя своєї батьківщини і готова пожертвувати собою заради її свободи і незалежності.

Відомий педагог-класик Й. Песталоцці сутність патріотичного виховання вбачав у розвитку моральних почуттів на основі чуттєвого споглядання, у формуванні здатності дітей та молоді пізнавати добро і творити його. Спрямованість такого виховання, на його думку, має бути гуманістичною і дієвою.

На принципах гуманізму також ґрунтував своє розуміння патріотичного виховання німецький педагог А. Дістервег. У вихованні патріотизму провідними він ствердно проголошував принцип природовідповідності («як велить природа») та ідею внутрішньої свободи, вдосконалення, приязні, добра і справедливості, а домінантою виховного процесу – прищеплення любові до всього людства, до свого народу у середовищі сім'ї і школи.

Проблемам виховання громадянина-патріота велику увагу приділяли Г. Ващенко, Я. Коменський, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші педагоги. Зокрема, К. Ушинський наголошував, що «справжня любов до Вітчизни є наслідком громадської праці людини. Він вважав, що патріотичне виховання – це прищеплення молодому поколінню почуття обов'язку перед Батьківщиною, відповідальності, високої гідності». Зокрема, він писав: «Як немає людини без самолюбства, так і немає людини без любові до Батьківщини, і ця любов дає вихованню вірний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з його поганим» [5].

За твердженням О. Поніманської, поняття «патріотизм» – любов до Батьківщини, відданість їй і своєму народу. Без любові до

Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності віддати життя за її свободу і незалежність, людина не може бути громадянином. Як синтетична якість, патріотизм охоплює емоційно-моральне, дієве ставлення до себе та інших людей, до рідної землі, своєї нації, матеріальних і духовних надбань суспільства [6, с. 252].

В Українському педагогічному словнику поняття «патріотизм» – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Патріотизм – соціально-історичне явище. Виховання патріотизму – важлива складова виховної діяльності школи. У процесі вивчення різних навчальних предметів в учнів формуються патріотичні погляди й переконання [4, с.249].

Наукову цінність для нашого дослідження представляють роботи сучасних педагогів, які у своїх працях розкривали поняття «патріотизм»: І. Бех, А. Богуш, М. Боришевський, В. Котирло, О. Чебикін та ін. Як справедливо зазначає І. Бех, «особистісна цінність почуття патріотизму генерується стійким переживанням любові людини як до найближчого, так і до віддаленого середовища, в якому вона перебуває і яке є для неї значущим». При цьому він відмічає, що коли говорять про любов людини до всього, то передбачають, що це те, що є для неї рідним, тобто мова, культура, традиції. У цьому зв'язку слід пам'ятати, що «неможливо бути патріотом і не відчувати свого кровного зв'язку з рідною землею, не знати чи забути, як любили її твої пращури, як берегли, як уміли розповідати своїм нащадкам про цю любов»

І. Бех визначає поняття патріотизм – як «суттєву частину суспільної свідомості, яка проявляється в колективних настроях, почуттях, ціннісному ставленні до свого народу, його способу життя, національних здобутків і достоїнств, культури, традицій, героїчного історичного минулого і сьогодення, розбудові держави як єдиної нації, захисті територіальної цілісності Батьківщини, збереженні її природних багатств» [2].

Значну увагу у сфері патріотичного виховання привертають наукові доробки Т. Врублевської, Л. Костенко, В. Кременя, В. Матешука, В. Раєвської, К. Чорної, І. Шкільної та ін. Вони розкривають його як інтегровану єдність почуттів, переконань і діяльності. І саме в патріотичних почуттях відбивається ставлення особистості до себе, людей, Батьківщини, її минулого, майбутнього та сьогодення. Отже, патріотичне виховання – це планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго ставлення до Батьківщини.

Таким чином, на сучасному етапі національного відродження України все більшої гостроти набуває проблема формування у підростаючого покоління патріотичного почуття та національної самосвідомості. Серед науковців та практикуючих педагогів існує розуміння того, що виховати свідомого громадянина й патріота означає сформувати комплекс певних знань і умінь, особистісних якостей і рис характеру. В період дошкільного дитинства закладаються основи свідомості і самосвідомості (дитина усвідомлює суспільні цінності, починає керуватися в своїй поведінці моральними нормами). Зокрема, цей час є найсприятливішим для формування в неї першооснов національної самосвідомості, які включають розуміння своєї приналежності до нації, пробудження любові та поваги до власної мови, традицій, символіки, зародження фундаментальних рис національного характеру [5].

Система освіти має забезпечувати формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя у постійно змінюваному, конкурентному, взаємозалежному світі. Ядром державної гуманітарної політики щодо національного виховання має бути забезпечення громадянського, патріотичного, морального, трудового виховання, формування здорового способу життя, соціальної активності, відповідальності та толерантності. Модернізація системи управління освітою одним з напрямів передбачає розроблення ефективних механізмів взаємодії органів управління освітою, сім'ї, освітніх установ, дитячих і молодіжних громадських організацій у напрямі розвитку, виховання і соціалізації дітей та молоді.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, на основі вивчення теоретичних наукових поглядів з приводу патріотизму і патріотичного виховання, нами було уточнено сутність поняття «патріотичне виховання дитини дошкільного віку», яку ми розуміємо як інтегральну динамічну особистісну властивість, яка відображає почуття любові до Батьківщини, до людей, до країни, ціннісне ставлення до родини, обізнаність з національною символікою, державними святами, традиціями, історичними подіями, видатними людьми Батьківщини, які через гуманістичні переживання дитини втілюються у їхній поведінці.

Дана стаття не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Перспективи подальших досліджень у галузі патріотичного виховання підростаючого покоління пов'язані насамперед з вивченням питань наступності закладу дошкільної освіти у системі національного виховання дітей через призму використання і ролі сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Бех І. Д., Чорна К. І. Ключові напрями українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Науково-методичний посібник*. Київ. 2014. 350с.
3. Гавриш Н., Крутій К. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. *Дошкільне виховання*. 2015. № 8. С.2-7.
4. Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь. 1997.
5. Денисенко А.А. Патріотичне виховання дітей. Теоретичний аспект. Materials of the XI International scientific and practical conference, «Trends of modern science». Pedagogical sciences. Sheffield. Science and Education LTD. 2015. Vol.12, P.112.
6. Поніманська Т.І. *Дошкільна педагогіка*. Київ: ВЦ «Академія». 2018.
7. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія «Педагогіка. Соціальна робота». Ужгород, 2005. № 8. 239 с.

Аліна Гребинюк

*Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДІТЕЙ СЕРЕДЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація: Авторка статті акцентувала увагу на теоретичному аналізі розвитку емоційного інтелекту дітей середнього дошкільного віку.

Ключові слова: емоційний інтелект, діти середнього дошкільного віку, розвиток, емоції.

Постановка проблеми. На етапі сучасності соціальні зміни ставлять перед педагогікою та психологією актуальні питання щодо розвитку емоційної культури, а зокрема емоційного інтелекту у дітей середнього дошкільного віку.

Вивчення наукової психолого-педагогічної літератури дозволяє зазначити, що проблема розвитку емоційного інтелекту актино досліджується сучасними науковцями. Фундаторами даної проблематики можна вважати П. Саловея, Д. Майера, Д. Гоулмана, Р. Бар-Она, Х. Вайсбаха.

«Емоційний інтелект» (EI) трактується А. Чернявською як динамічне інтегральне психологічне утворення, що зумовлює успішність міжособистісної взаємодії, адекватну самооцінку, позитивне мислення, а також лідерські здібності, що ґрунтуються на усвідомленні значущості емоцій та вмінні ними керувати [8, 136–139].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомі українські дослідники дошкільного дитинства (Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Карабаєва, К. Крутій, Т. Піроженко, О. Рейпольська) у своїх роботах доводять важливість дошкільного віку у соціалізації і розвитку

базових якостей особистості, що відбувається через вплив на емоційну сферу дитини. Оскільки дитина не лише відображає об'єктивну дійсність, а й активно взаємодіє з довкіллям, виявляючи своє ставлення(емоції) до предметів та явищ реального світу. Науковці стверджують, що формування значної частини емоційного досвіду дитини, зокрема динаміки експресивних дій, адекватного емоційного реагування, розвитку емпатії, саморегуляції, а також виразності особистісних особливостей загальної емоційності, тривожності відбувається переважно під впливом віці.

Дослідники емоційного інтелекту не мають єдиного погляду на його структуру. У нашому дослідженні ми будемо спиратися на структуру запропоновану Д. Гоулманом, що охоплює компоненти які описують основні сфери емоційно-розумових здібностей людини: ідентифікація і назва емоційних станів, розуміння взаємозв'язків між емоціями, мисленням і дією (самосвідомість); управління емоційними станами, контроль емоцій і заміна небажаних емоційних станів адекватними; здатність входити в емоційні стани, сприяючи досягненню успіху(самоконтроль); здатність читати емоції інших людей, бути чутливим до них і управляти емоціями інших(емпатія); здатність вступати у задовольняючі міжособистісні відносини з іншими людьми і підтримувати їх (навички взаємодії) [3]. Поділяючи думку науковців, у структурі емоційного інтелекту виокремлюємо два аспекти: внутрішньо особистісний і міжособистісний. Тож, з одного боку це здатність сприймати, розуміти, керувати власними емоціями, а з іншого емоціями людей з оточення [4].

Метою статті є дослідження розвитку емоційного інтелекту дітей середнього дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Самосвідомість, тобто уміння розуміти власні емоції розвивається з раннього віку. На 5-му році життя для дітей характерна здатність опосередкованості емоцій, вони стають більш узагальненими, усвідомленими, відповідно з'являється самоконтроль. Дитина виявляє здатність стримувати небажані емоції, скеровувати їх відповідно до вимог дорослих та до засвоєних норм поведінки. Дитина орієнтується на «добре» і «погано», «можна» і «не можна», все частіше «хочу» поступається «треба». Стримування дитиною емоцій набуває характеру їх інтеріоризації, тобто згортання зовнішніх проявів. Отже, самоконтроль дітей дошкільного віку здатність керувати емоціями, правильно використовувати їх у відповідних ситуаціях, викликати в когось потрібні емоції.

На 4-5-му році життя у дитини вперше виникає почуття відповідальності, що є елементом самоконтролю та основою соціальних навичок, оскільки це дія не лише ставлення до себе, а до інших. Це пов'язано з формуванням простіших моральних уявлень відносно того, що добре, а що погано. Виникають почуття

задоволення, радості під час вдалого виконання своїх обов'язків і засмучення під час порушення встановлених вимог. Ці емоційні переживання виникають здебільшого у взаєминах з близькою для неї людиною і поступово розширюється на ширше коло людей [5, 28].

Важливим структурним компонентом емоційного інтелекту є формування емпатії як здатності людини до співчуття і співпереживання іншим людям. Емпатія це здатність ідентифікувати емоції за виразом обличчя, тоном голосу, жестами, а також розуміти і відгукуватись на почуття інших людей. Особливе значення у розвитку емоційному розвитку має мовленнєвий розвиток вихованця. Орієнтування в емоційному стані людей є необхідною умовою спільної практичної та духовної діяльності людини.

Встановлено, що емоційночутливі діти набагато легше включаються в процес соціалізації, вони успішні в спілкуванні та взаємодії з однолітками і дорослими.

Стимулювання мислення за допомогою емоцій – здатність спрямовувати свої емоції на допомогу розуму, адекватно використовувати почуття під час розумової діяльності, розв'язання проблем, прийняття рішень [1].

Істотні новоутворення характерні для емоційно-вольової сфери особистості дошкільника на 5-му році життя: потреба у соціальній відповідності («хороший-поганий», «добрий-злий» тощо), здатність переживати, емоційна децентрація. Саме поява переживання щодо майбутнього і проявів переживання минулого (наприклад, почуття провини), є важливим показником норм формування особистості в середньому дошкільному віці. Якщо для дітей молодшої групи успіхи чи невдачі в певних заняттях ще не мали виразного значення, то в середньому віці відбуваються певні зміни: невдачі позбавляють дітей бажання продовжувати дію, а успіхи, навпаки, підтримують прагнення завершити почату справу. Дитина починає радіти і засмучуватися не тільки з приводу того, що вона зараз робить, але й з приводу того, що їй належить зробити. Переживання стають складнішими та глибшими [7].

З огляду на зазначені вікові і психологічні особливості розвитку дітей 5-го року життя, можемо стверджувати, що емоційний інтелект дитини п'ятирічного віку – це здатність усвідомлювати, розуміти свої почуття та емоції, називати їх (в межах вікової компетенції) вміння проявляти їх за допомогою різних вербальних і невербальних засобів, вміння стримувати та керувати ними, а також проявляти початкові навички емпатії [6, 4].

Враховуючи структурні компоненти емоційного розвитку дитини, можемо виокремити психолого-педагогічні впливи, спрямовані на розвиток емпатії дітей 5-го року життя. На нашу думку, серед

різноманітних засобів розвитку складових емоційного інтелекту, на особливу увагу заслуговує театралізована діяльність. Розвиток емпатії в театралізованій діяльності досить високий адже, театралізована діяльність – це ігрова діяльність, у якій дитина, в силу специфічних особливостей, має тонко відчувати емоційний стан персонажів, займати позицію співчуваючого, співпереживаючого героя або глядача (емпатійна діяльність).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, емоційний інтелект дитини 5-го року життя – це здатність усвідомлювати, розуміти свої почуття та виражати емоції; вміння проявляти їх за допомогою різних вербальних і невербальних засобів, вміння стримувати емоції та керувати ними, а також проявляти елементарні навички емпатії. Структура емоційного інтелекту дітей 5-го року життя включає: самосвідомість, що ґрунтується на ідентифікації емоцій; самоконтроль – управлінні емоційними станами; емпатію – здатність розуміти емоції інших людей; навички взаємодії з іншими людьми. Емоційний інтелект важлива складова особистості дитини, що потребує уваги з боку дорослих. Вихователям в умовах ЗДО найбільше уваги потрібно приділяти реалізації таких освітніх завдань: навчити дітей спілкуванню, розвивати емоційну сферу, формувати адекватну самооцінку для того щоб, допомогти дітям пізнавати себе і світ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белбрикіна О. А. Діагностика розвитку самосвідомості в дитячому віці. СПб.: Мова, 2006.
2. Ворожейкіна О.М. Театр у ДНЗ / уклад. О.М. Ворожейкіна. Х.: Вид.група «Основа», 2013. с. 191.
3. Гоулман Д. Емоційний інтелект / Даніель Гоулман: пер. з англ. А. П. Ісаєвої. М.: АСТ МОСКВА; Володимир: ВКТ, 2009. 478 с.
4. Гресь А. О. Розвиток емоційного інтелекту 3-4 роки. Основа: Перший тренінг, 2018. 80 с.
5. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія: навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – 2-ге видання. К. : Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
6. Журавльова Л. П. Психологія емпатії: Монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім І. Франка, 2007. 328 с
7. Поніманська Т. Дитина в соціумі: робота за освітньою лінією. *Дошкільне виховання*. 2012. № 9. С. 8–11.
8. Чернявська А. Емоційний інтелект – запорука успішного навчання. *Молодь і ринок*. 2012. №12(95). С. 136–139.

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ МЕТОДИКИ МАРІЇ МОНТЕССОРІ В СЕНСОРНОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

***Анотація:** У статті здійснено конкретизацію основних понять, які складають поняттєвий апарат педагогічного дослідження «сенсорна культура», «сенсорний розвиток»; досліджено можливості використання елементів методики М. Монтессорі в сенсорному розвитку дітей раннього віку.*

***Ключові слова:** сенсорний розвиток; методика М. Монтессорі; діти раннього віку.*

Постановка проблеми. Розвиток науково-технічного прогресу сприяє інтенсивному розвитку суспільства і вимагає все більш високої освіченості підростаючого покоління, готовності до пізнавальної та практичної діяльності в умовах, що змінюються. Відтак, ставиться завдання пошуку шляхів удосконалення системи освіти дітей на різних етапах їхнього розвитку, зокрема дітей раннього віку. Одним із найважливіших завдань є сенсорний розвиток.

Оптимальне поєднання класичної спадщини видатних педагогів і новітніх педагогічних досягнень, використання сучасної національної науки та кращих зразків зарубіжної гуманістичної педагогіки сприяє розв'язанню багатьох проблем і потреб освіти сьогодення. Тому й виникає інтерес до альтернативних педагогічних систем, серед яких методика М. Монтессорі займає чільне місце.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що науковці не обходять увагою проблему сенсорного розвитку дітей раннього віку, а його особливості і закономірності висвітлюються з різних позицій, зокрема: психологічного (Л. Венгер, О. Запорожець, В. Зінченко, Є. Ігнат'єв та ін.) та педагогічного (В. Аванесова, М. Поддьяков, С. Русова, Н. Сакуліна, Є. Тихеева, О. Усова, Є. Фльоріна та ін.). Висвітлення особливостей роботи італійського педагога М. Монтессорі з дітьми різних категорій здійснюється дослідниками сучасності: І. Акіншевою, В. Бондар, Т. Дишлюк, І. Дичківською, А. Ільченко, Т. Поніманською та ін. Зазначимо, що означені проблеми завжди були в центрі уваги педагогічної думки, однак дослідження шляхів використання елементів методики М. Монтессорі в сенсорному розвитку дітей раннього віку залишається поза увагою науковців.

Мета статті: дослідження можливостей використання елементів методики М. Монтессорі в сенсорному розвитку дітей раннього віку.

Виклад основного матеріалу. Кожна дитина в житті стикається з різноманітністю форм, кольорів та інших якостей предметів, а саме іграшок і предметів домашнього вжитку. Знайомиться вона і з витворами мистецтва – музикою, живописом, скульптурою. І, звісно ж, кожна дитина навіть без цілеспрямованого розвитку так чи інакше сприймає все це. Але якщо засвоєння проходить стихійно, без розумного педагогічного керування з боку дорослого, воно нерідко виявляється поверховим, неповноцінним. Ось тут на допомогу і приходить сенсорний розвиток та послідовне планомірне ознайомлення дитини з сенсорною культурою людства.

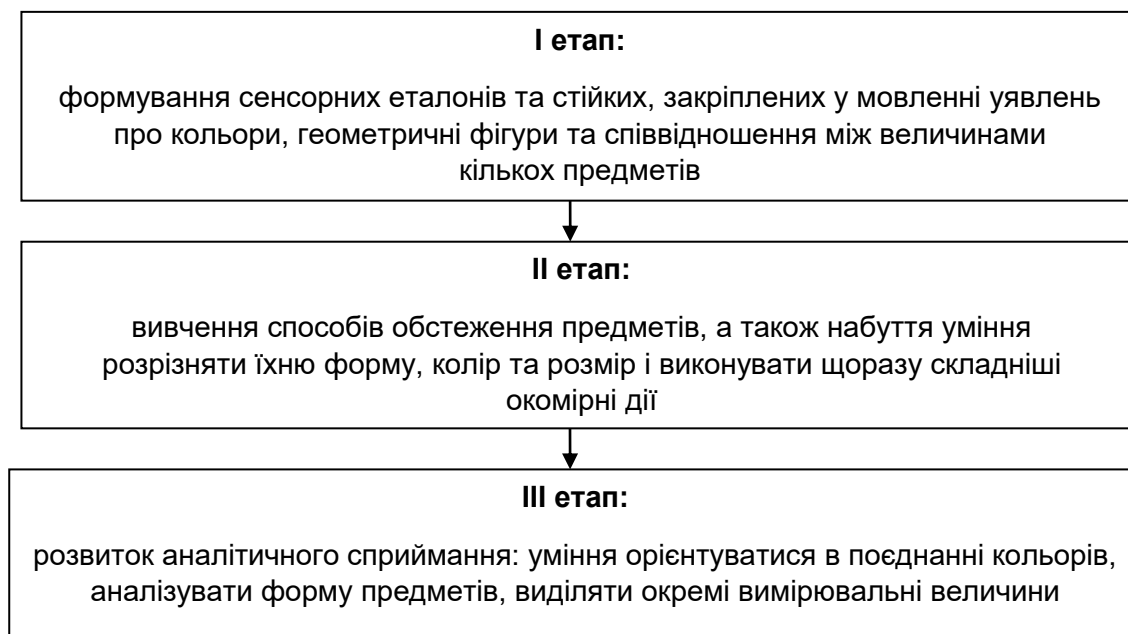
Наукове обґрунтування означеної проблеми передбачає конкретизацію основних понять, які складають поняттєвий апарат педагогічного дослідження. Такими феноменами є «сенсорна культура», «сенсорний розвиток». Під «сенсорною культурою» дослідники [2] розуміють загальноприйняті уявлення про колір, форму та інші властивості речей, а «сенсорна культура дитини» є результатом засвоєння ним сенсорної культури, створеної людством. Здійснюючи етимологічний аналіз наукової категорії «сенсорний розвиток», ми звернулись до довідникових джерел [3; 4], де термін «сенсорний» (*від лат. Sensus – відчуття*) розглядається як «чуттєвий, пов'язаний з відображенням дійсності за допомогою відчуттів і сприймань» [4], «розвиток – це сталий процес, який веде до якісно нових утворень і має відбуватися відповідно до певних умов» [3]. Сепарування сутності вищеподаних понять дає нам можливість схарактеризувати визначення з позиції досліджуваного предмета як розвиток відчуття і сприймання дітей раннього віку, формування уявлень про зовнішні властивості предметів (їх форми, кольори, величини, запах, смак) або поступове засвоєння сенсорної культури, створеної людством.

Слушним, на нашу думку, є визнання того, що зі сприйняття предметів і явищ навколишнього світу починається пізнання, відповідно – сенсорні здібності складають фундамент розумового розвитку. Спираючись на теоретичні дослідження Т. Дишлюк [6], визначимо етапи розвитку сенсорних здібностей дітей раннього віку (Рис. 1).

Прагнучи допомогти дитині раннього віку активно пізнавати світ і формувати гармонійну особистість, базуючись на етапах розвитку творчих здібностей, поданих на Рис. 1., вихователі сучасних закладів дошкільної освіти, у власній практиці, використовують елементи методики М. Монтесорі. Її сутність полягає в індивідуальному вихованні, яке спирається на спостереження за дитиною раннього віку; відсутності втручання, покарання, тиску; обмеженні волі дитини лише інтересами колективу.

Головними завданнями сенсорного розвитку за методикою М. Монтесорі визначено: формування у дітей системи перцептивних

дій; системи сенсорних еталонів; умінь самотійно їх застосовувати у власній діяльності. Як бачимо, саме ця методика належить до системи вільного виховання й демонструє як у практиці роботи з дітьми раннього віку можна застосовувати принцип свободи. Підтвердження цієї думки знаходимо в науковців І. Дичківської, Т. Поніманської [5], які стверджують, що користуючись свободою вибору, дитина раннього віку розкриває власну індивідуальність; завдяки свободі повторення і свободі часу формує вміння і навички. Через цікаву і привабливу для себе діяльність, яку дитина обирає самотійно, вона постійно, навіть не усвідомлюючи цього, вдосконалює себе, розвиваючись фізично, емоційно, інтелектуально. Свобода вибору діяльності є важливою для всіх дітей [5].

Рис. 1. Етапи розвитку сенсорних здібностей дітей раннього віку

Після принципу свободи важливе місце в методиці М. Монтесорі відводиться розвитку відчуттів, що є основою для подальшого інтелектуального розвитку дітей раннього віку, оскільки вони пізнають світ через призму власних почуттів, прожитих в дії. За словами М. Монтесорі, виховання відчуттів полягає в повторюванні вправ, «тут важлива, головним чином, робота дитини, важливо те, що вона вчиться сама, сама виправляє власні помилки...; необхідно, щоб дитина сама вдосконалювалась у цьому...» [1].

М. Монтесорі розглядає сенсорний розвиток як важливу складову частину й основу формування особистості: без розвинутих органів чуття не може бути інтелекту й вихованої людини. Чуттєве сприймання є основою розумового й морального життя. Методика М. Монтесорі не просто вказує дитині на якості предметів і явищ навколишнього світу, а дає можливість самотійно набувати знання і відкривати свій внутрішній світ, що значно важливіше, ніж повідомлення з боку дорослих.

Спираючись на теоретичні дослідження [1; 2; 5 та ін.], треба зауважити, що на сучасному етапі розвитку педагогічної науки накопичено чималий досвід із використанням наукової спадщини М. Монтесорі. Конкретизуємо основні аспекти, які варто враховувати у процесі сенсорного розвитку дітей раннього віку:

- сенсорні матеріали М. Монтесорі побудовані таким чином, щоб розвивати окремі різні сфери відчуттів, таких як смак, нюх; на них діти вчаться розрізняти колір, вагу і форму предметів;
- матеріали побудовані за принципом: «від простого до складного» (матеріал містить складність різного ступеня, але всі разом матеріали зв'язані між собою і утворюють єдине ціле);
- робота з матеріалом потребує точних рухів, які сконцентрують увагу дитини, а внутрішня концентрація – це феномен, який є життєво необхідним для розвитку людини;
- для виділення певних груп якостей потрібні як прості дії (дотик і погладжування – для визначення гладкості поверхні), так і більш складні (перцептивні) дії (наприклад, система виявлення звукового складу слова);
- дитина раннього віку любить часто повторювати власну роботу і закінчує діяльність лише тоді, коли задовольнить власну активність, тому не варто заважати дитині чи зупиняти її, коли вона робить власні справи, спокійна і щаслива, знову і знову;
- заняття доцільно проводити з дітьми тільки тоді, коли вони вже діяли з матеріалом.

Як зазначає І. Акіншева, заняття з дітьми раннього віку за методикою М. Монтесорі повинні включати три ступені, які ми, для кращої візуалізації, зобразили схематично на Рис. 2 [1]:

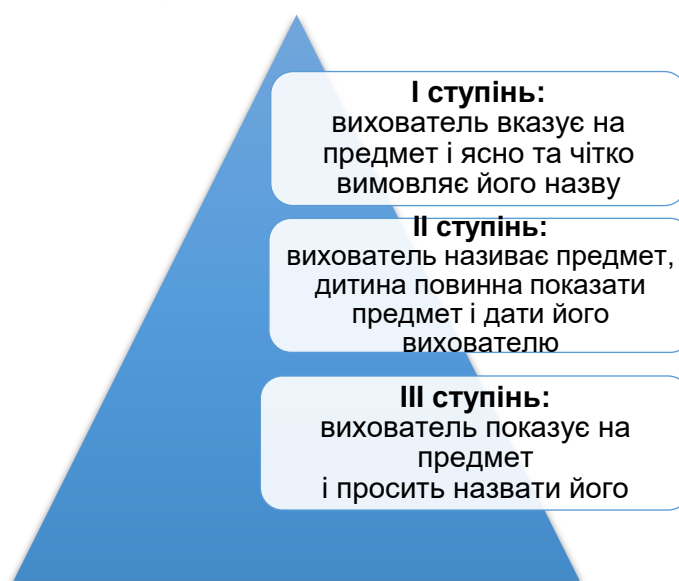

Рис. 2. Ступені заняття з дітьми раннього віку з сенсорного розвитку (за М. Монтесорі)

Як видно з Рис. 1: I ступінь включає тільки показ вихователем предмету і промовляння його назви; на II ступені вихователь пропонує дитині показати самостійно предмет і подати його вихователю, при цьому повторення має бути багаторазовим і повинно враховувати інтерес дитини до руху; III ступінь передбачає включення мови дитини, а дитина тепер знатиме і предмет, і його назву. Якщо коротко, то таке трьохступеневе заняття можна зобразити так:

Це – ... → Дай мені... → Що це?

Таке заняття дає дитині нові знання і навички, розширює уявлення про навколишній світ, допомагає його впорядкувати. Отримані знання дитина раннього віку буде застосовувати у повсякденному житті.

Висновки і перспективи дослідження. Здійснене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що елементи методики М. Монтесорі доцільно з метою сенсорного розвитку дітей раннього віку, оскільки вона може бути основою для успішного їх розвитку, допоможе одержати необхідні для самостійного життя знання, практичні вміння та навички.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акіншева І.П. Використання методики М. Монтесорі у діяльності гувернера. Луганськ: Сер. «Педагогіка, соціальна робота», 2011. Вип. 21. С. 9–10.
2. Бондар В.І, Ільченко А.М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі: навч. посіб. Полтава: РВВ ПДАА, 2009. 252 с.
3. Бусел В.Т. (уклад. і голов. ред.). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 375 с.
5. Дичківська І.М., Поніманська Т.І. Марія Монтесорі: теорія і технологія. Київ: Видавничий дім «Слово», 2006. 304 с.
6. Дишлюк Т.Б. Світ Монтесорі. Київ: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2015. С. 7–8.

**Дарія Жовба,
Ольга Шаповалова**

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація: У статті подано актуальні проблеми та сучасні тенденції управління якістю дошкільної освіти в Україні, охарактеризовано критерії оцінки результатів дошкільної освіти, що засвідчують її якість, виокремлено чинники та шляхи забезпечення якості сучасної дошкільної освіти.

Ключові слова: управління, якість дошкільної освіти, моніторинг, особистість, заклад дошкільної освіти, інтелектуальний, моральний та естетичний розвиток.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми якості дошкільної освіти пов'язана із загальними орієнтирами процесу вдосконалення системи освіти на усіх рівнях. На сьогодні розвиток дошкільної освіти залишається одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики в Україні. Основними завданнями визначено створення належних умов для отримання дітьми дошкільної освіти, забезпечення дієвості особистісно-орієнтованої освітньої системи, реалізація принципів демократизації, гуманізації та індивідуалізації педагогічного процесу в закладі дошкільної освіти. Це сприятиме своєчасному становленню і всебічному розвитку життєво компетентної особистості дитини, формуванню її фізичної і психологічної готовності до нової соціальної ролі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (2021р.) [1] скеровує педагогів на цілісний підхід до формування дитячої особистості, підготовку її до органічного, безболісного входження до соціуму, природного і предметного довкілля через освоєння основних видів життєдіяльності, а також у напрямку забезпечення реальної наступності та безперервності між дошкільною та початковою ланками, інтеграції родинного і суспільного виховання.

Провідні вчені у галузі дитячої психології та дошкільної педагогіки (Н. Авдеева, М. Єлагіна, В. Давидов, Л. Венгер, О. Запорожець, В. Котирло, В. Мухіна та ін.) свідчать про інноваційні здобутки у галузі управління якістю дошкільної освіти в Україні та спрямовують до концептуальних характеристик якості вітчизняної дошкільної освіти. Проте питання щодо актуальних проблем управління якістю дошкільної освіти потребує подальших наукових розробок.

Мета статті – визначити та теоретично обґрунтувати сучасні тенденції управління якістю дошкільної освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Якість дошкільної освіти розглядають як: надання можливості вибору для дитини «індивідуального освітнього маршруту» на основі різноманітності змісту, форм і методів роботи з дітьми; забезпечення соціального захисту дитини від некомпетентних педагогічних дій; гарантія досягнення кожною дитиною мінімально необхідного рівня підготовки для успішного навчання в початковій школі. Якість дошкільної освіти – це збалансована відповідність усіх аспектів освіти певній меті, потребам, вимогам, нормам і стандартам; сукупність якостей і характеристик, реалізація яких в педагогічному процесі сприяє різнобічному розвитку дитини, збереженню її здоров'я, успішному пере-

ходу до наступного вікового періоду. Згідно з цим інноваційний розвиток дошкільної освіти пов'язується сьогодні з реалізацією принципу дитиноцентризму як відбиття нових тенденцій в динаміці сучасного світу, де саме розвиток особистості стає показником прогресу [2].

Поняття «якість дошкільної освіти» з позиції кожного суб'єкта освітнього процесу (держави, дітей, батьків, педагогів, керівників) трактується по-різному. Для держави – підтвердження соціальної та економічної доцільності вкладених коштів (потреба суспільства в якісній освіті). Для дітей – це навчання в цікавій для них ігровій формі. Для батьків – це ефективне навчання, тобто навчання за програмами, що готують дітей до школи; конкретні результати освітньої роботи з їхньою дитиною. Для педагогів – це позитивна оцінка їхньої діяльності керівниками закладу, батьками; успішне виконання освітньої програми всіма дітьми; підтримка інтересу дітей до процесу будь-якої діяльності, успішний їхній розвиток; збереження та зміцнення здоров'я кожної дитини; забезпеченість педагогічного процесу всіма необхідними методичними рекомендаціями і системою планування. Для керівника – висока оцінка діяльності педагогів батьками і дітьми, підвищення престижу та іміджу дошкільного навчального закладу; раціональне використання часу дітей і педагога; успішність діяльності педагогів і дітей; повне засвоєння обраної освітньої програми та якісна підготовка дітей до школи. Отже, якість дошкільної освіти є системним поняттям, яке охоплює всі аспекти діяльності закладу дошкільної освіти і пов'язано з оцінкою здоров'я вихованців, їхнім інтелектуальним, моральним та естетичним розвитком [3].

Науковці вважають, що якісна дошкільна освіта має бути полікритеріальною та характеризуватися через сукупність таких груп критеріїв: якість умов, якість освітнього процесу, якість результатів освіти.

До критеріїв оцінки результатів дошкільної освіти, що засвідчують її якість, традиційно відносять: показники особистісного росту випускника закладу дошкільної освіти, серед яких виокремлюють сформованість базових якостей особистості та обсяг засвоєної в межах освітньої програми навчальної інформації; вмотивованість поведінки; дотепність та допитливість, загальний рівень підготовленості до навчання в школі. При цьому класики дошкільної освіти підкреслюють, що змістом освіти для дошкільнят повинна стати ампліфікація розвитку, тобто максимально повне проживання та розширення можливостей самого дошкільного дитинства [4]. Ці критерії задано таким чином: розвиток пізнавальної активності; розвиток мислення; розвиток комунікативних здібностей; розвиток

символічних здібностей (уяви та гри).

Аналіз психолого-педагогічних джерел дозволив виокремити чинники та шляхи забезпечення якості сучасної дошкільної освіти:

- підвищення ролі ігрової діяльності у житті дитини. Збіднення чи відсутність сюжетно-рольової гри провокує недорозвиненість емоційної, мотиваційної та вольової готовності дитини до школи, призводить до порушень у розвитку особистості, гальмує становлення механізмів регуляції поведінки, спричиняє зниження розвитку творчих здібностей дитини;
- забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою. Наступність є однією з обов'язкових умов здійснення неперервності здобуття освіти, яка має забезпечити єдність, взаємозв'язок та узгодженість мети, змісту, методів, форм навчання й виховання з урахуванням вікових особливостей дітей на суміжних щаблях освіти;
- усунення проявів авторитарної педагогіки. На часі підтримка варіативних розвивальних технологій, спрямованих на комплексний підхід до фізичного, психічного та духовного потенціалу дитини-дошкільника з використанням гуманістичної особистісно-орієнтованої моделі дошкільної освіти;
- виконання комплексної програми закладу дошкільної освіти. Оптимальний вибір варіативних програм. Широке обговорення програм для закладу дошкільної освіти на курсах підвищення кваліфікації, на відкритих форумах в Інтернеті тощо має бути на контролі;
- використання цілісного програмно-методичного забезпечення дитячого розвитку, індивідуальності кожної дитини. В кожному закладі дошкільної освіти мають постійно і в комплексі впроваджуватися сучасні досягнення науки і практики з різних освітніх ліній БКДО, методики і технології, аби сформувати у дитини цілісну картину світу;
- дотримання гранично допустимого навчального навантаження на дитину. Планування різних видів і типів занять в закладі дошкільної освіти, ретельне складання розкладу організованої навчально-пізнавальної діяльності для кожної вікової групи з урахуванням особливостей діяльності закладу дошкільної освіти – одна з важливих функцій методичної служби дошкільного закладу;
- оптимізація умов роботи педагогів. Формування сучасного розвивального середовища в кожній віковій групі та в закладі дошкільної освіти загалом; - Надання додаткових освітніх послуг. Гурткова робота. Реалізація варіативної частини Базового компоненту може здійснюватись, у тому числі, за рахунок додаткових освітніх послуг;

- відповідність особистісних та навчальних досягнень дитини Державному стандарту дошкільної освіти. Забезпечення ефективної системи навчання й виховання, використання в повному обсязі можливостей дитини раннього та дошкільного віку.
- активне використання одного з найефективніших методів моніторингу якості освіти – спостереження за дошкільниками, змістом якого має бути особистісний розвиток кожної дитини (морально-духовне становлення, самооцінка, самосвідомість, організованість, креативність тощо);
- створення сучасної мережі науково-методичних центрів комплексного сервісу (коледжі, вузи, інститути післядипломної педагогічної освіти, обласні та районні \ міські методичні кабінети, методична служба закладу дошкільної освіти, психологічна служба усіх рівнів тощо), яка дасть змогу переорієнтувати і змінити формат добору, підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, які б відмовилися від використання застарілих дидактичних засобів, а почали досліджувати проблеми за допомогою сучасних засобів, працювати з великими масивами даних, робити і презентувати власні здобутки.
- наскрізне застосування ІКТ-технологій в освітньому процесі має стати інструментом забезпечення успіху роботи кожного педагога, підвищення ефективності його роботи та якості дошкільної освіти [5].

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, якість дошкільної освіти – це цілісна характеристика системи як першої ланки освіти з боку її відповідності потребам зростаючої особистості, сім'ї як споживачів соціальних послуг і держави як соціального замовника. Головними критеріями оцінки ефективності дошкільної освіти є показники особистісного зростання дитини: чим адекватніше, ефективніше та різноманітніше розв'язує дитина доступні вікові навчальні та життєві проблеми, тим вища оцінка роботи дошкільного закладу. Щоб підвищити якість освіти у закладах дошкільної освіти, необхідно урізноманітнювати форми цілеспрямованого освітнього впливу, зокрема шляхом: проведення індивідуальних занять, гурткової (секційної, студійної) роботи; застосування в освітній роботі педагогічних інновацій.

Подальшого вивчення потребують питання впровадження сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій; вивчення, узагальнення та поширення перспективного педагогічного досвіду; активізації взаємодії з родинами; удосконалення механізмів моніторингу якості освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. *Виховання особистості*. Том 2. Чернівці: Букрея, 2015. 640 с.
3. Державний стандарт дошкільної освіти в Україні: наказ МОН України 2021. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/>
4. Карабут О.М. *Освітній моніторинг у забезпеченні якості освітніх послуг в Україні*. Магістр: збірник наукових праць молодих учених, 24 травня 2018 р. / МОН України, Сумський державний педагогічний ун-т ім. А.С. Макаренка, Навчально-науковий ін-т педагогіки і психології; [гол. ред. О.Г. Козлова; редкол.: А.А. Сбруєва, М.О. Лазарев, М.Ю. Рисіна та ін.]. Суми: Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2018. С. 123–127.
5. Моніторинг як інноваційний інструмент забезпечення якості освіти. *Управління освітою*. 2012. № 11, червень. С. 15-22.

**Аліна Карацюба,
Ольга Шаповалова**
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

МОНІТОРИНГ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОВЕДЕННЯ АТЕСТАЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація: Проаналізовано теоретичний аспект проведення атестації у закладах дошкільної освіти, охарактеризовано нормативно-правове забезпечення на сучасному етапі розвитку, виокремлено фактори та критерії ефективності управління закладом дошкільної освіти.

Ключові слова: атестація, заклад дошкільної освіти, моніторинг, управління, якість освіти, критерії, фактори.

Постановка проблеми. Нині сучасне суспільство потребує досконалої системи управління освітою, що зумовлено проблемою якості освітньої системи України. Особливо важливі питання якості освіти пов'язані із загальними орієнтирами процесу модернізації системи освіти на всіх рівнях. Вагому роль у системі безперервної освіти України, так як і в багатьох інших країнах світу, відіграє дошкільна освіта, яка є первинною ланкою в досягненні триєдиної мети – освітньої, розвивальної та виховної. Модернізація освіти не оминає й найнижчу ланку – дошкільну освіту, і є одним з головних напрямків державної політики України. Якість освіти, яку отримують діти в дошкільних навчальних закладах, має відповідати сучасним вимогам, що у великій мірі залежить від ефективності управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка проведення ефективною атестації у закладах дошкільної освіти була предметом досліджень (К. Бела, З. Дорошенко, О. Каплуновська, К. Крутій, В. Маковецька, Л. Фалюшина, А. Троян); наукові положення щодо управління якістю освіти в дошкільних навчальних закладах

(Т. О. Лукіна К. Крутій, Ю. Манилюк, Р. Чумічова); теоретичні засади дошкільної освіти (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій). Разом з тим, аналіз сучасних підходів до моніторингу ефективного управління закладів дошкільної освіти (далі ЗДО) потребує детальнішого дослідження.

Мета статті – здійснення теоретичного аналізу ефективності проведення атестації у закладах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про освіту» встановлено, що першим освітнім рівнем країни є дошкільний. У статті цього ж закону йдеться, про те, що «дошкільне виховання здійснюється у сім'ї, дошкільних дитячих закладах у взаємодії з сім'єю і має на меті забезпечення фізичного, психічного здоров'я дітей, їх повноцінний розвиток, набуття життєвого досвіду, вироблення умінь, навичок, необхідних для подальшого навчання» [1]. А в статті 11 Закону України «Про дошкільну освіту» дане визначення, що «заклад дошкільної освіти – навчальний заклад, який забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту» [2]. Дане визначення зумовлює напрямки управлінської діяльності. Загалом управління освітніми організаціями – це різновид соціального управління, який є сучасним напрямком управлінської діяльності, що спрямована на досягнення мети шляхом раціонального використання ресурсів закладу із застосуванням науково обґрунтованих форм, принципів, функцій та методів.

Термін «управління» трактується в різних джерелах по-різному: управління у залежності від наукової специфіки визначається як елемент, функція організованих систем різної природи (біологічних, соціальних, технічних), що забезпечує збереження їх певної структури, підтримку режиму діяльності, реалізацію програми, цілі діяльності; дія за значенням керувати; функція організованих систем (біологічних, соціальних, технічних), яка забезпечує реалізацію мети і підтримку режиму діяльності, сталість і розвиток певних структурних елементів.

Отже, управління – процес планування, організації, приведення в дію та контроль організації з тим, щоб досягти координації людських і матеріальних ресурсів, необхідних для ефективного досягнення завдань. А оскільки управлінську діяльність здійснює керівник, тому великою мірою саме від нього залежить ефективність роботи закладу. В нашому випадку від ефективності управління директором ЗДО залежить якість наданих послуг. Перед нами постає питання «що ж таке ефективність»? Поняття «ефективність» похідне слово від ефективний (від лат. *effectivus*, що означає:

- 1) виконання, звершення, здійснення;
- 2) дію, вплив;

3) результат дії – дійовий, такий, що дає ефект, який призводить до потрібних наслідків) [3].

Отже, ефективність управління – це сукупна результативність трудового колективу організації, системи заходів, які є наслідком окремих зусиль керівника і спеціалістів. Відповідно до Порядку державної атестації дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів «державна атестація є основною формою державного контролю за діяльністю навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування, типів і форм власності.

Головними завданнями державної атестації навчальних закладів є:

- визначення відповідності навчального закладу державним стандартам певного освітнього рівня, дотримання ним вимог цих державних стандартів та забезпечення надання якісної освіти;
- надання організаційно-методичної допомоги навчальним закладам, що атестуються [4].

У Законі України «Про дошкільну освіту», стаття 32, Атестація педагогічних працівників закладу дошкільної освіти доведено, що:

1. Атестація педагогічних працівників закладу дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності є обов'язковою і здійснюється, як правило, один раз на п'ять років відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників України, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти.
2. За результатами атестації педагогічних працівників закладу дошкільної освіти визначається відповідність педагогічного працівника займаній посаді, встановлюється його кваліфікаційна категорія (спеціаліст, спеціаліст другої категорії, спеціаліст першої категорії, спеціаліст вищої категорії), може бути присвоєно відповідне педагогічне звання вихователям – «Вихователь-методист», а вихователям-методистам «Старший вихователь», учителям усіх спеціальностей – «Старший вчитель», «Вчитель-методист» [2].

Оцінювання ефективності управління дошкільним навчальним закладом в умовах атестації доцільно проводити за двома факторами:

- організація освітнього процесу;
- результативність освітнього процесу.

Ці фактори мають критерії (табл. 1). Відповідно кожний критерій підлягає оцінюванню за двома підходами: – оцінювання як самооцінка засобом самоаналізу – оцінювання атестаційною комісією засобами контролю.

Таблиця 1. Фактори та критерії оцінювання ефективності діяльності ЗДО.

Висновки і перспективи дослідження. У процесі проведеного дослідження підтверджено, що освіта є особливою функцією суспільства та держави. Невід'ємною складовою будь-якої освітньої системи, у даному випадку – системи дошкільної освіти, є управління та контроль.

Атестація навчального закладу є свого роду підсумком діяльності за певний проміжок часу, отже це і є оцінка ефективності управління ЗДО, адже складовою ефективною діяльності закладу є ефективна діяльність директора, а відтак управління в цілому. Подальшого вивчення потребують питання впровадження методики ефективності проведення атестації у закладах дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Закон України «Про дошкільну освіту» від 11.07.2001 № 2628-III: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
3. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Наукові підходи в управлінні навчальними закладами». Житомир: Левковець, 2015. 486 с.
4. Порядок державної атестації дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів Затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України 30.01.2015 № 67.

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація: У статті уточнено сутність феномену «екологічна культура»; схарактеризовано компоненти екологічної культури дітей старшого дошкільного віку; визначено можливості використання ігрової діяльності як засобу формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: екологічна культура; ігрова діяльність; діти старшого дошкільного віку; формування; засіб.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство, на жаль, перебуває в умовах загострення екологічної кризи, причина якої криється у нераціональній та незбалансованій діяльності людини у довкіллі. Одним із вагомих шляхів зміни нинішньої екологічної ситуації в країні є екологічна освіта, починаючи з дошкільного віку. Саме цей період започатковує неперервну екологічну освіту, закладає підґрунтя для формування екологічно вихованої та культурної особистості. Тому перед педагогами закладів дошкільної освіти стоїть завдання виховувати у підростаючого покоління відчуття відповідальності за природу рідного краю, вчити дбайливості й чуйності, вмінно надавати посильну допомогу дорослим у збереженні природного середовища, що є базою формування основ екологічної культури дітей дошкільного віку.

Вагому роль в означеному періоді відіграє не інтелектуальне, а чуттєве та емоційно-естетичне сприйняття природи. Тому найбільш доцільним засобом залучення дітей старшого дошкільного віку до екологічної культури через чуттєве сприйняття вважаємо ігрову діяльність, оскільки гра є невичерпним джерелом реалізації емоцій та почуттів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема екологічного виховання дітей дошкільного віку, бережливого ставлення до довкілля, формування екологічної культури є предметом пильної уваги українських вчених: Г. Беленької, Н. Вахняк, В. Волкової, О. Гаврило, Н. Лисенко, З. Плохій, Н. Яришевої та ін. Педагоги та психологи приділяють велику увагу ігровій діяльності, оскільки вона виконує ряд важливих функцій у розвитку особистості, підвищує інтелект, сприяє чуттєвому сприйняттю світу та емоційному благополуччю дитини (Л. Артемова, А. Бурова, В. Бутенко, К. Карасьова, Н. Кудикіна, Т. Піроженко, О. Савченко, Г. Тарасенко та ін.). Однак питання визначення можливостей використання ігрової

діяльності як засобу формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку потребує подальших наукових розробок.

Мета статті: визначити можливості використання ігрової діяльності як засобу формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. З метою встановлення теоретичного фундаменту дослідження, доцільно уточнити сутність феномену «екологічна культура». Науковці [2; 6] трактують цю категорію як «форму духовного і практичного освоєння особистістю світу природи, «кодекс поведінки» у природному довкіллі» [6]; «сукупність досвіду взаємодії людини з природою, що забезпечує виживання і розвиток людини» [2]. Узагальнення поданих визначень дає можливість визначити «екологічну культуру» важливою складовою формування особистості в цілому і дитини старшого дошкільного віку зокрема, й охарактеризувати сутність цього поняття як знання основних законів природи; розуміння необхідності зважати на ці закони і керуватися ними в різних видах діяльності; прагнення до оптимального природокористування; вироблення почуття відповідального ставлення до природи, навколишнього середовища, здоров'я людей.

Сучасні дослідники [2; 3; 5 та ін.] стверджують, що важливим показником екологічної культури дітей старшого дошкільного віку є інтегрована якість повноцінного життя особистості, яка містить такі складові: знання, мислення, почуття, поведінка, свідомість, графічно ці компоненти зображені на рис. 1.

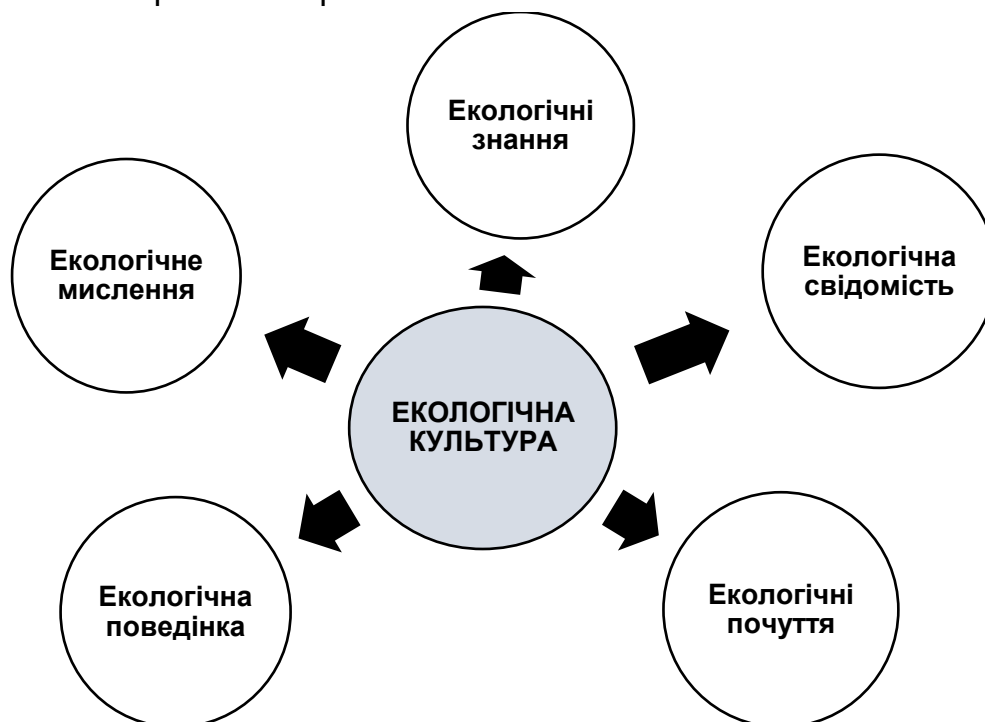

Рис. 1. Компоненти екологічної культури дітей старшого дошкільного віку

Як видно із Рис. 1, основу екологічної культури дітей старшого дошкільного віку становлять елементарні знання про природу. Визначимо основні з них, спираючись на дослідження науковці [6, с. 6]:

- орієнтування в найближчому природному середовищі;
- усвідомлення життєво необхідних потреб живих істот в умовах існування;
- ознайомлення з елементарними відомостями про взаємозв'язки живої природи, її значення в житті людини.

Потенціал для вирішення завдань формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку закладено в грі – провідному виді діяльності. Через гру дитина пізнає навколишній світ, оволодіває духовними цінностями, засвоює соціальний досвід.

З огляду на предмет нашого дослідження, доцільним є визначення можливості використання ігрової діяльності як засобу формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, великий та різносторонній вплив *театралізованих ігор* на особистість дитини, дозволяє послуговуватись ними як вагомим, але ненав'язливим педагогічним засобом, адже під час гри дитина відчувається розкуто і вільно. Діти старшого дошкільного віку із задоволенням приєднуються до театралізованих ігор. Зображуючи різних героїв (звірів, птахів), діти знайомляться з навколишнім світом природи через образи, фарби та звуки.

Ігри-драматизації також можна використовувати у формуванні екологічної культури дітей старшого дошкільного віку через обігравання різних ролей, основу яких становлять вірші, розповіді чи казки екологічного сюжету. Зберігаючи задум автора і основну ідею літературного твору, діти переносять власні враження навколишню дійсність, реалізують власний життєвий досвід. Слід зауважити, що перевтілення і створення відповідних образів можливо лише за умови, що у дитини сформовані доволі міцні знання про ті об'єкти і явища природи, про які йдеться у літературному творі.

Значущість використання *дидактичних ігор* у формуванні екологічної культури дітей старшого дошкільного віку полягає в тому, що за допомогою ігрових форм навчальні екологічні завдання сприймаються дітьми як бажаний самостійний вибір. Гра уможливіє закріплення дітьми екологічних знань і подальше вдосконалення умінь і навичок, розвиток здатності самостійно моделювати власну поведінку та діяльність [1, с. 53].

Можливість використання *сюжетно-рольової гри* у формуванні екологічної культури дітей старшого дошкільного віку спирається на теоретичні положення А. Бурової [1], Л. Кравчук [4]. На думку цих вчених, введення елементів сюжетно-рольової гри в процес формування у дітей уявлень про природу створює емоційне тло,

яке забезпечить більш ефективний результат засвоєння знань. Саме в сюжетно-рольовій грі діти активно пізнають світ природи, норми і правила поведінки в ньому, усвідомлюють власні природоохоронні можливості.

Значну роль у формуванні екологічної культури дітей старшого дошкільного віку набувають *режисерські ігри*, в яких діти вигадують нові ігрові дії, створюють нові сюжети екологічного змісту. Ці ігри спрямовані на творче перетворення дитиною предметного світу, де перетворювальна діяльність виявляється у тому, що дитина може змінювати призначення природного явища чи предмета залежно від задуму.

Висновки і перспективи дослідження. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що ігрову діяльність можна вважати ефективним засобом формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку. Використання театралізованих, дидактичних, сюжетно-рольових, режисерських ігор та ігор-драматизації дозволяє розширити уявлення дітей про взаємовідношення людини і природи, діяльність людей в навколишньому світі, взаємозв'язки, які існують в природі; сприяє розвитку емоційно-ціннісного ставлення до природи, виробленню навичок культури поведінки і діяльності в оточуючому середовищі.

Наукове прогнозування передбачає розгляд можливості застосування квестів як засобу формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бузова А. Гра – ефективний засіб виховання самостійності дітей дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 5. С. 17–27.
2. Воробей Г.Є. Екологічне виховання дітей з допомогою казок В. Сухомлинського. *Бібліотека вихователя дитячого садка*. № 23. 2005. С. 1–70.
3. Вахняк Н., Божко А. Формування екологічної культури у дітей дошкільного віку засобами казки. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*. 2014. № 2 (13). С. 232–237.
4. Кравчук Л. Сюжетно-рольова гра – школа моралі для дитини дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2009. № 8. С. 29–34.
5. Павлюк С.Ю., Русан Л.С., Колосінська Г.І. (авт.-упор.). Мандруємо екологічною стежиною: дослідницько-експериментальна діяльність дітей дошкільного віку в природі. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 432 с.
6. Плохій З.П. Формуємо екологічну компетентність молодшого дошкільника: навч. посібн. Київ: Світич, 2010. 144 с.

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ПЕЙЗАЖНОГО ЖИВОПИСУ

***Анотація:** У статті уточнено сутність поняття «естетичне ставлення до природи» стосовно дітей дошкільного віку; розкрито завдання та показники естетичного ставлення до природи у дітей дошкільного віку; визначено потенційні можливості пейзажного живопису як засобу естетичного ставлення до природи у дітей дошкільного віку, які подано в меті, завданнях, принципах та методах.*

***Ключові слова:** естетичне ставлення до природи; пейзажний живопис; діти дошкільного віку; засоби; формування.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення особливого значення набуває проблема виховання у дітей дошкільного віку естетичного сприйняття предметів і явищ природи, формування естетичного ставлення до природи. Головним чином це пов'язано з тим, що в останні десятиліття спостерігається тенденція домінування прагматичного підходу до природи як об'єкта отримання матеріальних і духовних благ, а природа як об'єкт естетичної насолоди залишається поза увагою фахівців у галузі дошкільної освіти і тому не відображається в роботі з дітьми дошкільного віку.

Оскільки мистецтво є формою суспільної свідомості, основи якої закладаються в дошкільному віці, тому ми обрали пейзажний живопис засобом формування у дітей дошкільного віку естетичного ставлення до природи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на важливість природи як засобу розвитку особистості, цілком природно, що методологічні проблеми цього аспекту роботи розглядалися в дослідженнях багатьох вчених: Г. Беленької, Н. Веретеннікової, Н. Горопахи, Н. Кот, Н. Лисенко, З. Плохій, П. Саморукової, Н. Яришевої та ін. Зокрема, проблеми формування естетичних вражень при ознайомленні з природою розглядаються в працях Н. Зубаревої, Л. Компанцевої, Є. Нікітіної та ін. Вирішення проблем естетичного виховання дітей дошкільного віку засобами зображувальної діяльності відображено в розвідках Е. Белкіної, Г. Підкурганної, Г. Сухорукової, Р. Чумічової та ін. Проблему формування ціннісного та емоційно-ціннісного ставлення до природи у дітей дошкільного віку досліджували В. Маршицька, М. Роганова та ін. Як бачимо, науковцями досліджувалися різні аспекти естетичного впливу природи на особистість, у той же час недостатньо уваги приділяється визначенню можливостей пейзажного живопису як

засобу естетичного ставлення до природи у дітей дошкільного віку.

Мета статті: визначити потенційні можливості пейзажного живопису як засобу естетичного ставлення до природи у дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Природа є одним із важливих чинників естетичного розвитку особистості. Складний світ природних явищ має значний вплив на формування естетичної свідомості дітей дошкільного віку. Зростаючи серед природи, дитина вчиться бачити гармонію, красу та багатство кольорів кожної пори року, щодня відкривати неповторність природи в житті, передавати власні враження в усних розповідях, малюнках та інших видах власної творчості. Усе це супроводжується розповідями вихователя про те, що природа – наймогутніший і найдосконаліший творець краси, нею надихаються художники, композитори та письменники.

У контексті обґрунтування досліджуваної проблеми передбачено уточнення сутності поняття *«естетичне ставлення до природи» стосовно дітей дошкільного віку*. Згідно з поглядами та сучасними тлумаченнями науковців [2; 5 та ін.], означена категорія інтерпретується в аспекті почуттєвого вираження суб'єктивного ставлення особистості до певного об'єкта або явища природи як вільної, безкорисної естетичної насолоди.

На основі аналізу теоретичних доробків [2; 3 та ін.] і нормативної бази дошкільної освіти [1; 7 та ін.], нами визначено, що мета естетичного ставлення до природи у дітей дошкільного віку досягається шляхом спільного вирішення таких завдань: *навчальних* – формування системи екологічних знань, які будуть регулятором поведінки у природному довкіллі; *виховних* – формування мотивів, потреб і звичок екологічно доцільної поведінки та дій, здорового способу життя; *розвиваючих* – розвиток системи інтелектуальних і практичних навичок для вивчення, оцінки стану та поліпшення навколишнього середовища своєї місцевості; розвиток прагнення до активної природоохоронної діяльності: інтелектуального (вміння аналізувати екологічні ситуації), емоційного (відношення до природи як загальнолюдської цінності), морального (волі, наполегливості, відповідальності).

Проаналізувавши означені завдання, ми сформулювали *показники естетичного ставлення до природи у дітей дошкільного віку*: доступні вікові екологічні знання; емоційне сприйняття довкілля; адекватна поведінка у природі; готовність; здатність до природоохоронної діяльності.

Виходячи з позиції, що художні образи виступають вторинним ідеальним відтворенням і перетворенням естетичних даних природи, оптимальним засобом формування естетичного ставлення до природи вважаємо використання в роботі з дітьми дошкільного віку творів пейзажного живопису. Забезпечення педагогічного ефекту в

тріаді «природа → мистецтво → природа» відбувається за умови ставлення до природи не з естетико-прагматичних позицій, а через використання творів пейзажного живопису як одного із засобів формування естетичного ставлення до природи у дітей дошкільного віку, що надає їм можливість побачити красу, накопичену у творі мистецтва та віднайти її у навколишньому середовищі.

Базуючись на дослідження О. Половіної [5], зазначимо, що найвища художня мета пейзажу полягає в показі природи без негативного суб'єктивізму автора, а головне завдання пейзажного живопису вбачається у спроектуванні естетичного сприймання природи в тих індивідуумів, які його розглядають.

При виборі творів пейзажного живопису для роботи з дітьми дошкільного віку слід керуватися такими принципами:

- твори мають бути високохудожніми як за змістом, так і за формою вираження, а глибокий зміст повинен поєднуватися в них з довершеністю форми;
- художні зображення картин повинні бути: зрозумілими дітям 4-6(7) років; відповідати специфіці їх художнього сприйняття, досвіду та інтересам; викликати емоційні, жваві реакції, асоціації та інтерес;
- зображення мають бути різноманітними за змістом і художньою спрямованістю.

Враховуючи визначені мету, завдання та принципи можемо зауважити, що ефективність сприймання дітьми дошкільного віку творів пейзажного живопису залежить від таких аспектів: організація вихователем процесу сприйняття картини; емоційність вихователя; власне ставлення педагога до картини; форма й послідовність поставлених запитань; аналізування відповідей дітей; методів роботи з картиною тощо.

Як бачимо, одним із зазначених нами аспектів, який сприяє активному сприйманню картини, допомагає створювати художній образ та певний емоційний настрій є методи роботи з картиною. Згідно з дослідженнями Т. Поніманської [6], методи дошкільної педагогіки класифікуються:

- за джерелами знань: наочні (*спостереження, демонстрація*), словесні (*розповідь, слухання творів художньої літератури, бесіда*), практичні (*вправи, ігри, дослідження, моделювання*);
- за типом пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, частково-пошуковий (евристичний), проблемний, дослідницький, метод розв'язання винахідницьких завдань.

Ми вважаємо, що кожен із вище перелічених методів є актуальним при розгляді творів пейзажного живопису і може бути використаний вихователем залежно від визначених програмових завдань та мети. Жодною мірою не заперечуючи наочні, словесні і

практичні методи, все ж більший акцент варто робити на проблемно-пошукових методах. Це пояснюється тим, що традиційні (репродуктивні) методи не завжди дають бажаний результат, оскільки здебільшого спрямовані на запам'ятовування тих знань і вмінь, носієм яких виступає педагог, а це перекреслює особистісно-орієнтовану модель взаємодії з дитиною.

Спираючись на розвідки психологів та педагогів [4; 6 та ін.] про те, що дитина від народження є маленьким дослідником, ми вбачаємо найбільшу ефективність в «інтерактивних методах». Вони ґрунтуються на залученні всіх органів чуття до пізнання і сприймання (теорія С. Русової):

- метод багатоканальної діяльності (відомо, що діти краще засвоюють ті знання, які торкаються їхніх почуттів, тому головне – викликати інтерес до картини, позитивну емоційно-ціннісну мотивацію на розгляд творів пейзажного живопису; цей метод, активізувавши життєві враження і досвід дітей, допомагає: «вслухатись» в картину, одягнувши «чарівні навушники»; уявно «ввійти в картину», одягнувши «чарівні окуляри»);
- метод активного моделювання (наочне моделювання колоритної гами та композиції твору, залучаючи дітей до складання розповідей);
- метод мікрофона (групове обговорення, що дає можливість кожному висловити власну думку при розгляді творів пейзажного живопису);
- метод інтелектуальних хвилинок (результативність його в тому, щоб зібрати якомога більше ідей та емоційних відгуків на твір пейзажного живопису від усіх дітей упродовж обмеженого часу).

Варто підкреслити, що за використання активних методів і прийомів взаємодії з дитиною у процесі розгляду творів пейзажного живопису, активізуватиметься самостійність дитячого сприймання, якої досягають у результаті надання дітям свободи у висловленні вражень під час безпосереднього сприймання ними картини.

Звернемо увагу також на те, що ефективне формування естетичного ставлення до природи у дітей дошкільного віку засобами пейзажного живопису передбачає врахування вікових можливостей дітей дошкільного віку. Вважаємо за необхідне актуалізувати їх, звертаючись до науково-методичних джерел [3; 5 та ін.]. Так, дітей 4-5-ти років, їх доцільно знайомити з пейзажами, в яких яскраво представлені прояви природи, що спостерігаються дітьми в життя (осінь, зима, весна, сільський, міський пейзаж), а також з деякими засобами виразності мальовничого пейзажу. Дітям старшого

дошкільного віку можна запропонувати пейзажі не лише з яскраво вираженими рисами сезону, але й зображують природу в перехідних сезонних станах (наприклад: початок осені, золота осінь, пізня осінь), а також пейзажі, які діти не спостерігали, але знання, які можуть почерпнути з інших джерел – літератури, кіно. Можна познайомити дітей з пейзажами, що зображують різні періоди доби, різні стани погоди. Ускладнюються і орієнтування дітей у виразних засобах живопису – колориті, композиції, малюнку.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, аналіз теоретичних доробків дає нам підстави стверджувати, що твори пейзажного живопису можуть бути дійовим засобом формування естетичного ставлення до природи у дітей дошкільного віку, викликаючи емоційне ставлення до природи, зображеної на картині; розвиваючи естетичне бачення реальних об'єктів та явищ природи; сприяючи виникненню асоціативних зв'язків між змістом картини та життєвим досвідом дітей; підтримуючи інтерес до подальшого сприймання краси та природоохоронної діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні проблеми наступності між закладом дошкільної освіти та школою у вирішенні питань формування естетичного ставлення дітей до природи засобами пейзажного живопису.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaksiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Грицишина Т. Виховання естетичного ставлення дошкільників до навколишньої природи засобами краєзнавчо-туристичної діяльності в умовах педагогічної взаємодії. 2014. URL: https://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2014_2/8.pdf
3. Демчик К.І. Ознайомлення дітей з різножанровим живописом у дошкільному навчальному закладі: методичні рекомендації. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9657/1/8.pdf>
4. Мельник І.С. Педагогічна психологія: дошкільний вік. Навчальний посібник для студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта». К.: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2013. 128 с.
5. Половіна О. Пейзажний живопис: від милування природою до її усвідомленого поцінування. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. № 11. С. 4–11.
6. Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для ЗВО. Київ: Академвидав. 2004. 408 с.
7. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О.Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

МУЗИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СЕРЕДЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація: У статті проаналізовано музичну діяльність в процесі формування творчої самореалізації дітей середнього дошкільного віку. Охарактеризовано теоретичний аспект навичок сприймання, виконавства і творчості в різних видах дитячої музичної діяльності; елементарних основ музичної культури. Розкрито способи творчого самовираження дошкільників в музичній діяльності дітей дошкільного середнього віку, які представлені такими різновидами: сприймання, виконання, творення.

Ключові слова: музична діяльність, творча самореалізація, діти середнього дошкільного віку, особистість, художньо-творчий розвиток.

Постановка проблеми. Модернізація освітньої системи України висуває нові вимоги, що стосуються спрямування на формування творчої особистості, створення умов її самореалізації. Дошкільний період є винятково цінним і визначальним у процесі особистісного зростання, так як створює підґрунтя для гармонійного та цілісного розвитку дитини з урахуванням її індивідуальних задатків, нахилів, здібностей. Новий зміст дошкільної освіти, Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) спрямовано на створення такого освітнього середовища, яке має стати місцем постійного творчого експериментування, джерелом творчих ігор, тобто сприятиме збудженню пізнавальної активності через надання дітям дошкільного віку змоги виявляти відповідальність, самостійність, творчість, що необхідні для успішної самореалізації в різних сферах життя зі спрямованістю на духовний розвиток та ціннісні орієнтири. Головним критерієм духовного розвитку особистості є оволодіння процесом творчості [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових психолого-педагогічних дослідженнях з'ясовано певні ознаки творчої самореалізації особистості: особистісні якості, що характеризують індивідуальну поведінку, психічні процеси, творчий потенціал кожної особистості (С. Сисоєва); емоційна оцінка та самооцінка створеного продукту (Н. Ветлугіна, А. Щербо); розумова активність, творчий підхід до набуття знань (Н. Ветлугіна, В. Давидов, А. Щербо); вияв власної ініціативи у творчості, прагнення до задоволення власних потреб (І. Волков, В. Моляко); пошукова і дослідницька активність (Я. Пономарьов, О. Савенков); спроможність використовувати набуті знання в нетрадиційних умовах (І. Лернер, М. Савченко); розвиток

самостійності як базової якості особистості (О. Кононко, Л. Круглова, В. Селіванов, Г. Урунтаєва), психологія дитячої творчості (Д. Богоявленська, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн).

Однак, вирішення даної проблеми можливе за створення певних умов, а саме: педагогічно організованого формування здатності до самореалізації особистості кожної дитини, мистецької спрямованості у здійсненні провідних завдань дошкільної освіти, застосування ефективних засобів художньо-творчого розвитку дітей дошкільного віку у процесі музичних занять.

Мета статті – обґрунтувати значення музичної діяльності в процесі формування творчої самореалізації дітей середнього дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Проблема самореалізації особистості, залежить від мотиваційної сфери особистості, від її спрямованості на творчість, оскільки «усі творчі люди, не просто включені в якусь справу, вони внутрішньо віддані цій справі, розглядаючи її як своє покликання» [6].

Психологами науково обґрунтовано, що творчо самореалізуватись дитина дошкільного віку може тільки в діяльності, у зв'язку з розвитком якої відбуваються зміни у психіці дитини та становленні її особистісних якостей. На формування особистості дитини впливає багато різних видів діяльності, серед яких чільне місце посідає мистецтво. Музика, художнє слово, зображувальне мистецтво, театр не тільки відкривають дитині мистецтво, а стають для неї джерелом переживання радощів, забезпечують багатство вражень. В. Сухомлинський зазначав: «Кожна дитина не тільки сприймає, але й малює, творить, створює. Те, як дитина бачить світ, – є своєрідною художньою творчістю. Образ, що сприйняла й одночасно створила дитина, несе в собі яскраве емоційне забарвлення. Діти переживають бурхливу радість, сприймаючи образи навколишнього світу і додаючи до них що-небудь з фантазії. Емоційна насиченість сприйняття – це духовний заряд духовної творчості» [2, с. 15-17].

На думку О. Рудницької, «мистецтво є людська діяльність, яка складається з того, що одна людина свідомо певними зовнішніми знаками передає іншим свої почуття, а інші люди заражаються цими почуттями і переживають їх» [9].

Пізнати цінності можливо тільки через мистецтво, зазначали у своїх дослідженнях науковці В. Вернадський, Л. Гумільова, Л. Михайлова, П. Рубцов, Т. Шмига, яке сприяє розвитку таких психічних властивостей, як настрої, уява, увага, інтуїція, емоції. На роль мистецтва в розвитку особистості дитини та в дошкільній освіті взагалі вказується в Державному стандарті дошкільної освіти, де мистецько-творчу компетентність визначено як «здатність дитини

практично реалізувати свій художньо-естетичний потенціал для отримання бажаного результату творчої діяльності на основі розвинутих емоцій та почуттів, емоційно-ціннісного ставлення до різних видів мистецтва, елементарно застосовувати мистецькі навички в життєвих ситуаціях, під час освітньої та самостійної діяльності» [1].

Протягом всієї історії людства (в часи Античності, Ренесансу, Просвітництва й до сьогодні) музика позиціонувалася як дієвий засіб виховання, перебуваючи в центрі уваги представників філософської, педагогічної та психології науки, що пояснюється самою природою музики, а також особливостями її впливу на духовний світ людини [10, с 77]. Важливе значення мистецтва у забезпеченні успішної діяльності особистості полягає в тому, що воно розвиває творчу індивідуальність дитини, визначальною ознакою якої науковці вважають її потребу у самореалізації.

Про це свідчать і слова С. Русової, яка зазначала, що людина, вихована в оточенні мистецтва, сама стає гармонійною, оскільки, від естетичних вражень ця гармонія, упорядкованість переходить у її серце, утворює звички, виявляється у красі поведінки, в граційності усіх рухів, в гармонійності вчинків, у смаку до всього гармонійного. Така людина несе красу й гармонію в світ, у якому живе і працює. Вона створює навколо себе своєрідне естетичне поле, що виявляється в естетиці її побуту, у якості продуктів її праці, у високому, «артистичному» рівні її професійної діяльності, зорієнтованої на досягнення результатів, що відповідають естетичному ідеалу й загальнолюдським гуманістичним цінностям – Істині, Добру і Красі [8].

Входження дитини до світу музичного мистецтва нерозривно пов'язане з музичним вихованням, яке спрямовується на «формування навичок сприймання, виконавства і творчості в різних видах дитячої музичної діяльності; елементарних основ музичної культури (потреби, переживання, ставлення, інтереси, любов до музики)». Серед різноманітних видів мистецтва музика посідає особливе місце, тому що «говорить з людиною безпосередньою мовою душі», хвилює людину, викликає море емоцій.

Науковець О. Половіна вважає, що введення дитини дошкільного віку у світ музичного мистецтва передбачає:

- а) розвиток здатності емоційно-чуттєво сприймати об'єкти і явища довкілля;
- б) забезпечення умов для самовираження в процесі мистецької діяльності [7].

Щодо організації роботи з музичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах Науковець Л. Журавська у своїх дослідженнях стверджує необхідність раннього музичного виховання дітей як обов'язкову умову для всебічного і гармонійного розвитку

особистості. «Використання музичного мистецтва для поглиблення вражень дитинства – ось важливе завдання, яке необхідно здійснити педагогу в процесі виховання дітей дошкільного віку, користуючись музикою як одним із засобів емоційно-образного пізнання дитиною навколишнього світу та формування творчої особистості» [5].

Музика як вид мистецтва лежить в основі естетичного виховання дітей будь-якого віку, що визначається її специфікою, емоційно-образним характером сприйняття, специфікою вікових особливостей, зокрема у використанні форм і засобів впливу. Сила музики в тому, що вона має позитивний вплив на емоційний стан дитини, висловлює те, що словами не можна донести. Як стверджує В. Сухомлинський, «музика є найдивовижнішим, найвитонченішим засобом залучення дітей до добра, краси та людяності: музика – могутнє джерело думки, могутній засіб самовиховання, саме вона здатна пробудити енергію навіть у найінертніших дітей, впливає на клітини дитячої матерії якоюсь чудодійною силою». Музичне мистецтво, в якому переживання, почуття та ідеї виражаються ритмічно та інтонаційно організованими звуками, за висновками фахівців Н. Ветлугіної, О. Лобової, А. Сохор та інших, є найемоційнішим за своєю суттю, оскільки може безпосередньо передавати багатогранну гаму емоцій і почуттів, яскравих вражень.

Відмічаючи велику роль музики для розвитку внутрішніх почуттів і уяви, В. Сухомлинський писав, що «пізнання світу почуттів неможливе без розуміння і переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати її й діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає у світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури» [5].

На роль музики у дошкільному вихованні вказували науковці Н. Ветлугіна, С. Науменко, Т. Науменко, Т. Танько, чиї праці засвідчують розмаїтість структурувань музичного розвитку дошкільників. Надаючи значущості даному виду мистецтва, Н. Ветлугіна зауважувала на рівнях і проявах творчої активності дошкільників у різних видах і формах музичної діяльності [3].

Вплив музики на дитину тим сильніший, чим краще у вихованців розвинутий музичний слух, художні потреби до сприймання музичних творів, чим частіше вони залучаються до виконавчої діяльності. Мабуть, з цією метою у Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку вперше було означено такі лінії, як емоційно-ціннісного та креативного розвитку [4].

Їх введено з огляду на виняткову значущість для становлення у дошкільника його емоційної сприйнятливості, творчої уяви, адже музика є близькою емоційній сутності дитини-дошкільника, безпосередньо впливаючи на її художнє сприйняття та світ переживань.

Звичайно, у дітей середнього дошкільного віку ще недостатньо сформовані уявлення про навколишній світ, уміння і навички у різних видах діяльності і неможливість їх творчо реалізувати самостійно. Тим не менше, наявність певних компетентностей у сприйманні, виконанні, творенні музики створюють основу для формування кожної дитини як особистості і потребу у творчій самореалізації.

Кожен видів музичної діяльності, як стверджує науковець О. Половіна, передбачає «вільні дії дитини у створеному педагогом просторі на основі інтуїтивного досвіду та реалізації творчого потенціалу, який є в кожного малюка» [7]. Тому головними завданнями, котрі повинен ставити перед собою музичний керівник закладу дошкільної освіти на заняттях, визначено: допомогти дітям увійти у світ музики через взаємозв'язок усіх її елементів: ритму, мелодії, ладу, динаміки; відчутти і пережити її чуттєво, сприяти практичному засвоєнню музичних знань і умінь, а значить, створити умови для формування творчої самореалізації.

Музична діяльність дошкільників – це «різні способи, засоби пізнання дітьми музичного мистецтва. За допомогою цих засобів здійснюється музичний і загальний розвиток дитини». Так, у дітей п'ятого року життя можна спостерігати емоційний відгук на музику, чуття ритму, тембру, відчуття художнього образу. Систематичне використання музичних творчих завдань дає змогу розкрити творчий потенціал і творчі здібності кожної дитини. Особливим способом творчого самовираження дошкільників є музична діяльність, яка в для дітей дошкільного середнього віку представлена такими різновидами: сприймання, виконання, творення.

Музична діяльність спрямована не тільки на слухання чи виконання музичних творів, а і на створення продукту цієї діяльності. Гра на дитячих музичних інструментах є одним з найдоступніших видів дитячої музичної діяльності, який дозволяє дітям практикувати вільну імпровізацію, що є першоосновою творчої самореалізації. Гра на дитячих музичних інструментах (металофони, флейти, тріоли, кастаньєти, барабани та ін.) дає можливість проявити дітям творчу активність, відкрити світ музичних звуків, допомагає розвинути природні музичні здібності і стимулює інтерес до інструментальної музики.

Отже, якщо музика має такий позитивний вплив на дитину вже з перших років її життя, то необхідно використовувати її як засіб педагогічного впливу на формування самореалізації особистості дошкільника. Вплив музики та музичного мистецтва позначаються не тільки на художній сфері а й на загальному духовному розвитку особистості, сприяючи розвитку таких здібностей, як образна уява, пам'ять, творче мислення. Якщо дитина реагує на характер музики, висловлює свої враження про неї, охоче імпровізує пісеньки для

своїх ляльок та гру на дитячих музичних інструментах, то вона творчо самореалізується.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, обґрунтовано значення музичної діяльності в процесі формування творчої самореалізації дітей середнього дошкільного віку, як досить актуальною у психолого-педагогічній науці. Адже сучасні підходи до життя вимагають від особистості самостійної активності, здатності до самоствердження та саморозвитку, вміння використовувати свої можливості та здібності у різних ситуаціях життєдіяльності. Творча самореалізація особистості проблема не нова, і бере свій початок ще з часів Платона (5-6 ст. до н.е). На підставі аналізу психолого-педагогічних джерел нами з'ясовано, що самореалізація посідає певне місце в системі потреб дитини середнього дошкільного віку і виступає для неї процесом вільної діяльності, що дає можливість активізувати свої можливості, задовольнити бажання, інтереси, прагнення, тим самим утвердити своє «Я».

Дана стаття не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Перспективи подальших досліджень у галузі музичної діяльності в процесі формування творчої самореалізації дітей середнього дошкільного віку пов'язані насамперед з вивченням методичних рекомендацій та їх впровадженням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). 2021. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2021/02/22/Dytyna%20u%20sviti%20mystetstva.pdf>
2. Баранюк І. Г. Василь Сухомлинський про гармонію емоційно-образного та логіко-розумового у вихованні дитини. *Рідна школа*. 2017. № 4. С. 15-17.
3. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини [переклад К. Скрипченка]. К.: *Музична Україна*. 1978. 255 с.
4. *Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років* / наук. кер. В. О. Огнев'юк; авт. кол.: Г. В. Бєленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білокаленко та ін.; МОН України, Київськ. ун-т імені Б. Грінченка. 2016. 304 с.
5. Журавська Л. Музично-естетичне виховання українського дошкільця. Порівняльна характеристика освітніх топ-програм. *Молодь і ринок* №7 (150). 2017. С. 130-135.

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація: У статті розглянуто проблему розвитку художньо-творчих здібностей дітей дошкільного віку. Акцентовано увагу на використанні різних видів і технік художньо-творчих здібностей. Визначено, що показник творчих здібностей дітей дошкільного віку визначається рівнем розвитку естетичного сприймання об'єктів та явищ, умінням працювати з різними матеріалами, добирати відповідні засоби реалізації задуму, виявляти творчу уяву, естетичну чутливість, емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього світу.

Ключові слова: розвиток, художньо-творчі здібності, діти дошкільного віку, мистецтво, вікові особливості, художнє сприймання.

Постановка проблеми. Глибокі перетворення, що відбуваються в усіх сферах нашого суспільства, не могли не відбитися на системі освіти, яка безпосередньо визначає інтелектуальний потенціал країни в майбутньому. Сучасне суспільство потребує людей, які мислять не шаблонно, творчо відшуковують нові шляхи рішення запропонованих задач, уміють знаходити вихід із проблемної ситуації. Відтак стає важливим вияв та підтримка творчості дітей, починаючи з раннього віку. Про це зазначено в оновленому Базовому компоненті дошкільної освіти, законах України «Про дошкільну освіту», Національній доктрині розвитку освіти. Заклади дошкільної освіти стають важливішою ланкою в системі освіти, які здатні формувати основу для позитивного розв'язання цієї проблеми [1].

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти важливим завданням є формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей. Без виховання естетично освічених людей, вміння розуміти і цінувати мистецтво, без пробудження у дітей творчого початку неможливе становлення цілісної, гармонійно розвиненої і творчо активної особистості. Україна сьогодні потребує освічених громадян, креативних особистостей, здатних творчо підходити до вирішення будь-яких проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку художньо-творчих здібностей дітей дошкільного віку знаходиться сьогодні в центрі уваги багатьох дослідників і практиків у сфері освіти. Теоретичні аспекти художньо-творчих здібностей дітей дошкільного віку різнобічно розкрито у працях науковців (А. Бакушинський, Д. Богоявленська, Л. Венгер, Н. Ветлугіна, Т. Казакова, В. Киреєнко, Т. Комарова, Н. Різдвяна та ін.). У формуванні творчості особлива роль

відводиться уяві (Л. Виготський, Е. Ільєнко, В. Давидов, О. Дяченко, В. Кудрявцев та ін.). Саме розвинена творча уява породжує нові образи, що складають основу творчості, відомі дослідження в цій області Г. Григор'євої, Н. Дудіна, Т. Лабунської. Проте питання щодо актуальних проблем розвитку художньо-творчих здібностей дітей дошкільного віку потребує подальших наукових розробок.

Мета статті – визначити та теоретично обґрунтувати розвиток художньо-творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. При всьому різноманітті тематик можна виділити дві основні тенденції, які характеризують творчий розвиток проблеми розвитку здібностей дітей дошкільного віку: перша пов'язана з дослідження окремих здібностей і психічних процесів, з впровадженням в систему дошкільної освіти спеціальних тренінгових програм щодо їх розвитку (розвиток пам'яті, мови), друга – з інтеграцією окремих видів здібностей в підсистемі (розумові здібності, художні, естетичні) і розробкою комплексних методів їх розвитку. Відповідно різниться й реалізація цих підходів. Однак теоретичний аспект реалізації завдання розвитку художніх здібностей дітей дошкільного віку постійно вдосконалюється, оскільки стрімко змінюються багато точки зору щодо психологічних і художніх умов формування здібностей, змінюються дитячі покоління і відповідно повинна змінюватися технологія роботи педагогів.

У сучасних педагогічних та психологічних дослідженнях доводиться визнати необхідність художньо-творчих занять для розумового, естетичного розвитку дітей дошкільного віку. У роботах А. Запорожця, М. Поддьякова встановлено, що діти дошкільного віку здатні в процесі предметної чуттєвої діяльності, у тому числі малюванні, виділяти суттєві властивості предметів і явищ, встановити зв'язки між окремими явищами і відобразити їх в образній формі. Цей процес особливо помітний у різних видах практичної діяльності: формуються узагальнені способи аналізу, синтезу, порівняння і зіставлення, розвивається вміння самостійно знаходити способи розв'язання творчих завдань, вміння планувати свою діяльність, розкривається творчий потенціал.

Звідси випливає необхідність занять не тільки образотворчим мистецтвом, а й специфічними видами образотворчого творчості, в тому числі і малюванням. Ця проблема актуальна, і вона підтверджується тим, що робота з малювання в сучасних умовах педагогічного процесу, в основному, винесена за рамки занять і практикується у вигляді спільної або самостійної діяльності дітей, що сприяє формуванню і розвитку у дітей основних знань, умінь і навичок з малювання [3].

В. Сухомлинський свого часу наголошував: «Між рукою і мозком існує багато зв'язків, які діють двосторонньою – рука розвиває мозок; мозок розвиває руку, роблячи її інструментом творчості, знаряддям і джерелом думки». Творчість, або творча діяльність – це така діяльність людини, яка створює дещо нове. Усе одно, чи буде це створене творчою діяльністю якої-небудь речі зовнішнього світу або відомою побудовою розуму або почуття, яке і виявляється тільки в самій людині [6, с. 75].

Отже, дитяча вигадка відрізняється від зрілої творчості тим, що перша є творчістю лише в психологічному відношенні (дитина створює нове для себе), а друга – і в психологічному, і в соціальному (створюється нове для себе, що є новим для всіх). Саме в дошкільному віці закладаються всі основи всього майбутнього розвитку людства. Дошкільний вік – найважливіший етап розвитку і виховання особистості. Цей період – це залучення дитини до пізнання навколишнього світу, період його початкової соціалізації. Саме в цьому віці активізується самостійність мислення, розвивається пізнавальний інтерес дітей і допитливість. Для розвитку творчих здібностей дошкільників необхідно звертати велику увагу на утворення глибоких і міцних систем знань, умінь і навичок, на стимуляцію самостійної діяльності дітей, на формування стійких творчих інтересів. Під час навчання та виховання дитина підіймається на новий ступінь розвитку своєї особистості, розвивається її мислення, творчі здібності, самостійність. Дитина вчиться керувати своєю увагою, розвивається її пам'ять, уява, воля. На цьому психічному тлі відбувається розвиток творчої активності дітей дошкільного віку, що сприяє зростанню їхніх творчих здібностей. Як уже раніше зазначалося, творчі здібності розвиваються й реалізуються в процесі творчої діяльності.

В останні роки в системі дошкільної освіти відбуваються кардинальні зміни. На перший план висувається ідея саморозвитку особистості, її готовності до самостійної діяльності. Мистецтво відіграє величезну роль у формуванні особистості, у вдосконаленні почуттів, у сприйнятті явищ життя і природи. Спілкування з творами мистецтва, що відображають дійсність і сферу людських почуттів, сприяє формуванню естетичного свідомості. Формування творчої особистості – одна з найважливіших завдань педагогічної теорії і практики.

Найбільш ефективним засобом для розвитку творчого мислення та уяви дітей є художньо-творча діяльність. Діти дуже люблять малювати, і їхні перші творчі пошуки проявляються вже в дитячому садку. І ось тут постає завдання перед вихователями: як розвинути, зацікавити малюка, навчити його через різні види зображувальної діяльності відтворити навколишній світ. Так з'явилися малюнки,

створені шляхом поєднання фарб різних кольорів (кляксографія), малювання пальчиками, кулачками, долоньями (птахи, квіти, сліди, дощик), весела «клякса-малякса», монотипія, використання трафаретів та штампів із різних матеріалів. Усе це й розвиває в дітей фантазію, приносить дітям радість, пробуджує їхню уяву, формує творчу особистість [4].

Дитина отримує можливість відобразити свої враження від навколишнього світу, передати образи уяви, втіливши їх за допомогою різноманітних матеріалів у реальні форми. А головне те, що нетрадиційне малювання відіграє важливу роль у загальному психічному розвитку дитини.

Отже? самооцінним є не кінцевий продукт – малюнок, а розвиток особистості: формування впевненості в собі, у своїх здібностях, самоідентифікація у творчій роботі, цілеспрямованість діяльності.

Важко переоцінити значення образотворчого мистецтва в житті дитини. Психологічними дослідженнями П. Блонського, Л. Виготського, доведено, що дітям дошкільного віку доступне естетично-художнє сприймання творів образотворчого мистецтва, старші дошкільники здатні естетично оцінити художній твір (картину, скульптуру), висловити своє ставлення до нього.

Як засвідчують дослідження Є. Фльоріна, М. Івашиніна, Н. Зубарева, В. Єзикеєва, Н. Пакуліної, Н. Карпинської тощо, дошкільникам доступне створення пейзажних та сюжетних картин, натюрмортів. Дитяча творчість ґрунтується на наслідуванні, яке слугує важливим чинником розвитку дитини, зокрема його творчих здібностей. Завдання педагога – спираючись на схильність дітей до наслідування, прищеплювати їм навички й уміння, без яких неможлива творча діяльність, виховувати у них самостійність, активність у застосуванні цих знань і вмінь, формувати критичне мислення, цілеспрямованість. Відомо, що дитяча творчість – явище унікальне. Багато педагогів і психологів, як вітчизняні, так і зарубіжні, підкреслюють велике значення занять художньою творчістю у всебічному, особливо в естетичному розвитку особистості дитини [2].

Л. Виготський, досліджуючи проблеми творчості, відзначав, що в дошкільному віці розвивається здатність іти від думки до дії, що робить можливою творчу діяльність: «Одне з найважливіших питань дитячої психології та педагогіки – це питання про розвиток творчості і про значення творчої роботи для загального розвитку і змужніння дитини. Уміння з елементів створювати ціле, комбінувати старе у нові поєднання і становить основу творчості» [5].

Проблема розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку – одна з найактуальніших у світлі концепцій дошкільного виховання. «Художньо-образна природа мистецтва, – йдеться у Концепції

дошкільного виховання, – робить художню діяльність дітей єдиним у своєму роді засобом формування і творчих здібностей взагалі – продуктивного мислення, уяви, що лежать в основі будь-якого виду творчості» [2].

Образотворча діяльність дошкільнят містить в собі великі потенційні можливості всебічного розвитку дитини. Однак ці можливості можуть бути реалізовані лише тоді, коли діти відчують радість і задоволення від створеного ними продукту діяльності, якщо у них процес творчості викличе гарний настрій. Малювання для дитини – своєрідна форма пізнання реальної дійсності, навколишнього світу, осягнення художнього мистецтва, і тому вимагає поглибленого вивчення, прогнозування і корекції навчання дітей. Малювання є чи не найбільш цікавим видом діяльності дітей дошкільного віку [7].

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, на основі вивчення теоретичних наукових поглядів з приводу розвитку художньо-творчих здібностей дітей дошкільного віку визначено, що «художньо-творчі здібності» – це динамічний процес формування особистості, спрямований на розширення спектру здібностей та особистісних якостей, які проявляються і збагачуються у практиці різних видів конструктивної діяльності, результати її характеризуються новизною та оригінальністю. Виявлено, що психологічні механізми образотворчої діяльності дітей дошкільного віку ґрунтуються на індивідуальних особливостях: генетичних задатках, належності до типу темпераменту, характеру сприйняття. Вікові особливості художньо-творчих здібностей характеризуються стійким відчуттям засобів образотворчого мистецтва, на основі чого у малюнках вони здатні адекватно відтворювати дійсність.

Дана стаття не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Перспективи подальших досліджень у галузі розвитку художньо-творчих здібностей дітей дошкільного віку вважаємо доцільним розглянути засобами різних видів мистецтв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Богуш А. М. Українське народознавство в дошкільному закладі. К. *Вища школа*. 2012. 356 с.
3. Демченко І. І. Засоби образотворчого мистецтва у вихованні творчої особистості молодшого школяра. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*: Збірник наукових праць за редакцією В. Я. Даниленко. Харків: ХДАДМ, 2017. С. 36-44.
4. Моляко В.О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Психологічна газета*. 2015. № 6. С.4-5.
5. Поніманська Т.І. *Дошкільна педагогіка*. Київ: ВЦ «Академія». 2018.
6. Сучасні аспекти розвитку творчої особистості. *Дайджест педагогічних ідей особистості та технологій «Школа-парк»*. 2002. № 3.

7. Терещенко О. П. Розвиток творчості старшого дошкільника в образотворчій діяльності: Навч. - метод. посіб. До Базової прогр. розв. дитини дошкільного віку «Я у Світі». К.: Світич, 2009.: іл. 112 с.

**Ірина Максюшенко,
Олена Гаврило**

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація: У статті встановлено, що формування інтересу залежить від суспільно-економічних зв'язків, освітньої та трудової діяльності, активної позиції особистості. Визначено етапи розвитку інтересу: зацікавленість, допитливість, пізнавальний інтерес, спрямованість або теоретичний інтерес. Встановлено, що організація пошуково-дослідницької діяльності дітей старшого дошкільного віку здійснюється через застосування у освітньому процесі експериментальних форм, методів та засобів на заняттях, та позазаняттєвій, дозвіллєвій діяльності, спостережень, дослідів, бесід, ігор, завдань.

Ключові слова: пошуково-дослідницької діяльності; трудова діяльність; пізнавальні інтереси, пізнавальна активність; допитливість.

Постановка проблеми. Проблема становлення всебічно розвиненої особистості, формування та розвиток її пізнавальних інтересів, нахилів та здібностей, набирає все більшої актуальності, що потребує переосмислення освітніх пріоритетів, стратегії, цілей та завдань освіти підростаючої особистості та, зокрема, дошкільної освіти. Безперервність усіх ланок освіти, її спрямованість на випередження особистісного розвитку потребує адаптації нових навчальних програм до інтересів, інтелектуального потенціалу, потреб і пізнавальних можливостей особистості цілеспрямованості в організації власної діяльності.

У Базовому компоненті дошкільної освіти підкреслено роль та значення формування пізнавальної активності дошкільників, зокрема вказано, що пізнавальна активність виявляється через їх інтерес до навколишнього середовища, до самого дошкільника, через активізацію сприймання об'єктів, предметів, інших людей, подій, які відбуваються навколо дошкільника. У дитини дошкільного віку виявляється кмітливість, спостережливість, допитливість, потреба розвиватися та досягати вищих рівнів розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні науково-педагогічні дослідники виділяють проблему формування пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку, розглядають особливості та основні форми проявів пізнавальних інтересів, критерії, показники та рівні такі науковці, як: Л.Буркова, Д.Годовікова,

С.Ладивір, М.Лісіна, К.Крутій, Т.Садова та інші. У працях Г.Беленької, Л.Буркової, С.Гавриливої, Г.Кіт, С.Ладивір, Л.Присяжнюк особливого значення у роботі з дітьми набуває організація пошуково-дослідницької діяльності, застосування в освітньому процесі завдань різних типів і видів.

Мета статті: здійснити аналіз сутності пізнавальних інтересів та з'ясувати особливості пошуково-дослідницької діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблему формування гармонійної, всебічно розвиненої людини потребує удосконалення процесу навчання, виховання та розвитку підростаючого покоління, яке спрямоване на інформатизацію дитини, оволодіння нею знаннями та вміннями та на успішна практичне застосування.

У дослідженнях Ладивір С. відзначається сутність та особливості пошуково-дослідницької діяльності у тому, що вона здійснюється її теоретичним пізнанням дитиною, а також набуттям умінь та навичок, що відбувається через її практичну реалізацію у діяльності дошкільника. Пошуково-дослідницька діяльність будується на поєднанні чутливості і діяльності, яке враховує не тільки вікові фізіологічні особливості, а й особливості мислення дитини дошкільного віку. Сутність пошуково-дослідницької діяльності полягає у самостійному знаходженні дошкільником поставлених відповідей на запитання, які його цікавлять або виникають при виконанні певної діяльності, внаслідок чого дитина досягає бажаних результатів, заодно, є можливість перевірити власні знання, застосовуючи свої здібності та можливості. У процесі виконання пошуково-дослідницької діяльності активізуються інтелектуальна, фізіологічна, волюва сфери особистості. Тому для реалізації пошуково-дослідницької діяльності є доречним обґрунтування орієнтовного його змісту у роботі з дітьми як молодшого, так і старшого дошкільного віку [2].

Науковці вказують, що пошуково-дослідницька, експериментальна діяльність є важливими засобами в розвитку пізнавальних інтересів дітей, що пояснюється тим, що дитина знання осягає набагато міцніше, коли спостерігає за певними об'єктами та явищами, їх досліджує, самостійно здобуває ту інформацію, яка її в даний час зацікавила, переходячи завдяки взаємозв'язкам до глибшої інформації та встановлення певних висновків та обґрунтувань. І Карапузова, С.Бурсова наголошують, що пошуково-дослідницька діяльність є «ефективним засобом розумового, фізичного, валеологічного, естетичного, статевого, екологічного, морального та трудового, виховання» [3, с.39].

Пошуково-дослідницька діяльність дітей дошкільного віку сприяє всебічному розвитку особистості, активізує формування та удосконалення розумових процесів, особистісних рис дитини, спрямовує

інтенсивний розвиток пам'яті, сприяє здійсненню аналізування отриманої інформації, синтезувати, порівнювати, класифікувати та узагальнювати все, про що дитина дізнається під час своєї діяльності.

Науковці А.Брушлинський, Е.Голубева, Є.Ігнат'єв, В.Крутецький, Т.Кудрявцев, М.Поддьяков, Я.Пономар'єв та інші виділяють принципові зв'язки пошукової творчої діяльності з виявленням в особистості пізнавальної, дослідницької активності. Яскрава пізнавальна активність дошкільника, що є основою її пізнавальної мотивації та могутнім розвивальним механізмом творчості, на думку О. Матюшкіна, є важливою ознакою дитячої творчості. Про домінування пізнавальної мотивації свідчать дослідницька, пошукова активність дітей старшого дошкільного віку, значно нижчі межі сприймання нової інформації. Дослідники вважають, що у дитини завдяки високій чутливості у цей віковий період, сприятливість до нових мотивацій, нових ситуацій є висока здатність відкривати нове у звичайному. Особливості пізнавальної мотивації дітей старшого дошкільного віку проявляються також у високій вибірковості щодо нового предмета дослідження, у понаднормативній активності та інтелектуальній ініціативі, що й породжує творчі образи [4, с.31].

Науковець Садова Т.А., яка досліджувала взаємодію вихователя та дітей старшого дошкільного віку в діяльності, підкреслювала, що в дошкільному віці пошуково-дослідницька діяльність відіграє важливу роль для становлення самостійної діяльності дитини. У дослідженнях І. Карук зазначено, що під час пошуково-дослідницької діяльності діти старшого дошкільного віку засвоює нові види діяльності, що включають ігру, предметну, навчальну та експериментальну [5, с.90].

Зокрема, науковці І Карук, О.Смирнова виділяють етапи засвоєння різних видів діяльності через пошуково-дослідницьку діяльність. *Перший етап* висвітлюється неусвідомленістю дітьми старшого дошкільного віку своєї нової діяльності, тобто звершення дошкільниками перших пошуків характеризує тільки потребу та особливості підростаючої особистості здійснювати активну діяльність. Саме цю особливість спроб експериментування у діяльності дошкільника має використовувати вихователем у плануванні та організації освітньої діяльності дітей старшого дошкільного віку, спрямовуючи взаємодію з дошкільниками. Таким чином, повторюючи дії вихователя, дітей старшого дошкільного віку захоплює сама атмосфера діяльності у дізнаванні про невідоме. Щоб спрямувати ефективність спрямування та активізувати пошуково-дослідницьку діяльність потребує від вихователів використовувати емоційність введення дитини у цей процес, налагодженість спілкування між вихователем та дошкільниками. *Другий етап* актуалізує самостійне експериментування під спрямовуючим керівництвом вихователя. На цьому етапі під позитивним емоційним впливом ведення пошуково-

дослідницької діяльності діти старшого дошкільного віку хоче здійснювати власну діяльність самостійно, без втручання вихователя, йому приносить задоволення у такій діяльності допомагати іншим дошкільникам, контролювати їх діяльність. Проте на цьому етапі діти старшого дошкільного віку ще не здатна діяти самостійно, ще дошкільник потребує консультування, допомоги, а, іноді, лише присутності вихователя. На *третьому етапі* діти старшого дошкільного віку закріплює пошуково-дослідницьку діяльність через власну постійну потребу в експериментуванні у дізнаванні нового. Роль вихователя на цьому етапі змінюється на лише стимулювання, підтримку та заохочення дошкільників до здійснення самостійної діяльності дитиною. Лише на *четвертому етапі* пошуково-дослідницька діяльність відділяється і стає незалежною від контролюючого втручання п вихователя. Пошуково-дослідницька діяльність набуває усвідомлених форм і без мотивування вихователя виявляється в ініціативності та спрямованості діяльності самих дітей старшого дошкільного віку. Таким чином, довершена пошуково-дослідницька діяльність стає усвідомленою, активною діяльністю самої дитини, яка спрямована на залучення та застосування різних видів діяльності для засвоєння нової інформації, отримання певного досвіду, «як засіб освоєння інших видів діяльності, а також формування певних якостей особистості, подальшого розвитку дитячих інтересів, і пізнавального в тому числі» [5, с.90].

У працях Присяжнюк Г. Беленької, С. Ладивір визначено, що пошуково-дослідницька діяльність дітей старшого дошкільного віку на вищих етапах свого розвитку стає перетворюючою діяльністю, дитина потребує пізнання та перетворення в своїй уяві сутності певних якостей та властивостей предметів навколишнього середовища. Під час цього рівня пошуково-дослідницької діяльності дітьми старшого дошкільного віку «вчаться спостерігати, роздумувати, відповідати на питання, робити висновки, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, дотримуватись правил техніки безпеки» [5, с.106].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, в організації пошуково-дослідницької діяльності дітей старшого дошкільного віку стимулюється розвиток у дітей пізнавальних інтересів через урізноманітненням вихователями застосовуваних у освітньому процесі форм, методів та засобів. Ефективності у цьому спрямуванні вихователі можуть досягти застосуванням як на заняттях, так і в позазаняттєвій, дозвіллевій діяльності дітей старшого дошкільного віку самостійного захопливого експериментування, спостережень, проведення дослідів, творчих бесід, застосування ігрової діяльності дітей, впровадження проблемних ситуацій, словесно-логічних завдань, літературно-художнього опрацювання

інформації, залучення до трудової діяльності як у приміщенні дошкільної установи, так і вдома, на присадкових городніх ділянках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція». 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Ладивір С. Пізнавальна активність старших дошкільнят: індивідуальні особливості. *Дошкільне виховання*. 2021. № 11. С. 3-6.
3. Карапузова І., Бурсова С. Дитяче експериментування: реалії та перспективи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2020, № 9(63) С.39-49.
4. Матюшкін М.В. Психологічна структура, динаміка и розвиток пізнавальної активності. *Питання психології*. 2021. № 4. С. 5-17.
5. Садова Т.А., Рудакова А.О. Формування пізнавальної активності дошкільників як психолого-педагогічна проблема. *Молодий вчений*. 2021. № 10.1 (50.1) С.49-52.
6. Присяжнюк Л.А. Організація дослідницької діяльності дошкільників у контексті екологізації освітнього середовища ЗДО. *Імідж сучасного педагога: всеукр. наук.-практ. освітньо-популярний часопис*. 2021. № 6. С. 28-30.

**Анастасія Олійник,
Віта Бутенко**

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В РІЗНОВІКОВІЙ ГРУПІ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація: У статті встановлено та висвітлено основні аспекти організації освітнього процесу в різновіковій групі: принципи комплектування груп; планування освітнього процесу; дотримання методичних аспектів організації життєдіяльності дітей різновікового об'єднання; створення предметно-розвивального простору.

Ключові слова: різновікова група; освітній процес; заклад дошкільної освіти.

Постановка проблеми. Сучасні умови соціально-політичного, економічного та демографічного розвитку України суттєво вплинули на ситуацію в системі дошкільної освіти. Як ми бачимо, різновікові групи сьогодні знову на часі. До того ж постійно зростає не тільки кількість різновікових груп, а й істотно змінюється віковий склад дітей у них: в одній групі можуть перебувати діти віком від трьох до семи років.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, питання організації освітньої діяльності дітей в різновікових угрупованнях обговорюються в педагогічних джерелах, зокрема: Т. Андрющенко, А. Арушанової, Н. Губанова, А. Давидчук, І. Зотова, О. Ємчик, Н. Кирста, Е. Кушнарєнко, А. Михайлова, Х. Піндус та ін.

Зазначимо, що хоча розкриття організаційно-педагогічних засад функціонування освітнього процесу в різновікових групах сучасних закладів дошкільної освіти завжди була в центрі уваги педагогічної думки, однак потребує узагальнення та уточнення основних аспектів означеного процесу.

Мета статті: встановити та висвітлити основні аспекти організації освітнього процесу в різновіковій групі сучасного закладу дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Специфіка розвитку, виховання та навчання дітей в умовах різновікової групи складна і багатогранна, особливо гостро ставиться проблема узгодження організації життєдіяльності дітей на заняттях та в повсякденному житті. Аналіз наукових та методичних джерел [1; 3; 4; 5 та ін.] дав змогу констатувати, що успіх організації освітнього процесу в різновіковій групі залежить від таких основних факторів: принципів комплектування груп; планування освітнього процесу; дотримання методичних аспектів організації життєдіяльності дітей різновікового об'єднання; створення предметно-розвивального простору.

Відтак, основною вимогою у процесі створення різновікової групи є дотримання принципів комплектування [3; 5 та ін.]. *Комплектування на основі вікових ознак.* При такому комплектуванні утворюються двокомплектні різновікові групи (*суміжне комплектування*), тобто виховуються діти близькі за віком, наприклад, 4-5 років або 5-6 років. У таких групах педагоги легше використовувати колективно-орієнтовані методи навчання, однак залишається актуальним кваліфіковане вивчення індивідуальних особливостей розвитку до початку відвідування дошкільного закладу, під час прийому та адаптації дітей. *Комплектування на засадах урахування індивідуальних особливостей дошкільників (контрастне комплектування)* передбачає формування різновікових груп, у яких об'єднуються діти від наймолодшого до найстаршого віку. Відповідно підвищується ефективність здійснення індивідуальної роботи з ними, міцнішають взаємини між дітьми, налагоджується атмосфера психологічного комфорту, відбувається активний взаємообмін дитячим досвідом. *Комплектування на основі урахування вікових та індивідуальних особливостей (суміжно-контрастне комплектування).* Завдяки цьому у групах об'єднуються близькі за віком діти (молодша і середня, середня і старша групи), що дає змогу в основному зберегти режим їхнього життя. Передбачається дві змішані групи, тобто в кожній групі два роки виховуються діти суміжного віку і один рік – контрастного. Під час *комплектування груп на основі родинних стосунків* дітям гарантується відчуття захищеності, емоційної безпеки під час адаптації і подальшого

відвідування закладу дошкільної освіти. Це сприятливо впливає на різнобічний розвиток дітей. Проблеми стосуються виховання в молодших дітей самостійності та можливостей старших займатися діяльністю і спілкуванням, цікавими саме для цього віку. Міра опіки старших дітей над молодшими має неодмінно братися до уваги вихователями і скеровуватися відповідно до реальних потреб та можливостей дітей.

Якщо говорити про методику організації життєдіяльності дітей різновікового об'єднання, то зазвичай вона передбачає використання різноманітних форм освітньої роботи, через які, під безпосереднім керівництвом педагога та за його участі, діти залучаються до різних видів діяльності: пізнавально-дослідницької, ігрової, рухової, предметно-практичної, комунікативної, мистецько-творчої тощо.

При цьому, організовуючи життєдіяльність дітей у різновіковій групі в закладі дошкільної освіти, слід враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей, сучасні тенденції в оновленні змісту дошкільної освіти та інноваційні педагогічні технології, побажання батьків, специфіку та можливості закладу.

Науковці [3; 4; 5 та ін.] пропонують такі форми та прийоми організації освітньої роботи у різновіковій групі:

- *послідовна* (для кожної вікової підгрупи виокремлено й розроблено в часі організацію та проведення певного фрагмента життєдіяльності);
- *одночасна* (дві підгрупи з педагогом і помічником вихователя або одна з підгруп самостійно розпочинають фрагмент діяльності та одночасно чи майже одночасно закінчують);
- *паралельна* (кожна підгрупа дітей одночасно, проте окремо одна від одної, залучена до різних видів діяльності з різним змістом);
- *послідовно-одночасна* (починають діяльність старші діти, а через якийсь час залучаються й молодші);
- *одночасно-послідовна* (починають діяльність водночас молодші й старші, а через якийсь час молодші завершують або переривають діяльність, а старші – продовжують);
- *тематично об'єднана* (тематично однакова діяльність дошкільників, але з різними програмовими завданнями для вікових підгруп; що може час від часу переплітатися);
- *за Белль-Ланкастерською системою* (показ, пояснення чи зразок якоїсь дії подає молодшим старша дитина, яка діє найвправніше – дитина-монітор).

Планування роботи у різновіковій групі ґрунтується на тих самих принципах, що й в одновіковій. Однак педагог повинен намагатися якнайдоцільніше поєднати спільні ігри, спостереження, працю

молодших і старших з видами діяльності, які переважають у дітей одного віку. Особливих зусиль слід докласти до організації загальних форм навчання дітей.

Перспективне планування організації життєдіяльності дітей різного віку будується відповідно до вимог Базового компоненту дошкільної освіти [2], що забезпечує інтегрований підхід до організації життя дитини в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. Підбирається матеріал за блоками та завдання освітніх напрямів для кожної вікової групи.

Календарний план життєдіяльності дітей різновікової групи формується з урахуванням алгоритму життєдіяльності дітей різного віку. До кожного дня планується тема та завдання. *В ранкові години* створюються умови для формування культурно-гігієнічних навичок, самостійності, організованості, культури поведінки, працьовитості в різновіковому колективі. *Ранкова гімнастика* проводиться спочатку з молодшою підгрупою, потім зі старшою. Для *організації харчування* усе має бути готовим на той момент, коли діти починають мити руки. Молодших дітей запрошують до приймання їжі раніше від старших дітей. Діти молодшого та старшого віку за столом не затримуються: вони виходять після закінчення прийняття їжі.

Організована діяльність планується спільно та підгрупами (за необхідністю та доцільністю). *Прогулянку* розпочинає вихователь з дітьми молодшої підгрупи, а потім до них приєднується решта дітей старшого віку у супроводі помічника вихователя. Для *організації денного сну* створюються необхідні умови: спокійна музика, ароматерапія. Старша підгрупа лягає спати пізніше й підіймається раніше (дбаючи про те, щоб не розбудити менших дітей). У другу половину дня проводиться гімнастика пробудження, гігієнічні процедури, різні види масажу для дітей різного віку. Старші діти застеляють ліжка. Створюються умови для різноманітної діяльності дітей різного віку залежно від комплектації групи.

Найбільш раціональною формою розвитку та навчання у різновіковій групі є заняття за одним розділом програми з диференціацією навчальних завдань для кожної вікової підгрупи. Плануючи спільні заняття, вихователь повинен дотримуватися певних вимог [1; 4; 5 та ін.]:

1. Водночас з усіма підгрупами проводять лише такі заняття, на яких можна забезпечити додержання організаційних та педагогічних умов (заняття з образотворчого мистецтва, фізичної культури, музичного виховання, окремі заняття з розділів «Дитина і навколишній світ», «Рідна природа»).
2. Навчальний матеріал, підготовлений до заняття, має містити спільні елементи для дітей усіх підгруп, що дає змогу об'єднати

їх для проведення ігор, відгадування загадок, виконання творчих завдань.

3. Поетапна робота з дітьми різних вікових підгруп неможлива без організації їхньої спільної діяльності на кожному занятті. Коли в одній підгрупі подається і закріплюється новий матеріал, вихованці інших підгруп працюють самостійно.
4. Спільні заняття з розвитку мовлення, формування елементарних математичних уявлень методика пропонує розпочинати з підгрупи дітей найстаршого віку. Після того, як діти старшого дошкільного віку приступлять до самостійного виконання завдань, вихователь розпочинає заняття з іншою підгрупою. Як правило, на спільному занятті недоцільно об'єднувати понад три вікові підгрупи, адже діти четвертого і п'ятого років життя ще недостатньо володіють навичками планування діяльності, самоаналізу та самоконтролю.

Часто вихователям різновікової групи доводиться одночасно проводити заняття з різних розділів програми. Найдоцільніше поєднувати ті заняття, які несуть значне інтелектуальне навантаження (розвиток мовлення з малюванням, ліпленням, аплікацією, конструюванням, художньою працею тощо). Так, у змішаній групі дітей п'ятого й шостого років життя заняття з фізичної культури, музичного виховання проводять спільно, що скорочує загальну їх кількість; комбінування – образотворче мистецтво з художньою літературою, рідною природою, навколишнім світом. Заняття з формування елементарних математичних уявлень та навчання грамоти доцільно проводити окремо.

Підкреслимо, що організація навчання за віковими підгрупами буде ефективною за умови участі у ньому помічника вихователя і чіткого розподілу обов'язків між ним і педагогом. Такий взаємозв'язок дає змогу вихователю правильно дозувати навчальне навантаження для дітей різного віку, попереджує їхню стомлюваність, а також допомагає розв'язувати специфічні для дітей окремих вікових підгруп навчальні завдання. При проведенні занять, на яких одночасно присутні діти чотирьох, п'яти і шести років, педагогу необхідно максимально забезпечувати активність та працездатність дітей усіх вікових підгруп.

Важливою умовою організації роботи у різновіковій групі є створення предметно-розвивального простору. Предметно-розвивальний простір сучасного закладу дошкільної освіти повинен організовуватись з урахуванням психолого-педагогічних вимог, який забезпечує розвиток, емоційне благополуччя дітей, відповідає їхнім інтересам і потребам. Для спільної та індивідуальної діяльності дітей у групах різного віку повинні бути створені центри, що дозволяють організувати різноманітні форми освітньої роботи: центр ігрової

діяльності; центр пізнавально-дослідницької діяльності, куточки самостійної художньої діяльності.

Висновки і перспективи дослідження. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що освітня діяльність з дітьми різновікового об'єднання вимагає уваги, гнучкості і глибоких знань про всі етапи розвитку дитини, тобто дуже важкої підготовки вихователя та врахування основних аспектів: принципів комплектування груп; планування освітнього процесу; дотримання методичних аспектів організації життєдіяльності дітей різновікового об'єднання; створення предметно-розвивального простору.

Перспективами подальших досліджень вважаємо висвітлення особливостей підготовки дітей старшої підгрупи різновікового об'єднання до навчання в школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрющенко Т.К. Формування здоров'язберезувальної компетентності в дітей у різновікових групах ДНЗ. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського. Педагогічні науки.* 2016. № 4. С. 13–17.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
3. Ємчик О. Особливості організації освітньої діяльності з дітьми в умовах різновікової групи закладу дошкільної освіти. *Acta Paedagogica Volynienses.* 2021. № 3. С. 9–14, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.2>
4. Зотова І.В. Формування мовленнєвого спілкування дошкільників в умовах різновікових груп. *Наука і освіта.* 2013. № 3. С. 67–71.
5. Кирста Н., Піндус Х. Організаційно-педагогічні засади функціонування навчально-виховного процесу в різновікових групах сучасних ДНЗ. *Освітній простір України.* 2017. Вип. 9. С. 163–169.

**Катерина Петренко,
Віта Бутенко**

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

ДИДАКТИЧНА ГРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ПРО ГЕОМЕТРИЧНІ ФІГУРИ ТА ФОРМИ ПРЕДМЕТІВ

Анотація: У статті висвітлено сутність категорії «дидактична гра»; охарактеризовано її структуру, значення; визначено потенціал дидактичних ігор у формуванні уявлень дітей дошкільного віку про геометричні фігури та форми предметів.

Ключові слова: дидактична гра; уявлення; геометричні фігури; форма; діти дошкільного віку; засіб.

Постановка проблеми. Зміни змісту шкільної освіти значно підвищили вимоги до рівня володіння математичними уявленнями у

випускників закладів дошкільної освіти. Для інтелектуального розвитку вирішальне значення має оволодіння дітьми дошкільного віку математичними уявленнями, що активно впливають формування розумових дій, необхідних для пізнання навколишнього світу й розв'язання різних практичних завдань та успішного навчання в школі.

Повноцінне опанування дітьми дошкільного віку визначеним змістом можливе лише за умови глибокої власної зацікавленості. Тому у формуванні уявлень дітей дошкільного віку про геометричні фігури та форми предметів вважаємо доцільним використання привабливих засобів, серед яких найбільш дієвими є засоби ігрової діяльності. Оскільки дидактична гра є однією із форм навчально-розвивального впливу педагога на дитину, то вона може бути оптимальним засобом формування означених уявлень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про висвітлення науковцями різних аспектів проблеми особливостей організації ігрової діяльності та впливу гри на особистість дитини дошкільного віку (Л. Артемова, А. Бурова, В. Бутенко, Т. Дудова, Н. Гавриш, І. Терещенко, М. Шуть та ін.). Питанню формуванню елементарних математичних уявлень дітей дошкільного віку присвячено низку досліджень, як-от: Л. Зайцева, В. Імбер, І. Підлипняк, Ю. Хижняк, К. Щербакова та ін. Проте питання визначення потенціалу дидактичних ігор у формуванні уявлень дітей дошкільного віку про геометричні фігури та форми предметів потребує подальших наукових розробок.

Мета статті: визначити потенціал дидактичних ігор у формуванні уявлень дітей дошкільного віку про геометричні фігури та форми предметів.

Виклад основного матеріалу. Наукове обґрунтування означеної проблеми передбачає здійснення конкретизації феномену «дидактична гра». Етимологічний аналіз означеної категорії свідчить, що це поняття науковці [1; 2 та ін.] визначають як «ігрову діяльність, у якій діти діють за правилами і використовують набуті знання. Вона дає змогу створювати умови для різнобічного застосування цих знань, активізації розумової діяльності дітей і при цьому залишається для них цікавою і близькою грою».

Науковці [1; 2 та ін.] констатують, що дидактична гра має чітко визначені складові, які об'єктивно взаємопов'язані, а головне – опосередковано зумовлюють поведінку учасників гри. Їх ми зобразили графічно на Рис. 1.

Кожен компонент дидактичної гри повинен виконувати власні функції, визначимо їх детальніше. Відтак, *ігровий задум* закладений власне у назві гри. *Дидактичне завдання* має збуджувати інтерес у дітей до розв'язання поставленого завдання і потребує обдумування, порівняння, зіставлення. *Ігрові дії* дітей дошкільного віку вимагають

взаємодії одних дітей з іншими, послідовності, черговості й повинні спрямовувати на реалізацію завдання та захоплювати до кінця гри (щоб діти відчували, що вони граються, а не навчаються). *Правила гри* є необхідною частиною дидактичної гри і визначають поведінку дитини у процесі виконання завдання. *Результат гри* має декілька аспектів: досягнення дидактичної мети; дотримання правил гри – чи чесним шляхом виконане завдання; ступінь інтелектуального та морального задоволення, яке діти отримали під час гри [1, с. 24–25].

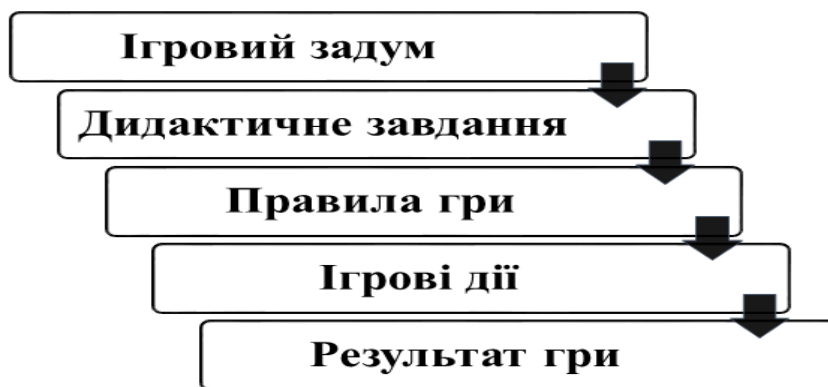

Рис. 1. Структура дидактичної гри

Розкриваючи значення дидактичних ігор можемо стверджувати, що вони мотивують дітей дошкільного віку до розв'язання інтелектуальних завдань, сприяють розвитку довільної уваги, що є важливим чинником успішного навчання у майбутньому, а отже, формування уявлень про геометричні фігури та форми предметів у дітей дошкільного віку. З огляду на мету нашого дослідження, доцільним є визначення потенціалу дидактичних ігор у формуванні уявлень дітей дошкільного віку про геометричні фігури та форми предметів. Цінність використання дидактичних ігор в цьому аспекті полягає в тому, що за допомогою ігрових форм навчальні завдання сприймаються дітьми як бажаний самостійний вибір.

Вважаємо за доцільне, систематизувати зміст уявлень дітей дошкільного віку про геометричні фігури й форми предметів. Згідно досліджень К. Щербакової [5], визначено такі завдання: розрізняти й називати геометричні фігури (Таблиця 1); групувати фігури за ознаками (об'ємні – площинні; фігури, які мають кути – округлі); порівнювати предмети за формою, виявляти залежність форми від інших властивостей і ознак; називати й показувати елементи геометричних фігур (сторони, кути, вершини, основи тощо); відтворювати й трансформувати фігури; знати особливості геометричних фігур як еталонів при визначенні форми предметів.

Уявлення дітей дошкільного віку про геометричні фігури

Віковий період	Геометричні фігури:
Молодший дошкільний вік	квадрат, круг, брусок (закріплення: куб, куля)
Середній дошкільний вік	прямокутник, циліндр (закріплення: квадрат, круг, куб, куля, брусок)
Старший дошкільний вік	ромб, піраміда, овал (закріплення: квадрат, круг, прямокутник, куб, куля, брусок, циліндр)

Виконуючи подані вище завдання щодо формування уявлень дітей дошкільного віку про геометричні фігури й форми предметів, доцільно використовувати різні види дидактичних ігор [2; 3 та ін.]: настільно-друковані, з іграшками та словесні. Своєрідною ознакою настільно-друкованих ігор є їхня дидактична спрямованість. Зауважимо, що настільно-друковані ігри поділяються на:

- ігри на основі картинок для зіставлення форми предметів з геометричними зразками («Знайди предмет тієї ж форми», «Геометричне лото», «Доміно фігур»);
- конструктивні ігри для аналітичного сприйняття складної форми та відтворення її елементів («З яких фігур складається предмет», «Склади ціле з частин», «Викладання орнаменту», «Склеїмо чайник»);
- кінестетичні ігри для малювання фігур, заштриховування, домальовування деталей тощо («Заштрихуй башточку», «Домалюй робота», «Виклади зображення за контурним зразком»);
- маршрутні ігри – пересування фішки за допомогою кубика за визначеним маршрутом («Подорож кубика»).

Дидактичні ігри з іграшками базуються на практичних методах і прийомах. При ознайомленні дітей з формою предметів доцільно проводити з дітьми такі дидактичні ігри та вправи: «Знайди предмет, схожий на кулю», «Принеси іграшку, схожу на круг», «Покажи предмет прямокутної форми», «Виклади з брусочків доріжку для ляльки», «Склади візерунок із різнокольорових кубиків», «Чарівний мішечок» тощо.

Особливістю словесних дидактичних ігор як засобу формування уявлень дітей дошкільного віку про геометричні фігури й форми предметів є те, що їх використовують тільки після того, як у дітей сформовані означені уявлення. Вони проводяться без наочного матеріалу, побудовані на діях і словах гравців. В іграх такого типу діти повинні самостійно вирішувати мисленнєві завдання:

- описувати геометричні фігури, відгадувати їх за описом, за ознаками схожості та відмінності («Назви геометричну фігуру», «Опиши фігуру», «Що зайве?», «Назви фігури, які мають кути»);

- групувати предмети за різними властивостями та ознаками («Назви фігури з кутами і без», «Угадай, яку фігуру я загадала»);
- добирати слова – синоніми, антоніми («Закінчи речення», «Назви протилежне слово»).

Результати проведеного аналізу [1; 2; 4 та ін.] дозволяють стверджувати, що добираючи дидактичні ігри з метою формування уявлень дітей дошкільного віку про геометричні фігури й форми предметів, вихователь повинен обов'язково враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей; зміст знань дітей про геометричні фігури; особливості дитячого колективу; завдання, які визначено на заняття, їх складність; інтереси і смаки дітей; матеріальне оснащення освітнього процесу.

Висновки і перспективи дослідження. Підсумовуючи все вищезазначене, можемо дійти висновку, що дидактична гра має багатовекторний вплив на дітей дошкільного віку, і зокрема, на формування уявлень дітей дошкільного віку про геометричні фігури й форми предметів. Її використання забезпечить підвищення інтересу до засвоєння нових знань і способів дій.

Перспективним напрямом подальших наукових пошуків вбачаємо у визначенні можливостей використання дидактичних ігор у розвитку логічної сфери дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутова А. Гра – ефективний засіб виховання самостійності дітей дошкільного віку. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 5. С. 17–27.
2. Бутенко В. Дидактична гра як засіб формування здоров'язберезувальної компетентності старших дошкільників. *Дошкільна освіта від традицій до інновацій: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24-25 березня 2015 року, м. Суми)*. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 208 с. С. 33–39.
3. Дудова Т. Настільно-поліграфічні ігри у дошкільному навчальному закладі. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 5. С. 28–35.
4. Терещенко І. Геометрію вивчаємо, її фігури всюди помічаємо. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2018. № 5. С. 20–25.
5. Щербакова К.Й. Методика формування елементів математики в дошкільників: навч. посібник. К.: Вид-во Європейського університету, 2011. 262 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація:** У статті встановлено алгоритм організації дистанційного навчання в закладі дошкільної освіти; визначено форми та інструменти спілкування при дистанційному навчанні дітей дошкільного віку; розкрито методичні аспекти організації дистанційного навчання дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану.*

***Ключові слова:** дистанційне навчання; діти дошкільного віку; заклад дошкільної освіти; воєнний стан.*

Постановка проблеми. На сьогодні інформаційно-комунікаційні технології виступають головним чинником формування знань в усіх сферах діяльності. Тому сучасна освіта, особливо в умовах воєнного стану, спирається на інформатизацію освітнього простору та дистанційне навчання дітей дошкільного віку. Питання ефективності дистанційного навчання для дітей дошкільного віку є суперечливим з огляду на закономірності розвитку дитячого мозку і може використовуватися лише у кризових умовах із застереженнями. Звичайно, гібридна модель дистанційної освіти не може замінити дітям цілісності світосприйняття, пізнання об'єктивної дійсності через власний досвід і відкриття, через реальні соціальні ситуації, стосунки та зв'язки. І ми це розуміємо. Але умови, в яких ми всі опинились, змушують нас здійснювати таку роботу для безперервності у всебічному розвитку дітей та підготовки їх до навчання в школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема дистанційного навчання наразі є актуальною, тому сучасні науковці приділяють їй значну увагу. Зокрема, В. Гетта, Г. Джевага, С. Єрмак, А. Коляда, Н. Носовець, І. Повечера, О. Шульга та ін. розкривають дидактику, методику, організацію; І. Коберник, З. Звиняцьківська та ін. зупиняються на організації дистанційного навчання в школі; В. Бондаренко, В. Вем'ян, В. Кухаренко, В. Тер-Ованес'ян та ін. характеризують дистанційне навчання як умову ефективного рішення завдань модернізації освіти. Проте аспекти організації дистанційного навчання дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану потребують подальшого вивчення.

Мета статті: розкрити методичні аспекти організації дистанційного навчання дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Листа Міністерства освіти і науки України «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні» [3]

визначено три форми організації освітнього процесу. Перша форма – *очна*. Вона хоч і традиційна, але відрізняється від звичного нам формату. Більшість груп у закладах працює короткотривало – до 4 годин. Діти цих груп не харчуються. Практикується проведення занять та інших форм організації освітнього процесу із залученням батьків до чергування в групі з дотриманням карантинних вимог. Друга форма – *дистанційна*. Вона також стає певною мірою традиційною, адже під час карантину вона була основною. Педагоги проводять заняття за графіком, який затверджує керівник закладу. Третя форма – *змішана*. Як правило, діти відвідують гуртки в закладі та заняття в дистанційному форматі.

Інструментами спілкування при дистанційному навчанні дітей дошкільного віку можуть бути [1; 2 та ін.]: *електронна пошта*, де інформація передається в тестовій формі, відео, та звуко-форматах; *форум* – найпоширеніша форма спілкування, де можна реалізувати дискусію чи обговорення; *чат* – спілкування користувачів мережі в режимі реального часу; *відеоконференція* – це конференція реального часу в on-line режимі; *блог* – форма спілкування, яка нагадує форум, де право на публікацію належить одній особі чи групі людей; *соціальні мережі* дозволяють створювати закриті та відкриті канали, групи, чати, обговорення тем, завдань, проблем, інформації.

Для більш дієвої організації дистанційного навчання з дітьми дошкільного віку пропонується наступний алгоритм [1] (див. Рис. 1):

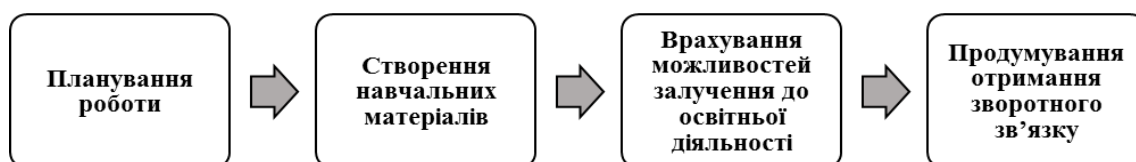

Рис. 1. Алгоритм організації дистанційного навчання з дітьми дошкільного віку

Організувати дистанційне навчання доцільно враховуючи психофізіологічні особливості дітей. Так, у віці до 4,5 років найактивніше працюють сенсори дитини (слух, тактильні відчуття, нюх, смак, зір), йде стрімкий розвиток вестибулярного апарату, що є фундаментом центральної нервової системи. У цей час закладаються базові системи – формуються вищі коркові аналізатори мозку, дитина вчиться аналізувати навколишній простір і соціальні зв'язки. Оптимального ефекту в умовах обмеження очної форми онлайн-засобами можна досягти, пропонуючи різноманітні форми.

Працюючи з дітьми цього вікового періоду, педагог на дистанційній платформі викладає програму супроводу розвитку дитини (бажано індивідуальну), додаючи для роботи батьків з дитиною перелік обладнання, матеріалів, іграшок, предметів тощо. Цей

перелік доцільно спорядити інструктивними чи пізнавальними різноманітними презентаціями, «цікавинками» для дітей та дорослих, ігровими вправами для самостійного опанування дитиною певного тематичного розділу. Особливе місце займають творчі роботи, що передбачає зацікавленість дитини і передчуття успіху від процесу й результату. Варто супроводжувати цей дистанційний процес чіткими покроковими інструкціями для дорослих, які супроводжують дитину [2].

Супровід дитини дорослим без монітору. Ця форма передбачає прийняття батьками запропонованих вихователем матеріалів та виконання ролі тьютора. Для організації спільної діяльності з дитиною дорослий знайомиться із запропонованою програмою, роздруковує рекомендовані педагогом необхідні матеріали і виконує роль вихователя та час від часу звіряється з вихователем закладу дошкільної освіти.

Варто наголосити про постійний та регулярний двосторонній зв'язок за допомогою інформаційно-комп'ютерних технологій «педагог – дорослий, який супроводжує дитину». Зазначимо, що освітню роботу в умовах дистанційного навчання здійснюють не лише вихователі. До цієї роботи долучаються вчителі-логопеди, інструктори з фізкультури, музичні керівники, практичні психологи тощо. Педагог особі вихователя-тьютора дає поради щодо обладнання простору для дитини вдома, предметно-ігрового середовища, розробляє та корегує індивідуальну траєкторію розвитку дитини. Однак доцільно зауважити, що до 4,5 років вдаватися до розвитку дитини онлайн-засобами є вкрай небажаним.

У віці від 4,5 до 6 (7) років активно розвивається права півкуля мозку (півкуля образів), яка відповідає за обробку цілісної картини світу на основі образів, руху, ритму, емоцій, інтуїції, зовнішнього мовлення, інтегрованого мислення.

І для пізнавальної активності дітей в умовах кризових явищ тимчасово може використовуватися гібридна модель дистанційного навчання. Реалізувати її можна у різних формах. Для означеного вікового періоду педагог-тьютор розробляє та проводить міні-заняття онлайн в режимі реального часу. Попередньо педагог пропонує перелік обладнання, матеріалів, атрибутів для діяльності та обумовлює план, завдання, інструкції тощо. За допомогою програм Zoom, Skype, Moodle, Meet педагог проводить діяльність з дітьми, заздалегідь відправивши батькам посилання. І у педагогів, і у батьків мають бути встановлені відповідні додатки до програм на гаджеті, з якого відбуватиметься трансляція. Трансляція може відбуватися з комп'ютера (ноутбуку), планшета, смартфона. Але в телефоні і планшеті повний перелік функцій на екрані може бути недоступний.

Для роботи з комп'ютером необхідно забезпечити раціональну організацію робочого місця: меблі повинні відповідати зросту дитини, верхня горизонталь екрана відеомонітора повинна знаходитися на рівні очей, відстань від очей до екрана – не менше 50 см або три ширини екрана.

Важливою умовою онлайн-занять є часта зміна видів діяльності дітей, активність самого педагога, включення активних пауз, пальчикових і ритмічних ігор, зменшення тривалості словесних методів роботи, використання як ресурсу дитячої кімнати. Також важливою умовою є наявність у дітей необхідних засобів (кольоровий папір, олівці, картон тощо). Доцільно забезпечити запис відеоспілкування дитини й вихователя та за потреби надсилати батькам подивитися у зручний час.

В організації онлайн-роботи з дітьми дошкільного віку в режимі реального часу педагогу доцільно дотримуватися позицій, що забезпечать успішність та дотримання гігієнічних вимог.

Заняття з використанням електронних технічних засобів навчання з дітьми молодшого та середнього дошкільного віку проводяться у разі згоди батьків та тривалістю не більше 10 хвилин. Для дітей старшого дошкільного віку безперервна тривалість занять з використанням ТЗН (інтерактивні дошки, відеопроєктори тощо) не повинна перевищувати 10-15 хвилин. Для дітей з хронічними захворюваннями, дітей, що часто хворіють, після перенесених захворювань (протягом 2 тижнів), з порушеннями зору тривалість перебування перед монітором скорочується до 5–7 хвилин.

Якщо в перелік завдань педагога-тьютора входить перегляд розважальних телепередач і мультфільмів для дітей дошкільного віку, то варто дотримуватись періодичності таких завдань – не частіше 1 разу на день. Тривалість перегляду розважальних телевізійних передач не повинна перевищувати 20 хвилин на день для дітей 3-4 років і 30 хвилин для дітей 5-6 років.

Рекомендовано проводити міні-заняття в режимі он-лайн конференції для дітей дошкільного віку два рази на тиждень (не більше одного разу протягом дня). Заняття проводяться у формі спеціальних вправ, ігор. Після занять з дітьми провести зорову гімнастику. Зрозуміло, що заняття з дітьми дошкільного віку в таких умовах мають відбуватися у супроводі та за підтримки батьків або інших дорослих [1].

Найзручнішим для проведення занять у форматі відеоконференцій є платформа Zoom. Програма відмінно підходить для індивідуальних і групових занять, в неї можна заходити як з комп'ютера, так і з планшета, і з телефона. До відеоконференції може підключитися будь-хто, що має посилання, або ідентифікатор конференції.

Захід можна запланувати заздалегідь, а також зробити повторюване посилання, тобто для постійного заняття в певний час можна зробити одне і те ж посилання для входу.

Також поширеною практикою здійснення дистанційного навчання є створення в соціальній мережі Viber (або іншій) групи для батьків та надання рекомендацій щодо здійснення освітньої роботи за окремими темами (фото-, аудіо-, відео-, письмово тощо) та отримання фотозвітів.

У період воєнного стану важливим є партнерство педагогів і батьків. Це час пошуків інших форм та методів співробітництва з новим поколінням батьків, посиленням їхньої ролі та розширення можливостей впливу на освітній процес. Готовність та ініціювання педагогами контактів з батьками є запорукою налагодження й підтримки довірливої партнерської взаємодії заради активної життєдіяльності дитини у дружньому до неї середовищі. Засоби електронної комунікації допоможуть педагогам не втрачати зв'язок з дітьми, безперервно супроводжувати освітній процес та спостерігати за зростанням кожної дитини.

Висновки. На основі проведеного аналізу можна зазначити, що вимушене дистанційне навчання поставило педагогів і батьків перед непростими викликами і відкрило нові можливості, що ввійшли у наше життя як невід'ємний спосіб здобуття освіти, побудови взаємодії, обміну інформацією та співжиття у великому крихкому світі.

Наукове прогнозування передбачає визначення потенціалу методів візуалізації в освітньому процесі дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гетта В.Г., Єрмак С.М., Джевага Г.В., Шульга О.М., Повечера І.В., Носовець Н.М., Коляда А.М. Дистанційне навчання: дидактика, методика, організація: монографія. Чернігів, 2017. 286 с.
2. Коберник І., Звиняцьківська З. Організація дистанційного навчання в школі: методичні рекомендації. 2020. 36 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyna%20osvita-2020.pdf>
3. Лист Міністерства освіти і науки України «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану в Україні» № 1/3845-22 (02 квітня 2022 року). URL: <http://ru.osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/86206/>

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

***Анотація:** у статті проаналізовано теоретичний аспект формування пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку, визначено характерні особливості пізнавального інтересу, а саме: усвідомленість, емоційність, особлива воляова спрямованість до пізнання, виокремлено чотири етапи розвитку інтересу: зацікавленість, допитливість, пізнавальний інтерес, теоретичний інтерес.*

***Ключові слова:** пізнавальний інтерес, діти дошкільного віку, пізнавальна активність, емоційна сфера, почуття, організація освітньої діяльності.*

Постановка проблеми. Осучаснення змісту дошкільної освіти в ХХІ ст. вимагає розв'язання складної проблеми: як перетворити знання, накопичені людством у процесі суспільно-історичного розвитку, на індивідуальне надбання та знаряддя кожної особистості. Отже інформатизація, глобалізація, інтенсифікація життя формує нові взаємовідносини між дитиною і знаннями, ускладнює їх. Тому цілком природно, що оновлений Державний стандарт дошкільної освіти України, Базовий компонент дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нової редакції» (2021 р.) [1] в якості основних завдань визначає розвиток цілісної, гармонійно розвиненої, активної та компетентної особистості, формування в дошкільнят активно-пізнавального ставлення до навколишньої дійсності та самих себе, уміння орієнтуватися в її розмаїтті, здатності доволіно регулювати власну пізнавальну діяльність та творчо її використовувати.

Актуальність проблеми на сучасному етапі розвитку дошкільної освіти вимагає пошуку найбільш ефективних засобів, форм та методів розвитку пізнавальної активності та пізнавальних інтересів дошкільників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен пізнавальних інтересів як один із найважливіших чинників навчання, постійно привертає увагу дослідників, оскільки взаємодія людини із навколишнім світом можлива тільки завдяки її активній діяльності. Проблема розвитку пізнавальних інтересів розглядалася в різних працях педагогів і психологів. Я. Коменський, К. Ушинський, Д. Локк, Жан-Жак Руссо визначали пізнавальну активність як природне прагнення дитини до пізнання. А. Маркова, В. Лозова, Ж. Тельнова, Г. Щукіна та інші вивчали особливості пізнавальної діяльності та способи її активізації у дітей дошкільного віку.

Пізнавальний інтерес є одним з головних чинників розвитку дитячої особистості. Саме тому в усіх розділах чинних освітніх програм значна увага приділяється розвитку пізнавальних інтересів дітей у освітньому процесі.

Мета статті – визначити та проаналізувати теоретичні основи пізнавального інтересу дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Ще видатний педагог, класик світової педагогіки К. Ушинський (1824–1871) в інтересі вбачав основний внутрішній механізм успішного навчання. Він довів, що зовнішній механізм поневолення не досягає потрібного результату, навчання, позбавлене інтересу і здійснюване тільки силою примусу, вбиває в учні прагнення до оволодіння знаннями. Водночас, на думку К. Ушинського, не можна все навчання зводити до інтересу – воно потребує і чорнової роботи, значного вольового зусилля.

Німецький філософ, психолог і педагог Й. Гербарт (1776–1841), визнаючи інтерес іманентною властивістю особистості, закликав вчителя не бути нудним, а будувати навчання на інтересах, притаманних дитині.

Інтерес як дуже складна і вагома для особистості категорія має багато трактувань:

- вибіркова спрямованість людини, її уваги (Т. Рибо, Н. Добринін), її думок, помислів (С. Рубінштейн);
- прояв розумової та емоційної активності (Е. Строні, С. Рубінштейн);
- активатор різноманітних почуттів (Д.Фрейн) і своєрідна чуттєвість дитини (Ш. Бюлер);
- своєрідний сплав емоційно-вольових та інтелектуальних процесів, які підвищують активність, свідомість і діяльність людини (Л. Гордон);
- структура, що складається з потреб (Ш. Бюлер);
- активно-пізнавальне (В. Мясіщев, В. Іванов), емоційно-пізнавальне (Н. Морозова) ставлення людини до світу;
- специфічне ставлення особистості до об'єкта, викликане усвідомленням його значення та емоційною привабливістю (О. Ковальов) [2].

Характерною особливістю інтересу є його зв'язок з емоційною сферою людини. Почуття – це серцевина інтересу. Здивування, захоплення, задоволення, породжені пізнанням нового, радісні переживання в результаті подолання навчальних труднощів – усе це різні за своєю значущістю і глибиною вияву почуття учнів, але всі вони викликані зацікавленістю пізнати природу людини. Формування інтересу – це замкнутий у собі автоматичний процес. Він зумовлений соціальним оточенням, сферою і характером діяльності не тільки самої людини, але й тих, хто її оточує, процесами навчання і

виховання, що мають особливі прийоми збудження інтересів, колективом, активністю самої особистості, її позицією і роллю в структурі діяльності колективу [5]. Людина реалізує свій інтерес у процесі основної діяльності, тому що найсильнішим мотивом у навчанні є саме пізнавальний інтерес, який активно взаємодіє із системою ціннісних орієнтацій, метою, результатами діяльності, відображає всі складові особистості: інтелект, волю, почуття. За певних умов інтерес є засобом захоплюючого навчання, визначає інтенсивний і зосереджений розвиток пізнавальної діяльності, переростає в стійку рису характеру.

Пізнавальний інтерес – це емоційно усвідомлена, вибірково спрямованість особистості, яка звернена до предмета й діяльності, пов'язаної з ним, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності. Цей інтерес має пошуковий характер, підвищує можливості розумового розвитку дитини (В. Паламарчук), сприяє усвідомленій самостійності (О. Савченко), викликає продуктивну роботу (В. Лозова), змінює способи розумової діяльності (Г. Щукіна), є умовою розвитку творчої особистості (М. Алексеева). Характерними особливостями пізнавального інтересу є його усвідомленість, емоційність, особлива воляова спрямованість до пізнання. Наявність взаємозв'язку між інтересом і різноманітними психологічними функціями приводить до такого висновку: якщо ми бажаємо сформувати пізнавальний інтерес, організовуючи пізнавальну активність особистості, необхідно сформувати в ній ті психологічні функції, які пов'язані з інтересом.

Навчання спирається на інтереси дітей, воно ж і формує їх, тому інтерес є передумовою навчання і його результатом. Пізнавальний інтерес може виступати і як засіб навчання, і як мета педагогічної роботи щодо розвитку загальної пізнавальної активності. Така потрібність прояву інтересу як мети, засобу і результату навчання та виховання є головною особливістю педагогічного аспекту проблеми формування пізнавальних інтересів дітей. У педагогіці розрізняють чотири етапи розвитку інтересу: *зацікавленість, допитливість, пізнавальний інтерес, теоретичний інтерес* [6]. Зацікавленість вважається найелементарнішим інтересом, що за певних ситуацій оволодіває дитина, але при зміні ситуації швидко зникає. Цей етап розвитку інтересу пов'язаний з новизною предмету, яка може й не мати особливого значення для людини. Допитливість характеризується прагненням вийти за межі побаченого, розширити свої знання, одержати відповідь на запитання, що виникають під час навчання. І на цьому етапі притаманні емоції здивування, почуття радості відкриття. Із появою допитливості система когнітивної діяльності набуває вираженої стійкості, і навіть черга тимчасових

гностичних невдач не спроможна викликати порушення її функції. Ця стійкість ще більше усталюється, коли щойно накопичені кількісні зміни в системі приводять до виникнення на «виході» інтелектуального почуття, що може бути визнане як пізнавальний інтерес. Порівняно з допитливістю, яка має зазвичай багато предметних спрямувань, інтерес, оскільки він завжди виражає особистісну пізнавальну потребу, більш вибірковий. Із його появою думка концентрується на аналізі тільки окремих об'єктів та явищ. Сприяє цьому особливий чуттєвий фон, який виникає навколо значимого в пізнавальному відношенні предмета. На певному етапі своєї еволюції, під дією накопичених в елементах когнітивної системи змін, чуттєвий фон починає трансформуватися, набуваючи рис такого інтелектуального почуття, як любов до знань. Це стає помітним завдяки зростанню ступеня «емоційно позитивного ставлення, що виділяє об'єкт серед інших і ставить його в центр життєвих потреб та інтересів суб'єкта» [4].

Пізнавальний інтерес – це вищий етап розвитку пізнавальної діяльності особистості. Такий інтерес пов'язаний з її намаганням самостійно розв'язати проблемне питання. У центрі уваги – проблема, а не готові знання. При цьому людина шукає причину, намагається осягнути сутність предмета, самостійно встановити закономірність, розкрити причинно-наслідкові зв'язки. Напружується думка, волеволі зусилля, виявляються емоції. Теоретичний інтерес характеризується спрямованістю не лише на глибоке і міцне засвоєння знань, пізнання закономірностей та опанування теоретичних основ, а й на застосування їх на практиці [3]. У навчанні особливо важливим, на думку багатьох учених, є пізнавальний інтерес. Його можна визначити як загальну, так і вибіркочу спрямованість особистості, яка звертається до процесу пізнання, до його предметної сторони і самого процесу оволодіння знаннями. У більш вузькому значенні, стосовно процесу навчання – це «спрямованість особистості дитини на оволодіння всією сукупністю знань» [2]. Сутність пізнавального інтересу полягає в тому, що його об'єктом є сам процес пізнання, який характеризується прагненням осягнути сутність явищ (а не просто бути споживачем інформації про них), пізнанням теоретичних, наукових основ певної галузі знань, відносно стійким прагненням до постійного глибокого її вивчення.

Характерними ознаками пізнавального інтересу є динамічність, поступальний рух, перехід від явища до сутності, встановлення глибоких зв'язків, оволодіння закономірностями. Названі ознаки прояву пізнавального інтересу формуються і виявляються поступово. Збудником інтересу можуть бути природа, певний вид діяльності, соціально-історичне явище, а також спілкування з людиною, з якою

пов'язаний суб'єкт. Власне пізнавальний інтерес є сплавом важливих для розвитку особистості психічних процесів. В інтелектуальній діяльності, що протікає під впливом пізнавального інтересу, проявляється активний пошук, здогад, пошуковий підхід, готовність до розв'язання завдань, емоційні прояви (здивування, очікування нового, радість, почуття успіху).

Необхідно виокремити основні етапи процесу формування пізнавального інтересу:

- 1) підготовка ґрунту для появи пізнавального інтересу – створення умов, які сприяють виникненню потреби в знаннях і відповідному виді діяльності;
- 2) формування позитивного ставлення до навчальної діяльності;
- 3) організація діяльності, в якій формується справжній пізнавальний інтерес [5].

Формування позитивного ставлення до освітньої діяльності залежить від багатьох умов, насамперед від готовності дитини до навчання як до серйозної відповідальної і наполегливої праці; від знання вихователя до знань та змін цього ставлення протягом тривалого періоду, від організації освітнього процесу, зокрема використання дитячих можливостей до засвоєння знань.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, визначено та проаналізовано теоретичні основи пізнавального інтересу дітей дошкільного віку, а саме пізнавальні інтереси розрізняють за характером пізнавальної діяльності, стійкістю і локалізацією інтересів. Рівень розвитку інтересів може змінюватися під впливом цілеспрямованої роботи. Для збудження в особистості потягу до пізнавальної діяльності дуже важливо поживляти заняття елементами зацікавленості з урахуванням завдань предмету; спонукати ставити запитання вихователю, вчити формулювати запитання творчого характеру; практикувати індивідуальні завдання, що потребують знань, які виходять за межі програми; рекомендувати в процесі навчання додаткову літературу.

Подальшого вивчення потребують питання впровадження методики формування пізнавальних інтересів дітей дошкільного віку в мовленнєвій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Боднар А. Я., Макаренко Н. Г. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професійного самовизначення. *Психологічні науки* № 2. 2017. С. 15-17.
3. Бойко Н. О. Дидактичні умови формування пізнавального інтересу у школярів : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 ; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. 2015. 250 с.

4. Головань Т. Пізнавальний інтерес як чинник підвищення ефективності процесу навчання. *Рідна школа*. 2004. № 6. С. 15–17.
5. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів; монографія, Харків: Харк. держ. пед. ун. ім. Г. С. Сковороди. 2000. 164 с.
6. Киричук О. І. *Виховання в учнів інтересу до навчання*. К. Знання. 2010. 48 с.

**Тетяна Сайко,
Євдокія Харькова**
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

ВИКОРИСТАННЯ МАЛИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ЖАНРІВ У РОЗВИТКУ СЛОВНИКА ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

***Анотація:** У статті розглядається особливості використання малих фольклорних жанрів у розвитку словника дітей раннього віку. Виділені педагогічні умови для впровадження методики розвитку словника дітей раннього віку засобами малих фольклорних жанрів.*

***Ключові слова:** малі фольклорні жанри; розвиток словника; педагогічні умови; діти раннього віку; зв'язне мовлення.*

Постановка проблеми. Проблема розвитку мовлення дітей раннього віку сьогодні набуває особливої актуальності у зв'язку з модернізацією дошкільної освіти, оновленням змісту, вдосконаленням форм, методів і технологій навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування.

Ранній вік – найвідповідальніший період у житті дитини, оскільки в цей час закладається фундамент майбутньої мовленнєвої особистості. Істотним новоутворенням раннього віку є мовлення, яке розвивається двома лініями: вдосконалюється розуміння мовлення дорослих (дитина розуміє значення слів, фраз, аналізує мовлення дорослих) і формується власне активне мовлення дитини (інтенсивно зростає словник, з'являється граматичне оформлення речень, початки описової розповіді, самостійне мовлення набуває статусу регулятора поведінки).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку словника в дітей раннього віку досліджували як педагоги, лінгводидакти: А. Богуш, Н. Гавриш, В. Гербова, А. Іваненко, Є. Каверіна, М. Кольцова, Т. Котик, Г. Люблінська, Ф. Фрадкіна та ін.), так і психологи: (А. Маркова, С. Рубінштейн, В. Штерн, А. Чрелашвілі та ін. Використання в процесі навчання дітей рідної мови творів українського фольклору розглядалося як ученими-класиками (О. Духнович, С. Русова, Є. Тихеева, К. Ушинський та ін.), так і сучасними науковцями (А. Богуш, Н. Гавриш, В. Кононенко, Т. Котик, Н. Лисенко, Н. Луцан, Ю. Руденко, М. Стельмахович, О. Трифонова та ін.).

Мета статті: проаналізувати особливості використання малих фольклорних жанрів у розвитку словника дітей раннього віку

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі нашого дослідження ми зробили теоретичне узагальнення проблеми розвитку словника дітей раннього віку, що полягало в теоретичному обґрунтуванні методів та прийомів використання малих фольклорних жанрів для розвитку словника дітей раннього віку.

Висвітлити закономірності розвитку словника дітей раннього віку. Встановлено, що ранній вік – особливий період у житті дитини, що характеризується якісними перетвореннями в її психічній і фізичній сфері, які закладають основу для подальшого формування і становлення дитини як особистості. Одним із найважливіших новоутворень дитини раннього віку є оволодіння рідною мовою як засобом і способом спілкування й пізнання. Мовлення, яке з'явилося і розвивається, перебудовує всі психічні процеси дитини: сприймання, мислення, пам'ять, почуття, бажання. Воно відкриває можливості для нових і специфічно людських форм зовнішнього і внутрішнього життя – свідомості, уяви, планування, управління своєю поведінкою, логічного й образного мислення, нових форм спілкування.

З'ясовано, що для повноцінного оволодіння зв'язним мовленням передусім необхідно сформувати в дитини багатий словниковий запас, який є основою будь-якої фрази, будь-якого висловлювання. Власне засвоєння словника рідної мови є досить тривалим процесом не тільки кількісного накопичення слів, а й засвоєння їх змістового наповнення та формування вміння доречного обслуговування ними у щоденній мовленнєвій практиці. Визначено, що засвоюючи слова, дитина опановує два їх значення – лексичне і граматичне. Тому діти повинні вивчати не тільки окремі слова, а й сполучення слів у комплексах, у правильній граматичній будові. З'ясовано, що автоматизація граматичних форм і словосполучень дає можливість дитині під час самостійних висловлювань зосереджувати увагу на їх змісті. А тому у словниковій роботі не можна обмежуватися вправами у номенклатурі, треба створювати передумови для граматично правильного використання тих чи інших слів у розмовній мові.

На початку експериментальної роботи, яка полягала у визначенні рівнів розвитку словника дітей раннього віку. З цією метою нами було розроблено серію ігрових експериментальних завдань, які містили у собі чітко визначені критерії і показники розвитку.

Показники критерію «словниковий запас»:

1. упізнавання і називання предметів, явищ, дій;
2. виокремлення і називання частини цілого.

Критерій «активне мовлення» включає наступні показники:

- 1) уточнення і розуміння дитиною слів;

2) використання в мовленні мовних слів ввічливості, прислівників.

Відповідно до розроблених критеріїв та показників нами було визначено рівні розвитку словника дітей раннього віку. Відповідно до розроблених критеріїв та показників нами було визначено рівні розвитку словника дітей раннього віку: достатній, середній і низький.

Констатувальна частина експерименту проводилась у формі індивідуальних бесід з кожною дитиною та виконанні ними діагностичних завдань, індивідуальних для кожного зокрема. Отримані результати ми фіксували у протоколах.

Відповідно до результатів констатувального експерименту нами було розроблено і апробовано методику розвитку словника дітей раннього віку засобами малих фольклорних жанрів. Впровадження даної методики відбувалось поетапно та передбачало три послідовних етапи роботи з дітьми: *ознайомлювальний, емоційно-діяльнісний, оцінно-рефлексивний*.

На цих етапах робота з дітьми реалізовувалась за допомогою відповідних умов. Нами було передбачено роботу з дітьми з дотриманням таких педагогічних умов:

1. Систематичне застосування малих фольклорних жанрів у педагогічному процесі закладу дошкільної освіти;
2. Комплексний підхід до мовленнєвого розвитку в різних видах діяльності (навчальній, ігровій) як на заняттях, так і в повсякденному житті;
3. Створення сприятливого мовленнєвого середовища у групі;
4. Взаємодія закладу дошкільної освіти з сім'єю щодо розвитку словника дітей раннього віку.

За даними, отриманими на контрольному етапі, більшість дітей експериментальної групи досягли достатнього і середнього рівнів розвитку словника. Отже, проведена експериментальна робота переконливо довела, що реалізація визначеної сукупності педагогічних умов забезпечила позитивний вплив на розвиток словника дітей раннього віку.

Метою першого, *ознайомлювального, етапу* виступило ознайомлення дітей з малими фольклорними жанрами, навчання їх слухати й розуміти їхній зміст, повторювати за вихователем, виховувати інтерес до усної народної творчості. Формами і методами роботи ознайомлювального етапу виступили: *заняття з художньої літератури, режимні моменти, ігрова діяльність*.

Другий етап роботи – *емоційно-діяльнісний* – був спрямований на підвищення мовленнєвої активності дітей, навчання розігрувати зміст забавлянок, пісеньок, колискових, збагачення словника, прищеплення дітям бажання виконувати колискові та забавлянки спільно з вихователем. На емоційно-діяльнісному етапі нами було

використано методи і прийоми, а саме: розігрування малих фольклорних жанрів, пальчиковий театр. Провідною формою роботи виступили заняття із різних розділів програми (художня література, розвиток мовлення, музичні заняття), пізнавальні ігри-заняття. Умовами реалізації поставленої мети виступило систематичне застосування малих фольклорних жанрів у педагогічному процесі дошкільного закладу.

На третьому – *оцінно-рефлексивному етапі* – продовжували збагачувати активний словник, заохочували використовувати у власному мовленні малі фольклорні жанри в навчально-ігровій діяльності та в повсякденному житті.

Серед основних форм роботи на даному етапі були розваги та навчально-ігрова діяльність. Реалізовувалися такі методи і прийоми: сполучення показу і пояснень з грою дітей, виконання дітьми колискових пісень спільно з вихователем. Умовами реалізації поставленої мети виступила взаємодія закладу дошкільної освіти із сім'єю в розвитку словника дітей раннього віку. На даному етапі проводилася робота з батьками, з метою підвищення їх педагогічної просвіти, щоб донести важливість малих фольклорних жанрів у розвитку словника дітей. Організована папка-пересувка «Значення колискових пісень»; зроблені буклети для матусь «Коліскові пісеньки», які роздавались кожній матусі; проведена консультація «Чи потрібні дітям колискові». Батьки створювали сімейні «скарбнички» колискових пісеньок.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Використання в освітньому процесі закладів дошкільної освіти в роботі з дітьми раннього віку малих фольклорних жанрів для розвитку словника залишається цікавим та багатоаспектним. Перспективним напрямом подальших наукових пошуків вбачаємо у впровадженні визначених методів і прийомів використання творів художньої літератури для розвитку активного словника дітей раннього віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксаріна Н.М. Орієнтовні показники розвитку мовлення дітей. Дошкільна лінгводидактика: хрестоматія у 2 ч. Київ: Вища шк., 2019. 211 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція». 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
3. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти: програма та методичні рекомендації для вихователів дошкільних навчальних закладів до Нової редакції Базового компонента дошкільної освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2021. 176 с.
4. Богуш А. М., Гавриш Н.В. Мовленнєва робота з дошкільниками: шляхи оптимізації. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2013. № 3. С. 4-13.
5. Богуш А. М., Руденко Ю.А. Збагачення словника дошкільників експресивною лексикою народних казок. Одеса : Поліграф, 2015. 254 с.

СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація: У статті конкретизовано сутність понять «сенсорне виховання», «сенсорний розвиток у ранньому віці»; розкрито зміст формування основ сенсорної культури у дітей третього року життя; висвітлено основні види діяльності, що забезпечують сенсорне виховання дітей раннього віку; охарактеризовано роль вихователя в організації сенсорного виховання у групі дітей раннього віку в умовах ЗДО.

Ключові слова: сенсорний розвиток; сенсорне виховання; організація сенсорного виховання; діти раннього віку; сенсорна культура.

Постановка проблеми. Освітня робота сучасного закладу дошкільної освіти спрямовується на формування компетентності дитини, що проявляється у різних видах діяльності. Дитину можна вважати компетентною, коли вона обізнана, розуміє, вміє, усвідомлює, здатна, дотримується, застосовує, виявляє ставлення, оцінює. У зв'язку із цим одне з головних завдань вихователя – створити умови для повноцінного розвитку дітей дошкільного віку, прояву його особистісного потенціалу. Основою цих здібностей є набутий особистий сенсорний досвід дитини у ранньому віці. Тому значна увага в Базовому компоненті дошкільної освіти відводиться освітній лінії «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі». Власне давно доведено, що ранній вік є сенситивним періодом для удосконалення чуттєвої сфери, підготовчим етапом, коли діти раннього віку накопичують різноманітні враження, ознайомлюється з властивостями предметів, вчиться діяти з ними, зіставляти, порівнювати, установлювати схожість/відмінність. Передовсім вихователям слід розуміти важливість раннього сенсорного розвитку, усвідомлювати мету та завдання сенсорного виховання дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні науковці значну увагу зосереджують на питанням сенсорного виховання у ранньому дитинстві, аналізують як удосконалення сенсорних здібностей: Н. Грама, Н. Кашук, Н. Онищук, О. Тарасова та ін.), розглядають особливості сприймання: І. Біла, Т. Денисенко, С. Семак. Чуттєве пізнання світу має важливе значення для формування життєвої компетентності, адже сприяє вдосконаленню діяльності органів чуттів, нагромадженню уявлень про довкілля, загалом є визначальним у психічному і розумовому розвитку особистості. З нього починається пізнання як результат перетворення образів сприймання. Про це справедливо наголошували видатні зарубіжні вчені

(Ф. Фребель, М. Монтесорі) та вітчизняні представники в галузі дошкільної педагогіки (С. Русова, О. Запорожець, О. Усова, Г. Костюк та ін.), котрі вважали, що з раннього віку виховання має спрямовуватися на забезпечення повноцінного сенсорного розвитку, а дошкільний вік є найбільш сприятливим для цього.

Мета статті: розкрити сутність понять «сенсорне виховання», «сенсорний розвиток» дітей раннього віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття сенсорного виховання сьогодні поглиблюється та розширюється. Сучасна наука трактує його сутність, зважаючи на результати досліджень різних наук (психології, фізіології, медицини, педагогіки). Тому сутність сенсорного виховання доповнюються новими характеристиками, які мають сприйняти і засвоїти діти. Зокрема, окрім форми, величини, кольору, сьогодні акцентують увагу на розвитку смаків дитини, впізнаванні запахів, розрізненні фактури та маси, звучанні предметів довкілля, орієнтуванні в просторі, часі, удосконаленні мовного й музичного слуху, м'язово-суглобової чутливості [2, с. 179]. Науковцями вже давно обґрунтовано, що період раннього дитинства є сенситивним, «золотим» для сенсорного виховання та розвитку. Через дотик, м'язові відчуття, зір, слух, смак збагачується сенсорний досвід дитини, вона вчиться розрізняти еталонні зразки, пізнавати та розуміти світ навколо. Тому дорослий має усіляко сприяти накопиченню такого досвіду, даючи змогу дитині удосконалювати зорове, слухове і тактильне сприймання, дрібну та велику моторику. Обмеження зовнішніх вражень породжує відчуття «сенсорного голоду», уповільнює всебічний розвиток [6].

У цілому, процес сенсорного виховання у дошкільному віці має поступальний характер [3].

I етап (вік немовляти та ранній вік) – підготовчий. На першому році життя сенсорне виховання забезпечує різні зовнішні враження. З розвитком рухових та координаційних можливостей, хапальних рухів, дитина вчиться, що маленьке можна брати однією рукою, а велике двома. Тому дорослі допомагають пристосувати ці дії до форми, розмірів і місцезнаходження предмета. На другому і третьому роках життя (ранній вік) дитину починають знайомити з властивостями предметів (сенсорними передталонами): формою, величиною, кольором. Організують елементарні сенсорні дії з предметами, щоб малюк вчився розрізняти предмети, їхню схожість або відмінність. До кінця раннього віку дитина вже знає, що форма, розмір, колір є постійними ознаками (властивостями) предметів, вчиться позначати словом конкретну характеристику об'єкта. За перші три роки життя дитина набуває значного чуттєво-рухливого, або сенсомоторного, досвіду, що важливо для виявлення та розвитку здібностей розрізняти речі за їхніми властивостями [4].

II етап (дошкільний вік) – систематичне засвоєння сенсорної культури. Активізується накопичення знань дітей про властивості предметів і явищ. Відбувається перехід від предметних передертагонів, які відображають властивості одиничних реальних предметів, до узагальнених і абстрактних загальноприйнятих сенсорних еталонів, а далі – до засвоєння їхніх систем з усіма нормативними міжелементними взаємозв'язками. На цьому етапі характер сенсорного пізнання змінюється: від маніпуляцій з предметами до ознайомлення з якостями об'єктів через зір (зорове обстеження), дотик, слух, нюх. Завдяки дорослим можливостям, діти уже молодшого дошкільного віку можуть виокремлювати в предметі кілька характерних ознак, чітко їх називати. Це сприяє збагаченню уявлень, знань, розвитку пам'яті, уваги, мислення, удосконаленню мовлення. Загалом, упродовж дошкільного дитинства відбуваються кардинальні перетворення у сприйманні, від простих дій розгледіти та відчутти до бажання послідовніше та ретельніше обстежити та описати предмет, виокремлюючи найбільш помітні особливості.

Таким чином, сенсорне виховання має важливе значення для всебічного розвитку дитини, зокрема, для сприймання нею довкілля, засвоєння інформації, забезпечення комунікації. Воно дає змогодіям раннього віку: впорядковувати хаотичні враження та полегшити взаємодію з реальним світом; удосконалювати спостережливість та увагу, пам'ять та мислення та інші психічні процеси; діяти, вивчати різні методи предметно-пізнавальної діяльності, координації, спостерігати; засвоювати сенсорні еталони.

Завдяки покращенню сенсорно-пізнавальної активності, збагачується словниковий запас, поліпшується мовлення, розвиваються різні види пам'яті (слухова, зорова, образна, моторна), фантазія та уява.

Мета сенсорного виховання – формування сенсорних здібностей у дітей на основі накопичення уявлень про сенсорні еталони. Сенсорні еталони – психічні образи, що містять уявлення про чуттєво сприймані властивості об'єктів. Сенсорна культура – це загальноприйняті різновиди зовнішніх якостей предметів та їх відношень між собою: колір, форма, величина, положення у просторі, висота звуків і т.д. [5, с.6].

До головних завдань сенсорного виховання дітей належать: формування системи сенсорних еталонів; удосконалення системи перцептивних (обстежувальних) дій; розвиток уміння самостійно використовувати сенсорні еталони у власній діяльності [3, с. 204]. Сприймання предметів відбувається не лише через розглядання, а й через перцептивні дії. Тобто паралельно дітям раннього віку пояснюють способи обстеження предметів, маніпуляції руками (дотик пальцями, розпізнавання в темноті, дослідження доторками, підняття

предмету), нюхання, смакування і т.ін. Далі, якщо діти вже розрізняють сенсорні еталони, називають їх, то навчають групуванню предметів за зразком, а згодом розвивають аналітичне сприймання (орієнтація у поєднанні кольорів (жовтий + червоний = оранжевий), виокремлення розмірів, розрізнення форм предметів і т.ін.) [4].

Отже, сенсорний розвиток дитини – це розвиток відчуттів і сприймання, отримання інформації (знань, уявлень) про властивості предметів (форма, розмір, колір), запахи й смакові якості, положення у просторі [3]. Він визначається такими чинниками: спадковістю, природним і соціальним середовищем, організованим навчанням, перцептивною активністю особистості. Прийнято вважати, що сенсорний розвиток, з одного боку, є фундаментом загального розумового розвитку дитини, а з іншого – має самостійне значення, оскільки сприймання необхідне для здійснення інших видів діяльності [2, с. 9-10]. Пізнання як процес є результатом перетворення сприйнятих (відображених у свідомості) предметів і явищ. Усі форми пізнання (запам'ятовування, мислення, уява) будуються на основі образів сприймання. У зв'язку з цим нормальний розумовий розвиток неможливий без опори на повноцінне сприймання [3].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, зрозуміло, що сенсорне виховання здійснюється поетапно, поступово, поелементно, враховуючи індивідуальні та психофізіологічні особливості дитини, оскільки воно є основою для подальшого пізнавального розвитку дитини. Умовою повноцінного сенсорного розвитку є своєчасність та правильність здійснення виховного впливу. Дитину необхідно знайомити з властивостями предметів: формами, кольорами, розмірами та ін. Важливим є впізнавання ознак предмета, розвиток орієнтувальних дій (від примірювання до зорового співвідношення, і до порівняння), засвоєнню слів на позначення ознак.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барбашова І. Загальна характеристика сенсорного розвитку особистості в молодшому шкільному віці. *Педагогічний дискурс*. Хмельницький: ХГПА, 2021. Вип. 10. С. 33-39.
2. Біла І. Розвиток творчого сприймання на етапі дитинства. *Проблеми сучасної психології*. 2019. Вип. 3. С. 33-43.
3. Білоусова Г. Сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку засобами ігрової діяльності. Методичне об'єднання. Режим доступу: <https://www.slideshare.net/ssuser5a81d0/ss-84056886>.
4. Грама Н. Сенсорний розвиток дітей раннього віку: теорія і практика: монографія. Одеса, 2018. 239 с.
5. Денисенко Т. Сенсорно-пізнавальний розвиток дітей раннього віку як передумова формування обдарованої особистості (з досвіду роботи). *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2019. № 11. С. 47-52.

УКРАЇНСЬКА КАЗКА В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація: У статті встановлено потенціал використання української народної казки в сучасному закладі дошкільної освіти; систематизовано специфічні особливості української народної казки; уточнено класифікацію видів українських народних казок та наведено їх приклади; схарактеризовано особливості підготовки вихователів до роботи з казкою та прийоми роботи з нею.

Ключові слова: казка; українська народна казка; заклад дошкільної освіти; діти дошкільного віку.

Постановка проблеми. Сучасний вихователь завжди знаходиться у пошуку нових, більш ефективних засобів, покликаних сприяти розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, формуванню навичок саморозвитку і самоосвіти. Ефективним засобом інтеграції особистості, розвитку творчих та розумових здібностей дітей, розширення свідомості й підсвідомості, а також створення гармонійних відносин із зовнішнім світом і оточенням може бути українська народна казка. Діти беруть із казок безліч пізнань: перші уявлення про час і простір, про зв'язок людини з природою, з предметним світом, казки дозволяють дитині побачити добро і зло. Але, на жаль, казки подаються дітям дошкільного віку недостатньо різноманітно, в основному – це читання, розповідання, в кращому випадку переказ в особах або драматизація, перегляд театральних вистав, мультфільмів, кінофільмів за мотивами знайомих казок. Як показує практика, потенціал української народної казки не повною мірою використовується у сучасному закладі дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що науковці в різні часи проявляли стійкий інтерес до використання українських народних казок у вихованні дітей дошкільного віку: зокрема, класики української педагогіки – С. Русова, В. Сухомлинський та ін., виокремлювали казку як важливий інструмент у духовному розвитку; сучасні науковці також розглядають роль казки в роботі з дітьми – М. Поваляєва, Д. Соколов, О. Защірінська, З. Лановик, Н. Русин, Г. Сухобрус, Н. Черепаня, С. Черняєва, Т. Шупик та ін. зазначають, що завдяки казці діти пізнають світ не тільки розумом, а й серцем, відгукуються на події та явища оточуючого світу, вправляються у висловлюванні власного ставлення до добра і зла.

Мета статті: встановити потенціал використання української народної казки в сучасному закладі дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна наука постійно звертається до багаторічного досвіду народу, який свідчить про те, що виховання дітей дошкільного віку починається з казки [1], яка є найпопулярнішим видом усної творчості серед них. Казкам, як одному з жанрів народної творчості, властиві специфічні особливості, систематизовані нами за А. Богуш, Н. Лисенко [2]:

- творцем казки є народ, а, отже, національні казки кожного народу оригінальні, неповторні та унікальні (в українських казках відображено світогляд народу, його морально-естетичні принципи, багатовіковий досвід виховання молоді);
- українську народну казку вирізняє зображення вроди героя не детальним описом зовнішності, а це може бути зроблено кількома штрихами: дорогі – мідні, золоті, срібні – шати, відповідно такий самий кінь;
- українські народні казки варіантні за змістом, наприклад, казки «Колобок» і «Коржик» мають багато спільного з казками інших народів. Подібні або майже однотипні герої: герої українських народних казок – Котигорошко, Іван – селянський син, Іван Побиван, козак Мамарига – дуже схожі на білоруського Удовенка, узбецького Клич Батира тощо. Усі вони уособлюють чесність, доброту, мужність, справедливість;
- кожна казка неодмінно має певну дидактичну мету, яка покаже дітям дошкільного віку, як поводитися в тій чи іншій ситуації та застереже від не правильних дій. Наприклад, казка «Ріпка» вчить дітей колективній праці;
- народна казка розвиває творчу уяву дітей: неодноразово міфічні істоти, фантазії стають реальністю життя, наприклад: чарівний килим став справжнім літаком, чоботи-бігунці – потягами;
- казки вирізняються інтригуючим сюжетом;
- у казках також є власні магичні числа. В українських казках такими числами є 3, 7, 9, 12. Так, змії в казках три-, дев'яти-, дванадцятиголові; тричі лисиця викрадає півня, тричі кіт відбирає його від лисиці;
- крім магичних чисел, є також спеціальні повтори, які створюють динамічний ритм оповіді і полегшують дітям запам'ятовування його змісту;
- у казках олюднюються звірі, птахи, явища природи – усі вони розмовляють людською мовою;
- у казці спостерігається гіперболізація (перебільшення): наприклад, у маленьку дідусеву рукавичку вміщується багато різних тварин;
- казка має традиційний початок і кінцівку, обрамляє розповідь і створює основу для уяви. Зачини: «Де-не-десь у якімсь

царстві жив собі цар та цариця, а в них три сипи, як соколи» та ін.» та ін. Кінцівки: «І я там був, мед-пиво пив, по бороді та вусам текло, а до рота не потрапило...» та ін.;

- гротеск у казці – це вид художнього вираження людської вигадки, наприклад, маленька мишка допомогла всій родині вирвати ріпку;
- складовими казок є численні прислів'я, приказки, приповідки, загадки, сновидіння, забобони, повір'я, скоромовки, лічилки, нісенітниця, каламбури.

У сучасному казкознавстві існує загальноприйнята класифікація казок за їх видами, систематизована нами в таблиці 1.

Перш ніж прочитати чи розповісти дітям казку, вихователь повинен підготуватись: кілька разів уголос її прочитати, дотримуючись засобів інтонаційної виразності; докладно проаналізувати казку, добираючи найвдаліші засоби виразного читання або розповідання (інтонації, розстановка пауз, логічні наголоси), виробляючи чітку і правильну вимову кожного слова, фрази, речення; добре запам'ятати текст, щоб дослівно передати зачини, повтори, пісеньки, образні народні вирази; визначити, які слова, фрази потребують уточнення, пояснення, продумати прийоми, час і місце їх пояснення; продумати наочність (ілюстровані дитячі книжки, набір картинок до тексту казки).

Таблиця 1

Класифікація видів українських народних казок

Вид казки	Змістові особливості	Приклади
Казки про тварин	<ul style="list-style-type: none"> ✓ належать до «звіриного епосу», вони є історично найдавнішими; ✓ в алегоричній формі розкриваються суспільні явища, побут людей; пронизані сатирою, гумором; ✓ на основі опису дій та вчинків тварин проводяться аналогії з життя людей: персонажі казок обирають собі старосту, царя, а також господарюють, змагаються, сперечаються, дають і беруть хабарі, принижують слабших; ✓ у казках діють свійські (корова, коза, вівця, баран) та дикі тварини (вовк, лисиця, ведмідь), птахи (півень, качка, орел, сова, ворона, горобець), комахи, земноводні (жаба, черепаха) та ін.; ✓ тварини в казках уособлюють певну рису характеру чи вдачу людини: вовк – голодний хижак, невдаха; лисиця – хитра, підступна, улеслива; ведмідь – вайлуватий, незграбний; овечка – беззахисна; осел – впертий; заєць – 	<p>«Коза-дереза», «Цап та баран», «Пан Коцький», «Солом'яний бичок», «Колосок», «Телятко, кабан, півник, качур та вовки», «Чому гуси миються у воді, коти – на печі, а кури порпаються в поросі» та ін.</p>

	<p>боягуз; орел – сильний, зухвалий, пихатий; черепаха і рак – неповороткі, повільні; кінь і віл – працюючі, покірні;</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ дії тваринних казкових образів олюднені: вони розмовляють, спілкуються, товаришують; ✓ зміст цих казок близький і доступний дітям будь-якого віку; ✓ відсутні фантастичні істоти, вони – реалістичні; переважають дія, рух, примовки, приспівки; 	
Чарівні казки	<ul style="list-style-type: none"> ✓ обов'язкова наявність чарівних предметів, чаклунів, у змісті переважає фантастичне начало; ✓ характери героїв вступають у двобої з темними силами (герої-добротворці в чарівних казках наділені надприродною силою, кмітливим розумом, доброю вдачею); ✓ діють чарівні предмети (люстерко, клубочок, чоботи-скороходи, коцюба, кінь-віщун, гребінець); ✓ добротворці завжди перемагають зло, їм допомагають й міфологічні істоти: Скороход, Слухало; ✓ позитивні герої чарівних казок змальовані сильними, мужніми, оригінальними, самобутніми (Котигорошку тричі виконують таку булаву, що ледве виносять із кузні, а як він кине її на дванадцять діб у небо, то, падаючи, вона вдаряється об його мізинець і розбивається або залишається цілою); ✓ специфікою цих казок є сильне моральне начало, повчальний зміст, який приховано у ненав'язливій моральній позиції, що спонукає слухача самостійно дійти відповідних висновків щодо етики поведінки чи морально-етичних правил життя; 	<p>«Телесик», «Про двох братів і сорок розбійників», «Три брати», «Чабанець», «Кирило Кожум'яка», «Козак Мамарига», «Кривенька качечка», «Царівна-жаба», «Дідова дочка й бабина дочка» та ін.</p>
Соціально-побутові казки	<ul style="list-style-type: none"> ✓ розповідають про буденне життя людей, їхній побут або реалії людського життя за умов різних соціальних епох; ✓ найновіші за походженням, вони виникли за часів феодалізму, зображують реальні події, казковість представлена у межах земної діяльності людини; ✓ групи тематики соціально-побутових казок: <i>дидактично-повчальні казки</i>, в яких зображується людське життя з усіма його радощами і нещастями, залежність людини 	<p><i>Дидактично-повчальні казки</i> («Правда і Неправда», «Про Правду і Кривду», «Ківш лиха», «Біда», «Ледащиця», «Мудра дівчина» тощо); <i>сімейно-</i></p>

	<p>від її долі; <i>сімейно-антагоністичні казки</i>, в яких розкриваються часом складні родинні стосунки; <i>жартівливі казки</i>; <i>сатиричні казки</i>;</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ проходить образ Правди як втілення споконвічного правдошукання народу; ✓ позитивними героями цих казок виступають також звичайні прості люди – добротворці та знедолені, Мудра дівчина, дівчинка-семиліточка, козаки, солдати, син, батько або абстрактні герої – Щастя, Доля. Головним героям допомагають розум, мудрість, кмітливість, спостережливість, добропорядність, моральна стійкість, витривалість, віра у добро; ✓ негативні герої – носії зла – антиподи Правди, Щастя, Добра: Кривда, Горе, Біда, Злиденність, Смерть, пан, гультяй, ледар, ледащиця, нероба, зажерлива баба тощо; ✓ провідними мотивами соціально-побутових казок є: суд Правди над Кривдою; антипанські, антикріпацькі, антицарські мотиви; протиставлення бідних багатим; мотив праці; боротьба проти всіляких сил, які заважають щастю простої людини; антирелігійні мотиви; ✓ протиставлення бідних багатим як зіт-кнення добра і зла, щедрості і скупості, скнарості, вдячності і невдячності («Названий батько», «Хліб і золото», «Дарунки з трьох зернин» та ін.); ✓ оспівується мотив праці; ✓ спрямовані на викриття і заперечення несправедливого суспільного ладу, експлуатації людини людиною. 	<p><i>антагоністичні казки</i> («Два брати», «Гостинець батькові», «Названий батько» та ін.); <i>жартівливі казки</i> («Докучливі казки», «Як Іван царя перебрехав», «Як баба чорта дурила» та ін.); <i>сатиричні казки</i> («Пани», «Хома і гуска» та ін.).</p>
--	---	--

У сучасному закладі дошкільної освіти доцільно проводити такі прийоми роботи з українською народною казкою: читання, розповідання, переказування казок; театралізація-розігрування та показ казки вихователем; драматизація-розігрування в ролях знайомої дітям казки; відтворення характерних рис його героїв; інсценізація – точне й послідовне відтворення змісту казки дітьми з допомогою костюмів, різних атрибутів, декорацій; ігри за сюжетами знайомих казок; перегляд казок у телепередачах, кінофільмах; ритмізування – ритміко-речитативна розповідь на одній ритмічній кривій, з однією інтонацією; узагальнюючі бесіди на теми: «Моя улюблена казка», «В гостях у казки», «Казка в гостях у дітей»;

тематичні розважальні заняття: «Казки бабусі Орисі», «Казка дідуса Панаса», «Вам казка, а мені бубликів в'язка»; дидактичні ігри: «З якої казки герой?» (або «З якої казки я прийшов?»), «Добери картинку», «Подорож у дивовижний світ казок», «Лист дідуса-казкаря»; бесіди на морально-етичні теми за змістом казок; самостійне складання дітьми казок; бесіди за змістом казкових ілюстрацій та репродукцій художніх картин на казкові сюжети.

Висновки і перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволило систематизувати специфічні особливості, властиві українській народній казці; уточнити класифікацію видів українських народних казок та навести їх приклади; схарактеризувати особливості підготовки вихователів до роботи з казкою та прийоми роботи з нею.

Наукове прогнозування передбачає визначення потенціалу казок у моральному вихованні дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Виховання особистості: навчально-методичний посібник: у 2-х кн. Кн. 2: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ: Либідь, 2003. 342 с.
2. Богуш А.М., Лисенко Н.В. Українське народознавство в дошкільному закладі. К.: Вища школа, 1994. 398 с.

Марина Шинкаренко

Віта Бутенко

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ПОЛІКУЛЬТУРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація: У статті уточнено сутність категорій «полікультурність», «полікультурне виховання», «ігрова діяльність»; визначено педагогічний потенціал ігрової діяльності як засобу полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку, який розкрито у когнітивній, розвивальній, виховній, діяльнісній, аксіологічній, творчій, сугестивній функціях.

Ключові слова: полікультурність; полікультурне виховання; гра; ігрова діяльність; діти старшого дошкільного віку; засоби.

Постановка проблеми. Закономірною особливістю розвитку сучасного світового співтовариства є зближення країн і народів. Глобалізація ставить перед освітою завдання підготовки підростаючого покоління до життя в умовах багатонаціонального та полікультурного середовища, формування компетенції, спілкування та співпраці з людьми різних національностей, рас та віросповідань. Одним із пріоритетних завдань сьогодні є виховання полікультурної особистості.

Зважаючи на те, що досягти найкращих результатів у вирішенні проблеми можливо лише за умови глибокої власної зацікавленості

особистості, одним із оптимальних засобів полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку вважаємо гру, яка є провідним видом діяльності означеного вікового періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підстави стверджувати, що аспект пошуку вирішення питань полікультурної освіти підростаючого покоління є предметом пильної уваги багатьох дослідників за напрямками: ознайомлення дітей дошкільного віку з культурами різних національностей (Е. Бабунова, Т. Бабиніна, Е. Барахсанова, М. Богомолова, В. Ботнар, Е. Вертякова, Е. Сулова, Т. Черник, Т. Чиркова та ін.); формування полікультурної компетентності дітей дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема (О. Курганнікова, Н. Мельник, Ю. Рибка, І. Рогальська-Яблонська, А. Чаговець, Х. Шапаренко та ін.).

Вирішальне значення ігрової діяльності для гармонійного розвитку дітей дошкільного віку подано в розвідках науковців: Л. Артемової, А. Бурової, В. Бутенко, Л. Виготського, Н. Гавриш, О. Запорожець, К. Карасьової, Н. Кудикіної, О. Леонтєва, Т. Піроженко, С. Рубінштейна, І. Сікорського, О. Сокурєнко, О. Савченко, Г. Тарасенко, О. Чепки, М. Шутя та ін. Проте питання полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності досліджено недосконало і потребує подальших наукових розробок.

Мета статті: визначити педагогічний потенціал ігрової діяльності як засобу полікультурного виховання дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Логіка дослідження вимагає здійснення поняттєво-термінологічного екскурсу для конкретизації сутності ключових понять. Так, аналізуючи наукові джерела [3; 4; 5 та ін.], ми звернули увагу на феномен «полікультурність дитини дошкільного віку», презентований Х. Шапаренко, Ю. Рибкою [5], які трактують його як «сформованість здатності сприймати розмаїття культур, змоги закладу дошкільної освіти створити умови для формування толерантності, а це, у свою чергу, сприяє формуванню національної свідомості, патріотизму, інтеркультурної комунікації особистості». У межах нашого дослідження, нам імпонує тлумачення «полікультурного виховання» науковцями А. Чаговець, О. Курганніковою [4], які розуміють означену категорію як «психолого-педагогічний процес, що передбачає облік культурних і виховних інтересів різних національних та етнічних меншин і передбачає: адаптацію особистості до різних цінностей в ситуації існування безлічі різномірних культур; взаємодія між людьми різних традицій: орієнтацію на діалог культур: відмову від культурно-освітньої монополії щодо інших націй і народів». Щодо дефініції «ігрова діяльність», то аналіз наукових джерел [1; 2; 6 та ін.] свідчить про різноаспектність у її трактуванні: особливе ставлення особистості до навколишнього

світу; особлива діяльність дитини, яка змінюється і розгортається як її суб'єктивна діяльність; діяльність, в ході якої відбувається розвиток психіки дитини; соціально-педагогічна форма організації дитячого життя, дитячого суспільства.

Імплементуючи подані ключові поняття, ми розглядаємо *ігрову діяльність як засіб полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку* як культурно-історичну пізнавальну діяльність, спрямовану на набуття дитиною особистісних якостей для прийняття загального та специфічного в кожній із культур як цінності, формування національної свідомості, патріотизму, інтеркультурної комунікації особистості, що знадобляться у повсякденному житті.

Сучасна дошкільна освіта презентує різні класифікації ігор. У контексті нашого дослідження, ми звертаємось до систематизації, поданої Н. Кудикіною [1], яка включає дві групи: *творчі ігри* (сюжетно-рольові, театралізовані, драматизації, конструктивно-будівельні, ігри-фантазування, ігри з елементами праці) та *ігри за правилами* (дидактичні, рухливі, ігри з елементами спорту, інтелектуальні, ігри-подорожі, пізнавальні, комп'ютерні, хороводні, народні, ігри-розваги). У нашій розвідці, ця класифікація є доцільною, оскільки вона диференціює й асигнує види ігор найбільш глибоко та інформативно.

Вивчення фахової літератури [1; 2; 6 та ін.] дало змогу визначити потенціал ігрової діяльності як засобу полікультурного виховання дітей дошкільного віку, що є метою нашого дослідження. Ми погоджуємося із дослідницею Н. Кудикіною, яка засвідчує, що кожна гра має реалізовувати певні функції [1]. Враховуючи визначені вченою функції ігрової діяльності, у рамках нашого дослідження ми виділили та обґрунтували функції ігрової діяльності для забезпечення полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку:

- *когнітивна функція* допомагає дітям старшого дошкільного віку отримати науково обґрунтовані знання про культуру власного та інших народів з метою розвитку толерантного мислення з усвідомленням менталітету не лише власної, а й іншої культури;
- *розвивальна функція* передбачає розвиток творчого потенціалу в процесі занурення у світ культури власного народу та культур інших національностей;
- *виховна функція* полягає у вихованні моральних якостей та толерантності дітей старшого дошкільного віку під час міжкультурної взаємодії та наданні дієвої допомоги дитині іншої національності з метою оптимізації процесу її адаптації до закладу дошкільної освіти;
- *діяльнісна функція* ґрунтується на застосуванні набутих полікультурних компетенцій у повсякденному житті;
- *аксіологічна функція* спрямована на формування ціннісного ставлення до творів національної та світової культури, історії, поваги до традицій і звичаїв власного та інших народів;

- *творча функція* сприяє розвитку та реалізації творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку й умінню знаходити нестандартні прийоми у вирішенні проблемних завдань щодо конструктивної взаємодії з представниками різних культур;
- *сугестивна функція* полягає у створенні комфорту, сприятливої атмосфери та душевної радості при спілкуванні з дітьми інших національностей.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, результати проведеного нами дослідження дали змогу сформулювати полікультурне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності як психолого-педагогічний процес оволодіння необхідними знаннями, вміннями, навичками й особистісними якостями та здібностями для шанобливого сприйняття етнічного розмаїття та культурної самобутності людських етносів, продуктивної взаємодії з носіями інших культур, що знадобляться у повсякденному житті. Педагогічний потенціал ігрової діяльності в означеному процесі залежить від реалізації когнітивної, розвивальної, виховної, діяльнісної, аксіологічної, творчої, сугестивної функцій.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні можливостей художньої літератури як засобу полікультурного виховання дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кудикіна Н.В. Теорія ігрової діяльності дітей: монографія. К.: Київ. ун-т ім. Б.Грінченка, 2012. 276 с.
2. Піроженко Т.О., Карасьова К.В. Ігрова діяльність дошкільника. Старший дошкільний вік. Київ: Генеза, 2014. 96 с.
3. Рогальська-Яблонська І.П. Полікультурне виховання дітей дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету*. 2017. № 17–18. С. 180–186.
4. Чаговець А.І., Курганнікова О.О. Полікультурне виховання як передумова розвитку духовності дітей дошкільного віку. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 1 (94). 2020. С. 255–264.
5. Шапаренко Х., Рибка Ю. Духовний розвиток дошкільників як складова полікультурного виховання. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2015. № 24. С. 221–229.
6. Smith P.K. *Children's play: Research development and practical applications*. Breach, 2006.

СЕКЦІЯ №2

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ

Галина Бабій,
Євдокія Харькова
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

***Анотація:** У статті конкретизовано сутність поняття «освітнє середовище», «розвивальний простір» закладу дошкільної освіти та його вплив на становлення особистості дітей старшого дошкільного віку; зосереджено увагу на принципах побудови освітнього простору в умовах закладу дошкільної освіти; підкреслено роль вихователя у створенні освітнього середовища, його зонування для розвитку діти старшого дошкільного віку; обґрунтовано критерії та вимоги облаштування освітнього середовища в ЗДО.*

***Ключові слова:** сенсорне середовище; розвивальний простір; освітнє середовище; діти старшого дошкільного віку.*

Постановка проблеми. Дитинство – важливий період розвитку людини. Його роль в становленні особистості є унікальною. Забезпечити повноцінне дитинство – означає надати кожній дитині дошкільного віку особисту територію розвитку відповідно до його віку, здібностей, здібностей та прагнень. Це головне завдання, яке стоїть перед дошкільною освітою. Її мета – створити сприятливі умови для особистісного становлення і творчої самореалізації кожної дитини, формування її життєвої компетентності, розвитку в неї ціннісного ставлення до людей, самої себе, природи, культури, світу. Грамотна організація педагогічного процесу в закладі дошкільної освіти є передумовою удосконалення і саморозвитку дитини. Від того, які засоби використовує вихователь у своїй роботі, залежить успішність реалізації особистісно орієнтованого підходу, що ґрунтується на визнанні дитини найвищою цінністю і спрямований на проектування відповідних умов для становлення дошкільника як особистості, яка живе повноцінним життям, у якої збалансовані тенденції до само-реалізації, саморозвитку й самозбереження. Йдеться про організацію універсального розвивального простору, в якому діти могли б разом з вихователями готувати й змінювати його, трансформувати відповідно до задуму гри, змісту, перспектив розвитку. Проблема дослідження розвивального простору актуальна і пов'язана насамперед з гуманізацією дошкільної освіти, інтеграцією впливу соціального

середовища на розвиток особистості дитини, потребою створення комфортних умов для виховання дошкільників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові та організаційно-методичні засади освітнього середовища, адекватного завданням розвитку та самореалізації особистості, викладено у дослідженнях І. Беха, П. Вербицької, І. Зязюна, О. Киричука, О. Савченко, Т. Сущенко та ін. Як багатовимірну реальність, систему розглядають освітній простір І. Карабаєва, Т. Киричук, О. Ковшар, О. Кошіль, К. Крутій, О. Семенова, І. Резніченко, Т. Філімонова. У контексті нашого дослідження найбільший інтерес представляє науковий доробок учених, що досліджували середовище закладу дошкільної освіти як комплекс умов і засобів організації навчання, розвитку, виховання дітей старшого дошкільного віку, а саме: саморозвиток дитини в ігровому освітньому середовищі (А. Гончаренко, А. Каташов, Н. Кашук); особистісно-орієнтована взаємодія дитини і педагога в освітньому середовищі; пізнавальний розвиток дітей старшого дошкільного віку засобами спеціально обладнаного середовища (Є. Бачинська, Т. Киричук); принципи організації розвивального простору для дітей (О. Гаркович, Н. Гонтаровська,) та ін.

Мета статті: розкрити зміст понять «освітнє середовище», «розвивальний простір» закладу дошкільної освіти та його вплив на становлення особистості дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна дошкільна освіта оновлюється відповідно до вимог соціуму, потреб батьків та самих дітей. Вчені та педагоги-практики шукають шляхи її покращення та вдосконалення. На сторінках наукових видань обговорюються можливості модернізації освітнього середовища, в якому виховуються маленькі громадяни. У науковому обігу з'явилося поняття «середовищний підхід» до організації дошкільної освіти, яке аналізують поряд з компетентнісним, технологічним, особистісно орієнтованим, діяльнісним підходами. Дотримання будь якого з названих підходів втрачає сенс та вплив на особистість, якщо не враховується соціокультурний та природний контекст розвитку дітей старшого дошкільного віку, тобто сприятливе середовище для реалізації потенціалу виховних концепцій. Найчастіше освітній простір пояснюють як: зону взаємодії, «сукупність можливостей» для розвитку дитини, «зміст конкретної реальності», фактор розвитку, «систему впливу та умов формування особистості», «комплекс освітніх умов», «систему ресурсів», сукупність явищ і процесів, що мають вплив, «мережу педагогічних подій» та ін. Йдеться про оточення, яке сприяє виконанню завдань освітньої діяльності, і яке розглядається як система (комплекс умов, можливостей, заходів). Це цілісність природних, матеріальних, соціальних чинників, що впливають на

особистість [2]. Або втілення комплексу умов (психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних) у закладі дошкільної освіти [4]. Пояснюючи зміст освітнього середовища, вчені увиразнюють ідею освіти та ідею простору, вказуючи, що це співіснування, співдія, взаємозалежність будь-яких освітніх систем, їх компонентів, освітніх подій [4]. Так, освітнє середовище складають соціальний та просторово-предметний компоненти. Тобто з одного боку, розглядається як взаємодія учасників освітнього процесу (взаємовплив педагогів, дітей, батьків; стиль спілкування; особистісна орієнтація, гуманізм, довіра і т.д.), а з іншого – як сукупність предметів, факторів, умов, які необхідні для цієї взаємодії (групова кімната, іграшки, предмети, столики для дітей; техніка безпеки, опалення та ін.).

Отже, це ціла система, яка потребує керівництва та узгодження дій. Вона динамічна, перебуває у постійному розвитку [3]. Співзвучною, у цьому контексті є думка, що простір ширше поняття, аніж термін «середовище», оскільки простір може існувати поза людиною, без неї. А середовище передбачає взаємодію і взаємовплив усіх його компонентів на особистість. Тому тлумачать ці поняття, згідно строгого порядку: освітній простір → освітнє середовище → навчальне середовище. При цьому деталізують, що освітнє середовище – це система організаційно-педагогічних умов і факторів, що впливають на становлення людини [3]. Зрозуміло, що освітнє середовище вважається чинником, котрий впливає на формування особистості, має певні рівні та складові частини. Також вважають, що внутрішнє середовище закладу освіти є зовнішнім по відношенню до дитини. Відповідно, коли йдеться про проектування та реалізацію освітнього простору, то виходять з позиції того для кого воно конструюється, і з якою метою. У нашому випадку мається на увазі, що цей простір є комплексом завдань, технологій, форм і методів освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, де забезпечено належний емоційний комфорт (психологічний клімат) для кожного вихованця.

М. Братко вважає, що освітнє середовище – це «загальний, сукупний, об'єднаний, інтегральний, цілісний чинник розвитку і становлення особистості, що відіграє значну роль у модифікації її поведінки, впливає на розвиток і формування здібностей, потреб, інтересів, свідомості» [5, с. 16]. Мова йде про багаторівневу систему умов, обставин, засобів, можливостей, які виконують оптимальні параметри освітньої діяльності. Аналіз літератури засвідчує різноманітні трактування поняття «освітнє середовище». Поряд з ним активно використовують терміни «розвивальний простір», «виховне / навчальне / розвивальне середовище», «предметно-розвивальне середовище» та ін.

У своєму дослідженні будемо розглядати їх як синонімічні, оскільки йдеться про умови виховання дітей старшого дошкільного віку, котрі забезпечуються дорослими. Зокрема, погоджуємося, що освітнє середовище закладу дошкільної освіти має сприяти належному рівню розвитку дитини дошкільного віку. І тут значущим є простір діяльності вихователя і дітей. Вихователь – приклад для наслідування, авторитет. Він має мати належний рівень культури, адже є «носієм смислів та способів взаємодії з культурою», а дитина – рівноправним партнером, суб'єктом спільної взаємодії. Їхня діяльність вирізняється тісними стосунками та інтенсивністю спілкування, вона емоційна, насичена, колективна водночас [5]. Також вчені акцентують на принципі синергетики в активній взаємодії між вихователем і дітьми, дотримання якого посилює ефекти освітнього впливу, сприяє становленню, узгодженню темпів росту, рівнів розвитку дитячої особистості [2].

На думку К. Крутій, слід зважати на такі критерії освітнього середовища ЗДО: змістові (рівень і якість культурного змісту), процесуальні (стиль спілкування, рівень активності), результативні (розвивальний ефект) [2]. Тобто освітнє середовище, з одного боку, має забезпечувати становлення та розвиток особистості дитини, а з іншого, – впливати на саморозвиток і самовиховання дошкільного педагога, його професійне вдосконалення (адже від матеріально-технічного забезпечення закладу дошкільної освіти залежить можливість проведення занять, ігор, прогулянок, екскурсій тощо). У такому середовищі вихователь виконує ряд функцій: навчальну (засвоєння дітьми знань, умінь і навичок), виховну (формування поглядів і переконань, моделі поведінки), розвивальну (удосконалення якостей, властивостей, функцій вихованця), комунікативну (забезпечення міжособистісного спілкування діти-діти, вихователь-діти; розуміння, активність, визнання один одного), адаптивну (приспособлення до умов соціуму, дитячої групи, загалом життя).

У цілому вихователь повинен забезпечувати успіх кожної дитини; створювати позитивну атмосферу в групі закладу дошкільної освіти; використовувати індивідуальний підхід до розвитку, виховання, навчання; заохочувати до пізнання у різних видах діяльності; пов'язувати життєвий досвід дітей з освітнім процесом; забезпечувати розвивальне середовище, в основі якого – цінності та принципи демократії. Йдеться про провадження освітнього процесу, в якому поєднуються процеси розвитку (становлення, формування, саморозвитку), навчання, виховання, разом зі всіма умовами і шляхами їх реалізації.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже у ми розглянули освітнє середовище закладу дошкільної освіти як систему

комфортних умов і можливостей для життєдіяльності дитини, що дають змогу вихователю втілити завдання змісту дошкільної освіти. Воно складається з просторово-предметного та соціально-особистісного мікросередовища. Перший компонент – матеріалізований (дизайн приміщень, обладнання, педагогічні засоби, ресурси), а другий ґрунтується на особистісному спілкуванні вихователя з дитиною (гуманізм, довіра, вільний розвиток). У цілому освітнє середовище є чинником формування компетентності та дошкільної зрілості особистості дитини. Тому має бути динамічним, розвивальним, варіативним, поєднуючи предмети матеріального світу і соціальну взаємодію суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі». Наук. кер. та заг. ред. О.Л. Кононко. 3-тє вид., випр. К.: Світич, 2019. 430 с.
2. Крутій К.. Механізм формування інноваційного освітнього простору в регіоні. Педагогіка і психологія. № 1 (54). 2017. С. 79-88.
3. Богуш А. Дитинство в сучасному освітньому просторі. Країна дошкілля, 2021. № 1-3 (січень – березень). С. 3-7.
4. Большакова І. Розвивальне середовище в ЗДО. Режим доступу: <https://www.slideshare.net/ippo-kubg/ss-29591855>
5. Братко М. Управління професійною підготовкою фахівців в умовах Університетського коледжу: теоретичний аспект. ScienceRise: Pedagogical Education. 2020. № 7 (3). С. 9-16.

**Дар'я Бойченко,
Ольга Шаповалова**
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ КУЛЬТУРИ СПОЖИВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація: проаналізовано основи формування культури споживання в процесі економічного виховання дітей старшого дошкільного віку, визначено особливості дітей старшого дошкільного віку під час формування основ культури споживання.

Ключові слова: культура споживання, діти дошкільного віку, економічне виховання, економічна освіта, потреби, педагог, умови, критерії, методи.

Постановка проблеми. Культура споживання є важливим елементом розвиненого суспільства з високим рівнем економічного розвитку. Означене питання потребує окремого вивчення з метою визначення змісту, методів і прийомів виховання культури споживання дітей дошкільного віку. Головним фактором становлення культури споживання особистості є соціальна група, у якій вона виховується, та соціально-економічні цінності, які в ній панують. Споживча поведінка стає зразком для наслідування, має стимулювальний характер як у позитивному (прагнення до раціонального

споживання), так і в негативному розумінні (бажання перевершити рівень споживання). Тому, своєчасна увага й позитивний приклад оточуючих дорослих сприяє вихованню у дітей ціннісного ставлення до предметів споживання, прищепленню їм навичок грамотної споживчої поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У нормативних документах галузі освіти (Закон України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку» (2020 р.), «Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нової редакції» (2021 р.) та ін.) наголошується, що метою сучасної дошкільної освіти має стати формування всебічно розвиненої, життєво компетентної особистості, яка здатна діяти в довкіллі, яке повсякчас змінюється [1]. Зокрема, питання формування споживчих знань у дітей дошкільного віку були висвітлені у дослідженнях, присвячених економічному вихованню дошкільників (А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Зданевич, Т. Галговська, Н. Грама, Г. Григоренко, Р. Жадан, Н. Кривошея, Ю. Лелюк, Л. Лохвицька, Н. Побірченко, та ін.) свідчить про інтенсивні пошуки вчених і практиків щодо оновлення змісту освіти в процесі економічного виховання дітей, та виокремлення оптимальних педагогічних умов для її розвитку. Проте питання щодо основ формування культури споживання в процесі економічного виховання дітей старшого дошкільного віку досліджено недосконало і потребує подальших наукових розробок.

Мета статті – визначити та проаналізувати основи культури споживання в процесі розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство потребує, щоб кожна людина мала певні уявлення про основи споживання та застосовувала набуті знання у конкретних життєвих ситуаціях. Це обумовлено зростанням потреб людини та різноманітністю товарів та послуг, які пропонуються на споживчому ринку. Споживач – фізична особа, яка купує, замовляє чи використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для власних потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю чи виконанням обов'язків найнятого працівника. Саме споживання визначається як процес, що включає в себе цілий ряд приватних процесів: вибір товару чи послуги, купівля, використання, підтримка речі в порядку, ремонт і розпорядження [2, с. 134].

Отже, формування основ споживчих знань є однією з найактуальніших задач в сучасних умовах ринкового господарства. Питання виховання основ культури споживання широко висвітлено в дошкільній педагогіці. Сучасні науковці (Т. Бабаєва, О. Герасимова, М. Зацепіна, С. Козлова, М. Крулехт, Д. Фельдштейн, Т. Фуряєва та

ін.) доводять, що дошкільне дитинство є сензитивним періодом для пізнання основ культурних цінностей та власне введення дитини в простір культури. О. Демченко посилаючись на думку М. Крулехт говорить що, культура дошкільника є інтегральною якістю особистості, яка виховується з дитинства та базується на засадах морально-духовних цінностей. З урахуванням вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку можна вирішувати завдання виховання основ культури споживання та розглядати цю діяльність як формування досвіду взаємодії [4, с.80].

Вчені вказують, що поєднання компонентів культури споживання (емоційно-ціннісний, когнітивний, мотиваційно-діяльнісний) знаходять своє відображення в діях дітей, у їхній споживчій поведінці. Саме діяльнісний компонент стає показником того, на якому рівні дитина засвоїла знання економічного змісту, наскільки усвідомила необхідність обирати серед низки своїх бажань і чим керується під час цього вибору, які цінності для неї є пріоритетними, як вона орієнтується на них у різних соціально-економічних ситуаціях. Крім того, зміст діяльнісного компонента спрямовано на розвиток уміння встановлювати позитивні відносини із суб'єктами процесу споживання, здійснювати соціально доцільні дії [3]. Емоційно-ціннісний компонент включає ставлення дитини до цінностей матеріальної культури, досвід користування з якими набуває в процесі діяльності. Когнітивний компонент пов'язаний із знаннями у сфері культури споживання, їх усвідомленням та розумінням необхідності в різних життєвих ситуаціях. Мотиваційно-діяльнісний в усвідомленні дії, завдяки яким дитина реалізує досвід культури споживання. Особливого значення в цьому зв'язку набуває бажання дотримуватися правил культури споживання та наслідувати їх у будь-яких обставинах.

Для дітей старшого дошкільного віку значущими ситуаціями використання матеріальних ресурсів можуть бути ситуації конструювання з підручного матеріалу. Ураховуючи доступність та привабливість конструювання для дітей, ситуації, що потребують розумного використання наявних ресурсів набувають особливого значення для результативності цієї роботи. Слушною ідеєю є модульна організація розвивального середовища для експериментування та творчого конструювання дітьми старшого дошкільного віку. Завдання з економії ресурсів, мінімальної утилізації відходів дитина ставить перед собою самостійно в комплексі загального творчого завдання. Краще за все задіяти різні форми роботи, а саме: інформаційно-аналітичні (опитування, тести, анкетування, інформаційні корзини, поштові скриньки), дозвіллєві (свята, виставки), пізнавальні (КВК, «Ток-шоу», «Що? Де? Коли?» та ін.), наочно інформаційні (інформаційно-ознайомлювальні – дні відкритих дверей, відеоролики

про життя дошкільного закладу, виставки дитячих робіт, спільних із батьками робіт, використання сучасних технологій; інформаційно-просвітницькі – інформаційні стенди, папки-пересувки, тематичні виставки, міні-газети, бібліотеки з проблем сімейної педагогіки)

Пошук методів та прийомів формування основ культури споживання дитини здійснено в умовах тісної взаємодії з батьками вихованців. При цьому розглядається необхідність виховувати в дітей вміння зберігати потрібні речі для себе й для інших в умовах трудового виховання, приучення до порядку, виховання відповідальності за збереження речей. Важливості формування в дітей дошкільного віку елементарного економічного досвіду, який потім стане базою для подальшої успішної соціалізації та економічного виховання особистості.

Основним видом набуття елементарного економічного досвіду є гра. У зв'язку із цим завдання економічної освіти вирішується засобами ігрової діяльності, ігрових прийомів, за допомогою яких закладаються основи економічного образу мислення в дитини дошкільного віку, пізнання нею власного «Я» у великому світі економічних цінностей. Існують певні вимоги до ігор економічної спрямованості. Серед них: дотримання поетапності впровадження ігор економічної спрямованості в навчально-виховний процес; обов'язкова термінологічна підтримка щодо ключових економічних понять; максимальна наближеність ігор до інтересів дітей; упровадження різних соціально-економічних ролей та оцінка ситуації з різних позицій тощо [5, с. 127].

Умови, які забезпечують успішне засвоєння елементарних економічних знань наступні:

- 1) системно-діяльнісний підхід;
- 2) побудова педагогічного процесу на основі спеціально розробленої системи, яка поєднує мету, зміст, форми та методи навчання на засадах взаємодії за типом педагог – дитина – батьки;
- 3) створення економічної предметно-просторової розвивальної середовища;
- 4) технологія навчання дітей елементарним економічним знанням на етапах (емоційно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-ігровий).

Також існують критерії, які визначають рівень знань дітей, є обізнаність (точність, повнота, об'єм, розмірність), усвідомленість (упевненість, логічність), дієвість (активність), умілість (використання отриманих знань в ігровій діяльності) [6].

Отже, економічна освіта сприяє розвитку економічного мислення та формуванню економічної культури, яка поєднує економічні знання та навички, що сприяють формуванню економічно значущих якостей особистості. Важливими умовами успішного формування елемен-

тарних економічних знань у дошкільників вважається встановлення взаємодії за типом «педагог – дитина – батьки» та відповідну технологію, яка сприяє навчанню дітей елементарних економічних знань.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, визначено та проаналізовано основи культури споживання в процесі розвитку дітей старшого дошкільного віку, а саме економічне виховання дітей дошкільного віку включає три взаємопов'язані та взаємозумовлені компоненти. Перший із них зорієнтовано на забезпечення дітей елементарними економічними знаннями та усвідомлення їхньої цінності. Моральний компонент передбачає формування ціннісних уявлень про працю, природу, родину, внутрішніх мотивів до дії, переконань, розвиток моральних якостей (працелюбність, відповідальність тощо). Діяльнісний (виконання завдань в ігровій формі, рішення ситуацій, виконання практичної роботи).

Подальшого вивчення потребують питання впровадження методики формування економічного виховання дітей старшого дошкільного віку до основ культури споживання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Богуш А., Луцан Н. *Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи*. К. : Вид. Дім «Слово», 2018. 256 с.
3. Григоренко Г., Жадан Р. *Виховуємо раціонального споживача*. Дошкільне виховання. 2012. № 1. С. 16 – 19.
4. Демченко О. *Виховні ситуації в особистісно-орієнтованому просторі початкової школи*: монографія. К. : Видавничий Дім «Слово», 2014. 416 с.
5. Іванчук С. *До проблеми визначення методологічних основ виховання культури споживання у дітей старшого дошкільного віку*. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного пед. університету імені Павла Тичини Умань : ФОП Жовтий О.О., 2014. № 48. 320 с.
6. Пашин В. С. *Людина та її потреби*: навч. посібник. СПб.: Академія, 2014. 507 с.

Настя Бондар

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ НАУКОВЦІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація: У статті розглядається аналіз педагогічних праць та педагогічних теорій відомих педагогів, які працювали над проблемою формування естетичного ставлення у дітей старшого дошкільного віку до живої природи. Проаналізовано системність естетично-педагогічного впливу на дошкільників з метою формування естетичного ставлення до природи з врахуванням індивідуальних та вікових особливостей.

Ключові слова: педагогічні дослідження, формування особистості, природа, виховання природою, естетичне виховання, екологічне виховання, естетичні властивості та цінності природи.

Постановка проблеми. Усе прекрасне, включаючи незліченні його прояви у природі, досягається і може бути збагненим кожною людиною самостійно шляхом безпосереднього сприймання. Але естетичне пізнання світу багатогранне, воно включає в себе можливість вчитися сприймати красу і можливість навчати бачити красу і це є предметом педагогіки: вона важлива для формування особистості як і всі інші аспекти виховання і навчання дитини. Курс на особистісну орієнтовану педагогіку, що найбільшою мірою сприяє повноцінному розвитку особистості, передбачає не лише зміни змісту роботи з естетичного виховання, але, у зв'язку з цим, і фундаментальну корекцію усіх напрямів навчально-виховного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Естетичне ставлення до природи важливо формувати у дошкільні роки – саме у цей період, за твердженням багатьох науковців (А. Беленька, Е. Белкіна, О. Богініч, Л. Венгер, Н. Гавриш, Н. Глухова, А. Гончаренко, О. Запорожець, О. Кононко, В. Кузьменко, Н. Кот, С. Кулачківська, М. Машовець, В. Мухіна, Т. Піроженко, З. Плохій, Т. Поніманська, Г. Раратюк, Г. Сухорукова та ін.), закладаються основи духовного становлення майбутньої особистості. Зокрема, аналіз досліджень Т. Поніманської дозволив відмітити, що естетичне виховання визначається як «послідовне формування у дітей естетичного ставлення до життя, розвиток сприймання і розуміння прекрасного у мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до художньої творчості»

Мета статті. Проаналізувати педагогічні погляди науковців на формування естетичного ставлення до природи, дітей старшого дошкільного віку

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз опрацьованої філософсько-історичної літератури показав, що почуття прекрасного завжди відображалось у людській діяльності: у праці з її доцільністю створювався за законами краси предметний світ, що оточує нас. За тими ж великими законами розвивалося все мистецтво, справедливо назване світом прекрасного. Щире мистецтво завжди було образним відображенням, художнім пізнанням усієї дійсності – природи, суспільства та людини. Природа виступала у художньому висвітленні як природне середовище, у якому живе та діє людина, сприяючи прояву її сутності, а також виступала як зовсім самостійний об'єкт.

Проаналізовані літературні джерела дали змогу констатувати, що передова педагогічна думка завжди включала до програм естетичного виховання юнацтва навчання сприймання краси

навколишнього світу. Філософ античності Арістотель вважав, що у вихованні першочергова роль повинна належати прекрасному, що прагнення до однієї тільки користі обертається для держави великими втратами, а для окремої людини – невихованістю. Перші враження про речі, стверджував мислитель, повинні бути найкращими. Не тільки просто корисне чи навіть необхідне повинно бути предметом виховання – до нього потрібно додати і те, що піднімає та розширює дух, зароджує поняття про красу та шляхетність, адже увага, звернена тільки на корисне, мало сприяє утворенню вільного та шляхетного характеру.

Аналіз поглядів видатного французького мислителя Ж.-Ж. Руссо на роль природи у формуванні особистості дитини дав змогу констатувати, що важливою передумовою розумового розвитку, що спирається на вивчення навколишнього світу, є розвиток органів чуттів. Доказовим твердженням Ж. Ж. Руссо є природовідповідність навчання і виховання дітей, що базується на його ставленні до процесу навчання. Висловлювання, що око в них хоче дивитися, а вухо – чути, зумовлює важливу роль наочності у процесі навчання. Причому Руссо наголошував на розвитку всіх органів чуття, які виявляються і розвиваються у комплексі. Виходячи із цих тверджень, на нашу думку, цінним є наголошення на емоційності та екологічній насиченості пізнавальної діяльності дітей, що є основою передумови естетичного та екологічного виховання, яке повинне входити в елементарну освіту, як і розвиток розуму, а все разом – протистояти словесній пристрасті освіти, яка здатна формувати лише звичайних базик. Підтримку твердження, що наочність є абсолютною основою будь-якого пізнання, знаходимо у працях таких видатних філософів та педагогів, як Дж. Локк та Й.Г. Песталоцці.

Аналіз праць Ф. Фребеля показав, що видатний німецький педагог теж був прихильником виховання дітей серед природи, об'єкти та явища якої автор розглядає як засоби формування особистості [3, с 45]. Одна із концептуальних ідей виховання Ф. Фребеля є прилучення до мистецтва з ранніх літ, яке педагог розглядає як засіб виховання, мистецтво виходить із емоційного сприймання зовнішнього світу, а значить здатне пробуджувати емоційне сприймання явищ навколишнього світу та, зокрема, природи.

У працях К. Ушинського є думка про те, що не лише формування у дитини системи знань є першочерговим завданням для педагога: потрібно залишати розумний простір життю серця, у якому тільки і можуть бути накопичені матеріали майбутнього характеру. Для цього потрібна гарна організація відчуттів, маса відчуттів. Працювати над виробленням характерів – значить виховувати через кожний предмет сердечні почуття, включаючи естетичне почуття, як одне з

найсильніших, що впливає на формування характеру. Проаналізувавши твори К.Ушинського [5, с 12-13], можна зазначити, що натхнений ідеєю всебічного розвитку людини, у своїй педагогічній теорії та практиці він відводив заслужене місце естетичному вихованню та спілкуванню з природою, яку вважав могутнім агентом у вихованні людини. На його думку, саме турботливе виховання без цього елемента відрізняється сухістю, однобічністю, неприємною штучністю, задушливою атмосферою закритих будинків. Особливою цінністю для нас є твердження педагога про те, що дитина, якщо вона виросла без споглядання росистих лук та милування польовими квітами, є нещасливою. Педагогічний досвід К.Ушинського приводить його до узагальненої думки про те, що найкращим педагогом є природа: «Звіть мене варваром у педагогіці, але я виніс із вражень мого життя глибоке переконання, що прекрасний ландшафт має такий величезний виховний вплив на розвиток молоді душі, з яким важко змагатися впливу педагога» [5, с. 287]. Актуальність думок класика про чуттєво-виховну силу природи, без якої обмеженим стає саме знання, є незаперечною, адже завдяки естетичному сприйманню природи у юній душі розвиток розуму йде дружно з розвитком фантазії та почуття; логічна думка відшукує собі поетичне вираження, і, навпаки, поезія вираження закріплює саму думку.

В.Сухомлинський, керуючись твердженням про те, що на першому місці у вирішенні цього завдання стоїть природа, зробив висновок принципового педагогічного значення: «Багатогранне духовне життя в роки отрочтва вимагає того, щоб природа стала не якимось додатком, тлом розумових інтересів, а самою суттю життєвого середовища» [2, с.577].

У сучасній теорії та практиці дошкільного виховання розробка засобів виховання естетичного сприймання природи була предметом наукового пошуку Н.Яришевої, З.Плохій, В.Маршицької, М.Роганової та ін. Зокрема, аналіз досліджень Н.Яришевої показав, що вона розглядає природу як могутній засіб формування естетичного сприймання дошкільниками об'єктів та явищ природи [3, с. 150]. Дослідниця наголошує, що в процесі спілкування з природою створюються сприятливі можливості для вирішення ряду завдань естетичного виховання, а саме: формування естетичних вражень у дітей; навчання розуміння творів мистецтва (пейзаж і натюрморт); перших спроб творити красу в навколишньому середовищі. Н. Яришева вважає, що базовим завданням методики ознайомлення з природою є формування у дошкільників естетичних вражень, без яких неможливе ні відтворення краси в образотворчій діяльності, ні розуміння образотворчого мистецтва.

Аналізуючи педагогічні основи формування та практичний досвід сучасної теорії та практики естетичного та екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку обґрунтовані у багатьох наукових дослідженнях (Ж.Ж. Руссо, Локк, Песталоцці, Ф. Фребель, К. Ушинський, Є. Водовозова, Є. Тихеева, Є. Фльоріна, С. Русова, В. Сухомлинський, С. Жупанін, Н.Яришева, З.Плохій та ін.), я прийшла до висновку, що естетичне ставлення до природи важливо формувати у дошкільні роки – саме у цей період, закладаються основи духовного становлення майбутньої особистості. Особистісну орієнтовану педагогіку, що найбільшою мірою сприяє повноцінному розвитку особистості, передбачає розвиток почуттєвої сфери дошкільників; створення емоційної ситуації «чудесний дотик до глибини душі» (емоційність цього методу свідчить про чутливість впливу та пріоритет у керуванні процесом естетичного виховання з боку педагога); сприймання природи через почуття любові до природи, емоційне знання природи, яке ґрунтується на емоційній чутливості дитини до засобів педагогічного впливу; апелювання до генетичного досвіду світосприймання, що зумовлений первинністю зв'язку індивідуального розвитку з історією людства; врахування взаємозв'язку та залежність естетичного розвитку дитини від морального та інтелектуального; спілкування з реальними об'єктами та явищами природи; здатність педагога до умілого, своєчасного і тактовного подолання перешкод, які стоять на шляху до пізнання краси природи

Висновки і перспективи подальших розвідок. Природа у системі естетичного виховання виступає джерелом збагачення естетичних знань та почуттів дитини. Аналіз педагогічних досліджень зазначених авторів дав змогу констатувати, що саме у старшому дошкільному віці закладаються ази естетичного ставлення до дійсності та до природи, як почуттєве, сутність якого полягає у тому, що це найвищий рівень ставлення людини до явищ життя, на якому загальна користь та істина трансформуються у глибоко особисту, вільну, безкорисну і естетичну насолоду. Подальші напрями дослідження будуть пов'язані з формуванням екологічної культури у старших дошкільників на заняттях з ознайомлення з навколишнім середовищем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта: Науково-метод. Посібник. За ред. В.Г. Слюсаренка, О.В. Проскури. К.: ІЗМН, 2018. 196 с.
2. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників: Метод. посіб. К.: Ред. журн. *Дошкільне виховання*, 2021. 173 с.
3. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Академвидав, 2018. 456 с.
4. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч. посіб. Від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З.Н. Борисової, В.У. Кузьменко; За заг. ред. З.Н.Борисової. К.: Вища шк., 2018. 511 с.

5. Яришева Н. Ф. Основи природознавства: Природа України: Навч. посібник. К.: Вища шк., 2021. 335 с.

**Катерина Горенко,
Євдокія Харькова**
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ЕКОНОМІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.

Анотація: У статті узагальнено досвід формування економічної компетенції у дітей старшого дошкільного віку. Доведено, що економічна компетенція це сукупність теоретичних знань та практичних навичок, ставлень та ціннісних орієнтацій господарської діяльності. Розглянуто структуру економічної компетенції. Встановлено, що опанування основ економічних знань здійснюється в усіх видах дитячої діяльності.

Ключові слова: економічне виховання; економічна компетенція; економічні знання діти старшого дошкільного віку.

Постановка проблеми. У сучасних умовах спостерігається зростання економічної активності дітей старшого дошкільного віку, що пов'язано із політичною і економічною трансформацією незалежної України. Динамічний розвиток промисловості, а також сектору фінансових послуг спричинив активність українського суспільства в економічній галузі. Здобуття дітьми економічних знань розпочинається у ранньому дитинстві, адже вони разом з дорослими беруть участь у закупівлі різних товарів, спостерігають за діяльністю батьків та інших людей. У міру розвитку зростає власна активність дитини, розширюються її можливості у здобуванні знань та формуванні економічних умінь. Оскільки з проблемами економіки діти старшого дошкільного віку стикаються у різних сферах життя суспільства, формування економічної компетенції є важливим виховним завданням закладу дошкільної освіти. Сьогодні надзвичайно важливо вже з дошкільного віку виховувати такі особистісні якості, як: діловитість, працелюбність, бережливість, ініціативність, організованість, ощадливість, практичність, самостійність, формувати розумні економічні потреби, уміння зіставляти потреби з реальними можливостями тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях вітчизняних та зарубіжних педагогів, зокрема: Н. Грама, Л. Дрозденко, Н. Дудник, Г. Григоренко, Р. Жадан, С. Єроніна, А. Іванова, Н. Смелянськ, Л. Фесюкова, О. Черешнюк, А. Шатова, Н. Шевчук та ін.

Мета статті: дослідити сучасний стан сформованості економічної компетенції дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прилучення дитини до світу економічної дійсності є однією із найважливіших,

однак водночас складних, проблем дошкільної освіти. Первинна економічна освіта та виховання є важливим чинником економічної соціалізації, яка справляє значний вплив на становлення дитини, загалом, та формування її ставлення до духовних та матеріальних цінностей, зокрема. Як стверджує Атрощенко Т., необхідність формування особистості дітей старшого дошкільного віку як суб'єкта економічної соціалізації, економічної освіти актуалізує питання економічного виховання як цілеспрямованого процесу взаємодії дитини і дорослого, орієнтований на опанування елементарними економічними поняттями, розвиток моральних почуттів і якостей, необхідних для успішної економічної діяльності, формування інтересу до економічної сфери життя, а також навичок соціально-економічної поведінки [1].

Економічне виховання – це напрям виховання, завданням якого є формування умінь і навичок, поглядів і переконань, щодо основних засад функціонування і поведінки в сфері господарювання. Воно інтегрується з формуванням поглядів, прийняттям усталених систем цінностей і переконань, необхідних у процесі господарювання. Основною метою економічного виховання дошкільників є сприяння формуванню первинних соціальних компетенцій вихованців у сфері особистих і сімейних фінансів. З цією метою варто включити вивчення основ фінансової грамотності до освітніх програм закладів дошкільної освіти [4, с. 5-6]. Його завдання полягають в тому, щоб сформувати громадянина, якого турбує доля держави, який усвідомлює, що працює для себе і є співучасником не тільки засобів виробництва, а й результатів своєї роботи. Іншими завданнями економічного виховання є такі: пробудження інтересу до вивчення світу економіки і фінансів; виховання поваги до своєї і чужої праці, добросовісного ставлення до посильної праці; виховання морально-економічних якостей особистості: працелюбності, діловитості, підприємливості, добросовісності, відповідальності, самоконтролю, впевненості у собі тощо; виховання бережливого ставлення до всіх видів власності; виховання готовності до взаємодопомоги і підтримки, бажання ділитися і віддавати у випадку необхідності прийти на допомогу іншим [3]. При реалізації завдань економічного виховання у закладі дошкільної освіти виділяють чотири напрями роботи:

- 1) ознайомлення дітей з працею та усім, що має до неї стосунок, відповідно до положень основних програм розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку. При цьому реалізація завдань економічного виховання забезпечується лише повноцінним розв'язанням завдань трудового виховання у всіх вікових групах закладу дошкільної освіти, оскільки праця є базовою категорією економічної науки;

- 2) уведення дітей до світу найпростіших економічних термінів: економіка, банк, бюджет, вартість, господар, гроші, товар, реклама, конкуренція, продукція, ціна; з новими професіями: бізнесмен, менеджер, підприємець, рекламодавець, фінансист, фермер. Закріплення знань щодо основних категорій, пов'язаних з працею (предмети праці, результати праці, індивідуальна, колективна робота); ознайомлення з поняттями: вигідно – невигідно, дороге-дешеве, виграв, програв, поміняв; формування знань про акуратну та економну людину, доброго господаря; навчання правил чесної, справедливої гри, вміння програвати, не ображаючись на партнера;
- 3) формування у старших дошкільників економічного мислення шляхом їхнього залучення до процесу ігор (сюжетно-рольові, настільно-друковані, дидактичні) та читання художньої літератури;
- 4) педагогічна взаємодія з батьками, здійснення просвітницької роботи в галузі економічної освіти дошкільників та їхнє залучення до процесу формування у дітей економічних знань в умовах співпраці закладу дошкільної освіти та сім'ї [3, с. 10].

Основна роль економічного виховання полягає в тому, щоб навчити людей оцінювати свою поведінку, тобто, коли оцінка є негативною, дитина повинна підвищити свою ефективність, зробити її більш відповідною прийнятним нормами поведінки. Крім того, вона повинна усвідомлювати той факт, що має самостійно приймати рішення, іноді складні, щодо вибору своєї поведінки. Реалізуючи завдання виховання, ми повинні створювати ситуації, в яких господарювання стає звичкою, в певному сенсі – умовним рефлексом. Значущість економічного виховання дітей старшого дошкільного віку зумовлюється низкою чинників, до яких належать: соціально-економічна криза, яка втягує до фінансових відносин підростаюче покоління; суспільна сегрегація за економічним становищем; суттєві зміни в інституті освіти; поляризація дитячого суспільства за майновим, освітнім та іншим показниками, криміналізація дитячої сфери, втрата ціннісних орієнтацій тощо; захисні реакції дітей на процес самостійного розв'язання проблемних ситуацій, пов'язаний з реалізацією матеріальних та духовних потреб [2, с. 128].

Економічне виховання сприяє формуванню трьох основних груп людських якостей: соціальної, праксеологічної і етичної. Перша включає всі ті властивості, які пов'язані з продуктивними взаєминами – сердечність, співпраця, взаємодопомога. Практиологічні якості: дисципліна, професіоналізм, економічність і точність. Остання, етична група якостей включає такі бажані властивості, як чесність, надійність і сумлінність [6]. Ці погляди мають формуватися постійно, тому що економічне виховання є систематичним процесом, який здійснюється як цілим суспільством, так і кожною людиною. Ефек-

тивність цього процесу залежить від того, на чому ґрунтується виховання, зокрема, від сумісності слів з діями, тобто на прикладі. Основну роль у формуванні цих поглядів відіграють ЗДО, а також сімейне середовище, робоче місце та засоби масової інформації. Результатом економічного виховання є сформованість економічної компетенції. Принагідно зазначимо, що компетенція – це сукупність знань, навичок і ставлень у певній галузі.

Відтак економічна компетенція визначається набором теоретичних знань і практичних навичок, необхідних для інтеграції в економічну систему. Економічні компетенції характеризуються знаннєвою основою та забезпечують практичний перехід у навички. Вони впливають на реалізацію людини у професійному і особистому житті. Іншими словами, економічна компетенція старших дошкільників полягає в оволодінні дітьми елементарними економічними уявленнями та уміннями, мотивами здійснення діяльності із врахуванням ціннісних орієнтацій в галузі економіки, а також рівнем рефлексивних умінь [5]. У науковій літературі натрапляємо також термін «економічна компетентність», визначення якого дублює наведене вище трактування терміну «економічна компетенція». Зокрема, Н. Грама [6, с. 59] під економічною компетентністю розуміє обізнаність дитини з елементарними економічними поняттями, сформованість у неї економічних знань ціннісного, вартісного, раціонального та споживчого змісту, а також розвиненість елементарних умінь та навичок економічної діяльності.

Як стверджує Богуш А., розв'язання завдання формування економічної компетенції дітей дошкільного віку не лише наближає дитину до реального дорослого життя, навчає її орієнтуватися в реаліях сьогодення, пробуджує економічне мислення, надає знання про нові професії, але й сприяє формуванню ділових якостей особистості: уміння грамотно орієнтуватися у різних життєвих ситуаціях, самостійно та креативно діяти, організовано та розумно будувати своє життя, збагаченню дитячого словника, розвитку почуття власної гідності, уміння чесно змагатися і не боятися поразок, прагнення доводити розпочате до завершення, здоровий інтерес до фінансів [4, с. 106].

Формування економічної компетенції здійснюється послідовно – від початкового рівня, який характеризується знанням основ економіки, умінням здійснювати нескладні економічні дії тощо. Це – базис економічної та фінансової грамотності.

Основними освітніми завданнями формування економічної компетенції є: надання дошкільникам первинних фінансових і економічних уявлень; збагачення словникового запасу дітей основними фінансовими економічними поняттями, що відповідають їхньому вікові; сприяння формуванню розумних економічних потреб, умінню

зіставляти потреби з реальними можливостями їх задоволення; стимулювання мотивації до ощадливості, корисних витрат; сприяння розвитку основ фінансово-економічного мислення; сприяння формуванню умінь прийняття самостійних рішень; формування умінь раціонально організувати трудову діяльність; сприяння формуванню позитивної соціалізації і особистісному розвитку дошкільника.

Богдан Т. стверджує, що для процесу формування економічної компетенції у дітей старшого дошкільного віку притаманна певна специфіка, пов'язана з особливостями розвитку і організації освітнього процесу у закладі дошкільної освіти. У структурі економічної компетенції вчена виділяє такі складові компоненти: мотиваційно-емоційний, змістово-дієвий та рефлексивний. Мотиваційно-емоційний компонент визначається мотивами, пізнавальним інтересом до економіки. У дітей потрібно створити позитивне ставлення до отримання економічної інформації, прагнення до опанування морально-етичними якостями, елементарної економічної діяльності. Змістово-дієвий компонент економічної компетенції полягає в організації пізнавального процесу, спрямованого на засвоєння дітьми елементарних економічних уявлень, умінь і навичок, які сприяють перенесенню у повсякденну діяльність дітей. Рефлексивний компонент економічної компетенції дозволяє кожній дитині оцінити успішність оволодіння економічною термінологією в усвідомленій формі, виразити ставлення до отриманих економічних уявлень і умінь, необхідності оволодіння морально-етичними якостями [3, с. 25-28]. Економічне виховання не можна зводити до окремих розрізнених занять. Для забезпечення його ефективності, має бути свідомо запланована та реалізована систематична робота, що відповідає б потребам і можливостям дітей дошкільного віку.

Висновки і перспективи подальших розвідок. У результаті цілеспрямованої діяльності із формування економічної компетенції дітей старшого дошкільного віку покращилися результати виховної роботи, що спонукає до її продовження у цьому напрямі й на майбутнє. Вважаємо, що перспектива наступних досліджень може бути пов'язана із пошуком ефективних інноваційних технологій економічного виховання дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атрощенко Т. О. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників засобами мовленнєво-ігрової діяльності. *Педагогіка та психологія*: збірник наукових праць. Харків, 2019. Вип. 47. С. 3-13.
2. Білан О. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль: «Мандрівець», 2019. 256 с.
3. Богдан Т., Найдьон Н. Формування економічного досвіду старших дошкільників. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер: *Педагогічні науки*. 2020. Вип. 125. С. 296-299.
4. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: підручник. Київ: Слово, 2018. 403 с.

5. Грама Н. Започаткування основ економічного виховання дітей дошкільного віку. *Наша школа*. 2021. № 2. С. 58-62.
6. Грама Н. Педагогічний вплив як засіб навчання дітей економічної грамоти. *Наука і освіта*. 2021. №5. С. 25-28.

Альона Дядченко
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.

***Анотація:** У статті визначено, що попередження негативних проявів у поведінці дітей є найбільш ефективним за умов формування культури поведінки дитини; розглянуто оперативне реагування на ситуативні негативні прояви; проаналізовано педагогічні доцільні стратегії у вихованні дітей старшого дошкільного віку із негативними поведінковими проявами засобом гри.*

***Ключові слова:** негативні прояви поведінки; культура поведінки; оперативне регулювання на негативні прояви поведінки; стратегії виховання; діти старшого дошкільного віку.*

Постановка проблеми. Попередження і подолання негативних проявів у поведінці дитини належить до системних педагогічних проблем, позитивне розв'язання яких можливе на основі наукового розуміння сутності явищ, а також врахування особливостей формування та розвитку дитини, її вікових особливостей, в межах яких зароджуються негативні прояви поведінки, як початкового етапу в формуванні у майбутньому стійких поведінкових відхилень. Тому головним напрямком у роботі з дітьми старшого дошкільного віку є здійснення попередження і подолання негативних проявів у поведінці дітей, оскільки саме вони, на думку сучасних дослідників зароджуються та виникають у дошкільному віці. Для дітей цієї вікової категорій найбільш поширеними є такі негативні прояви у їхній поведінці: істерики, агресивність, нечесність, тощо. Вони зумовлені такими чинниками: погане виховання в сім'ї, незадоволені потреби дитини в увазі і любові, кризи психічного розвитку дитини, його несприятлива адаптація до ЗДО. У той самий час ціла низка питань залишаються недостатньо розробленими. Зокрема, на наш погляд, потребують вивчення теоретико-методичні засади формування соціально-комунікативної компетентності вихователів закладів дошкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему виховання дітей старшого дошкільного віку досліджували Д. Ельконін, С. Русова, І. Козубовська, О. Власова, Т. Поніманська, О. Кононко та ін. Наукові праці Л. Виготського, Г. Костюка, Д. Ельконіна, Т. Поніманської присвячені проблемі психічних вікових криз у розвитку дітей старшого

дошкільного віку. Різноманітні аспекти профілактики негативних проявів у поведінці дітей старшого дошкільного віку вивчалася у дослідженнях, І. Оржеховської, І. Козубовської, М. Монтесорі, Т. Федорченко та інші. Аналізу проблем педагогічної занедбаності, важковиховуваності, відхилень у поведінці, що виникають і виявляються вже у старшому дошкільному присвячені дослідження В. Оржеховської, О. Потапової, Т. Федорченко.

Мета статті: охарактеризувати основні підходи до визначення негативних проявів у поведінці дітей старшого дошкільного віку

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним завданням сучасних закладів дошкільної освіти є формування активної, гармонійно розвиненої, фізично та психічно здорової особистості. Проте успіх при вирішенні цього завдання залежить від низки чинників: внутрішньої атмосфери у сім'ї та особливостей взаємин батьків, рівня професійної і психологічної педагогічної освіченості, чутливості дітей старшого дошкільного віку до соціальних впливів, їх емоційності, вразливості, вікових та індивідуально-типологічні властивості. Саме тому в цьому віці за несприятливих умов життя й проблем виховання створюється підґрунтя для розвитку та виникнення таких проявів поведінки як жорстокість, жадібність, нечесність, агресивність, впертість, капризність тощо, які лежать в основі антисоціальної поведінки. У цьому керунку здійснюється пошук засобів попередження і подолання негативних проявів. Для виокремлення окресленої проблеми, науковий інтерес складають дослідження, присвячені її основним та дотичним аспектам.

Практика засвідчує, що вже у закладі дошкільної освіти вихователям у своїй роботі доводиться зустрічатися з «важкими» випадками виховання. Вже у старших групах закладів дошкільної освіти можна спостерігати дітей, яких відрізняє непосидючість, грубість, забіякуватість, нестриманість, агресивність, тощо. У спілкуванні з іншими вони прагнуть лідерства, не визнають обмежень у поведінці, відчувають вседозволеність у сім'ї, яку й переносять в дитячий колектив. Такі діти не визнають чи не розуміють сутності дисципліни, постійно прагнуть бути в центрі уваги, не усвідомлюють межі можливого й неможливого. До найбільш поширених негативних проявів у поведінці дітей старшого дошкільного віку науковці і практики відносять істерики, агресивність, сором'язливість, замкнутість, нечесність, страхи, гіперактивність та інші. Вони з причинені проблемами виховання в сім'ї, незабезпеченням потреби дитини в увазі і любові, кризами вікового розвитку дитини, її несприятливою адаптацією до закладу дошкільного дошкільної освіти.

Душина В. характеризує дітей старшого дошкільного віку зазначає, що це «період інтенсивної соціалізації особистості, здо-

буття життєвого досвіду, оскільки захисні механізми психіки тільки починають формуватися, і саме від подій цього періоду життя залежить, якими вони будуть у майбутньому – продуктивними, тобто такими, що стимулюють розвиток і саморегуляцію особистості, чи непродуктивними, що деформують картини зовнішнього світу, а також поведінку» [5, с.45]. Таку деформацію поведінки дослідниця називає негативними проявами у поведінці.

На думку Колесіна Т., «криза трьох років – це перше справжнє випробування терплячості дорослих. Саме в цей період деякі, присутні і ранньому періоду, конфліктність, капризність і впертість посилюються настільки, що не помітити критичний вік майже неможливо» [7]. Вагоме досягнення кризи трьох років – «формування нового почуття «Я». Зокрема, з ним пов'язані усі проблеми і здобутки цього періоду.

На думку Л. Артемова, «під час семирічної кризи дитина спочатку усвідомлює різницю між об'єктивною соціальною ситуацією та внутрішньою позицією; і якщо перехід до нового статусу не відбудеться з часом, то у дитини виникає незадоволення, яке визначає його поведінку. Вчений констатує, що діти в цей період стають непокірними, примхливими, дратівливими, часто вступають у конфлікт із оточуючими дорослими, особливо з батьками та опікунами; негативно ставляться до раніше виконаних вимог, що означає впертість і негативність» [1]. У вивченні ознак кризи семи років, науковці ґрунтуються на розумінні симптомів кризи трьох років, основу якої склало «семизір'я симптомів». Л. Виготський вважає, що «до симптомів кризи трьох років, додаються нові симптоми: манірність та кривляння». О. Кононко зазначає, що «ознаки криз майже однакові, адже негативні вияви не могли зникнути безслідно з часу кризи трьох років, тому завданням вихователя є трансформувати у 3-6-річному інтервалі з подальшим виокремленням типових виявів вже в період кризи семи років» [8].

Науковець з'ясувала, що з названого «семизір'я», яке в кризі трьох років є цілісним утворенням, найвищий рейтинг у частоті виявів мають впертість та негативізм. Однак вказані симптоми можна розглядати як нетипові, оскільки вони нечасто виявляються у процесі міжособистісної взаємодії. Дослідниця виділила типовий симптом-комплекс, що тривав шість-сім років: позитивний, який складається з таких елементів: відповідальність, демонстрація досягнень, вміння співпрацювати з дорослим, здатність до самооцінки та самоконтролю, переживання власних успіхів (невдач), усвідомлення ролі учня, здатність до співпереживання, виступаючи дорослим, прагнення до самостійності; негативні: впертість, непокоря, негативність, хитрощі, лінь, хоробрість, необережність, дратівливість.

Оскільки негативні зміни в орієнтації дітей незрозумілі, зворотні ці позитивні зміни, які відбуваються в структурі особистості, специфіку навчальної роботи в перехідний період повинні орієнтуватися не на негативні сутності, а на розвиток позитивних рис. Небезпека може полягати в тому, що при розвитку позитивних психологічних особливостей у дітей може бути недостатня спрямованість на усунення негативних симптомів. Дослідницька та навчальна практика показують, що ознаки переходу свідчать про те, що сила та частота прояву окремих її компонентів залежить від статі дитини та способу їх існування в системі суспільних відносин. Ось чому це слід враховувати при роботі з дітьми – постійно спостерігати за адекватністю освітніх впливів залежно від їх віку та індивідуальних особливостей.

Л. Артемова зазначає, що в семирічна криза вперше дає дитині усвідомлювати невідповідність об'єктивної соціальної позиції та внутрішньої позиції; і якщо перехід до нового статусу не відбудеться з часом, то у дитини виникає незадоволення, яке визначає його поведінку. У цей період діти можуть стати непокірними, примхливими, дратівливими, часто конфліктують з оточуючими дорослими, можуть мати негативне ставлення до раніше виконаних вимог, що стосується впевненості та негативу. [1]. Криза, що триває від шести до семи років, викликає такі відхилення, як: грубість, дратівливість, агресивність, впевненість, нечесність, усамітнення та ін. На думку Зав'язун Т. «знання вікової специфіки психічного розвитку дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку є обов'язковою умовою для розв'язання комплексу проблем з організації виховної та навчальної діяльності й спілкування дитини» [6]. Щоб допомогти дитині, схильній до негативної поведінки, дотримуйтесь вимог щодо роботи та спілкування з такими дітьми в дитячому садку та вдома, тому опікуни та батьки повинні слідкувати за їх поведінкою у відповідь на негативну поведінку дошкільника. Зокрема, батьки повинні завжди працювати над реагуванням на негативні симптоми, оскільки вони проводять більшу частину часу вдома.

На думку В. Оржеховської та Т. Федорченко, багато батьків мають поверхневі погляди на виховання та корекційну роботу дітей старшого дошкільного віку з негативною поведінкою як складний процес. Оптимізація загального стану дитини в цей період та управління її поведінкою вимагає глибокого розуміння психофізіологічних особливостей дитини, а отже, вимагає підвищення психолого-педагогічної освіти батьків, щоб уникнути неналежних освітніх впливів. Тісна співпраця має велике значення ЗДО із сім'єю, яка спрямувалась на подолання негативних проявів поведінки. При злагодженій співпраці дошкільної установи та сім'ї можна уникнути

багатьох труднощів, що виникають в процесі попередження негативних проявів у поведінці дошкільників.

Беззаперечно, що сучасні економічні негаразди значно ускладнили створення сприятливого емоційного клімату в сім'ї. Тому, як зазначають В. Оржеховська і Т. Федорченко, дуже важливо, «щоб батьки не часто передавали дітям депресивний психічний стан, не вдавалися до суворості та покарання. Він відчужує дітей, робить їх покинутими, таємничими і навіть жорстокими. Батькам ще раз не нагадають, що атмосфера любові та дружби в сім'ї створює спільні духовні інтереси, спільну роботу та дозвілля, щирі розмови». Розуміння психологічних потреб дітей є головним і найскладнішим завданням батьків не тільки тому, що психологічні потреби дітей дошкільного віку більші, складніші, вони постійно змінюються, а й тому, що не всі психологічні потреби дитини безпосередньо виявляються, деякі з них приховують страшно батьків. Вчений підкреслює, що важливо знати потреби дитини, правильно розуміти її зміст, прояви, способи її задоволення, реакцію дитини, якщо ці потреби не задовольняються тощо. Добре відомо, що основною причиною відхилень є незадоволені потреби або надмірне задоволення. Результатом є інфантильна особистість дитини, нездатність виконувати щоденні завдання, особливо, коли це частина групової інтеграції, яка іноді дуже серйозна в початкових класах.

У Базовій програмі дошкільної освіти зазначено, що якщо дитині властиві негативні прояви, вихователь повинен: зрозуміти серйозність ситуації, визнати тривожність дитини, проявити розуміння та відданість їй; покажіть дитині справжню готовність допомогти; підтвердити свою здатність виїхати через свого вихованця на певні поступки та жертви; проявити свою готовність зайняти місце дитини, побачити світ очима; показати здатність до змін; контролюйте свої почуття, слова та рішення; будьте терплячі та послідовні у своїх діях; домовитись про поведінкову стратегію з сім'єю вихованця; вірити в позитивні результати навчання [2].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, своєчасне виявлення негативних симптомів у поведінці дітей старшого дошкільного віку та педагогічно доцільне, професійне реагування на зовнішність батьків педагогів, сприяє більш швидкій нормалізації фізичного та емоційного стану дитини, його поведінки. Попередження та подолання негативних проявів поведінки дітей старшого дошкільного віку є однією із складних педагогічних проблем, ефективно вирішення якої можливо лише на основі наукового розуміння сутності цього явища, а також з урахуванням особливостей формування та віку, в межах якого зароджуються негативні прояви поведінки, як початкового етап у формуванні в майбутньому стійких поведінкових відхилень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія і практика. Навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Слово», 2020. 368 с
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція». 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
3. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. К.: Либідь, 2019. 344 с.
4. Богуш А. М. Наступність, перспективність, спадкоємність – складові неперервної освіти. *Дошкільне виховання*. 2021. № 11. С. 11-12.
5. Душина В. А. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку у просторі дитячої субкультури [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lib.znaimo.com.ua/docs/166/index-49114.html?page=4>.
6. Зав'язун Т. Труднощі у спілкуванні? Допоможе гра! *Дошкільне виховання*. 2021. № 2. С. 8-11.
7. Колесіна Т. Є. Особливості виховання дітей старшого дошкільного віку, схильних до негативних проявів у поведінці; Інститут проблем виховання АПН України. К., 2017 172 с.
8. Кононко О. Л. Активність як провідна характеристика особистісного становлення дошкільника. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. О. Л. Кононко.– Київ: Волинь, 2020. Кн. I. С. 29-41.

**Марія Колесник,
Ольга Шаповалова**
*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ХАРАКТЕРИСТИКА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПЕДАГОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ

Анотація: У статті охарактеризовано комунікативну компетентність, як педагогічну категорію в сучасній науковій парадигмі, здійснено аналіз дефініції «компетентність», яке стало невід'ємною частиною педагогічної практики та використовується у дослідженнях, присвячених розвитку дитини, її навчанню та вихованню, означаючи загальну здатність особистості, засновану на її знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, набутих упродовж навчання.

Ключові слова: комунікативна компетентність, педагогічні категорії, знання, вміння, навички, система освіти, спілкування.

Постановка проблеми. Динаміка суспільних процесів у ХХІ ст. зумовлює рушійних змін та знань у будь-якій духовній чи матеріальній сфері життя. В умовах сьогодення пріоритетною постає потреба в розвитку особистості, спроможній адаптуватися до примхливого характеру навколишнього соціального середовища. Звичайна система освіти, скерована на передачу лише певного обсягу теоретичних знань, умінь і навичок, виявилася недієвою в сучасному суспільстві. Енциклопедичні розвідки, що зазвичай вважалися основною метою освітнього процесу, сьогодні мають стати

ефективним засобом всебічного особистісного розвитку вихованця. Це стосується і дошкільної освіти. Суспільне замовлення орієнтоване на випускника закладу дошкільної освіти, який не тільки здобув за час перебування певний обсяг теоретичних знань, умінь і навичок, а й уміння ними практично користуватися, тобто реалізовувати їх [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях вчених (Л. Артемова, Г. Бєленька, А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш, І. Загарницька, О. Кононко, Н. Лисенко, Т. Поніманська, Ю. Приходько, І. Рогальська-Яблонська, С. Савченко та ін.) акцентується на необхідності посилення уваги до формування компетентності, що сприяє активізації особистісного потенціалу дитини. Комунікативні здібності особистості досліджували Л. Бірюк, Н. Вітюк, В. Гаркуша, П. Гончарук, Л. Карамушка, К. Роджерс, Л. Савенкова, що свідчить про інтенсивні пошуки вчених і практиків щодо виокремлення оптимальних педагогічних умов для їх розвитку.

Однак, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив дійти висновку, що питання про комунікативну компетентність, як педагогічну категорію в сучасній науковій парадигмі є актуальним сьогодні і потребує подальшого вивчення.

Мета статті – теоретично охарактеризувати комунікативну компетентність, як педагогічну категорію в сучасній науковій парадигмі.

Виклад основного матеріалу. За І. Рогальською-Яблонською, «освіта дітей дошкільного віку має відповідати модернізації освіти в Україні, за якою основним ефектом діяльності освітнього закладу стає набір ключових компетентностей особистості. При цьому оновлення змісту дошкільної освіти, розробка нових її стандартів першочергово пов'язується з реалізацією кваліфікованого підходу» [6, с. 85-88].

На думку А. Богуш, компетентність дитини дошкільного віку можна визначити як комплексну характеристику особистості, що охоплює результати попереднього психічного розвитку: знання, навички, креативність, вміння, ініціативність, самооцінку, самостійність, самоконтроль [2].

Отже, компетентність дошкільника – це організація у нього відповідних інтелектуальних дій, визначена спрямованість діяльності, її усвідомленість і велика мотиваційна насиченість. Вона має вікові характеристики, що визначаються науковцями як орієнтовні показники розвитку особистості на кожному віковому етапі, базисні характеристики різних видів діяльності. Як правило, про це йдеться мова у дослідженнях психологів, у роботах лінгвістів – проте єдиної точки зору на визначення цього терміну поки що немає.

Формування комунікативних вмінь у дітей потрібно для їхнього повноцінного розвитку як особистості. Дошкільний вік виокремлюємо

як період становлення суб'єкта мовленнєвої діяльності, перехід від дитячої готовності спілкуватися з дорослим («Я хочу, щоб мене вчили») до формування оцінно-контрольних дій у процесі самостійної мовленнєвої діяльності («Можу зробити сам», «Можу використати те, чого навчився»). На нашу думку, внутрішня мотивація до діяльності викликана пізнавальним інтересом дитини («Цікаво», «Хочу знати», «Хочу пізнавати нове», «Хочу зрозуміти»). Тобто зумовлюється накопичення певних мовленнєвих знань та вмінь, що постає основною метою мовленнєвої діяльності дошкільника. Взаємозв'язок дитини із «зовнішнім» світом відбувається через її діяльність, оволодіння розмаїтими і численними способами та засобами дій. Діяльність трактується вченими як важлива форма активної позиції людини до навколишньої дійсності. Сучасні педагогічні розробки та практичний досвід наголошують про недостатнє використання розвивальних і виховних можливостей гри у процесі застосування дітей до нових умов життя. Отже, часто ігнорується той фрагмент, що саме ігрова діяльність дітей забезпечує становлення відносин «суспільство – особистість», «дитина – дорослий», «дитина – дитина», а також розвиток біологічних, психологічних та соціальних чинників.

У грі, яка для нього існує, провідним видом активності є оволодіння накопиченим досвідом трудової діяльності; його дії завжди реальні, соціальні та комунікативні, тому що спрямовані на реалізацію загальної соціально-комунікативної функції дорослих, здобуття необхідних умінь і навичок, які, трансформуючись із зовнішньої у внутрішню психічну сферу, визначають особистісний розвиток предметної діяльності. До традиційних педагогічних термінів «знання», «уміння», «навички», «навчання», приєдналися наукові дефініції «компетенція», «компетентність», що супроводять процеси розвитку особистісно-зорієнтованого навчання і виховання та аналізуються вітчизняними дослідниками (Т. Андрющенко, Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Рогальська-Яблонська, І. Черемис).

Компетентності (лат. *competentia* – коло питань, у яких людина добре розуміється) вихованець набуває не лише під час навчання, а й за допомогою засобів неформальної освіти. Це набута характеристика особистості, що допомагає успішному входженню в життя сучасного суспільства; інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь, навичок до формування і розвитку у дітей здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері.

Ми погоджуємося з науковими доробками В. Лугового стосовно поширеного функціонування у педагогічній лексиці двох синонімічних, але не тотожних дефініцій (компетентність (компетентності) і компетенція (компетенції)), які вживаються в однині і множині та в

різних значеннях, закріпивши за першим – особистісні риси, а за другим – повноваження особи [5, с. 30-33]. А. Хуторський також розмежує категорії «компетенція» і «компетентність». Під компетенцією вчений має на увазі відчужену, наперед задану соціальну вимогу (норму) до освітньої підготовки дитини, що необхідна для її ефективної діяльності у певній сфері. Компетентність, наголошує автор, – це володіння дитиною відповідною компетенцією, що вміщує її особистісне ставлення до неї й предмету діяльності, це вже притаманна особистості вихованця якість (сукупність якостей) і мінімальний досвід діяльності у певній сфері. Компетенції слід розрізняти, вони моделюють діяльність дитини для її повноцінного життя у майбутньому. Освітня компетенція – це вимога до освітньої підготовки, що характеризується сукупністю взаємопов'язаних значеннєвих орієнтацій, знань, вмінь, навичок й досвіду діяльності дитини стосовно певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно й соціально значущої продуктивної діяльності.

А. Богуш, у смисловому значенні охоплює три аспекти: знання, вміння, навички. Це процес, що зумовлює появу вмінь, це взаємозв'язок між знаннями та ситуацією вирішення проблеми. За словами педагога комплексна характеристика особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінку, самоконтроль. Вона має вікові характеристики, які розглядаються як орієнтовні показники розвитку особистості на кожному віковому етапі, базисні характеристики компетенції певного виду діяльності (мовленнєвої, пізнавальної, ігрової та ін.) [3, с. 155].

Отже, розвиток особистості впродовж навчання та виховання передбачає набуття нею потенціалу, необхідного для успішної діяльності у різноманітних сферах суспільного життя, а також здатність особистості мобілізувати всі наявні ресурси (організовані у систему знань, умінь, навичок, здібностей та психічних якостей) із метою виконання певного завдання на підвищеному рівні.

У закладі дошкільної освіти дитина постійно спілкується зі своїми ровесниками і дорослими. Таке спілкування для дитини старшого дошкільного віку життєво необхідне. Граючись і навчаючись, розважаючись і працюючи, обмінюючись думками і обговорюючи свої справи, сперечаючись і поступаючись, співчуваючи і радіти, дошкільник водночас набуває навичок людських взаємовідношень. І від того, в якій формі він встановлює контакти з дітьми та дорослими, залежить його комунікабельність, вміння взаємодіяти із соціумом. Комунікація є однією з важливих форм активності особистості, без якої неможливі її діяльність, пізнання, рефлексія тощо. Цей процес характеризується взаємодією між людьми. Загально визнано, що

продуктивність пізнавальної, мовленнєвої діяльності, загальна життєздатність значною мірою залежать від її здатності до спілкування, від рівня сформованості комунікативної компетенції.

У загальному комунікація (від *communico* – повідомлення, зв'язок, спілкування) розуміється як ознака конструктивної взаємодії людей у процесі отримання інформації. Тоді як спілкування – це різновид відносин, що характеризується поведінкою партнерів один до одного як до рівних і обов'язково наділених ознаками суб'єктивності. Спілкування – це певна взаємодія, що передбачає зворотній зв'язок, активність обох сторін. Побаження в ньому є життєво важливою для кожної нормальної людини і виникає вже у немовляти, з віком поступово диференціюючись. Комунікація – акт спілкування, метою якого є обмін інформацією [7].

А. Богуш і Н. Гавриш наголошують на необхідності усвідомлення відмінностей між спілкуванням і комунікацією для повноцінного розвитку комунікативної діяльності: «життя у суспільстві потребує вміння діяти як з позиції суб'єкта, так і об'єкта діяльності, бути як учасником інформаційного процесу (адресатом або адресантом), так і партнером у спілкуванні. Процеси спілкування (міжособистісної взаємодії) і процеси комунікації – сприйняття і передавання вербальної інформації (як безпосередньо, так і через засоби інформації) виступають ланками єдиної комунікативної діяльності» [2].

Складові комунікативної компетенції досить різноманітні. Подаємо стислий перелік, що включає:

- 1) знання особливостей і проблем тих осіб, із якими потрібно спілкуватися;
- 2) володіння відповідними комунікативними технологіями;
- 3) вміння аналізувати жести, міміку та інтонації співрозмовника;
- 4) обізнаність з азами ораторського мистецтва, їх практичне застосування;
- 5) здатність запобігати конфліктам та врегулювати ті, що виникли;
- 6) багатий словниковий запас;
- 7) мистецтво емпатії;
- 8) дотримання норм етики й етикету;
- 9) деякі акторські здібності;
- 10) навички активного слухання;
- 11) грамотність і стилістична писемного мовлення;
- 12) розвинене усне мовлення, його впевнена інтонація та відповідне емоційно-ситуативне забарвлення;
- 13) вміння аргументувати власні погляди та відстоювати їх.

Така структура комунікативної компетенції, як бачимо, має унікальний характер, оскільки увиразнює більшість значущих аспектів продуктивного міжособистісного спілкування [4].

Таким чином, комунікативна компетенція дітей дошкільного віку – це комплексна характеристика, яку визначають за рівнем розвитку комунікативної діяльності у сфері спілкування з дорослими й ровесниками, орієнтацією на дорослого, чутливістю до його оцінок, сприйняттям в особливій ролі вихователя, набутим досвідом мовленнєвого спілкування і комунікації, розвитком ініціативності, доброзичливості, товарищескості, що загалом визначає комунікативну готовність до навчання у школі.

Узагальнюючи, можна констатувати: компетентність дітей дошкільного віку визначається науковцями як знання, вміння та навички, необхідні для розв'язання соціальних і поведінкових ситуацій, характерних для цього віку. Вона включає способи взаємодії з людьми, співпрацю у груповому спілкуванні, навички роботи в групі, здатність брати на себе відповідальність, регулювати конфлікти. Комунікативна компетентність дошкільника, зі свого боку, включає комплексне застосування ним мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування [4].

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, серед першочергових завдань, спрямованих на підвищення ролі дошкільної педагогіки у сучасному вітчизняному соціумі, є окреслений Базовим компонентом дошкільної освіти перехід до нового типу гуманістичної спрямованої інноваційної освіти, що виходить із розуміння людини як найвищої суспільної цінності. При цьому оновлення змісту дошкільної освіти, розробка її нових стандартів першочергово пов'язуються з реалізацією компетентнісного підходу, що протистоїть традиційній поняттєвій тріаді («знання – уміння – навички»). За такого підходу знання не є самоцінністю, а лише засобом набуття особистісних сенсів, орієнтування у соціокультурному довкіллі, а також способом засвоєння діяльності, необхідної для становлення особистості.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці нових підходів до розв'язання цієї проблеми, а саме у вивченні особливостей комунікативної компетентності в ігровій діяльності дітей середнього дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Богуш А. М. Гавриш Н.В. *Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови*. К.: Вища школа, 2007. 542 с. URL: <http://udnz15.org/doshkilna-lingvodidaktika>.
3. Богуш А. М. *Компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку дошкільників*. Педагогічна і психологічна науки в Україні. Т. 2: Дидактика, методика, інформаційні технології. К. : Педагогічна думка, 2007.

С. 155–170.

4. Комунікативна компетенція. URL: <http://journal.com.ua/komunikativna-kompetencija.html>.
5. Луговий В. І. *Проблема понятійно-категоріального апарату педагогічної науки*. Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. пр. до 15-річчя АПН України: у 5 т. Т. 1. Теорія та історія педагогіки. К. : Педагогічна думка, 2007. 359 с.
6. Рогальська-Яблонська І. П. *Проблема підготовки майбутніх дошкільних педагогів в контексті формування освітніх компетенцій дітей дошкільного віку*. Формування освітніх компетенцій дитини: проблеми, розвиток, супровід: збірник матеріалів II Всеукраїнського науково-методичного семінару для науковців, практичних працівників та студентів (27 березня 2014 року) Умань: АЛМІ, 2014. С. 85–88.
7. *Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів* (за ред. О. М. Байер, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін; наук. керівник акад. А. М. Богуш) Тернопіль: «Мандрівець», 2015. 200 с.

**Максим Кириченко,
Віта Бутенко**

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ КАЗОК В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Анотація: У статті схарактеризовано ефективні форми роботи з дітьми старшого дошкільного віку у морально-етичному вихованні засобами казок В. Сухомлинського; визначено потенціал казок В. Сухомлинського в морально-етичному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, морально-етичне виховання; казки В. Сухомлинського.

Постановка проблеми. Провідними завданнями сучасного закладу дошкільної освіти є забезпечення взаємозв'язку моральних знань та уявлень, що діти отримують на заняттях та у інших формах взаємодії з дорослими, з їх повсякденною життєдіяльністю, формування таких моральних якостей як щирість, привітність, шанобливість, справедливість, чесність, уважність, поміркованість, турботливість, чуття міри, самовимогливість, відповідальність, повага, доброта, лагідність, толерантність тощо. Важливість морально-етичного виховання дітей дошкільного віку висвітлено на рівні законодавчих документів: законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку» (2020 р.), «Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нової редакції» (2021 р.), освітніми програмами розвитку дітей дошкільного віку, спрямованими на підвищення ефективності морального виховання, заснованого на

єдності моральної свідомості, поведінки, почуттів і переживань дітей, становлення особистості дитини як суб'єкту морального розвитку.

Казка є одним із засобів виховання морально-етичних якостей дітей. Оскільки, казки В. Сухомлинського на конкретних життєвих прикладах знайомлять дітей з моральними поняттями, занурюють у світ етичних норм співжиття, сприяють накопиченню у свідомості оцінних суджень і практичних дій, що вимагають від дітей морального вибору, то їх можна використовувати в морально-етичному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що психологічний аспект морального виховання досліджували І. Бех, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, Г. Костюк, Л. Леонтьєв, Р. Павелків, С. Рубінштейн та ін.; специфіку морального виховання дітей дошкільного віку вивчали С. Богданова, А. Богуш, Л. Божович, М. Губрієнко, В. Кузь, В. Петрова, Л. Пивовар, А. Фон та ін.; формування моральних якостей розглядали Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко та ін. Особливості сприйняття і розуміння казкового змісту дітьми дошкільного віку висвітлювали В. Андросова, І. Бех, Л. Виготський, Л. Гурович, І. Ельконін, О. Запорожець, Г. Леушина, О. Соловійова, Н. Циванюк та ін. Незважаючи на значну кількість публікацій, проблема використання казок В. Сухомлинського у моральному вихованні дітей старшого дошкільного віку висвітлена в науковій літературі недостатньо.

Мета статті: визначити потенціал казок В. Сухомлинського в морально-етичному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи сутність поняття «морально-етичне виховання», звернемося до дослідження О. Соцької [4, с. 115], яка трактує його процесом, що охоплює особистісні передумови до прийняття моральних звичаїв, що реалізується за умови відповідного цілеспрямованого середовища, в якому визначальним є по-перше – модель морального прикладу, по-друге – залучення дітей до моральної діяльності з використанням певних засобів. Морально-етичне виховання є основою соціалізації дитини старшого дошкільного віку. Саме у цьому віці дитина починає розвивати вміння налагоджувати спілкування, входити у товариство однолітків, домовлятися з ними, висловлювати власні побажання, рахуватися з інтересами інших. Ці найпростіші суспільні якості – перша сходинка на шляху розвитку загальнолюдських моральних якостей [3, с. 3].

Вагоме місце у морально-етичному вихованні дітей старшого дошкільного віку займають казки В. Сухомлинського. Через казку легше всього пояснити дітям перші та основні поняття моралі: що таке «добро» і «зло». Казкові герої завжди або хороші, або погані.

Діти ототожнюють себе з позитивним героєм. Таким чином, казка прищеплює дітям добро. Морально-етичні якості, яскраво подані в образах героїв, закріплюються в реальному житті і взаєминах з близькими людьми. Адже якщо лиходії в казках завжди покарані, то єдиний спосіб уникнути покарання – не бути лиходієм [5, с. 122].

В освітньому процесі сучасного закладу дошкільної освіти доцільно використовувати різні форми роботи для морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами казок В. Сухомлинського. Так, ефективною формою є використання Лепбуку (інтерактивної тематичної папки), під час роботи з яким можна реалізувати такі завдання: мотивування дітей до пізнавальної діяльності, розв'язання творчих завдань і проблемних ситуацій; розвиток уміння аналізувати моделі поведінки інших та власну; формування етичних поглядів і переконань, спонукання до моральних суджень і оцінок; сприяння розвитку мотиваційної сфери дітей (формування бажання наслідувати позитивних героїв художніх мініатюр; відтворення позитивних моделей поведінки; пошук власної траєкторії вибору морально-етичних рішень). Зібрані в одній саморобній книжці різноманітні твори В. Сухомлинського, ілюстрації до них, проблемні питання, ігри, творчі завдання, персонажі лялькового театру допомагають вихованцям глибше досягнути морально-етичні поняття, зорієнтуватися у виборі способу власної поведінки і вчинків.

Також дітям старшого дошкільного віку, як зазначає Л. Лохвицька, можна запропонувати влаштувати ляльковий театр за змістом казок В. Сухомлинського. Наприклад, розігруючи зміст казки «Нехай будуть Соловей та Жук», діти обирають персонажів та розподіляють між собою ролі. Педагог пропонує помирити Солов'я і Жука, щоб вони більше не сварилися, адже кожний має право жити. Таким чином, у дітей формуються такі морально-етичні якості, як доброта, повага, лагідність, толерантність [2]. З цією метою у закладі дошкільної освіти також можна організувати «Театр етичних мініатюр» за педагогічними творами В. Сухомлинського. Основна його мета – наочно продемонструвати дітям старшого дошкільного віку за допомогою інсценування казки різні моделі поведінки людей у тій чи іншій ситуації, мотивувати їх замислитися, поміркувати над такими складними етичними поняттями, як доброта («Іменинний обід»), співчуття («У кого радість, а в кого горе»), дружба («Дівчинка і Ромашка»), совість («Скляний чоловічок»), егоїзм («Півень і сонце»), вдячність («Зайчик і горобина»), щастя («Найщасливіший листочок», «Материнське щастя», «Яке щастя?»), спонукати їх до спільного активного обговорення, пошуку позитивних моделей спілкування людей.

З метою формування у дітей старшого дошкільного віку вміння оцінювати вчинки персонажів, визначати риси характеру доцільно використовувати творчі ігри за сюжетом казок В. Сухомлинського. Так, протягом творчої гри «Казкові персонажі» діти розглядають картки із зображеннями персонажів, поділяють їх на негативних і позитивних, підбирають відповідні малюнки, згадують казки В. Сухомлинського, у яких вони діяли, оцінюють вчинки. Вихователь пропонує кожній дитині самостійно обрати одного персонажа, оцінити його вчинок, сказати, які риси характеру подобаються та пояснити чому.

Цікавою є робота з прислів'ями після читання та обговорення твору. Діти добирають прислів'я, що відображають зміст художньої мініатюри. Наприклад, «Маленька праця краща за велике безділля» («Куди поспішали мурашки»); «Без вірного друга велика туга» («Бджілка і фіалка»); «Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько» («Вороненя і соловей») [1].

Цілеспрямована робота по перенесенню сюжетів казок В. Сухомлинського у різні смислові контексти спрямована на формування у дітей старшого дошкільного віку морально-етичної поведінки (вчинку) засобами творчих завдань, як-от: підібрати до головного персонажа казки прислів'я, яке характеризує його вдачу, дати характеристику вчинку, поведінки; слухаючи казку, визначити, що хотів донести автор до читача; складання власних казок, де героями є вони самі або члени їхніх родин; фантазування на теми: «Що сказав би або що зробив би головний герой, якби він ожив?» або «Що б ви зробили або сказали, якби опинилися в обставинах, які зображені в казці?»; пошук аналогій з діями або вчинками героїв казок в оточуючій дитину реальності.

Базуючись на дослідженні О. Савченко [3, с. 426], зазначимо, що у процесі морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку доцільно використовувати такі казки В. Сухомлинського:

- «Синій олівець», «Горбатенька дівчинка», «Мишкові купили велосипед», «Кінь утік», «Лижі й ковзани», «Як Павлик списав у Зіни задачу», «Рибка і жаба», «Чорногуз і Жабка» – допомагають у розвитку толерантності, миролюбства, вміння розв'язувати конфлікти мирним шляхом;
- «Намісто з чотирма променями», «Покинуте кошеня», «Гніздо в шапці», «Як білочка дятла врятувала», «Лялька під дощем» – для формування таких морально-етичних якостей як турботливість, лагідність, доброта, терпимість до недоліків інших;
- «Мама не любить смажених грибів», «Людина з кам'яним серцем», «Любий синок», «Легенда про Материнське серце», «Дві матері», «Що сталося з моїми дітками?», «Як загинула білка», «Чого мати бігла з поля», «Їжачиха приголубила»,

«Чотири вітри і материнське горе», «Пробачте, тату», «Хочу й на тата бути схожа», «Татусь – це не борода, а очі», «Не журіться, тату» слушно використовувати в процесі формування поваги та любові до батьків;

- відповідальність, готовність прийти на допомогу, вміння побороти свій страх допомагають сформуванню таких казок як «Дідусева заповідь», «Із шаблею на вовка», «Соловейкове гніздо», «Батьків олівець», «Хлопчик, що боявся темряви» [3, с. 426].

Висновки і перспективи дослідження. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що казки В. Сухомлинського є одним із ефективних засобів морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Тому, оскільки казки педагога наповнені зразками прояву необхідних дитині морально-етичних якостей, чіткі та зрозумілі дітям означеного вікового періоду, то вони повинні бути невід'ємною частиною змісту морально-етичного виховання у сучасному закладі дошкільної освіти.

Наукове прогнозування передбачає визначення потенціалу казок В. Сухомлинського в екологічному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: автореф. дис. д-р психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». К., 2001. 37 с.
2. Лохвицька Л.В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку «Скарбниця моралі». Тернопіль: Мандрівець. 2014. 24 с.
3. Савченко О.Я. Художні твори Василя Сухомлинського для дітей як джерело виховання цінностей. *Педагогічний дискурс: збірник наукових праць*. 2011. С. 441–443.
4. Соцька О., Шельменко Г. Морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку у процесі ознайомлення з природою. *Наука і освіта*. 2015. № 6. С. 115–119. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2015/JRN_6/24.pdf
5. Чернега Н.С. Морально-етичне виховання дітей дошкільного віку. Адаптована програма щодо морально-етичного виховання дітей дошкільного віку. Сквира: Джерело, 2009. 40 с.

**Мирослав Лебідь,
Віта Бутенко**

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ГОТОВНІСТЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

Анотація: У статті висвітлено сутність базових категорій «готовність», «інтелектуальна готовність»; визначено основні компоненти інтелектуальної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі.

Ключові слова: готовність; інтелектуальна готовність; навчання в школі; діти старшого дошкільного віку.

Постановка проблеми. Вступ до школи ознаменовується початком якісно нового періоду в житті дитини: змінюється її ставлення до дорослих, однолітків, до себе та власної діяльності. Навчальна діяльність стає провідною діяльністю здобувача початкової освіти, яка вимагає відповідальності, системності та організованості. Перехід від дошкільного дитинства до навчання в школі визначається рішучою зміною внутрішньої позиції дитини, де навчання стає не просто діяльністю по засвоєнню знань, але й обов'язком. У школі дитина переходить до систематичного засвоєння основ наук, наукових понять. Тому однією із важливих складових готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в школі є інтелектуальна готовність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що різні аспекти проблеми психологічної готовності дітей до навчання в школі розглядалися у розвідках Л. Божовича, Л. Виготського, А. Запорожця, Д. Ельконіна, М. Козігори, О. Леоньєва, М. Лісіної, А. Маркової та ін. Питанню інтелектуальної готовності, зокрема, приділяли увагу такі науковці як Б. Ананьєв, М. Божович, О. Кравцова, Ж. Піаже, Т. Чернявська та ін.

Мета статті: визначення основних компонентів інтелектуальної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі.

Виклад основного матеріалу. У контексті обґрунтування досліджуваної проблеми передбачено розкриття базових феноменів «готовність», «інтелектуальна готовність». Словник української мови характеризує термін «готовність» як «стан, в якому все зроблено, все готово для чого-небудь, як остаточний результат якої-небудь дії, стану» [5]. Дослідниця Л. Кіндратієва визначає означене поняття як «поєднання психологічних особливостей і моральних рис особистості» [3]. Здійснений аналіз визначень дозволяє розглядати дефініцію «готовність» – як якісний стан особистості та результат дії. Щодо термінологічного словосполучення «інтелектуальна готовність», то ми спираємось на тлумачення М. Козігори [4], яка розкриває його з позиції «наявності у дітей кругозору, запасу знань, початкових умінь у сфері навчальної діяльності».

Важливим компонентом інтелектуальної готовності визначено наявність у дітей старшого дошкільного віку достатньо широкого обсягу знань з основних розділів чинних освітніх програм, згідно з якими вони повинні вміти орієнтуватись в оточуючому світі, відрізняти живу та неживу природу, різні види людської діяльності тощо. Слід відмітити, що інтелектуальна готовність дітей до школи не обмежується лише оволодінням певними знаннями про оточуючий

світ, а й включає в себе розумові дії та операції. Вона характеризується: здатністю дітей старшого дошкільного віку вирішувати прості завдання; вмінням робити звуковий аналіз слів та зв'язно описувати зображення на картині; здібністю виконувати доступні їм операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, класифікації, групування. З огляду на це, науковці [1; 2] визначають такі показники якості знань: точність уявлень, повнота об'єму і змісту елементарних понять, здатність дитини самостійно оперувати знаннями при вирішенні практичних завдань, вміння виділяти суттєві ознаки і на їх основі зіставляти, узагальнювати, класифікувати предмети, встановлювати зв'язки між предмети і явищами. Однак дослідники [6] зазначають, що діти старшого дошкільного віку повинні вміти виділяти не саму по собі ознаку, а знаходити її в системі ознак. Такий підхід забезпечує більш глибоке розуміння і стимулює поступовий перехід до виділення суттєвих і відносно суттєвих ознак, що й дозволяє дитині більш точно і ширше орієнтуватись в оточуючих явищах та предметах.

Слід зауважити, що інтелектуальна готовність дітей до навчання в школі містить як кількісні показники розвитку пізнавальних процесів, так і якісні, а саме: певний рівень розвитку розумових операцій, здатність дитини аналізувати, синтезувати, порівнювати, узагальнювати, розмірковувати, знаходити причини явищ тощо. Дитина, яка не може слідувати за думкою вчителя, не є готовою до навчання в школі. Бути готовим до школи, стверджує Т. Дуткевич, означає вміти узагальнювати та диференціювати за правилами та логікою, виділяти предмет власного пізнання, зосереджуватись на змісті, що виражений словом [2].

Особливе значення в інтелектуальній готовності дітей до навчання в школі надається наявності дитячого світогляду, запасу конкретних знань. Вони мають володіти систематичним та розрізненим сприйняттям, елементами теоретичного ставлення до навчального матеріалу, узагальненими формами мислення та основними логічними операціями, осмисленим запам'ятовуванням.

У вітчизняній психології щодо інтелектуальної складової психологічної готовності до школи основна увага приділяється не обсягу отриманих дітьми знань, а рівню розвитку інтелектуальних процесів. Тобто діти повинні вміти виділяти суттєве в явищах навколишньої дійсності, вміти порівнювати їх, бачити подібність та відмінність; вони мають навчитися міркувати, знаходити причини явищ, робити висновки. Ще одним аспектом інтелектуальної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі є розвиток довірливості всіх психічних процесів, їх керованість та підконтрольність свідомості, довірливості засвоєння знань.

Варто підкреслити, що навчання дітей старшого дошкільного віку на заняттях має вагомe значення для початкового оволодіння елементами навчальної діяльності, оскільки вони отримують певне завдання, розуміють його умову та зумовленість правил, за якими воно виконується; регулюють власну діяльність на основі самоконтролю та самооцінки; усвідомлюють способи виконання завдання та проявляють бажання вчитися у дорослого. Також інтелектуальна готовність включає формування у дітей початкових компетентностей у галузі навчальної діяльності, зокрема, вміння виділити одне навчальне завдання і перетворити його в мету самостійної діяльності.

Навчальна діяльність відрізняється від практичних життєвих ситуацій. Під час вирішення навчального завдання дитина переходить до іншого результату – змін у собі, а об'єктом навчального завдання є спосіб дії. Тому його вирішення спрямоване на оволодіння способами дії. Отож для успішного навчання діти повинні розуміти умовний зміст навчального завдання та усвідомлювати, що завдання виконується не для досягнення практичного результату, а для того, щоб чогось навчитися. Діти повинні розглядати матеріал завдання не як опис життєвої ситуації, а як засіб навчання загальному способу вирішення завдань взагалі.

Ще одним компонентом інтелектуальної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі є пізнавальна активність, яка передбачає прагнення та бажання отримувати нові знання, пізнавальне ставлення до дійсності. Виховання у дітей допитливості, інтересу до знань, потенціалу до навчання і дотримання шкільних правил є важливою передумовою в розвитку диференційованих пізнавальних інтересів, відповідального ставлення до навчання. Дитина, в якій сформована пізнавальна активність, характеризується усвідомленим інтересом до однієї чи декількох навчальних дисциплін, вмінням підпорядковувати власну діяльність навчальним мотивам.

Дослідження науковців [1; 2] показують, що там, де є у дітей пізнавальний інтерес до навчання, вони швидше оволодівають знаннями, навчальним матеріалом, виконують завдання, проявляють творчу ініціативу. Коли у них немає зацікавленості в процесі навчання, тоді й увага розсіюється, відношення до навчання недбайливе; їх не цікавлять результати навчальної діяльності.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, компонентами інтелектуальної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі нами визначено такі: розвинене сприйняття; стійка когнітивна увага; розвинене мислення та розумові операції, що проявляються у здатності розрізняти та розуміти важливі ознаки та зв'язки між предметами; можливість відтворення зразка; оволодіння

усним мовленням; розвиток дрібної моторики рук та зорової координації; розвиток здатності до навчання.

Перспективи дослідження вбачаємо в обґрунтуванні вольової готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бушкатова Н.О. Психологічна готовність шестирічної дитини до школи. Полтава: ПОІППО, 2008. 84 с.
2. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
3. Кіндратієва Л.Л. Моделювання професійної діяльності в системі практичних занять. *Зміст, форми і методи навчання у вищій і середній школі*. 2014. Вип. 4. С. 38–45.
4. Козігора М.А. Психологічна готовність дитини до навчання в школі. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Випуск 16. Т. 2. С. 65–68.
5. Словник української мови. Академічний тлумачний словник. URL: <http://sum.in.ua/>
6. Стадненко Н.А., Ілляшенко Т.В., Обухівська А.Р. Формування розумових дій у процесі підготовки дитини до навчання в школі. *Початкова школа*. 2002. № 9. С. 58–61.

**Лілія Левченко,
Віта Бутенко**

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ПРАЦЯ ЯК ЗАСІБ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація: У статті уточнено сутність поняття «моральне виховання»; схарактеризовано основні види трудової діяльності дітей старшого дошкільного віку; визначено потенціал праці в моральному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: праця; моральне виховання; діти старшого дошкільного віку; засіб.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми морального виховання дітей дошкільного віку зумовлена тим, що у сучасному світі має місце девальвація духовних цінностей, різко зростає дитяча агресивність, жорстокість, замкнутість на собі і власних інтересах тощо. Особливого значення набуває пошук шляхів підвищення ефективності процесу морального виховання дітей дошкільного віку в умовах сьогодення. Одним із провідних чинників гармонійного виховання дітей, а отже і морального, може бути праця, оскільки вона сприяє формуванню кращих моральних якостей, розвитку активної, відповідальної, самостійної особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на те, що накопичено велику кількість ідей, теоретичних положень, присвячених питанню трудового виховання дітей дошкільного віку. Так, проблему історії розвитку теорії і практики трудового виховання обґрунтовано

Г. Беленькою, М. Машовець; питанню розвитку моральних якостей особистості, оптимізації освітньої діяльності приділено увагу в працях педагогів: Ю. Бабанського, О. Богданової, І. Зарецької, С. Козлової, В. Коротова, Т. Шамової та ін.; аспекти організації трудового виховання дітей описані О. Вільховою, Н. Коновал, І. Ліщенко, Н. Манжелій, О. Москаленко та ін. Незважаючи на здобутки науковців, питання морального виховання дітей старшого дошкільного віку засобами праці залишається поза увагою.

Мета статті: визначити потенціал праці в моральному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Задоволення вимог сьогодення щодо становлення особистості передбачає перенесення акцентів на «формування усвідомлення особливого значення моралі, її прийняття у внутрішній план і відповідне презентування у словах, діях і поведінці через розвиток моральної самосвідомості» [3, с. 19]. Моральне виховання в дошкільному дитинстві формує ядро особистості, позитивно впливаючи на формування ціннісних установок, чіткої життєвої позиції, взаємовідносин з оточуючими тощо [1].

З метою обґрунтування досліджуваної проблеми передбачено розкриття сутності дефініцій «виховання», «моральне виховання». Здійснюючи змістовий аналіз визначено, що «виховання – це планомірний і цілеспрямований вплив на свідомість та поведінку дитини з метою формування в неї моральних понять і установок, принципів, ціннісних орієнтацій та навичок практичної поведінки, які створюють умови для її розвитку і готують до майбутньої громадської та трудової діяльності. У процесі виховання розвиваються вольові якості і риси характеру особистості, формуються її фізичні, розумові, світоглядні, моральні, естетичні та інші особливості» [2, с. 27]. Щодо сучасних трактувань поняття «моральне виховання», то звернемось до дослідження М. Машовець, яка трактує його «складним і багато-аспектним процесом, що потребує глибокого наукового переосмислення щодо закономірностей та механізмів практичної реалізації. Моральне виховання визначається як одна з найважливіших сторін у здійсненні загального розвитку дитини» [3, с. 19]. Таким чином, визначимо «моральне виховання» цілеспрямованим, організованим і керованим процесом формування моральних якостей особистості, рис характеру, навичок і звичок моральної поведінки.

Моральне виховання є процесом цілеспрямовано організованого впливу вихователя на моральну сферу особистості дитини; спрямоване на засвоєння моральних норм, установок, орієнтирів тощо. До основних завдань морального виховання належать такі: формування таких почуттів дитини як обов'язок, совість, відповідальність, громадянськість, сором; формування стійких моральних орієнтирів, що

знаходять свій прояв у розрізненні добра і зла, готовності приймати рішення у ситуації морального вибору; створення умов для формування гармонійних відносин між дітьми в групі тощо.

Погоджуємось із твердженням Т. Поніманської [5, с. 68] про те, що моральне виховання тісно пов'язане з іншими складовими системи виховання. Його результативність не можлива повною мірою без реалізації фізичного, розумового, естетичного, трудового компонентів виховного процесу. З позиції досліджуваного предмета, нам імпонує твердження про роль праці у моральному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Основними видами трудової діяльності дітей дошкільного віку науковці [5; 6 та ін.] визначають:

1. Самообслуговування, яке охоплює елементарні дії з догляду за собою, вміння самостійно одягатися, роздягатися, вмиватися, тримати власний одяг завжди акуратним і чистим, складати в порядок іграшки, мити за собою посуд тощо.
2. Господарсько-побутова праця, у ході якої вихованці опановують навички практичного життя, працюють на майданчику та у приміщенні, при цьому низка обов'язків із часом розширюється, відбувається деталізація і ускладнення трудових дій.
3. Праця в природі, яка збагачує рухову діяльність дітей і створює найсприятливіші умови трудитися у спеціальному одязі з інвентарем, отримуючи відповідне фізичне навантаження.
4. Художня праця, під час якої діти виявляють конструкторські та креативні здібності, створюючи вироби з різних матеріалів [6, с. 6].

У процесі організації означених видів трудової діяльності, у дітей старшого дошкільного віку формуються доступні їм норми моральної поведінки. З цією метою доцільно вибирати найефективніші для конкретною випадку методи педагогічного впливу. Це *особистий приклад*, яким можна скористатися при формуванні охайності, товариськості, доброзичливості; *практичне привчання до виконання трудових дій* (особливо, коли діти невпевнені й несміливі) при дружній допомозі вихователя і постійному заохоченні з його боку; *навчання зіставляти різні вчинки* (ставлення до них вихователя та всіх дітей) та метод *переконання*.

Дослідниця О. Москаленко вважає, що для того, щоб праця стала засобом виховання дітей дошкільного віку, вона повинна бути змістовною, мати особистісну і суспільно корисну значущість, чітку організацію. Процес праці слід будувати на моральних засадах (мета, процес, результат). Моральна сутність її виявляється не лише в бажанні працювати, діяти творчо, досягати значущого для себе та інших результату, а й у колективному характері трудової діяльності, що вимагає узгодження мети і дій її учасників, взаємо-

розуміння і допомоги [4].

Під впливом педагога діти емоційно і свідомо підкоряються загальним вимогам: уважно слухають пояснення, вчасно виконують трудове завдання, дотримуються певної послідовності. Це виховує витримку, відповідальність, цілеспрямованість, ініціативу, витримку, дисципліну, певні етичні норми поведінки у процесі оволодіння уміннями та навичками, елементи критичного ставлення до себе, товаришів, продуктів їх праці. З огляду на це, можемо зазначити, що моральне виховання дітей старшого дошкільного віку обумовлене такими особливостями праці:

- результативність, яка сприяє вихованню цілеспрямованості, звички доводити почату справу до кінця, адже планування майбутнього результату, необхідність виконання запланованого, можливість використання результату спонукають дитину серйозно ставитися до роботи;
- творчий характер, що розвиває налаштованість дітей на пошук, удосконалення власної праці і себе у праці; немає нетворчої праці, оскільки за будь-яких обставин діти можуть зробити щось по-новому, не так, як завжди, знайти нові форми взаємодії з однолітками.

Висновки та перспективи досліджень. Таким чином, поступове, систематичне і неодноразове повторення настанови на дотримання етичних норм поведінки в конкретних умовах дитячої діяльності сприяють формуванню моральних якостей і свідомості, впливають на моральне виховання в цілому.

Перспективами подальших досліджень вважаємо визначення потенціалу праці в естетичному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваленко А. У країні хлопчиків і дівчаток. *Дошкільне виховання*. 2019. №1. С. 20–23.
2. Люблінська Г.О. Дитяча психологія. К.: Вища школа, 2014. 355 с.
3. Машовець М.А. Підготовка студентів до співпраці з батьками дітей дошкільного віку: навч.-метод. посіб. К.: НПУ ім. М. Драгоманова, 2020. 128 с.
4. Москаленко О. Трудове виховання дитини в педагогічному доробку філантропів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. Випуск 49. С. 166–173.
5. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. Практикум. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, спеціальність «Дошкільне виховання». К.: Видавничий Дім «Слово», 2014. 352 с.
6. Топчій О. Праця розвиває всебічно. Педагогічна рада за методом «Шість капелюхів мислення». *Палітра педагога*. 2014. № 4. С. 6–9

РОДИННІ ТРАДИЦІЇ ЯК ЗАСІБ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.

***Анотація:** У статті розглядається теоретичні основи використання родинних традицій у формуванні моральних цінностей дітей старшого дошкільного віку; визначено сутність та зміст сімейних традицій як важливої соціокультурної та освітньої категорії, розкрито їх детермінованість історичними умовами становлення і розвитку суспільних стосунків, етнокультурним та художньо-естетичним досвідом народу, соціально-ціннісними зразками, ідеалами та орієнтирами. В статті наголошено на широких і дієвих можливостях родинних традицій як специфічної форми збереження і передачі дітям актуального життєвого досвіду.*

***Ключові слова:** родинні традиції; моральні цінності; сімейні традиції; освітні категорії; діти старшого дошкільного віку.*

Постановка проблеми. В умовах перебудови життя соціуму на гуманістичні та демократичні основи розвитку спостерігається оновлення суспільних стосунків, переосмислення світоглядних понять, засадничих моральних принципів людського життя. Однією з причин громадянської та моральної дестабілізації окремої людини і суспільства є руйнація принципів та ідеалів, через що відбувається моральна та духовна дезорієнтація людини. Головні інститути освіти та виховання стоять сьогодні на етапі кардинальних змін, перетворень і пошуку цілісних, універсальних моральних орієнтирів. У цей час психологи, філософи, соціологи та педагоги наголошують на вагомості на найбільш стійких суспільних форм – родині, сім'ї і відповідній родинно-побутовій традиції. В українському суспільстві сьогодні стоять проблеми та питання щодо посилення ролі родини та результативності її впливу на формування моральної свідомості дітей та молоді. Сім'я і родина є природнім середовищем, в якому взаємодіють погляди декількох поколінь, розвиваються, особливо в умовах кардинальних змін у соціумі та державі. Стосунки та взаємодія між батьками, членами родини сімейні правила, традиції змінюються і чинять значний вплив на життя дитини. Вони детермінують формування основ характеру, формують світогляд і норми моральної поведінки дитини з раннього віку.

У сучасній теорії і практиці виховання актуальним є дискурс щодо використання родинних традицій щодо формування моральних та етичних цінностей дітей старшого дошкільного віку. Концепція виховання орієнтована на гуманізацію та демократизацію міжособистісних стосунків, формування у дітей гуманних рис і моральних цінностей. Засвоєння загальнолюдських моральних норм і фор-

мування дитини починається в родині із народження людини і є залишається важливим у будь-якому віці. Особливого сутнісного змісту вони набувають у період дитинства. Залучення дитини до привласнення і формування моральних цінностей починається зі спілкування в родині, привласнення звичаїв, ритуалів, і традицій.

У концепції «Сім'я і родинне виховання» зазначено, що одним із завдань сучасного родинного виховання є засвоєння загальнолюдських моральних цінностей, ідеалів, форм суспільного співіснування, культурних традицій, етичних норм взаємодії між близькими людьми та забезпечення тісної духовної єдності поколінь, примноження й збереження родинних традицій. Традиції є носіями вікового духовного досвіду народу, дають можливість людині знайти стійку моральну опору в житті. Родинні традиції трактуються як певні моделі поведінки, культурні форми та норми моральних стосунків. Їх існування у родині залежить від характеру взаємин, діяльності та впливу соціально-культурних та педагогічних детермінант. Освітня роль родинних традицій полягає у гармонійному поєднанні сучасного у моральному вихованні з опорою на автентичну спадщину і систему загальнолюдських цінностей народної та світової культури й збереженні ідеальних, матеріальних, духовних і культурних цінностей та закріпленні важливих форм поведінки людини і діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі дослідження виділяємо кілька напрямів наукового пошуку, у рамках яких вченим вдалося отримати конкретні результати. Зокрема, психолого-педагогічні проблеми морального виховання в родині вивчали І. Бех, Л. Бойко, В. Кравець, І. Коновальчук, І. Зязюн. Основи родинного виховання досліджували О. Вишневський, А. Марушкевич, Н. Муляр, О. Квас, О. Невмержицька. Формуванню сімейних та родинних взаємин і педагогічної культури батьків присвятили свої праці О. Янкович, Н. Сейко, О. Сухомлинська, І. Савченко, І. Бех, Т. Ушеніна. Вважаємо, що важливу роль в моральному вихованні дітей старшого дошкільного віку мають етнокультурні родинні та сімейні традиції. Вченим: І. Охріменко, М. Стельмахович, О. Воропай, Є. Сявавко вдалося обґрунтувати широкий аспект проблем, які стосуються виховання дітей старшого дошкільного віку засобами традицій українського народу.

Мета статті: узагальнити основні родинні традиції як засіб морального виховання дітей старшого дошкільного віку

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиції сім'ї – це родинна етика та певний усталений спосіб життя та родинно-побутової культури, тому їх часто називають родинними традиціями. Ми досліджуємо родинні традиції з метою знайти в них джерело виховання, засіб збереження і розвитку моральності людини та

моральних цінностей, які як неписаний закон виступають єдиним регулятором людського життя. Авторитетність етичної традиції створює авторитет морального закону. З давніх давен у повсякденній свідомості «моральне» сприймалося як істинне, традиційне, що відповідає загальнолюдським нормам, виробленим досвідом поколінь, а «аморальне» – як антипод цих норм. З історії відомо, що в епохи забуття родинних традицій спостерігається ріст аморальності, зла, нетерпимості. У такому випадку саме традиція виступає в ролі соціального вихователя. З огляду на теоретичний аналіз існуючих поглядів на поняття традиції родинні або особистісно-сімейні традиції можна визначити як історично сформовані еталони життєдіяльності окремої родини, які передаються від старшого покоління до молодшого. Тобто, це ті родинні традиції, що пов'язані зі способом життя і поведінки людей, народними і особистісними особливостями членів родини, матеріальними і духовними цінностями, традиційним побутом і можливостями, святами, обрядами, захопленнями, розподілом і виконанням трудових доручень тощо. Вони відрізняються особливостями, структурою, функціями і є одним із засобів родинного виховання. В їхній основі завжди закладена певна ідея, цінність, норма, досвід. У кожній родині присутні свої стосунки, закони, звички, умови – свої родинні традиції. Вплив традицій на особистість має яскравий педагогічний характер. Моральні якості, звички, цінності, категорії формуються і розвиваються в різноманітній діяльності. Власний досвід, одержуваний у процесі цілеспрямованої родинної діяльності стає пріоритетною умовою прилучення до моральних думок, справ і вчинків. Отже, родинні традиції та звички є важливим засобом морально-етичного виховання. Вони характеризуються особливостями, структурою, функціями і є одним із дієвих чинників сімейної педагогіки.

Слід зазначити, що родинні традиції, виступаючи засобом зв'язку між поколіннями, не обов'язково передаються «від батьків до дітей». Звичайним явищем є передача певних цінностей «онукам і правнукам», минаючи «батьків». Проте все ж з урахуванням історично сформованих особливостей розвитку українського соціуму на сучасному етапі родинні традиції передаються, зазвичай, за схемою «від батьків до дітей». Кожна сім'я як мала суспільна структура формувала власну систему морально-етичних цінностей. Безперечно, на ієрархію цих вартостей накладала значний відбиток ціла низка чинників, серед яких важливими були культурні традиції, родинно-побутова культура, специфіка ментальності того чи іншого етносу тощо. Вищеназваними чинниками зумовлювалися формування сімейних взаємин, загальний дух виховання у сім'ї, специфіка міжпоколінних стосунків, збереження пам'яті предків тощо [7].

Найважливішим інститутом морально-етичного становлення дитини та місцем практичної реалізації усіх його завдань є сім'я. Це підтверджується як усною народною творчістю («Який рід, такий плід», «Які мама й татко, таке і дитятко», «Яке коріння, таке й насіння», «Від лося лосята, від свині – поросята» [4, С.592-593] так і науковими положеннями учених: «На дітях особливо одбиваються звички, рухи і взагалі атмосфера оточіння. І оскільки має силу на них гарний приклад, остільки поганий вплив роблять у моральнім розвиткові всякі аномалії близьких людей. Гнів, лютість, жорстокі відносини до людей та тварин, сполучені з ними вчинки, загальна дражливість зменшують справжнє моральне почуття у дітей і пхають до моральної розпусти. З цього видно, як обережно треба поводитись з дитиною при вихованні; треба відстороняти від неї все, що може припинити гарний моральний розвиток, понівечити й знищити добрі нахили на зорі дитячого життя»[3, С. 62].

Традиції у певній царині життєдіяльності родини стають обов'язковим етичним правилом, яке передається у традиційному, незмінному вигляді від одних поколінь іншим. З плином часу ці традиції перевіряються життям і перетворюються у певну усталену норму, стереотип морального мислення, поведінки, форм діяльності, яке поза свідомістю сприймається і відтворюється наступними поколіннями.

Таким чином родинні традиції здійснюють безперервну трансмісію життєвого та морального досвіду людства. Відповідно до нього, а також з урахуванням філософських, психологічних, ціннісно-світоглядних та інших особливостей родинного колективу формується нова особистість. Це розкриває педагогічне значення родинної традиції – можливість керувати процесами становлення та морального розвитку особистості. Від народження дитина потрапляє в коло близьких людей, спілкуючись з родиною одержує перший емоційно-чуттєвий досвід, переймає стиль життя і етичної поведінки. Ковальчук О. підкреслює, що «наслідуючи батька і матір, дитина засвоює сімейні традиції, цінності, стосунки, оцінки» [2, С. 9]. Крізь призму стосунків у родині дитина сприймає навколишній до себе світ і отримує основи морального виховання. На перший план виходить виховання вічних моральних цінностей – любові, доброти, справедливості, чуйності, чесності, порядності, гідності, обов'язку тощо. У родинному колі основний акцент ставиться на моральній поведінці й прилучення до соціального колективу. Причиною проблем дитини щодо поведінки у суспільстві і в колі родини здебільшого є відсутність певної системи цінностей.

Отже, на основі викладеного вище констатуємо, що: феномен та сутність традиції є і була предметом уваги та наукового вивчення фахівцями у галузях етнографії, філософії, соціології, психології та педагогіки. У суспільних науках є чимало визначень цього явища,

але єдиної теорії традиції не існує. Її ототожнюють з такими поняттями як звичай, автентичність, порядок, цінність, культура, спадщина, свята, обряд, умова, норма, морально-етичний елемент, звичка, досвід, принцип, суспільна ідея, моделі мислення, зразок поведінки, що зберігаються, передаються, унаслідуються, трансформуються тощо. Вона відзначається усталеністю, довговічністю, загальністю, повторюваністю.

З огляду на різноманіття визначень цього поняття, вивчення його сутності ґрунтується на переконанні, що родинні традиції є як соціокультурною, так і власне педагогічною категорією. Як соціокультурне явище – це відображення у житті родини суспільних форм існування і наявність специфічних норм і правил, прийнятих у кожній конкретній родині. Вони забезпечують стійку передачу від одного покоління до іншого відтворення, збереження і закріплення історичного, соціального, етнокультурного, художньо-естетичного та професійного досвіду, духовності, моральних цінностей та категорій, виховних ідеалів та життєвих орієнтирів.

Педагогічне та освітнє значення родинної традиції полягає в освітньо-виховному діалозі між поколіннями, у застосуванні родинних традицій як способу і методу впливу на процес становлення особистості та специфічної форми передачі життєвого досвіду та системи цінностей, засобом норм і принципів влаштування життєдіяльності та відпочинку окремої родини, сім'ї і роду. Механізм та спосіб дії родинних традицій ґрунтується на єдності психоемоційної сфери, потребі встановлення та підтримання гармонійних відносин між різними поколіннями людей, світосприйняття, наступності зв'язку між сучасним, минулим і майбутнім. Їхня життєдіяльність полягає у наступному розвитку в нових історичних умовах, тому потрібне більш ґрунтовне розкриття на питання про роль родинних традицій, їх зміст та функції щодо формування моральних цінностей особистості з раннього віку

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, проблема використання родинних традицій у формуванні моральних цінностей дітей старшого дошкільного віку. Вони виступають і характеризуються як певні моделі поведінки особистості, культурні зразки, форми та норми людських відносин, гармонійно поєднують інноваційність і традиційність у моральному вихованні дітей-дошкільників з опорою на традиційний досвід та систему цінностей народної та світової культури. Родинні традиції зберігають, передають і примножують духовні, матеріальні та культурні надбання, встановлюють дієвий діалог та міцні стосунки між поколіннями в родинно-сімейному колі, є дієвим та ефективним способом прямого та опосередкованого впливу на розвиток моральної свідомості особистості дітей старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковальчук О.В. Родинне виховання та народний етикет. Українське народознавство. К. : Освіта, 2021. С. 58-59.
2. Ликов В.Н. Етнопедагогіка: Навчальний посібник. Кіровоград: Кіровоградський державний пед. ун-т ім. В. Винниченка, 2020. 208 с.
3. Муляр Н. М. Морально-етичне виховання у родинно-сімейній культурі українців. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. 2020 № 5. С. 13-16.
4. Постовий В.Г. Трансформація та інтеграція родинних традицій виховання дітей. *Педагогіка і психологія*, 2018. №2. С. 116-124
5. Родинні традиції, свята і обряди у формуванні дитини http://ukrainica.org.ua/ukr/traditions/196-traditions_vihovannya/1484-1484.
6. Стельмахович М.Г. Виховний потенціал української родини. *Учитель*, 1998. №6. С. 52-55.

Любов Панченко

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ВПЛИВ КІНОМИСТЕЦТВА НА ВИХОВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.

***Анотація:** У статті розглядається вплив кіномистецтва на виховання емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку; зроблено теоретичний аналіз особливості розвитку емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку; з'ясовано, що на розвиток емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку впливає кіномистецтво.*

***Ключові слова:** кіномистецтво; емоційна сфера; емоційний розвиток; емоційні переживання; продукція кіномистецтва.*

Постановка проблеми. Проблема розвитку емоцій та емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку є сьогодні вкрай затребуваною і актуальною. Як показує сучасна система освіти сьогодні все частіше висуваються питання не розумового, а емоційного розвитку дітей. Зміни, які відбуваються в сучасній системі дошкільної освіти роблять серйозний виклик до формування особистості дітей старшого дошкільного віку, його емоційного здоров'я. Ця проблематика висвітлюється у Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Базовому компоненті про дошкільну освіту», де акцентується увага на розвитку особистості на емоційних засадах, що ставить суттєві вимоги до сфери дошкільної освіти, яка має враховувати емоційно-чуттєвий рівень дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці у своїх працях довели, що особливості розвитку емоцій залежать від таких факторів, як соціальне середовище, виховання, цінності та ідеали. Особливостями емоційно-чуттєвої сфери дітей старшого дошкільного віку займалися Г. Бреслав, Т. Дуткевич, В. Зеньківський, О. Кононко, В. Котирло, А. Кошелєва, В. Кузьменко, С. Кулачківська, Я. Неверович, Р. Павелків, Т. Піроженко та ін.

Мета статті: проаналізувати роль кіномистецтва в емоційному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній дошкільній освіті все більший акцент робиться на розвитку та вихованні особистості дитини старшого дошкільного віку. Емоційно-ціннісному розвитку не надається така важлива увага, сьогодні на шпальтах газет, періодичних видань виринає проблематика вищого рівня – емоційного інтелекту дітей старшого дошкільного віку, яка побудована на самопізнанні, саморегуляції, самомотивації, емпатії та соціальних навичок [3, С. 3-6]. Сучасний дошкільник справді завдяки новітнім технологіям емоційно збуджений, прагматичний. Нині можна прослідкувати тенденцію сучасних дітей з низкою емоційних проблем, які торкаються особливо вразливих, гіперактивних, агресивних та адаптивних. Тому сьогодні вкрай необхідна планована систематична психолого-педагогічна робота з дітьми старшого дошкільного віку щодо емоційного розвитку дошкільників.

Дошкільне дитинство – це період не лише розвитку особистості дитини, а його повноцінний життєвий цикл та барометр емоцій. Емоції мають прояви в усіх виховних напрямках: фізичному, розумовому, моральному, естетичному, трудовому, національно-патріотичному та ін. Так, як емоції, переживання є складовими почуттів дитини, на основі них розвиваються почуття власної гідності, радості, суму, справедливості, осуду, емпатії і навіть гумору.

Відомо, що кіномистецтво – найкращий відпочинковий засіб для людини будь-якого віку, а для дітей старшого дошкільного віку легкодоступний освітній контент. Продукція кіномистецтва ефективно впливає не лише на свідомість дітей старшого дошкільного віку, а передусім, на його емоційний світ.

Розвиток в Україні кіномистецтва, мультиплікації побудований на кардинальній зміні її тематики та змістових аспектів. Проблема підготовки фахівців до аналізу кіномистецької продукції сьогодні на жаль не розглядається в освітніх чинних програмах дошкільця і не є об'єктом особливої уваги науковців. Сучасний продукт кіномистецтва заповнює дитячу увагу низкою дитячих телепередач, мультфільмів не завжди позитивного змісту, що відповідно негативно впливає на емоційний стан дитини, його поведінкові норми. Телеекран утримує біля себе велику аудиторію людей. Особливо через зайнятість сучасних батьків, їх загальної втоми і не бажання сертифікувати якість даної продукції відбувається суттєве зниження уваги до власних дітей та їх виховних цінностей. Зміст цього продукту продукує не лише розважальні передачі, а й містить різний контекст, відповідно до нього виникають серйозні проблеми у розвитку, а саме: соціальна нестабільність, дезаптація, зниження рухів дітей,

виникнення страхів, замкнутість на собі тощо [3, С. 22-26]. Тому, коли батьки довіряють дитині продукцію кіномистецтва не замислюються про її пагубний вплив на становлення психіки дитини.

Науковці засвідчують такий негативний факт, якщо дитина старшого дошкільного віку довгий час перебуває біля екрану телевізора чи гаджита, то вона має занижений комунікативний поріг, відстає у розвитку, має суттєво збідніле мовлення. Сучасне кіномистецтво надто емоціогенне, побудоване на яскравому поданні інформації, відео, спецефектах, швидкоплинності та різноманітності подій, що спричиняють швидко втомлюваність, збудження, дратівливість дитини і після перегляду вона стає апатичною, сонною, вередливою.

Дуже часто діти хочуть себе ідентифікувати із певним героєм фільму, казки, мультфільму тощо. Зміст зацікавлення дитячою продукцією побудований здебільшого на мультиплікації. На формування психіки дитини, її свідомості найбільш пагубними передачами, які користуються сьогодні популярністю, є ті, які використовують елементи крові, смертельних трюків, бійок, катастроф, потворних персонажів, інопланетян тощо. Такі нереальні кадри, після яких життя немислиме, де знищується цивілізований світ, ці події викликають у дітей різні думки та непередбачувані дії, порушують нормальний сон, наганяють емоції страху, жаху, що і є причиною глобального занепокоєння.

За системної відсутності батьків та їх безконтрольності за змістом, якістю, витратою часу телепродукції дітей у наш час виникають непоправні їх дії. Відомо, що більшість сучасних мультфільмів мають аморальний зміст, що спотворює уявлення дитини про моральні цінності. Тому необхідним є вивчення змістових аспектів мультфільмів, телепередач як батькам, так і вихователям задля правильного емоційного розвитку та трактування моралі дитини.

При перегляді телепередач дорослі повинні враховувати дитяче сприйняття, її вік, і продукт зацікавлення [4, с. 17-21]. Адже саме діти старшого дошкільного віку властиве емоційне сприйняття, вони легко входять в ситуацію на екрані, перевтілюючись на різних героїв [5, с.17-21]. Для них важливими є зовнішність персонажів, адже найбільше імponує дітям роль головного героя фільму чи мультфільму, а саме за його певні якості: хоробрий, мужній, сильний, добрий, як позитивний взірець. Натомість малопривабливі герої викликають сміх, огиду, хоча можуть викликати співчутливість, симпатію.

У вітчизняних мультфільмах режисери використовують здебільшого ліричну спокійну музику, фрагменти природних явищ, дзюрчання води, співу пташок, які за своєю суттю викликають позитивні емоції у дітей. У сучасних новомодних мультфільмах частіше можна зустріти конфліктні й проблемні ситуації між героями,

жорстокість, силу, зарозумілість, впевненість у собі, всюдозволеність, для яких вирішення будь-яких проблем не проблема. Нас лякає сьогодні той контент, який споживає сучасний дошкільник, адже телепродукція нині далеко від забезпечення дітям вірогідних, правильних моральних цінностей, вона швидше руйнує чим збагачує емоційну сферу дошкільника [5, с. 146-150].

У сучасних зарубіжних мультфільмах можемо побачити більше негативу чим позитиву, а саме поспостерігати за низкою антисюжетів. Наприклад, персонажі отримують по голові смертельні удари, після чого встають і продовжують жити, боротися, перемагати і є абсолютно здоровими. Саме після перегляду особливо іноземних мультфільмів почастишали вбивства, особливо маленьких безневинних тварин [5, с. 146-150]. Тому сучасним вихователям слід зосередити свою увагу на підготовці фрагментів емоційно вдалим, позитивних україномовних мультфільмів з подальшим їх аналізом кожної конкретної ситуації щодо морального вибору. Цей аспект лише може розвинути за допомогою системної роботи вихователя з дітьми, батьками вихованців на моральні теми, а також з проведенням відповідних бесід, ігрових емоціогенних ситуацій.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, діти старшого дошкільного віку є значно емоційнішими, ніж дорослі, а це свідчить про їх ще не сформовану емоційну стійкість до різноманітних життєвих ситуацій. Прояв волі, причім негативної, постає у дітей, коли їй щось пообіцяли та не виконали, тоді з'являється непослух, не бажання підкорятися, слухати. І тоді емоційні переживання переходять у збуджений стан, який має властивість розширювати свої обрії та способи їх рекламації. У такому разі батьки разом з професійними педагогами повинні допомогти вирішити спільно разом цю проблему. Таким чином, ми приходимо до висновку, що емоції, емоційна сфера, емоційні почуття, емоційні переживання, емоційні прояви, емоційний стан – це зміст складових емоційного розвитку дошкільників. Варто зазначити, що основними психологічними чинниками ефективного впливу кіномистецтва на розвиток емоційної сфери дітей старшого дошкільного віку є: здійснити позитивний психологічний клімат освітнього процесу; підготувати вихователів та дітей до перегляду й емоційного сприйняття, аналізу змісту вітчизняних мультфільмів; провести моделювання сюжетів позитивних та негативних героїв; використати за допомогою гри та бесід зі старшими дошкільниками емоціогенні ситуації

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаменко Л. Дітям про емоції. *Дошкільне виховання*. 2020. №6. С. 18-19.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція». 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>

3. Бреслав Г.М. Емоційні особливості формування особистості дитинства. К.: Педагогіка, 2020. 144 с.
4. Городиська В.В. Використання мультфільмів для реалізації морального виховання старших дошкільників. *Наукові записки*. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя); за заг. ред. проф. Є.І. Коваленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. №4. 315 с. С. 146-150.
5. Чорна Л. Вплив сучасного телебачення на внутрішній світ і поведінку дитини. *Психолог*. 2020. №16. С.22-26.

Анна Сітарська

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

ВИКОРИСТАННЯ МУЗИКОТЕРАПІЇ В УМОВАХ ОРГАНІЗАЦІЇ МУЗИЧНИХ ЗАНЯТЬ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

***Анотація:** Стаття присвячена вивченню музикотерапії як арт-терапевтичної технології для роботи в закладах дошкільної освіти в умовах організації музичних занять. Визначено зміст поняття «музикотерапія», представлено завдання та види їх реалізації до застосування на практиці. Встановлено, що музикотерапія позитивно впливає на становлення й розвиток гармонійної особистості дошкільників через вплив на емоційно-почуттєву сферу, інтелектуальні та комунікативні здібності, психофізіологічний стан.*

***Ключові слова:** здоров'язберезувальні технології, музикотерапія, дошкільники, заклад дошкільної освіти, музично-творчі здібності.*

Постановка проблеми. Сучасний освітній процес вимагає від закладів дошкільної освіти нового підходу до своєї діяльності: новітніх форм, методів, технологій виховання, розвитку й навчання. Сьогодні акцентується увага на розвитку творчих та інтелектуальних здібностей дошкільників, їх самореалізації та формування життєвої компетентності, на «збереження та зміцнення фізичного, психічного та духовного здоров'я підростаючого покоління» [2]. На зміну традиційним методам, приходять інтерактивні методи навчання й виховання, що передбачають активізацію пізнавального розвитку дитини.

Сучасні діти перенасичені негативною інформацією, отримують в недостатній кількості теплого спілкування з дорослими та однолітками. Нерідко дитяча нервова система не встигає адаптуватися до шаленого темпу і ритму нашого життя, що в результаті спричиняє неспокій, роздратованість, гіперактивність, погіршення продуктивної діяльності, виникнення психосоматичних хвороб. Отже, актуальним питанням сьогодення є необхідність упровадження в освітньо-виховний процес ЗДО різних здоров'язберезувальних технологій, серед яких заслуговує на увагу нова галузь психолого-педагогічного напрямку під назвою «музикотерапія» (у перекладі з грецької мови – «зцілення музикою»).

Аналіз актуальних досліджень. Практика застосування музичної терапії сягає своїм корінням у сиву давнину: цілющу дію музики помітили ще у Стародавніх Китаї, Єгипті та Греції і лише у ХХ столітті цей напрям почали активно застосовувати як в психотерапевтичній, так і в педагогічній практиках. Музична терапія – це використання підібраної музики для лікування, реабілітації, виховання й навчання дітей та дорослих. У ХІХ столітті музикотерапію почали застосовувати на практиці європейські психологи, і лише у середині ХХ ст. нею зацікавилися науковці: Станіслав Гроф, Борис Карвасарський, Сільвестер Машура, Галина Побережна, Сергій Шабутін та інші. Всі вони використовують методики для розвитку емоційно-вольової сфери дітей, мовлення, активізації їх діяльності та інтересів у музично-творчій діяльності. Питання розробки і практичного застосування сучасних педагогічних технологій та моделей здоров'язбереження у навчально-виховному процесі висвітлено в працях Інни Хрипко, Опанаса Ващенко, Віталія Кошеля, Марини Новик та інших [4, с.9]. Не зважаючи на давнє існування музикотерапії як науки про позитивно-лікувальний вплив музики на людину, вона залишається не до кінця дослідженою. Теоретичні аспекти цієї науки ще не отримали певної системи.

Мета статті – розкрити ефективність використання музикотерапії в умовах організації музичних занять в закладах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до базових державних документів дошкільної освіти (Закон України «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, Державні Базові програми розвитку дитини дошкільного віку) музикотерапія сприяє реалізації змісту виховання й навчання сучасного дошкільника [1]. Музика є одним із найбільш доступних та ефективних факторів формування особистості, ефективним засобом моделювання й корекції внутрішнього стану дитини, розкриття її природного потенціалу. Окрім того, в педагогічному аспекті, музикотерапія може бути дієвою допомогою в оптимізації навчально-виховної роботи, спрямованої на формування та розвиток особливої новітньої психокультури, яка в майбутньому, на думку вчених, дасть людству шанс на виживання й розквіт. Все це спрямовує вихователів ЗДО на необхідність орієнтації в розмаїтті освітніх інновацій, методик та їх правильного, доцільного і творчого використання.

Практика показала ефективність технологій терапевтичного спрямування, а саме: музичної, пісочної, та ігрової терапії, казкотерапії, сміхотерапії, кольоротерапії тощо. Терапія означає «лікування», але в умовах ЗДО впровадження таких технологій передбачає профілактику різних захворювань, корекцію порушень розвитку та мовлення, поліпшення психоемоційного стану дошкільнят [6, с. 12].

Останні десятиріччя в своїй діяльності вихователі та музичні керівники активно впроваджують музикотерапію в роботі з дошкільниками як терапевтичний та розвивальний засоби. Ця арт-терапевтична техніка допомагає істотно оптимізувати цей процес.

Музика як чуттєве мистецтво має неймовірний потенціал щодо гармонізації емоційно-почуттєвої сфери, здатна заряджати позитивом та щасливими переживаннями. Тому на заняттях музика має:

- дарувати дітям справжню радість та задоволення та викликати жвавий інтерес;
- інтегруватися в усі сфери пізнавальної та творчої діяльності дітей;
- бути важливою складовою інтерактивного навчання.
- Музикотерапія нині є одним із перспективних напрямів оздоровчої роботи з дітьми дошкільного віку. Її використання на музичних заняттях дає змогу:
- зміцнити психофізичне здоров'я дітей;
- корегувати поведінку дітей (гіперактивних та неконтактних) та розвивати у дітей комунікативні, соціальні вчинки тощо.
- активізувати у дітей емоційну чуйність;

Перспективність використання музикотерапії у роботі з дошкільниками полягає ще й у тому, що кожен вид діяльності, який використовують на музичному занятті, містить у собі терапевтичний компонент [5].

Універсальність музикотерапевтичних методів та прийомів дозволяє розв'язувати проблеми поліпшення фізичного, психічного й духовного здоров'я, психологічної та соціальної адаптації особистості, розвитку її музичних здібностей і розкриття творчого потенціалу. Зміст занять реалізується у процесі розвитку сприймання, розуміння музичних образів та, по можливості, їх відтворенням у певному виді діяльності. Вона передбачає ознайомлення дітей із понятійним апаратом музичного мистецтва і реалізується шляхом запровадження певних видів корекційно-розвивальної роботи.

Завданнями корекційно-розвивальної програми з музикотерапії є:

- розвиток у дітей здатності емоційно сприймати музику;
- формування уявлень про музичне мистецтво, ознайомлення з його роллю у житті людей;
- корекція недоліків пізнавальної сфери дітей шляхом систематичного, цілеспрямованого розвитку сприймання музики;
- розвиток мови та різних функцій мовлення;
- виправлення недоліків моторно-рухової сфери;
- розвиток емоційно-естетичного ставлення до предметів і явищ навколишнього світу й творів музичного мистецтва;
- розвиток інтересу до музично-творчої діяльності;

- розвиток музично-сенсорних здібностей;
- виховання у дітей основних моральних та комунікативних якостей особистості, в тому числі закладення основ національної свідомості.

Для вирішення цих завдань слід використовувати такі види корекційно-розвивальної роботи:

- 1) рухова релаксація та злиття з ритмом музики;
- 2) музично-рухові ігри та вправи;
- 3) психоемоційна та соматична (на фізичному рівні) релаксація;
- 4) вокалотерапія (співи);
- 5) гра на дитячих шумових і музичних інструментах та ритмічна декламація;
- 6) рецептивне сприймання музики (чуттєве);
- 7) музикомалювання;
- 8) рухова драматизація під музику;
- 9) гра з іграшками;
- 10) казкотерапія;
- 11) дихальні та гімнастичні вправи під музику;
- 12) медитація під музику;
- 13) музично-рефлекторне пробудження дітей після денного сну;
- 14) музичні фізкультурні хвилинки;
- 15) етюди психогімнастики;
- 16) бестінг - музичні вправи та ігри для стабілізації психічного стану;
- 17) музично-пальчикові ігри та вправи.

Кожен із даних видів роботи задовольняє індивідуальні потреби кожної дитини. Вирішити ряд питань щодо розвитку емоційно-вольової сфери, уваги, інтелекту допоможуть особистісний підхід, доступні методи та відповідні форми музично-педагогічного впливу на дитину[3, с.56].

Узагальнюючи вищезгадані організаційно-педагогічні умови успішності проведення занять з музикотерапії у дошкільному закладі треба назвати важливі моменти:

- особистість висококультурного та духовного педагога;
- відповідність, поетапність, поступовість та доступність навчального матеріалу для дітей дошкільного віку зі складними психофізичними порушеннями;
- матеріально-технічна база, що забезпечує високоякісними та в достатній кількості музичними інструментами, сучасною технікою, обладнаними кабінетами тощо;
- зв'язок творів музичного мистецтва зі зразками довкілля, створення умов для збагачення емоційного досвіду дітей та активізації їх чуттєвої сфери;
- створення особливої атмосфери та активізація їх діяльності.

За допомогою музикотерапії можна створити оптимальні умови для розвитку дітей, виховання у них естетичних почуттів та смаку, позбавити від комплексів, розкрити нові здібності. Музикотерапія сприяє становленню характеру, норм поведінки, збагачує внутрішній світ дитини яскравими переживаннями, виховуючи любов до музичного мистецтва. В процесі організації занять важливо не стільки досягти певного результату, скільки створити такі умови, які сприяють загальному розвитку дитини та корекції її психофізичних порушень, за яких вона повірить у свої можливості та відчує успіх, задоволення, емоційну піднесеність в процесі будь-якого заняття з музикотерапії.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Головними умовами цілеспрямованого використання музикотерапії є розуміння педагогами специфіки музичного мистецтва; врахування вікових особливостей дошкільнят; розуміння багатозначності мистецтва, що зумовлює суб'єктивність сприймання. Організація занять з музикотерапії вимагає від музичного керівника особливої творчої уяви, фантазії, наполегливості, терпіння в партнерській роботі з дітьми, для яких музичне мистецтво – це шанс на успіх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) / авт. кол.: О.М. Баєр, О.К. Безсонова та ін. // Дошкільне виховання. – 2020. - №12/1-2.
2. Закон про дошкільну освіту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://itzo.gov.ua/doshkilna_osvita/normatyno_pravova_baza_doshkilnoji_osvity
3. Методичний посібник з музикотерапії для дітей дошкільного віку зі складними порушеннями психофізичного розвитку / Укладач Н. Квітка. – К.: 2013. – 82 с.
4. Міненко А.О. Питання системного підходу до формування здорового способу життя людини [Електронний ресурс] // Теорія та методика фізичного виховання. – 2011. – № 11. – С. 9-13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/TMFV_2011_11_3.
5. Побережна Г. Музикотерапія як інноваційна технологія особистісного розвитку // Вища освіта України. – 2010. - №3
6. Шабутін С. Зцілення музикою – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008.

Анжела Сироватка

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація: У статті розглядається особливості прояву гуманістичної спрямованості поведінки у дітей старшого дошкільного віку; зроблено теоретичний аналіз процесу морального виховання дітей старшого дошкільного віку; визначено гуманістична спрямованість поведінки дітей старшого дошкільного віку

Ключові слова: гуманістичної спрямованості поведінки; моральне виховання; емоційне ставлення; стереотипи; ціннісне ставлення.

Постановка проблеми. Гуманістичне виховання дітей старшого дошкільного віку є однією з актуальних проблем сьогодення. Необхідність створення у суспільстві моральної атмосфери, яка сприяла б утвердженню в усіх ланках суспільного життя гуманного ставлення до людини, вимогливості до себе й інших, чесності, довір'я, поєданого з високою відповідальністю, посилює роль означеної проблеми. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні визначає головне завдання дошкільної освіти – допомогти дитині в оволодінні наукою життя. Оскільки суспільству необхідні життєздатні, творчі люди з розвиненим почуттям відповідальності, гідності, та пріоритетним з перших років життя є ціннісний, соціально-моральний розвиток особистості

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна частина наукових досліджень присвячена проблемі гуманності як однієї з характеристик особистості дітей старшого дошкільного віку. Результати досліджень Л. Артемової, Л. Божович, О. Запорожця, С. Карпової, В. Котирло, М. Лісіної, Є. Субботського, Т. Поніманської, Л. Почеревіної, Т. Фасолько, С. Якобсон засвідчили, що на етапі дошкільного дитинства моральні норми є мотивами поведінки. Тому гуманну поведінку особистості можна починати формувати у процесі ознайомлення дитини з відповідними нормами гуманності, які вимагають конкретизації у певній життєвій ситуації.

Мета статті: проаналізувати особливості прояву гуманістичної спрямованості поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчаючи процес морального виховання дітей старшого дошкільного віку, О. Кульчицька відзначає, що діти старшого дошкільного віку починає усвідомлювати не лише свої окремі вчинки, але, певною мірою, і свої якості, які виявляються у цих вчинках. Гуманна поведінка дітей цього віку певною мірою залежить від їх емоційного стану. Дослідження О. Кошелевої, Я. Неверович, О. Запорожця вказують на те, що у дошкільному віці емоції є основою виникнення мотивів як регуляторів діяльності і поведінки.

Як зазначає Т. Поніманська, моральна регуляція поведінки включає вимоги до самої дитини оцінити свої дії і відповідним чином спрямовувати свою поведінку. Це свідчить про те, що оцінка, якій піддається моральний вчинок, повинна стати внутрішнім регулятором.

Гуманістична спрямованість поведінки розуміється як узагальнена характеристика поведінки дитини старшого дошкільного віку, яка відображає його вміння орієнтуватися у виниклій соціальній ситуації, усвідомлювати суть того, що відбувається, проявляти

емоційну чутливість до стану однолітків.

Отже ми виділяємо важливість для дитини старшого дошкільного віку того, як її сприймають оточуючі та усвідомлене сприйняття самого себе. Адже, уявлення про власний емоційний стан, передбачення наслідків своїх вчинків (самозвинувачення, самохвалення і т. п.), тобто моральна самооцінка є початковим етапом розвитку потреби у моральній поведінці. Основним психологічним механізмом, що допомагає дитині старшого дошкільного віку сприймати себе (та й інших теж) є дитячі емоції. Отримані позитивні враження і емоції є стимулом для самостійного відтворення дитиною даного віку доброзичливої поведінки, вияву гуманних почуттів, уважності та чуйності до оточуючих. А ця здатність є однією із основних для гуманістичної спрямованості [4].

Важливою умовою розвитку позитивного емоційного ставлення до себе та оточуючих є формування у дитини старшого дошкільного віку регуляції поведінки – вміння стримувати себе, здатність діяти свідомо, а не імпульсивно, оцінювати і враховувати позицію інших. У цьому випадку дитині старшого дошкільного віку необхідно провести складний процес самооцінки і усвідомлення. Ці важливі утворення можливі при правильному педагогічному впливі на формування взаємостосунків дитини старшого дошкільного віку з оточуючими.

Спостереження переконують, що позитивні емоційні переживання, доброзичлива атмосфера в сім'ї та закладі дошкільної освіти позитивно впливають на взаємини дітей старшого дошкільного віку і сприяють становленню прихильності, спонукають до виникнення вибіркості у взаєминах, терпіння до неприємних контактів. У процесі спілкування з дорослими зростає орієнтація дитини цього віку на соціально прийнятні норми взаємодії. Адже, особливістю дітей старшого дошкільного віку є здатність до емоційних проявів, емпатії, прагнення дитини до наслідування, як позитивного так і негативного, як правило те, з чим вона в житті частіше зустрічається [3].

Якщо емпатійні переживання стають мотивами вчинку, вони можуть впливати на формування глибинної і досить важкої для вивчення та зовнішнього втручання моральної спрямованості особистості. Тому так важливо створювати для дітей старшого дошкільного віку таке середовище, де співчуття і співпереживання є нормою взаємостосунків.

Іншою важливою особливістю прояву гуманістичної спрямованості у дітей старшого дошкільного віку є їхня природна відкритість іншим людям [2]. У дітей цього віку ще не до кінця сформовані стереотипи: правильно – неправильно, добре – недобре, норма – відхилення і та ін. Тому діти старшого дошкільного віку з легкістю приймає будь-якого «іншого». Таким чином, саме від дорослого буде

залежати чи навчить він дитину старшого дошкільного віку доброзичливо сприймати людину, несхожу у своїй поведінці, поглядах, уміннях, як «іншого», а не як «гіршого». Тут важливо навчити дітей старшого дошкільного віку сприймати «іншого», його точку зору, але й уміти зберегти свою думку.

Науковими дослідженнями доведено, що діти старшого дошкільного віку здатні безкорисливо підтримати однолітка, допомогти йому, довірити свої таємниці. Дитина старшого дошкільного віку може виділити чесноти ровесника, тим самим мотивувати свої взаємини з ним. А неприязнь до інших, пояснюється критичним аналізом вчинків, ознак зовнішності, взаємин з ними [4].

Це дає підстави вважати логічним виділити серед особливостей гуманістичної спрямованості дітей старшого дошкільного віку справедливе безкорисливе ставлення один до одного, яке базується на рівноправності кожної особистості. Ця якість у дітей старшого дошкільного віку виявляється у справедливому розподілі обов'язків під час трудової діяльності, ролей під час ігрової діяльності. Адже дитина цього віку вже може окреслити свої прихильності, визначаючи чесноти ровесника і мотивуючи свої взаємини з ним, висловити критику на вчинки, ознаки зовнішності, взаємини дитини з іншими. Не дивлячись на те, що дітям цього віку властивий природний егоїзм, у той же час, завдяки природній безкорисності, дитину легко навчити справедливості у стосунках з партнерами, сприймати їх як рівних собі, висловлювати свою думку чи враження гуманно.

Особливості поведінки дітей старшого дошкільного віку, у яких виявляється гуманістична спрямованість: позитивні прояви поведінки (дітей розуміють ситуацію морального змісту, бачать необхідність у проявах співчуття, наданні практичної допомоги); негативні прояви поведінки (діти гуманно ставляться до людей та об'єктів природи, коли ті перебувають у негативному емоційному стані, а в ситуаціях успіху – дуже рідко); байдужа поведінка (виявляють байдужість до емоційного стану оточуючих, а в деяких випадках навіть негативне ставлення) [5].

В процесі дослідження ми узагальнили особливості прояву стосунків дітей старшого дошкільного віку з оточуючими і встановили, що гуманістичної спрямованості дітей даного віку – це процес формування під впливом спеціально створених педагогічних умов особистості дошкільника, здатної до свідомих характерних проявів (безкорисної турботи та чуйності; доброзичливих емоційних проявів та емпатії; рівноправного та поступливого ставлення до оточуючих; позитивного прийняття себе та стриманого відстоювання своїх позицій), які виявляються у спілкуванні, вчинках та спільній діяльності.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, усвідомлене володіння правилами поведінки, емоційне та ціннісне ставлення до власних і чужих почуттів, досвід терпимості і компромісної взаємодії в різних життєвих ситуаціях дадуть можливість виховати гуманістично спрямовану особистість дошкільника у взаємодії з оточуючими.

Виконане дослідження не вичерпує проблеми виховання гуманної поведінки дітей старшого дошкільного віку. Перспективи подальшої роботи вбачаємо у розробці змісту і форм спільної роботи ЗДО з родинами, діти яких не виховуються в закладі дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція». 2021. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
2. Врочинська Л. І., Педагогічні умови виховання гуманної поведінки у старших дошкільників. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук, праць. *Наукові записки. Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 9. Рівне: РДГУ, 2020. С. 93-97.
3. Лаврентьєва Г. П., Моральне виховання. *Дошкільне виховання*. 2021. №12. С. 10-11.
4. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників: Навчальний посібник. К.: Вища шк., 2020. 111 с
5. Поніманська Т. Сучасні підходи до гуманістичного виховання дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2021. №4. С. 3-5.

Вікторія Стрикун

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація: У статті розглядається різноманітні підходи до вибору змісту екологічної освіти дітей старшого дошкільного віку. Також проаналізовано особливості екологічного виховання в процесі ігрової діяльності. У статті приділено значну увагу ролі вихователя та родини в екологічній освіті дітей старшого дошкільного віку, адже саме вони здійснює освітню діяльність, обирають відповідні напрями реалізації завдань екологічного виховання, сприяють формуванню природничо-екологічної компетенції дітей старшого дошкільного віку, в процесі ігрової діяльності

Ключові слова: екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна культура, екологічна свідомість, соціально-екологічний ідеал, екологічно доцільна поведінка, діти старшого дошкільного віку.

Постановка проблеми. Нові світоглядні орієнтири та соціальні завдання, які стоять нині перед людством, актуалізують проблему ставлення людини до природи, корекції ціннісних орієнтацій та утвердження гуманістичних соціально-моральних позицій щодо використання природи суспільством. У Концепції екологічної освіти

України серед завдань дошкільного виховання визначено формування основ екологічної культури, морально-ціннісної орієнтації особистості. Відомо, що цінності є необхідною передумовою розуміння сутності природи, переосмислення власної поведінки в межах гуманістично спрямованих орієнтирів щодо природи. Тому, основним предметом екологічного виховання дошкільників має стати формування суб'єктивного відображення універсальної цінності природи.

Дошкільний вік сприятливий для екологічного виховання, адже саме у цей період закладаються основи культури спілкування і поведінки дітей у природі. Особливої уваги потребують діти старшого дошкільного віку, оскільки у них починають формуватися основи наочно-дійового та наочно-образного типів мислення. Діти старшого дошкільного віку здатні розуміти й усвідомлювати зв'язки навколишнього світу. Діти цього віку мають об'єктивні можливості для самостійного спілкування з природою. Емоційна чутливість, сприятлива для розвитку моральних почуттів (О. Запорожець), новоутворення у вигляді усвідомлюваних мотивів, здатних підкоряти безпосередні потяги (О. Леонт'єв), поява етичних інстанцій (Л. Виготський, Д. Ельконін) роблять дошкільний вік сенситивним для розвитку основ особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення стану проблеми екологічного виховання у педагогічній науці продемонструвало, що значна кількість досліджень у дошкільній педагогіці присвячена систематизації знань про природу (Л. Буркова, Т. Земцова, Л. Маневцова, Л. Міщик, С. Ніколаєва, А. Федотова, Т. Христовська, І. Хайдурова). В контексті нашого дослідження особливе значення мають роботи, присвячені формуванню у дітей старшого дошкільного віку бережливого (В. Грецова), дбайливого (М. Ібраїмова, Г. Марочко, З. Плохій), свідомого (І. Комарова), ставлення до природи. Психологічний аспект досліджуваної проблеми відображений у працях Б. Анан'єва, Л. Виготського, В. Вілюнаса, О. Запорожця, О. Леонт'єва, В. М'ясищева. У наукових працях Л. Артемової, А. Богуш, О. Кононко, В. Котирло, Я. Неверович, З. Плохій, Т. Поніманської, Ю. Приходько, Н. Яришевої підкреслюється особлива чутливість дітей старшого дошкільного віку до впливів довкілля, різноманітних емоційно-образних стимулів, їх емоційна реакція на безпосередні враження.

Мета статті: теоретично обґрунтувати особливості екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дошкільний період життя для дитини – час осягнення навколишнього світу у всьому його різноманітті, і природа при всій її внутрішньої складності є тут найдоступнішою і в сприйнятті, і в розумінні. На важливу роль природи у розвитку особистості дитини вказували видатні педагоги

минулого. Так, К. Ушинський говорив про найбільшу педагогічну цінність природи, її логіки та взаємозв'язків для дитини. Означена логіка є найбільш доступною, найкориснішою та найбільш унаочненою з тим, щоб у дитини формувалося уявлення про навколишній світ, визначалося розуміння спів упорядкованості в ньому.

Початком роботи з екологічного виховання дітей у закладі дошкільної освіти в умовах міста є правильна організація зони природи, тобто частину приміщення і ділянки закладу дошкільної освіти, на якій є величезна різноманітність рослин і містяться різні тварини. На сучасному етапі в зв'язку із загостренням екологічних проблем традиційно представлене в програмах ознайомлення дітей з природою змінилося новим педагогічним напрямком – екологічним вихованням дітей [5].

С. Ніколаєва надає характеристику вікових можливостей дітей старшої групи в екологічному вихованні: діти даного віку більш впевнені у різних проявах, у них починають формуватися основи самостійності та впевненості у собі. Вони мають більш стійку пам'ять, більшою мірою розвинені сприймання та мислення тощо. Важливою особливістю даного вікового періоду є становлення сюжетно-рольової гри, великий інтерес дітей стосовно неї. Саме тому вихователь може використовувати ігри цього виду в екологічній роботі з дітьми, що забезпечить більш швидке та ефективно засвоєння нового навчального матеріалу [4].

Зміст екологічного виховання дітей старшого дошкільного віку визначається за чинними програмами дошкільної освіти і Україні, більш конкретно – за освітньою лінією «Дитина у природному довкіллі». Зміст освітньої лінії «Дитина у природному довкіллі» містить вимоги до формування доступних дитині дошкільного віку уявлень про природу планети Земля та Всесвіт, розвиток емоційно-ціннісного та відповідального екологічного ставлення до природного довкілля, вчити сприймати природу як цінність, виокремлювати позитивний і негативний вплив людської діяльності на стан природи, довільно регулювати власну поведінку в природі [1].

Плохій З. визначає два види пошуково-дослідницької діяльності стосовно дітей дошкільного віку. Перший визначається тим, що активність в процесі діяльності йде від дитини, яка постає її повноцінним суб'єктом, самостійно будує свою діяльність: ставить її мету, шукає шляхи і способи їх досягнення тощо. Другий вид такої діяльності організовується дорослим. Він виокремлює найбільш значущі елементи ситуації, показує дитині алгоритмами дій. Йдучи за логікою дорослого, діти старшого дошкільного віку отримують ті результати, які були заздалегідь заплановані вихователем [7].

Велику роль у формуванні екологічної культури відводиться сім'ї. Завдяки батькам та рідним, у дітей старшого дошкільного віку закладаються основи позитивного ставлення до природи, діти мають змогу включитися до форм туристичної роботи, вивчати природу рідного краю. Також спільні з батьками заходи щодо взаємодії з довкіллям надають дітям можливість побачити або передбачити наслідки правильної або недоцільної (руйнівної) поведінки у природі. Завдяки правильному вихованню дитини у сім'ї, у неї формуються екологічно доцільні та безпечні правила поведінки у довкіллі та взаємодії з природою.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Кризова ситуація в суспільстві призвела до спотворення взаємин людини з природним оточенням як середовищем його життєдіяльності, що в кінцевому рахунку змінило природне, соціальне і культурне оточення. Природо-особистісний взаємозв'язок природним чином вплинув і на внутрішній світ дитини, руйнуючи її ціннісні орієнтири, установки, потреби. Все більше визначається необхідність закладання основ екологічної свідомості у дітей, починаючи з періоду дошкільного дитинства. У закладах дошкільної освіти традиційно реалізовується процес екологічного виховання дітей, зміст якого складають уявлення та знання дітей про природу планети Земля, її клімат, ландшафт, материки та водойми; природні явища, живі організми та їх взаємозалежність, рослинний та тваринний світ, діяльність людини в природі та її природоохоронну діяльність, позитивний та негативний вплив людини на навколишню природу та екологію планети в цілому.

З огляду на вищезазначене, визначається необхідним вивчення стану закладу дошкільної освіти щодо з'ясування його практики роботи з дітьми старшого дошкільного віку в екологічному спрямуванні, у тому числі – в ігровій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція та поради для організації освітнього процесу. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/0be/86b/6050be86b4f68482865820.pdf>.
2. Беленька Г., Науменко Т., Половіна О. Дошкільнятам про світ природи: методичний посібник для вихователів дітей дошкільного віку. Київ: Генеза, 2013. 115 с.
3. Дичківська І. Педагогічна інноватика: сучасний погляд. *Дошкільне виховання*. 2021. № 8. С. 2-7.
4. Ніколаєва С. Мандри в пісочному царстві. *Дошкільне виховання*. 2020. № 7. С. 11-13.
5. Лисенко Н. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи: навчально-методичний посібник. Київ Слово, 2015. 352 с.
6. Маршицька В. Екологічні проекти. *Дошкільне виховання*. 2021. № 5. С. 24-25. 8. Михайленко О. Екологічною стежиною – у світ природи. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2019. № 7. С. 28-30.
7. Плохій З. Виховання екологічної культури дошкільників: методичний посібник. Київ: Ред. журн. *Дошкільне виховання*, 2021. 173 с.

ЛОГІКО-МАТЕМАТИЧНИЙ РОЗВИТК ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ БЛОКІВ ДЬЄНЕСА

***Анотація:** У статті здійснено уточнено сутність феноменів «логіка», «логіко-математичний розвиток»; визначено можливості застосування блоків Дьєнєша як засобу логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку.*

***Ключові слова:** логіко-математичний розвиток; діти старшого дошкільного віку; блоки Дьєнєша.*

Постановка проблеми. Постійний технологічний розвиток, бурхливі зміни процесів державного становлення та орієнтація на європейські освітні стандарти ставлять перед педагогами завдання виховання покоління, здатного вирішувати складні інтелектуальні завдання. У сучасних умовах, коли дитині необхідно не стільки знати, скільки послідовно та доказово мислити, проявляти розумову активність при роботі з великими потоками інформації, дошкільна освіта має бути спрямована на формування у дітей загальних видів мисленнєвої діяльності, вміння здійснювати завершені логічні операції, що стане передумовою формування життєвих навичок, вміння орієнтуватися і продуктивно взаємодіяти з середовищем, що швидко змінюється. Орієнтири та вимоги до актуалізації змісту дошкільної освіти визначають низку основних вимог до пізнавального розвитку дітей старшого дошкільного віку, до яких належить логіко-математичний розвиток.

У старшому дошкільному віці ігрова діяльність залишається провідним видом діяльності дітей і вирішальним чинником розвитку. Зважаючи на це, блоки Золтана Дьєнєша можна вважати оптимальним засобом логіко-математичного розвитку, оскільки ця ігрова методика сприяє розвитку мисленнєвих операцій (аналізу, синтезу, узагальнення тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що українські науковці не обходять увагою проблему логіко-математичного розвитку дітей дошкільного віку, зокрема, це питання відображено в дослідженнях Л. Зайцевої, К. Крутій, О. Михайленко, І. Підлипняк, Л. Плетеницької, С. Татаринової та ін. На важливість та ефективність впливу гри на розвиток особистості вказували такі вітчизняні вчені, як: Л. Артемова, А. Бурова, В. Бутенко, Н. Гавриш, Н. Кудикіна, М. Шуть та ін. Розкриття особливостей використання ігрової методики Золтана Дьєнєша здійснювалось А. Котненко,

О. Митником, С. Ясентюк та ін. Проте аспект застосування блоків Дьенеша як засобу логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку висвітлено науковцями недостатньо.

Мета статті: визначити можливості застосування блоків Дьенеша як засобу логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. З метою створення теоретичного фундаменту дослідження актуалізується уточнення феноменів, дотичних до проблеми: «логіка», «логіко-математичний розвиток». Здійснюючи змістове обґрунтування поняття «логіка», спираємось на дослідження І. Підлипняк [4], в якому вказано, що означений термін походить від давньогрецького слова «логос», значення якого пов'язане із поняттями «мислення» та «мова», «мовлення». Логіка, як зазначає науковець [4], є сукупністю наук про закони й форми мислення, про логіко-математичні закони числення, про найбільш загальні закони мислення. Аналіз наукових джерел [4; 5; 6 та ін.] засвідчує, що категорію «логіко-математичний розвиток» дослідники вбачають досить складною, комплексною та багатоаспектною і розглядають її як «якісні зміни в пізнавальній діяльності дитини, що відбуваються внаслідок розвитку математичних умінь і пов'язаних з ними математичних операцій».

Дослідження науковців [4; 5 та ін.] демонструють, що завдання логіко-математичного розвитку полягають у формуванні логічних прийомів (операцій) розумової діяльності, а також уміння розуміти та простежувати причинно-наслідкові зв'язки явищ і вміння будувати прості умовиводи на основі причинно-наслідкового зв'язку. Керуючись тим, що головною особою нашого наукового пошуку є діти старшого дошкільного віку, логічним вбачається визначення основних завдань розвитку логіко-математичного розвитку дітей саме цього вікового періоду, тобто їх навчити: формулювати мету; виділяти головне, не фіксуєючи уваги на несуттєвому та другорядному; аналізувати, синтезувати, порівнювати; класифікувати предмети і явища за певними ознаками; узагальнювати, розділяти ціле на частини; конструювати моделі за схемами, аргументувати власні судження; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висувати припущення.

Проаналізувавши погляди дослідників [3; 6 та ін.], можемо констатувати, що важливим показником успіху у логіко-математичному розвитку дітей старшого дошкільного віку є те, що вихователі під час організації освітнього процесу створюють відповідні умови, а саме: надають дітям максимум свободи; заохочують творчу ініціативу; домагаються, щоб заняття чи самостійна діяльність викликали у дітей позитивні емоції; не забувають похвалити кожну дитину; не змушують брати участь у іграх; з проявом

ознак втоми припиняють їх; перед проведенням гри сам вихователь програє дії; використовують ігрові та казкові сюжети; спонукають дітей розмірковувати, пояснювати власні дії; якщо дитина зіткнулася з труднощами, знаходять разом з нею спосіб виконання завдань.

Логіка дослідження вимагає здійснення поняттєво-термінологічного екскурсу для конкретизації сутності логічних прийомів (операцій) розумової діяльності, якими оволодівають діти старшого дошкільного віку. Аналіз наукових джерел [3; 5; 6 та ін.] дав змогу систематизувати їх в таблицю 1.

Таблиця 1

Поняттєво-термінологічний апарат сутності логічних (прийомів) операцій розумової діяльності, якими оволодівають діти старшого дошкільного віку

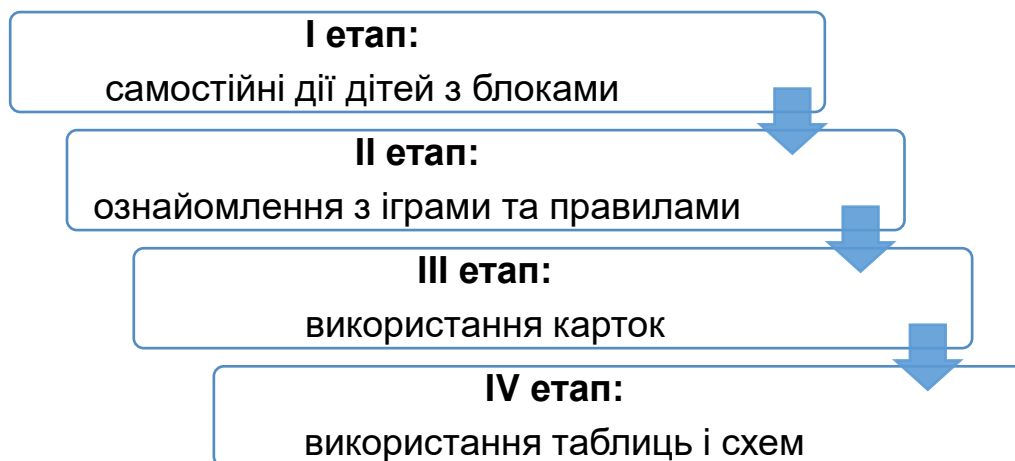
Поняття	Сутність	Приклад
Аналіз	Метод дослідження предметів, явищ тощо шляхом розкладу, розчленування їх у думці на складові частини.	Завдання: «Задана ознака: кислий. Спочатку у кожного об'єкта множини перевіряється наявність або відсутність цієї ознаки, а потім виділяються та об'єднуються в групу за ознакою «кислий».
Синтез	Метод дослідження предметів, явищ дійсності в цілісності, єдності та взаємозв'язку їх частин, уявне поєднання окремих компонентів об'єкта в єдине ціле.	Пропонується набір фігур: Завдання: «Одна з фігур зайва. Чому?»
Порівняння	Уявне зіставлення двох або кількох об'єктів з метою виявлення спільних чи відмінних ознак.	Завдання: «Що може бути білим, холодним, розсипчастим?»
Класифікація	Вміння подумки розподіляти предмети, явища або поняття на класи, групи тощо за їх спільними ознаками, властивостями.	Завдання: «Розподілити предмети за: – найменуванням предметів: чашки і тарілки; – розміром: в одну групу великі м'ячі, в іншу – маленькі; – кольором: в одну коробку червоні гудзики, в іншу – зелені; – формою: в один кошик кубики, в інший – цеглинки; – іншими ознаками: їстівне і неїстівне».
Узагальнення	Уявне згрупування предметів за загальними та істотними ознаками.	Завдання: «Подану групу слів необхідно назвати одним узагальнюючим словом, пояснити своє рішення: кисіль, компот, чай, морс; мікрохвильова піч, пилосос, фен, хлібопічка».
Конкретизація	Процес протилежний абстрагуванню, який стимулює до уявлення предметів у всіх їх різноманітності властивостей, ознак і взаємозв'язків.	Завдання: «Вибери із кошика п'ять червоних яблук».

Серіація	Впорядкування об'єктів за ступенем інтенсивності однієї чи декількох ознак.	Завдання: геометрична наступною».	«Вгадай, яка фігура буде
----------	---	-----------------------------------	--------------------------

З метою ефективного логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку, доцільно застосовувати блоки Дьенеша, які сприяють розвитку комбінаторики, аналітичних здібностей, прискорюють процеси, зазначені у таблиці 1, логічних прийомів (операцій) розумової діяльності.

Блоки Дьенеша – це набір, який складається із 48 геометричних фігур, різних за кольором (червоний, синій, жовтий), формою (круги, квадрати, трикутники, прямокутники), величиною (великі – малі), товщиною (товсті – тонкі). Тобто у наборі немає двох однакових фігур і кожна характеризується чотирма ознаками [2]. Основними завданнями у роботі з блоками для дітей старшого дошкільного віку визначено вміння знаходити потрібну фігуру за трьома ознаками, керуючись інструкцією на картці або вербальною.

Базуючись на дослідження О. Митник, С. Задніпрянець [2], в роботі з блоками Дьенеша щодо логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку, можна виділити IV етапи, які, для кращої візуалізації, схематично нами зображено на Рис. 1.

Рис. 1. Етапи використання блоків Дьенеша в логіко-математичному розвитку дітей старшого дошкільного віку

Дотримуючись визначених етапів, з дітьми старшого дошкільного віку можна організовувати три групи ігор та вправ з блоками Дьенеша:

- перша – спрямована на виявлення властивостей і їх абстрагування (поняття «такий самий», «не такий»). Наприклад, «Хлопчик і дівчинка хочуть посадити квіти. Хлопчик хоче посадити великі квіти, а дівчинка – червоні. Допоможіть дітям»;
- друга – на порівняння властивостей, класифікацію та узагальнення (знаходження спільного та відмінного). Наприклад, «Викладаємо три блоки. Два можна об'єднати за певними

властивостями, один – зайвий. Діти мають здогадатись, яка фігура зайва та пояснити власний вибір. (Варіант відповіді: зайвий червоний блок, бо два інших – сині);

- третя – на логічні дії та операції. Наприклад, «Знайди квітку за кольором (величиною, формою серединки. Діти вибирають з набору квітку за описом (за однією, за двома, за трьома ознаками, пояснюють власний вибір».

Ігри та вправи кожної групи доцільно ускладнювати за трьома варіантами, ступінь складності завдання варто змінювати з урахуванням можливостей дітей: I варіант – оперування лише однією властивістю з чотирьох; II варіант – оперування двома властивостями з чотирьох; III варіант – оперування трьома властивостями з чотирьох.

Висновки і перспективи дослідження. На основі проведеного аналізу можна зробити висновок про те, що використання блоків Дьєнеша дає змогу реалізовувати комплексні завдання з логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку. Перспективу подальшого наукового пошуку вбачаємо у визначенні можливостей логіко-математичного розвитку дітей старшого дошкільного віку засобами криптограм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галяпа М., Руднік Н. Розвиток інтелектуальних здібностей дошкільників в ігрові розвивальні ігри. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 8. С. 13–20.
2. Митник О., Задніпрянець С. Розвиваємо мислення: блоки Дьєнеша. *Дошкільне виховання*. 2016. № 10. С. 4–7.
3. Михайленко О. Готовність вихователів до формування логіко-математичної компетентності дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 8. С. 26–35.
4. Підлипняк І.Ю. Логіко-математичний розвиток дітей дошкільного віку: особливості освітньо-виховного процесу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Вип. 2 (41). С. 194–197.
5. Плетеницька Л.С., Крутій К.Л. Логіко-математичний розвиток дошкільників. Запоріжжя: ЛІПС, 2002. 156 с.
6. Татарінова С.О. Логіко-математичний розвиток і компетентність дітей старшого дошкільного віку. *Збірник наукових праць МДПУ: Пед. науки*. Мелітополь, 2004. С. 41–43.

Дуан-Чень,
Оксана Білер

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Анотація: У статті розглянуто особливості формування лексичної компетентності здобувачів початкової освіти та визначено основні принципи та стратегії, що сприяють ефективному формуванню лексичної компетентності здобувачів початкової освіти.

Ключові слова: лексична компетентність, іноземна мова, стратегії, принципи, здобувачі початкової освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Переорієнтація освіти в Україні передбачає орієнтацію на компетентнісно орієнтоване навчання в початкових класах. У контексті цих суспільних потреб особливо значимою є основна мета початкової освіти, що відзначається провідною функцією мов рідної чи іноземної: плекання духовно багатой, творчої особистості, яка володіє вміннями комунікативно доцільно вживати мовні засоби у різних сферах, видах і різновидах мовленнєвої діяльності [1]. Сформувати таку людину неможливо без оволодіння мовою як засобом спілкування, пізнання, самоствердження в житті, творчого самовираження. Відповідно формування лексичної компетентності є однією з основ двох компетентностей Нової української школи: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами, спілкування іноземними мовами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування лексичної компетентності була предметом дослідження А. Богуш, Н. Ветлугіної, Н. Гавриш, О. Дронової, Т. Комарової, Н. Фесюкової та ін.

Різним аспектам формування іншомовної лексичної компетентності учнів приділяють увагу в своїх роботах Л. Кравчук, С. Смоліна, О. Козачинер тощо. Зважаючи на те, що вивчення будь-якої мови на початковому етапі характеризується інтенсивним набором лексичних одиниць, саме формування лексичної компетентності здобувачів початкової освіти є пріоритетним завданням вчителя початкових класів та потребує детального визначення.

Мета статті – розглянути особливості формування лексичної компетентності здобувачів початкової освіти та виявити основні принципи та стратегії, що сприяють ефективному формуванню лексичної компетентності учнів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Англійська мова налічує сотні тисяч слів, що робить її викладання складним завданням. Однак, варто враховувати той факт, що навіть носій мови використовує

близько п'яти тисяч слів у повсякденному мовленні. Важливо усвідомити, які лексичні одиниці будуть актуальні для конкретних учнів, які відповідатимуть їхнім інтересам і з яких учні створюватимуть свій активний та пасивний лексичний словник. А. Hornby [5] визначав лексичний словник, або іншими словами вокабуляр трьома способами: загальна кількість слів, що складають мову; діапазон слів, відомих людині та ряд слів з визначенням чи перекладом. Інакше кажучи, вокабуляр має ілюструвати можливість використання слів, зв'язок між словами і фразами та структуру їх опанування.

Науковці умовно пропонують поділяти лексичний словник на: аудіо-вокабуляр, це ті лексеми, що розпізнає слух; усний вокабуляр, лексеми, що здобувач початкової освіти безпосередньо використовує у мовленні; вокабуляр читання, лексеми, які учень може дізнатися у міру читання тексту; письмовий вокабуляр, слова, що використовує учень при письмі [4].

Опанований вокабуляр й є основою формування лексичної компетентності. Широкий запас лексики також дозволяє ігнорувати невеликий відсоток невідомих слів у тексті, не порушуючи розуміння, таким чином, опосередковано формується можливість прогнозування, що є важливою для вивчення іноземної мови [3]. Окрім того, без певних знань лексики, ні продукування мови, ні її розуміння не може бути можливим.

У свою чергу збільшення словникового запасу можливе лише за умов, коли вчителі використовують ефективні стратегії формування лексичної компетентності. Її формування, як правило, починається з уявлення слів та їх значення, і вже на цьому етапі, воно повинно проводитися у захоплюючій для учнів початкової школи формі, так, щоб зацікавити та вмотивувати їх до подальшого процесу навчання.

Відповідно до теми цього дослідження цінним є думка D. Nunan [7], який пропонує ряд принципів для диференційованих ситуаціях навчання. Серед них:

- фокусування на найбільш вживаній та корисній лексиці. Це означає, що деякі лексеми можуть бути використані за різних ситуацій мовлення та контекстного підґрунтя. Наприклад, слово «help» можна використовувати для прохання про допомогу, для опису ситуації, в якій люди працюють один з одним, або щоб описати, як знання чи інструменти та прилади роблять роботу людей легше та простіше. Цей принцип слід застосовувати для визначення активного словникового запасу;
- фокусування на найпоширеніших словах та їх вживанні в рамках різних видів мовної діяльності. Цей принцип обумовлює спосіб навчає нових лексем. Тому потрібно чітко розрізняти, які лексеми відносити до найчастіших у вживанні,

а які ні. Так, конкретні слова повинні зустрічатися в різних типах завдань і бути запропоновані для використання в листі, аудіювання, говорінні та читанні;

- розуміння мети будь-якої діяльності. Учні повинні усвідомлювати, що саме вони насамперед відповідальні за своє навчання. Тому їм необхідно вміти визначати, що їм потрібно вивчити, вибрати найзручніший і найефективніший для них спосіб вивчення і мати можливість відслідковувати свої успіхи та оцінювати свій прогрес [7].

Для ефективного формування лексичної компетентності педагоги-практики [2] виділяють безліч різних стратегій навчання. Розглянемо деякі з них.

1. Використання «реалій». Реаліями є справжні предмети, задіяні в освітньому процесу. Так, вивчаючи назви шкільного приладдя в класі, легко можна використовувати олівці, ручки, лінійки тощо при поясненні значень відповідних слів.
2. Використання зображень. Картки з ілюстраціями використовуються для позначення тих предметів, які неможливо принести до класу і показати наочно. Отже, реалії можливо замінити ілюстраціями.
3. Використання синонімів та антонімів.
4. Використання дефініцій.
5. Використання рахунку слів. Почергові назви слів, що належать до однієї теми, допомагають знайти узагальнюючі слова.
6. Використання сучасних мультимедійних засобів навчання. Мультимедійні технології не тільки концентрують увагу учнів на предметі, але й дають можливість почути реальну мову носіїв мови або побачити використання матеріалу, що вивчається в реальних ситуаціях, що, у свою чергу, сприяє розумінню та засвоєнню запропонованого матеріалу.
7. Використання дидактичних ігор. Ігри допомагають уникнути одноманітності освітнього процесу. За рахунок емоційно-спрямованого характеру ігрових технологій, процес навчання стає захоплюючим і цікавим для учнів, увага концентрується на матеріалі, що вивчається, і підвищується якість його засвоєння [6].

Доречним буде навести твердження А. Herrell [4], виділяє інші ефективні прийоми формування лексичної компетентності здобувачів початкової освіти. А саме:

- навчання складних лексичних одиниць. Оскільки навчання лексиці передбачає як вивчення окремих слів, так і вивчення цих слів у словосполученнях. До прикладу, вивчаючи слово «strong» (сильний), ми можемо говорити про такі словосполучення як «strong man» (сильний чоловік) або «strong coffee» (міцна кава);

- повторення пройденого матеріалу. Щоб вивчені слова закріпилися у довгостроковій пам'яті учнів, їх потрібно постійно повторювати, бажано навіть циклічно. Тобто, на уроках вивчення іноземної мови слід створювати такі ситуації, які б вимагали постійного застосування та повторення вивчених лексичних одиниць;
- ведення словничка. Однією з важливих складових вивчення мови є ведення словничка, в який учні записуватимуть кожен лексичну одиницю та його переклад. Робота зі словником, із нашого погляду, є однією зі складових формуванню лексичної компетентності: фіксація слова у словнику сприяє його кращому запам'ятовуванню;
- маркування навколишніх предметів. Одним із захоплюючих та ефективних навчальних прийомів є підпис предметів, що оточують учнів. Так, вивчаючи назви предметів меблів, учні можуть зробити картки зі словами та наклеїти їх на відповідні предмети меблів у класі чи вдома. Потрібні лексеми будуть завжди перед очима, що допоможе хлопцям краще запам'ятати їхнє значення та написання;
- персоналізація. У межах цього прийому учні початкових класів відпрацьовують значення слів у собі і своїх діях. До прикладу, вивчаючи назви різних видів спорту, учні імітують відповідні дії;
- асоціації. Вони допомагають краще запам'ятати значення слів, і зрозуміти їхню етимологію. Наприклад, знаючи слово «short» (короткий) учні початкових класів легко запам'ятають слово «shorts» (шорти), оскільки шорти, по суті, є короткими штанами. При введенні асоціацій, також буде актуально використовувати опору рідною мовою, одночасно розширюючи лексикон мови, що набувається і рідної. Наприклад, вивчаючи слово «repeat» (повторення) можна посперитися на слово «репетиція» або «репетитор», пояснюючи, що на репетиції або з репетитором ми щось повторюємо [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розглянувши низку стратегій та прийомів, що є ефективними у навчанні лексики здобувачів початкової освіти, які можуть бути використані у комплексі або окремо відповідно до конкретних педагогічних цілей та умов. Вважаємо, подальші наукові розвідки варто спрямувати на можливості використання методу повної фізичної реакції для підвищення якості формування лексичної компетентності здобувачів початкової освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2010. 364 с.

2. Сіранчук Н.М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови: Монографія. К. : «Центр учбової літератури», 2017. 288 с.
3. Смоліна С.В. Методика формування іншомовної лексичної компетенції. *Іноземні мови*. 2010. №4. С. 16-23
4. Herrel A. L. *Fifty Strategies for Teaching English Language Learners*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004. P. 13. -17.
5. Hornby A. S. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*.- Oxford: Oxford University Press – 1974. – P. 959
6. Manandhar S. *Ways of Teaching Vocabularies to Beginners*. [Online], 2009. - URL: <http://symmaruna.wordpress.com/2009/08/18/ways-of-teachingvocabularies-tobeginners/>.
7. Nunan D. *Practical English Language Teaching*. *New York McGraw Hill Company*. 2003 p. 135- 141.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Аліна Бочагова

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ МЕТОДОМ ПРОЄКТІВ

***Анотація:** У статті порушується проблема формування екологічної компетентності дітей молодшого шкільного віку методом проєктів. Акцентовано увагу на компонентах екологічної компетентності, меті екологічної освіти та методі проєктів, як найефективнішому методі формування екологічної компетентності випускників НУШ.*

***Ключові слова:** екологічна компетентність, метод проєктів, діти молодшого шкільного віку, НУШ.*

Постановка проблеми. Екологічна картина сучасного світу вражає своєю катастрофічністю. Вирубання лісів, забруднення світового океану та повітря, експлуатація ґрунтів призводять до того, що деякі види живих організмів повністю зникають з нашої планети. Саме тому найважливішим завданням освіти ми бачимо формування у молодого покоління екологічної свідомості, яка передбачає зміну ставлення людства до використання природних ресурсів: ощадливо, з одного боку, і припинення забруднення довкілля, з іншого.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема екологічного виховання дітей молодшого шкільного віку не залишається поза увагою видатних педагогів минулого, зокрема В. Сухомлинського, Я. Коменського, Д. Ушинського та інших. Ця тема є актуальною і серед сучасних дослідників, серед них Г. Ковальчук, А. Волкова, Л. Різник, Г. Тарасенко, В. Бровдій, С. Ковальов, З. Плохій. Тема екологічної компетентності є предметом досліджень багатьох українських вчених: О. Колонькової, Л. Титаренко, Н. Пустовіт, О. Максимович.

Метою статті є дослідження процесу формування екологічної компетентності дітей молодшого шкільного віку методом проєктів.

Виклад основного матеріалу. Реформа базової середньої освіти покликана сформувати у випускників школи компетентності, потрібні для успішної самореалізації у майбутньому. Екологічна грамотність є однією з них. Серед інших компетентностей, визначених державним стандартом початкової освіти, екологічна компетентність передбачає усвідомлення основи екологічного природо-користування, дотримання правил природоохоронної поведінки,

ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства. Формування екологічної компетентності дітей молодшого шкільного віку допоможе у майбутньому сформуванню погляду на природу як на загальнолюдську цінність [1].

Формування екологічної компетентності відбувається у процесі екологічної освіти дітей молодшого шкільного віку. Найвища мета неперервної екологічної освіти – формування екологічної культури не тільки школярів, а й усіх верств населення.

Загальним завданням екологічної освіти, як для дітей молодшого шкільного віку, так і дітей інших вікових категорій, є формування екологічної свідомості особистості, тобто адекватних екологічних уявлень, суб'єктивного ставлення до природи та формування системи умінь і навичок (технологій) взаємодії з природою.

Головною метою і результатом екологічної освіти учнів загальноосвітніх шкіл є формування екологічної компетентності учнів, яку ми трактуємо як інтегральний особистісний розвиток школяра, що об'єднує нормативний, когнітивний, емоційно-мотиваційний і практичний компоненти та забезпечує здатність виокремлювати, розуміти, оцінювати сучасні екологічні процеси, спрямовані на забезпечення екологічної рівноваги та раціонального природокористування [5].

Узагальнивши розглянуті поняття, ми можемо сформулювати мету формування екологічної компетентності – формування відповідального і дбайливого ставлення до природи, що базується на екологічній свідомості, формування потреби свідомого дотримання екологічних моральних і правових принципів природокористування в особистій поведінці та навички екологічної культури, яка може проявлятися в активній участі в суспільно-корисній праці по захисту, догляді та оптимізації стану оточуючого середовища; в пропаганді екологічних знань; в активній діяльності із вивчення й охорони природи своєї місцевості.

Формування екологічної компетентності учнів – безперервний процес, який здійснюється відповідно до вікових особливостей учнів, обсягу та рівня їх знань та досвіду, психологічних особливостей. З цією метою в кожній навчальній темі необхідно наводити факти, пов'язані з впливом діяльності людини на навколишнє середовище, спонукати дітей молодшого шкільного віку до здійснення аналізу екологічної проблеми та пошуку способів її вирішення.

На нашу думку, доцільним методом формування екологічної компетентності є метод проєктів. Цей метод можна охарактеризувати як «навчання через діяльність», формування екологічного мислення може здійснити активна практична діяльність школярів та молоді, а саме участь у дослідницьких проєктах, де діти набуватимуть тих

компетентностей, які охоплюють найбільше аспектів екологічної освіти.

Складаючи проекти, можна вивчати економічне, соціально-політичне й екологічне життя міста, країни або світу в цілому. Можна звзунитися до тем, які стосуються невеликих соціальних груп, наприклад досліджувати екологічну життєдіяльність шкільної громади [2].

Однією з найголовніших ознак методу проектів є дитячий інтерес, який спонукає дітей молодшого шкільного віку до аналізу ситуації, дослідницької діяльності, змушує робити висновки та шукати способи подолання проблем, які виникають.

Реалізація екологічних проектів дає учням ключ до розуміння явищ, наочно демонструє наслідки забруднення різних ланок біосфери, дає можливість зрозуміти, на що насамперед має бути спрямована діяльність різних екологічних та природоохоронних організацій, небайдужих людей, з метою покращення умов існування людини в навколишньому середовищі.

Вчителі початкової школи мають формувати екологічну компетентність молодших школярів не лише під час ведення інтегрованого курсу «Я досліджую світ», а й з інтегрованого курсу «Мистецтво», та інших предметів («Літературне читання», «Українська мова», «Математика»), забезпечуючи при цьому реалізацію міжпредметної інтеграції в освітньому процесі. Учням пропонуються індивідуальні, парні, групові, колективні проекти з екологічної тематики. Застосування методу проектів сприяє систематизації отриманих знань, дозволяє реалізувати і використати міжпредметні зв'язки, творчо виразити себе, розвинути вміння працювати з інформацією і аналізувати її, критично мислити, дозволяє виробити індивідуальний стиль методичної діяльності, забезпечує подолання комунікативних бар'єрів і сприяє взаємопов'язаній діяльності всіх учасників освітнього процесу. Метод проектів забезпечує інтеграцію навчальних дисциплін на міжпредметній основі, для вивчення наскрізних тем. Під час підготовки і реалізації проекту учень відчуває себе науковцем, який має знайти рішення для розв'язання якоїсь екологічної проблеми, в той час як учитель виступає лише в ролі консультанта.

Одним з ключових компонентів Нової української школи є педагогіка партнерства, що ґрунтується на партнерстві між учасниками освітнього процесу: учителем, учнями, батьками. Тому учитель початкової школи, формуючи екологічну компетентність дитини, має взаємодіяти не лише з учнями, а й їх батьками, пропонуючи проекти, які б зацікавили всіх членів сім'ї та змогли стати шаблоном поведінки у повсякденному житті [3].

У ролі провідного критерію сформованості екологічної компетентності школярів нами взято почуття особистої причетності, яке характеризує усвідомлення особистістю своєї «включеності»,

«інтегрованості» у процеси, що відбуваються у довкіллі, яке сформувала та обґрунтувала у своїх дослідженнях Н. Пустовіт [4].

Висновки. Таким чином, на основі аналізу теоретичних джерел та їх узагальнення можемо стверджувати, що метод проектів є найдоцільнішим у формуванні екологічної компетентності дітей молодшого шкільного віку. Саме цей метод заохочує дітей молодшого шкільного віку до аналізу ситуації, дослідницької діяльності, змушує самостійно робити висновки та шукати способи подолання актуальних екологічних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р., № 87). DOI : <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/pro-zatverdzhennyaderzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
2. Куриленко Н. В., Єрмакова-Черченко Н. О. Метод проектів як засіб розвитку екологічної компетентності учнів основної школи. *Актуальні проблеми природничо-математичної освіти в середній і вищій школі* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Херсон, 26-28 червня 2014 р.). Херсон, 2014. С. 144-146.
3. Нова українська школа : поради для вчителя / За заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
4. Пустовіт Н. А. Екологічна компетентність як показник гармонізації взаємодії школярів із природою. DOI : <https://lib.iitta.gov.ua/718679/1/%D0%9F%D1%83%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%9D.%20%D0%90..pdf>
5. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу : автореф. дис. ...доктора пед. наук. Київ, 2005. 44 с.

**Наталія Варварук,
Ольга Васько**

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ LEGO-ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Анотація: В статті розглядається дидактичний потенціал LEGO-технології для формування математичної компетентності молодших школярів. Визначено сутність поняття «LEGO-технологія» і її компоненти. Схарактеризовано дидактичні можливості LEGO-технології як засобу для лічби і формування знаково-символічних процесів.

Ключові слова: LEGO-технологія, компетентність, математична компетентність, молодші школярі, дидактичний потенціал.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Міністерством освіти і науки України з 2010 року підписано Меморандуму про взаєморозуміння з The LEGO Foundation (Королівство Данія) [4]. У межах співпраці імплементуються чотири основні проекти, одним із

яких є проєкт підтримка Нової української школи.

Впровадження технології LEGO в початковій школі, є своєрідним підходом навчання через гру. LEGO є однією із інноваційних технологій, яка допомагає створити нове освітнє середовище, підвищує мотивацію дітей до навчання, сприяє формуванню навичок наукової діяльності та винахідництва, допомагає втілювати положення Нової української школи [1].

У Державному стандарті початкової освіти виокремлено 11 ключових компетентностей серед яких визначено і математичну [2]. Як бачимо математична компетентність розглядається не як предметна, а як ключова, тому постає питання про пошук способів її формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність компетентнісного підходу в освіті в загалі і початковій зокрема розглядається в багатьох публікацій, серед яких найбільш значущими є дослідження таких науковців, як Т. Байбара, Н. Бібік, О. Овчарук, О. Онопрієнко, О. Савченко й багато інших. Проблема формування математичної компетентності розглядається в працях таких дослідників, як О. Біда, І. Єрмаков, Л. Коваль, О. Кононко, Я. Король, О. Корчевської, О. Онопрієнко, С. Скворцова, Е. Соф'янец, С. Шишов та інших.

Аналіз досліджень, свідчить, що у сучасній науково-педагогічній літературі поняття «компетентність» і «математична компетентність» визначається по різному. Крім того, є певний ступінь теоретичної розробки поняття математичної компетентності та її змісту для учнів молодшого шкільного віку.

Використання LEGO-технології в освітньому процесі початкової школи взагалі і за освітніми галузями зокрема знайшли відображення в публікаціях таких авторів, як В. Близнюк, Н. Воловенко, А. Рахманіна, Л. Романенко, І. Стеценко, Г. Ульянець та інших.

Не зважаючи на численні наукові пошуки з проблеми компетентнісного підходу і LEGO-технології, актуальним залишається як теоретична так і практична розробленість проблеми формування математичної компетентності молодших школярів засобами LEGO-технології.

Мета статті – визначити дидактичний потенціал LEGO-технології для формування математичної компетентності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній педагогіці не має чіткої дефініції поняття «LEGO-технологія». Суголосні з Романенко Л. і Воловенко Н. і розглядатимемо LEGO-технологію, як сукупність методів інтерактивного та ігрового навчання, яка спонукає здобувачів освіти до моделюючої творчо-продуктивної діяльності в освітньому предметно-ігровому середовищі та розвиває їхнє критичне мислення [5, с. 430]. Дослідниці виокремлюють як

компоненти LEGO-технології: *спонукальний* (потреби, мотиви, інтереси, прагнення, які визначають бажання брати участь у моделюванні/грі); *орієнтувальний* (вибір методів, засобів/елементів і способів моделюючої творчо-продуктивної діяльності); *виконавчий* (дії, операції, які надають можливості реалізувати дидактичну мету); *контрольно-оцінювальний* (коригування та стимулювання активності в моделюючій творчо-продуктивній діяльності) [5, с. 430].

Конструктор LEGO є наочно-образною моделлю тих інтелектуальних операцій, що учні здійснюють в навчальній діяльності. Він дозволяє реалізувати основний принцип навчання із застосуванням LEGO-технології – це навчання через дію. Здобування знань, умінь, переконань здійснюється в процесі побудови та дослідження моделей з конструктора.

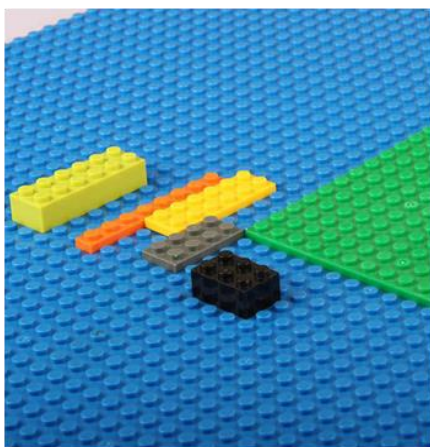

Рис. 1. Базова пластина і цеглинки LEGO

Успіх навчання із залученням конструктора LEGO залежить від бажання дитини навчатися, пізнавати. Щоб дітям було зручно працювати, для кожного учня необхідно підготувати платформи та контейнери LEGO з цеглинками різних кольорів (див. Рис. 1).

Працюючи з конструктором, учень молодшого шкільного віку може легко гратися, і це важливий чинник, адже гра є невід'ємною частиною розвитку дитини. Правильно організована гра вчить дитину чогось нового, корисного, необхідного для

подальшого життя, тобто формує метапредметні зв'язки.

Молодші школярі важко засвоюють абстрактні математичні поняття. Основним типом сприйняття навколишньої дійсності у дітей молодшого шкільного віку є тактильно-рухове та наочно-подібне, тому дії, які виконуються за допомогою конструктора LEGO, допомагають відобразити візуальні та тактильні образи математичних понять у свідомості дитини.

Лічильний матеріал є найважливішим засобом вивчення математики у початковій школі. Конструктор LEGO диверсифікує та покращує якість матеріалів для лічби, тому що, на відміну від традиційних матеріалів для лічби, вони не згинаються, не ламаються та легко піддаються гігієнічній обробці. Цеглинки є барвистими, різнокольоровими, приємними на дотик. Тобто однією із дидактичних можливостей LEGO-технології є використання цеглинок LEGO як матеріалів для лічби.

Широкі дидактичною можливістю LEGO для, яким необхідно навчати дітей з першого класу, і які є однією зі складових

математичної компетентності. Конструктор LEGO відіграє в цьому процесі роль знаково-символічної наочності, яка сприяє розвитку абстрактного мислення дитини.

Знаково-символічна наочність – це вид наочності, що передає зміст навчального матеріалу та відображає формоутворювальні, системно-структурні, системнофункціональні та інші взаємозв'язки позначених об'єктів через умовно-символічну форму [3, с. 114].

Наприклад, для моделювання тексту задачі «У першому вагоні дитячої залізниці їхали 5 хлопчиків і 3 дівчинки. Скільки всього дітей їхали в першому вагоні?» [6, с. 95] використовуємо цеглинки LEGO. Наприклад, пропонуємо синьою цеглинкою позначити кількість хлопчиків, що їхали у першому вагоні, а червоною – кількість дівчаток. Звертаємо увагу учнів на те, що ці дві цеглинки, які ми розмістили поряд на панелі означатимуть – скільки всього дітей їхало в першому вагоні і переконуються в тому, що для розв'язання задачі слід виконати дію додавання.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже у формуванні математичної компетентності дидактичний потенціал LEGO-технології виявляється в тому, що це є засіб для лічби і формування знаково-символічних процесів, який залучає до моделюючої творчо-продуктивної діяльності в освітньому предметно-ігровому середовищі.

Матеріал статті не вичерпує всі аспекти розглядуваної проблеми, до перспективних напрямів дослідження відносимо розробку моделі формування математичної компетентності молодшихшколярів засобами LEGO-технології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Впровадження LEGO-технологій в освітній процес початкової школи. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/94-vseukrainska-studentska-internet-konferentsiia-dlia-mahistrantiv-problemy-i-perspektyvy-rozvytku-osvity-khkh-stolittia-11-12-lystopada-2019/396-vprovadzhenya-lego-tekhnologij-v-osvitnij-protses-pochatkovoji-shkoli>
2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
3. Ігнатенко Г. В., Єрмоленко Є.В. Знаково-символічна наочність: сутність та класифікація. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки. 2017. Випуск 33. С. 111-119. URL: https://www.researchgate.net/publication/331160387_Znakovo-simvolichna_naocnist_sutnist_ta_klasifikacia
4. Меморандум між МОН і The LEGO Foundation щодо співпраці у сфері освіти та науки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/memorandum-mizh-mon-i-lego-foundation-shodo-spivpraci-u-sferi-osviti-ta-nauki>
5. Романенко Л., Воловенко Н. Застосування LEGO-технології на уроках математики в початковій школі: теоретичний вимір. Молодий вчений. 2020. № 10 (86). С.429-434. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-88>
6. Скворцова С.О., Онопрієнко О.В. Математика : підруч. для 1 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок». 2018. 144 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

Анотація: У статті представлено дослідження розвитку творчих здібностей учнів початкових класів засобами художньо-творчої діяльності у позаурочний час, як сприятливий показник розкриття їхніх індивідуальних здібностей, розвитку інтересу до різних видів діяльності.

Ключові слова: художньо-творча діяльність, позаурочний час.

Постановка проблеми. У педагогіці проблема розвитку творчих здібностей учнів завжди була однією з найбільш актуальних. Однак незважаючи на це, вона залишається недостатньо вивчена в теорії і мало представлена в практиці виховання дітей.

Для розвитку творчого потенціалу учнів початкових класів потрібно створити ряд сприятливих умов, а саме: залучити їх до творчої діяльності; виховання здійснювати через спільну діяльність дітей, дорослих та дітей; виховання має охоплювати всі види діяльності. Досить ефективно даний процес відбувається у позаурочний час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчі здібності були й залишаються предметом аналізу багатьох учених як вітчизняних (С. Гончаренко, І. Волощук, Г. Костюк, В. Моляко, М. Холодна), так і зарубіжних (Ф. Вернон, Дж. Гілфорд, Е. Торранс).

Дослідники аналізують різні аспекти проблеми творчих здібностей учнів початкових класів: їх компонентну будову, критерії та особливості розвитку у позаурочний час.

Мета статті: дослідження творчих здібностей учнів початкових класів засобами художньо-творчої діяльності у позаурочний час.

Виклад основного матеріалу. Концепція «Нова українська школа» передбачає створення сприятливих умов для розвитку кожного учня в різних видах діяльності, виявлення та розвитку комплексу здібностей, пізнання учнем самого себе, розвиток на певному рівні мислення, уяви, фантазії [3].

У своїх дослідженнях Т. Матвійчук зазначає, що створення таких умов та надання учням початкових класів можливості активно проявити себе в діяльності різноманітної спрямованості може сприяти розвитку у дітей широкого спектру здібностей [4, с. 131].

Творчі здібності пов'язані із знаходженням нових способів виконання діяльності, зі створенням чогось нового, оригінального. Розвиток творчих здібностей учнів початкових класів передбачає

формування важливих розумових та практичних дій у вигляді певних умінь, таких як: вміння спостерігати, порівнювати, зіставляти, думати, самостійно висувати та вирішувати нові завдання, на їх тлі відбувається розвиток образного мислення та уяви, сприйняття. Творчість учнів початкових класів – це процес створення образів в малюванні, театрі, оповіданні тощо, це пошук шляхів вирішення завдання, результат якого відрізняється новизною та оригінальністю. Відповідно творчі здібності – це здатність дивуватися та пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, це певна націленість на відкриття нового та здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду, вважає В. Антипець [1, с. 271].

Ефективним засобом розвитку творчих здібностей учнів початкових класів є театральна діяльність. Вона орієнтована на емоційне розкріпачення дитини, зняття «скутості», навчання почуттю та художній уяві. Це досягається через заняття в ігровій формі, завдань на фантазування тощо. У процесі навчання учні початкових класів знайомляться зі сценічною мовою та дією, акторською майстерністю, історією театру та театральними термінами. Це дозволяє учням початкових класів самовиражатися, виховує в них почуття колективізму, взаємодопомоги, взаємовиручки, партнерства. Заняття театральною діяльністю носять креативний характер, в них передбачається можливість творчої імпровізації, кожен отримує початкові знання про феномен театру, як в загальнокультурному контексті, так і в контексті національних традицій[6, с. 19].

Виявлення рівня розвитку творчих здібностей неможливо без таких показників як: оригінальність, абстрактність, наочно-образне мислення, невербальна уява, творча мотивація, емоційне переживання. Всі перераховані показники взаємопов'язані один з одним. На процес розвитку творчих здібностей учнів початкових класів впливає механізм самооцінки – сукупність оцінок, спрямованих на усвідомлення та оціночне ставлення до себе в цілому, що сприяють розкриттю творчого потенціалу особистості.

Для виявлення рівня розвитку творчих здібностей учнів початкових класів було проведено дослідження. У ньому взяло участь 30 учнів 2-А класу Сумської початкової школи №32 Сумської міської ради, з яких контрольна група у складі 17 осіб та експериментальна група в складі 13 осіб. Учасники експериментальної групи відвідували гурток театральної творчості, заняття якого спрямовані на розвиток творчих здібностей. Контрольна група спеціальних занять не відвідувала.

До завдань констатувального етапу входили наступні:

1. Виявити зміст творчих здібностей учнів початкових класів.
2. Встановити наявність сформованих творчих здібностей.

3. Визначити рівні розвитку творчих здібностей.

Для виявлення змісту творчих здібностей учнів початкових класів були підібрані методики дослідження творчого потенціалу молодших школярів. Варто відзначити, що для діагностики підбиралися методики відповідно до вікових особливостей випробуваних. Для дослідження рівнів розвитку творчих здібностей учнів початкових класів були обрані наступні методики.

Скорочений варіант тесту креативності Е. Торренса. Творче завдання «Закінчи малюнок» [4]. Творче завдання даної методики використовується для дослідження творчого потенціалу учнів. Відповідь на завдання учні повинні дати у вигляді малюнків та підписів до них. Задля оцінки результатів діагностики були виділені наступні критерії рівня сформованості творчих здібностей учнів початкових класів:

- швидкість (продуктивність виконання завдань) – кількісний показник, що відображає здатність до генерування великої кількості ідей, образів, асоціацій; вимірюється числом результатів;
- гнучкість (різноманітність варіантів вирішення поставленого завдання) – показник, що відображає здатність до висунення різних ідей, переходити від одного аспекту проблеми до інших, використовувати різноманітні стратегії вирішення завдань. Вимірюється числом категорій (людина, тваринний світ, світ природи, механічне, символічне, декоративні елементи, видове, мистецтво, динамічні явища);
- оригінальність (власне нестандартність при виконанні завдань) – показник, що характеризує здатність до висунення відмінних від загальноприйнятих ідей, відповідей, образів. Вимірюється кількістю неординарних та унікальних ідей, відповідей, образів;
- розробленість (деталізація створюваних образів) – певним чином відображає здатність до конструктивної, винахідливої діяльності. Вимірюється числом істотних та несуттєвих деталей при розробці основної ідеї [4].

Аналіз результатів діагностики за методикою Е. Торренса «Закінчи малюнок» показав, що високий рівень творчої обдарованості мають 12 % контрольної групи та 8 % експериментальної групи. При виконанні тестового завдання учні проявили швидкість, гнучкість, розробленість, оригінальність у створенні малюнків, кожен фігуру тесту використовували як частину свого малюнка, що дозволило зарахувати максимальну кількість малюнків в їх актив. Середній рівень обдарованості виявлено у 47 % учнів контрольної групи та 38 % учнів експериментальної групи. Учням, що показали середній

рівень обдарованості, було потрібно більше часу на виконання завдання тесту та тільки частина малюнків дітей відрізнялася оригінальністю та розробленістю. Низький рівень творчої обдарованості був виявлений у 41 % учасників контрольної групи та 54 % учнів експериментальної групи. При виконанні завдання діти, які показали низький рівень, задіяли не всі фігури, представлені в тесті, в зв'язку з чим було зараховано малу кількість балів за швидкість. Малюнки, в яких тестова фігура була включена, відрізняються розпливчастістю та власне шаблонністю. Для того, щоб розпочати роботу їм також була потрібна допомога вчителя.

Тест «Творчі здібності». Даний тест спрямований на визначення творчого потенціалу особистості. Аналіз результатів діагностики за тестом «Творчі здібності» показав, що високий рівень творчого потенціалу особистості мають 12 % дітей контрольної групи та 8 % учнів експериментальної групи. Відповіді на тест, дані випробуваними, говорять про те, що вони допитливі, зацікавлені та відкриті новим ідеям. Часто використовують свою уяву. Середній рівень творчого потенціалу показали 41 % учнів контрольної групи та 46 % учнів експериментальної групи. Учні спостережливі, здатні приймати чужу точку зору, але не часто застосовують свою уяву. Низький рівень потенціалу виявився у 47 % учнів контрольної групи та 46 % учнів експериментальної групи. Відповіді учнів дозволяють зробити висновок про те, що вони мало зацікавлені та не впевнені в своїх силах, що заважає їм пробувати що-небудь нове.

Таким чином, можемо зробити висновок що більшість учнів експериментальної групи мають низький рівень сформованих творчих здібностей.

Позаурочна діяльність – діяльнісна організація на основі варіативної складової основного навчального плану, що організовується учасниками освітнього процесу та відмінна від урочної системи навчання (гуртки, секції, змагання, екскурсії, конференції тощо). Мета позаурочної діяльності – створення умов для прояву та розвитку інтересів учнів початкових класів на основі вільного вибору, формування духовно-моральних цінностей.

До завдань позаурочної діяльності учнів науковці відносять [5, с. 149]:

- виявлення інтересів, схильностей, здібностей, учнів початкових класів до різних видів діяльності;
- створення умов для індивідуального розвитку дитини в обраній сфері діяльності;
- посилення педагогічного впливу на життя дітей у позаурочний час.

Для досягнення головної мети позаурочна діяльність повинна бути організована у відповідності з наступними принципами:

- принцип системності (орієнтованість освітнього процесу на системне виявлення творчості учнів);
- принцип варіативності (надання учням початкових класів самостійного вибору форм та видів позаурочної діяльності, форм контролю та частково управління освітнім процесом).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Дослідження сформованості творчих здібностей другокласників дало змогу стверджувати, що у більшості дітей творчі здібності знаходяться на низькому рівні. Для розвитку творчих здібностей учнів початкових класів саме у позаурочній діяльності варто застосовувати театральну діяльність та різні види художньо-творчої діяльності, що спонукатиме їх до самостійності, винахідливості, сприятиме всебічному розвитку дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антипець В.П. Розвиток творчих здібностей учнів початкових класів як основи креативної особистості. *Педагогічні науки*. 2015. С. 269-272.
2. Гарбузюк Т.В. Формування творчої активності учнів початкової школи у різноманітній музичній діяльності. Стаханов: ВП «Стахановський навчальний комплекс, 2013. С. 117-121.
3. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf>
4. Матвійчук Т.В. Основні напрямки дослідження творчих здібностей у психології та педагогіці. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2013. № 1. С. 129-133
5. Моляко В.О., Музика О.Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
6. Станіславська Г.П. Розвиток творчих здібностей школярів. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2007. 64 с.

Ірина Горват

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розглянуто особливості формування творчого мислення у дітей молодшого шкільного віку в освітньому процесі початкової школи засобами образотворчої діяльності.

Ключові слова: естетичне виховання, образотворча діяльність, творче мислення, формування творчого мислення у молодших школярів.

Постановка проблеми. У педагогічній науці формування творчого мислення людини вважається однією з найактуальніших проблем сьогодення. І це не випадково. На нинішньому етапі розвитку вітчизняної освіти відбувається переосмислення змісту

навчання, оскільки сучасному суспільству потрібні творчі люди, здатні самостійно орієнтуватися у стрімкому потоці науково-технічної інформації, які вміють творчо мислити та відстоювати свою позицію.

Особливе місце у становленні творчого мислення людини займає початкова школа, що знаходить відображення й у Концепції Нової української школи. Формування цього виду мислення відбувається завдяки залученню молодшого школяра до різних видів діяльності. Особливу привабливість для дітей цього віку має образотворча діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творче мислення у молодших школярів формується на основі уяви, яка у молодших школярів набуває інтенсивності розвитку. Значення уяви для становлення творчого мислення особистості висвітлене в роботах М. Я. Антонєць, Н. Г. Ашарєнкової, В. В. Клименка, В. Б. Синякова. Педагогічний потенціал діяльності, зокрема й образотворчої, у формуванні творчого мислення дитини виявляли Л. С. Виготський, Л. М. Калініченко, В. О. Моляко та ін.. Питання організації образотворчої діяльності з метою вдосконалення у молодших школярів творчого мислення не знайшли належного узагальнення в науковій літературі.

Мета статті полягає в узагальненні особливостей формування творчого мислення у дітей молодшого шкільного віку в освітньому процесі початкової школи засобами образотворчої діяльності.

Виклад основного матеріалу. «У кожній людині сонце. Тільки дайте йому світити», – казав ще в давнину Сократ [1, с. 68]. Це значить, що кожна дитина обов'язково народжується з творчими задатками, які потрібно розвивати. За власними спостереженнями, стало зрозумілим, що молодшого школяра приваблюють яскраві кольори, виразна міміка. Тож, таке сприймання навколишнього світу стає основою для розвитку творчості у дитини. Але, щоб сформувати творче мислення у молодшого школяра, потрібно безпосередньо займатися розвитком творчості, потрібно вчити дитину бачити прекрасне, експериментувати. Відповідно, у дитини розвиватимуться уява, увага, навички спілкування і найголовніше – вона вчитиметься мислити творчо.

В. О. Моляко визначає творче мислення як безпосереднє бачення зв'язків у предметі, який вивчається, у результаті чого виникає або предметна реальність або суб'єктивно нове знання [5, с. 188]. Дж. П. Гілфорд вважає, що творчість мислення пов'язана з домінуванням у ньому чотирьох особливостей: 1) незвичайність і оригінальність ідей, прагнення знайти своє власне, відмінне від інших рішення; 2) гнучкість, здатність бачити об'єкт під новим кутом зору; 3) здатність змінити сприйняття об'єкта таким чином, щоб бачити його нові, приховані грані; 4) здатність продукувати різноманітні ідеї у невизначеній ситуації [4, с. 8].

Творче мислення важливо розвивати у молодших школярів, оскільки діти цього віку мають всі передумови для формування у них творчого мислення, зокрема висока гострота зору та слуху, легка орієнтація у різноманітних формах та кольорах, багата, яскрава, бурхлива уява. Молодші школярі вчаться визначати відомі їм поняття, виділяючи загальні та істотні ознаки об'єктів, розв'язувати дедалі складніші пізнавальні та практичні задачі, що виступає основою для якісного розвитку у дітей цього віку зазначеного виду мислення.

Особливої цінності для формування творчого мислення у молодших школярів набуває образотворча діяльність як одна з найпривабливіших для дітей цього віку. Образотворча діяльність, як підкреслюють О. І. Знобей, В. С. Мухіна, – це складна синтетична діяльність, у якій виявляється особистість дитини, що формується, і яка сама впливає на формування особистості. «Образотворча діяльність є соціально-педагогічним явищем, – підкреслює В. С. Мухіна, – що, з одного боку, формує творчу особистість кожної дитини, забезпечує розвиток її самосвідомості, надає можливості самореалізації, з іншого, забезпечує формування позитивно стійкої взаємодії дитини у співтворчості з однолітками й дорослими» [3, с. 46].

Образотворча діяльність має важливе значення для всебічного розвитку особистості. У процесі зображення в дитини формуються спостережливість, естетичне сприйняття, художній смак, творчі здібності. Образотворча діяльність надає можливість доступними засобами виявити емоційний стан дитини, її ставлення до навколишнього світу, вміння самостійно створювати прекрасне, а також бачити його у творах мистецтва. «Творчість є невід'ємною складовою частиною системи виховання», – зауважував Б. Г. Ананьєв [2, с. 1–2]. Тому варто виявляти потенціал саме естетичного виховання для формування творчого мислення молодшого школяра.

Аналіз досвіду вчителів початкових класів під час педагогічної практики теж підтвердив актуальність формування творчого мислення у дітей молодшого шкільного віку саме засобами образотворчої діяльності. Так, учитель молодших класів Комунального закладу «Навчально-виховний комплекс Загальноосвітнього навчального закладу I-III ступенів № 26 – дитячого юнацького центру «Зорецвіт»» Кіровоградської міської ради Ірина Анатоліївна Михальська особливу увагу на уроках образотворчого мистецтва приділяє розвитку мислення школярів. Практикує гру «Так чи Ні», що дає змогу визначити рівні знань учнів з певної теми. Гра «Домалюй» та «Малюємо цифрами» розвиває дитячу уяву, образне мислення та фантазію. На уроках літературного читання учитель пропонує дітям «Мозкову атаку», що спонукає до колективного дослідження, наприклад, проблемного питання «Чи одне й те саме «ілюстрація» й

«сюжетна композиція»?». На таких уроках учні часто залучаються до складання «Асоціативного куща», навчання інших у процесі власного навчання, що сприяє ефективному формуванню у школярів творчого мислення, прагнення до самореалізації та самовдосконалення.

Експериментальне вивчення рівнів сформованості творчого мислення молодших школярів, які ми визначали на основі діагностики таких його характеристик: швидкість мислення, легкість і продуктивність, гнучкість, оригінальність, – засвідчили перевагу сформованості у молодших школярів творчого мислення на середньому та низькому рівнях. Це спонукало нас до пошуку шляхів удосконалення процесу формування творчого мислення в учнів початкової школи засобами образотворчої діяльності. Зіставлення теоретичних та практичних аспектів проблеми дало змогу сформулювати наступні умови підвищення ефективності процесу, що вивчається: 1) систематично залучати учнів до різних видів образотворчої діяльності; 2) вчити молодших школярів розуміти мову образотворчого мистецтва, тобто виразні засоби, які застосовує художник для втілення творчого задуму; 3) ускладнювати завдання поступово, щоб школярі мали змогу виконувати завдання гарно, усвідомлено, по-своєму, індивідуально; 4) заохочувати дітей до творчості різноманітними ігровими моментами, пропонувати їх на уроках та під час різних форм позакласної роботи; 5) практикувати моделювання творчих ситуацій співпраці з учнями, використовувати якісно нові прийоми образотворчої діяльності, що сприяють і розвитку мислення; 6) диференціювати навчання і виховання, залучати учнів до виконання групових та колективних творчих завдань, які передбачають спільне планування роботи, обговорення та вибір способів творення, взаємоконтроль і взаємооцінку; 7) забезпечувати творчу атмосферу в класі, щоб діти виконували різноманітні творчі завдання, виражаючи своє відношення до того, що створили вони та інші учні, піклуватись про формування в учнів емоційного інтелекту; 8) урізноманітнювати умови, в яких протікає образотворча діяльність, зміст, форми, методи і прийоми роботи з дітьми, а також матеріали, з якими діти взаємодіють; 9) організувати освітній процес так, щоб образотворча діяльність молодших школярів проникала у зміст не лише мистецьких дисциплін, а й у зміст інших навчальних предметів і ставала ефективним засобом засвоєння навчального матеріалу, розвитку розумових здібностей учнів.

Висновок та перспективи подальшого дослідження. Отже, завданням сучасних освітніх закладів є творчий розвиток учнів. Вирішення цього завдання в початковій школі передбачає формування творчого мислення учнів, яке доцільно організовувати й засобами образотворчої діяльності. Усвідомлення вчителем умов

ефективної організації цього процесу дозволить йому виявити творчий потенціал та забезпечити самореалізацію кожного учня.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у з'ясуванні особливостей використання різних видів мистецтва у процесі формування творчого мислення дітей молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Григор'єва В. В. Методичні засади формування творчого мислення учнів початкової школи в процесі мистецької діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2010. 22 с.
2. Данько Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів. *Початкова школа*. 2013. № 4. С. 1-2.
3. Знобей О. І. Проблеми загальної педагогіки. *Педагогічні науки*. 2019. №5. 89 с.
4. Люк О. В. Розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2015. 23 с.
5. Моляко В. А. Творча конструктологія (пролегомени). Київ : Либідь, 2007. 388 с.

**Вікторія Денисенко,
Алла Тарновська,
Надія Жадько**

*Сумський дошкільний навчальний заклад
(центр розвитку дитини) №36
«Червоненька квіточка»*

ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація: У статті розглядається сутність та особливості мистецької компетентності дітей дошкільного віку; обґрунтовуються особливості впливу театралізованої діяльності на цей процес.

Ключові слова: мистецька компетентність, діти дошкільного віку, театралізована діяльність.

Постановка проблеми. На сьогодні одним з головних завдань освітнього процесу в закладі дошкільної освіти (ЗДО) є формування цілісної, розвиненої, творчої та компетентної особистості. У державних документах з дошкільної освіти, таких як Закон України «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нової редакції» (2021 р.), освітніх програмах розвитку дітей дошкільного віку, та в інших правових і нормативних документах акцентовано увагу на вирішенні основних завдань дошкільної освіти, що орієнтуються саме на формування компетентної особистості, важливим складником якої є мистецька компетентність.

Аналіз актуальних досліджень та публікацій. Дослідженням проблеми компетентнісного підходу займались В. Байденко,

А. Бермус, В. Кремень, Н. Кузьміна, О. Овчарук, О. Пометун, Р. Уайт та ін. Питанням компетентнісного підходу в галузі мистецької освіти займалися І. Бех, Н. Гуральник, О. Єременко, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Савченко, Є. Сизова, М. Ткач та інші. А. Луначарський, С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші знані представники педагогічної думки вважали мистецтво неодмінною складовою естетичного виховання підростаючого покоління. Вплив театралізованої діяльності на дітей дошкільного віку вивчали науковці Л. Артемова, Н. Куфко, Г. Кошелева, О. Олійник, О. Половіна, Б. Теплов, Є. Трусова, Н. Карпінська та ін.

Мета статті – визначити особливості формування мистецької компетентності дітей дошкільного віку засобами театралізованої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Формування мистецької компетентності дітей дошкільного віку на сьогоднішній день є однією з актуальних проблем педагогіки. Сучасні діти дошкільного віку народилися і зростають в середовищі, яке постійно змінюється. Для малечі сьогодення характерними рисами є: розумова активність, обізнаність, висока емоційна чутливість, невірноваженість нервової системи, що обумовлюється, не в останню чергу, воєнним станом та дистанційним навчанням. Враховуючи зазначені та інші обставини, сьогодні досить не просто виконати певні вимоги до рівня сформованості мистецької компетентності дітей дошкільного віку.

На сьогодні існує велике розмаїття трактувань понять «компетентність» та «компетенція», що показує відсутність єдиного підходу до їх розуміння. Слово «компетенція» походить від латинського *competentia*, що в перекладі означає досягти, відповідати, прагнути. «Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові» подає два тлумачення цього терміна: 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень певної організації, особи й т. ін. Компетентний – який має достатній рівень знань в якій-небудь галузі; кваліфікований, ґрунтується на знанні, з чим-небудь гарно обізнаний, тямущий [6, с. 235].

У деяких наукових працях, терміни компетенція і компетентність вживаються як синоніми (Дж. Равен), у інших вони чітко розмелюються (В. Краєвський, А. Хуторський) [2, с.130-131]. Більшість науковців схиляються до розмежування цих понять: *компетенція* асоціюється з певним типом діяльності, або визначається як об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь і навичок, ставлень тощо у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія, тоді як *компетентність* пов'язана з особистістю, з її якостями та вміннями [2].

У свою чергу, компетентність існує у різних видах, таких як: комунікативна, предметно-практична, ігрова, соціальна, мистецька,

пізнавальна, художньо-продуктивна, мовленнєва.

У новій редакції Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО) як Державного стандарту дошкільної освіти мистецько-творчу компетентність визначено як «здатність дитини практично реалізовувати свій художньо-естетичний потенціал для отримання бажаного результату творчої діяльності на основі розвинених емоцій та почуттів, емоційно-ціннісного ставлення до різних видів мистецтва, елементарно застосовувати мистецькі навички в життєвих ситуаціях, під час освітньої та самостійної діяльності» [1].

Як зазначає О. Половіна, введення дитини дошкільного віку у світ мистецтва передбачає:

- розвиток здатності емоційно-чуттєво сприймати об'єкти і явища довкілля;
- забезпечення умов для самовираження в процесі мистецької діяльності [5, с. 3].

Серед видів мистецької діяльності дітей дошкільного віку науковець наголошує на таких як: художньо-продуктивній; музичній; театралізованій; самостійній художній діяльності. Кожен з видів діяльності мистецької діяльності передбачає вільні дії дитини у створеному педагогом просторі на основі інтуїтивного досвіду та реалізації творчого потенціалу, який є в кожного малюка [5, с.4].

Театралізована діяльність є синтетичним видом діяльності. Саме у мистецтві театру органічно поєднані інші види мистецтв: музики, танцю, живопису, хореографії, риторики, акторської майстерності. У кожному з них існують свої засоби виразності, які поєднані в єдине саме у театральному мистецтві, що допомагає, тим самим, створювати умови для виховання цілісної творчої особистості, сприяти здійсненню мети сучасної освіти.

Театралізована діяльність є одним із видів художньої діяльності, що «пов'язана зі сприйманням творів театрального мистецтва і відтворенням в ігровій формі набутих уявлень, вражень, почуттів» [3]. «Театралізована діяльність, є невичерпним джерелом розвитку відчуттів, переживань і емоційних відкриттів дитини, залучає її до духовного багатства», – вказував великий педагог В. Сухомлинський [7]. У науковій та методичній літературі вказується на виховні можливості театралізованої діяльності, які є досить різноманітними: через образи, звуки діти ознайомлюються з навколишнім світом; створення образу-персонажу змушує дітей розмірковувати, аналізувати, співставляти, переживати і співчувати; дотримання виразності у репліках сприяє розвитку культури мовлення.

Успішне формування дітей дошкільного віку неможливо уявити без їхньої творчої діяльності, де особливе місце посідає театралізована. Театралізована діяльність дітей дошкільного віку – це різні

способи і засоби пізнання дітьми різних видів театру, а через них докільля і самого себе. Прагнення до такої діяльності у дітей цього віку досить велике [3].

Мистецтво театру спрямоване на розвиток у дитини глядацької культури, зазначає О. Половіна, а саме: здатності переносити естетичні оцінки з конкретного твору на інші види мистецтва; усвідомлено сприймати форму та зміст твору, його мораль, «зерно образу»; інтерпретувати смисли, які автор вклав у твір, режисерську концепцію та акторське виконання; співпереживати дійовим особам; готовність до рефлексії (особистісних оцінок вистави, дій персонажів, власних вражень та емоцій); спроможності використовувати набутий поведінковий досвід та емоційно проявлятися у власному житті [5, с. 7].

На думку О. Олійник, особливе значення в дитячих освітніх установах «можна і потрібно приділяти театралізованій діяльності, максимально урізноманітнювати види дитячого театру, так як вони сприяють:

- сформувати правильну модель поведінки у сучасному світі;
- підвищити загальну культуру дитини, залучати до духовних цінностей;
- знайомити дітей з дитячою літературою, музикою, образотворчим мистецтвом, правилами етикету, обрядами, традиціями;
- удосконалювати навички втілювати в грі певні переживання, спонукати до створення нових образів, спонукати до мислення» [4].

Отже, на основі аналізу наукової та методичної літератури з'ясовано, що результатом набуття мистецької компетентності є елементарна обізнаність та дієздатність дитини у специфіці різних видів мистецтва (художньо-продуктивній, музичній, театральній); ціннісне ставлення до мистецтва і мистецької діяльності; прагнення сприймати мистецтво тощо.

Висновки і перспективи дослідження. Мистецька компетентність тлумачиться як здатність дитини практично реалізовувати свій художньо-естетичний потенціал для отримання бажаного результату творчої діяльності на основі розвинених емоцій та почуттів, емоційно-ціннісного ставлення до різних видів мистецтва, елементарно застосовувати мистецькі навички в життєвих ситуаціях, під час освітньої та самостійної діяльності. Визначено, що *театралізована діяльність* є художньою діяльністю, що пов'язана зі сприйманням творів театрального мистецтва і відтворенням в ігровій формі набутих уявлень, вражень, почуттів. Вона вважається одним із найефективніших засобів педагогічного впливу на розвиток

особистості дитини.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у визначенні продуктивних методів та прийомів формування мистецької компетентності дітей дошкільного віку засобами театралізованої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: Т.О. Піроженко, 2021 с. URL:https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu
2. Лейко С. В. Поняття «компетенція» та «компетентність»: теоретичний аналіз. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 4. С. 128–135.
3. Ляховець О.В. Театралізована діяльність у дітей дошкільного віку. Дошкільний навчальний заклад. 2009. №2. С. 13-19. URL:<https://bdpu.org.ua/wpcontent/uploads/2019/02/%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D1%81%D1%8F>
4. Олійник О. М. Театральна-ігрова діяльність в умовах дошкільного навчального закладу : навч.-метод. посіб. / за ред. О. М. Олійник. Кам'янець-Подільський, 2017. С. 163. URL:<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1632/Oliinyk-O.M.-Teatra>
5. Половіна О. Дитина у світі мистецтв. Дошкільне виховання. 2021. №2. С. 3 – 8.
6. Сліпушко О. М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика. К.: Криниця, 1999. 507 с.
7. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. *Вибрані твори в п'яти томах*. Т. 1. К.: Радянська школа, 1976. 654 с.

Вікторія Зінь

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

МЕТОД ПРОЄКТУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

***Анотація:** проаналізовано наукові погляди на метод проєктів у вітчизняній і зарубіжній педагогіці; розкрито сутність вихідних категорій дослідження. Визначено та обґрунтовано рівні розвитку пізнавальної діяльності: відтворювальний, інтерпретуючий, творчий.*

***Ключові слова:** метод проєкту, пізнавальна діяльність, експеримент, учні початкової школи.*

Постановка проблеми. Розбудова системи початкової освіти на засадах діяльнісного підходу потребує пошуку засобів навчання, які б надали учням можливість для розвитку інтелектуальних і творчих здібностей, уміння самостійно засвоювати нові знання та реалізувати пізнавальні потреби. Передумови для цього закладені в Концепції Нової української школи, Державному стандарті початкової загальної освіти, де зазначається, що учні мають набути достатнього особистого досвіду культури спілкування і співпраці в різних видах діяльності, самовираження у творчих видах завдань.

Здебільшого таким вимогам відповідає метод проєктів як спосіб

організації діяльності учнів, що ґрунтується на їхніх інтересах у безпосередній активності на всіх етапах здійснення. Водночас його застосування в освітньому процесі має переважно ситуативний характер, а використання потенціалу для розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів залишається поза увагою науковців і практиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реалізації методу проєктів в освітньому процесі не є принципово новою. Цей феномен перебував у центрі уваги дослідників різних періодів. У методологічних розробках засновників методу проєктів (Дж. Дьюї, В. Кілпатрик, Е. Коллінгс), у працях українських і зарубіжних дослідників (Г. Ващенко, І. Єрмаков, Є. Кагаров, В. Коваленко, Л. Левін, О. Пометун, О. Сухомлинська) розкрито передумови становлення методу проєктів як способу організації навчання, а також відтворено процес його використання у практиці вітчизняної школи в 20–30-х роках ХХ ст.

Основні аспекти формування і розвитку пізнавальної діяльності особистості привертали увагу науковців з психології та педагогіки. Значний внесок у розв'язання проблеми внесли як українські, так і зарубіжні педагоги: Н. Бібік, В. Вербицький, В. Онищук, В. Паламарчук, І. Підласий, Е. Полат, О. Савченко, та психологи: Л. Божович, Л. Виготський, І. Хофман, Г. Щукіна.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці (на рівні констатувального експерименту) ефективності застосування методу проєктів як засобу розвитку пізнавальної діяльності учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблемі розвитку пізнавальної діяльності учнів приділялось багато уваги в дослідженнях різних вчених як українських, так і зарубіжних педагогів. Різноманітність підходів свідчить про єдність розуміння пізнавальної діяльності як єдності чуттєвого сприйняття, теоретичного мислення і практичної діяльності. Даний вид діяльності здійснюється на кожному життєвому етапі, у всіх видах діяльності, а також шляхом виконання різних предметно-практичних дій в навчальному процесі.

Ключову дефініцію дослідження «пізнавальна діяльність учнів початкової школи» розглядаємо як усвідомлену, цілеспрямовану діяльність, яка спрямована на набуття досвіду, вирішення навчальних завдань і розвиток особистості молодшого школяра в цілому. Варто відзначити, що у процесі пізнавальної діяльності розглядається як рух учнів від незнання до знання, від невміння до вміння, від випадкових спостережень до системи пізнання дійсності. Особистість отримує певний досвід, виробляє різні способи дії, збагачується новими знаннями та вміннями, без яких неможливе самостійне пізнання дійсності. Саме тому пізнавальна діяльність є безперервним процесом інтеріоризації (теоретичної діяльності) та екстеріоризації (практичної діяльності), але вже на вищому рівні.

Науковий контекст розгляду методу проєктів формують поняття «проєкт», «навчальний проєкт», «проєктна діяльність». Так, поняття «проєкт» запозичено з латинської й буквально означає «кинутий уперед». У сучасному розумінні проєкт – це намір, який буде здійснено в майбутньому [4]. О. Савенков поняття «проєкт» розглядає в тісному взаємозв'язку з дослідженнями, спрямованими на розв'язання практичної задачі. Учений зазначає, що розробка проєкту обов'язково передбачає створення певного продукту внаслідок творчої або дослідницької діяльності.

Одноставні у наукових поглядах Т. Байбара і І. Єрмакова, які стверджують, що метод проєкту орієнтований на самостійну діяльність учнів (парну, індивідуальну, групову), яку вони здійснюють упродовж певного часу. Більшість школярів при проєктуванні повинні вийти зі звичного дидактичного середовища, у якому, звичайно, мають бути пояснення-інструкції, показ зразка дії, дія за зразком на рівні простого відтворення. Разом з тим, школярі вперше стикаються з завданнями, у яких відсутнє єдине правильне рішення. Метод проєкту містить у собі величезний потенціал для реалізації між-предметних зв'язків: природознавство, українська мова, читання, математика, образотворче мистецтво [3]. Метод проєкту вважається однією із перспективних технологій навчання, тому що створює умови для творчої самореалізації учнів, підвищує мотивацію для отримання знань, сприяє розвитку їхніх інтелектуальних здібностей. Учні набувають досвіду вирішення реальних проблем з огляду на майбутнє самостійне життя, які проєктують у навчанні.

Як зазначає І. Дичківська, впровадження методу проєкту – це важка, але цікава робота. Для досягнення результатів потрібна значна кількість часу, а також серйозна самостійна робота кожного члена колективу [1]. Під час використання проєктів, як зазначає О. Доненко, крім оцінки продуктів проєктної діяльності, необхідно відслідковувати такий результат, як психолого-педагогічний ефект: формування особистісних якостей, рефлексії, самооцінки, уміння робити усвідомлений вибір і усвідомлювати та передбачати його наслідки [2].

Основний потенціал для розвитку пізнавальної діяльності учнів початкової школи полягає в особливих можливостях забезпечити активність, емоційність і цілеспрямованість пізнавальних процесів; створити сприятливі умови для осмислення учнями мотивів, цілей і прийомів навчання; розширити й поглибити сферу застосування пізнавального досвіду. З цією метою проведено експериментальне дослідження [5].

На основі результатів констатувального експерименту виділено й описано якісні характеристики відтворювального, інтерпретуючого, творчого рівнів розвитку пізнавальної діяльності.

Учні з рівнем відтворювальної діяльності характеризуються прагненням не зрозуміти, а запам'ятати, відтворити знання, опанувати способами їх застосування за зразком. Цей рівень відрізняється нестійкістю вольових зусиль школяра, слабкістю інтересу до поглиблення знань, відсутність питань на кшталт: «Чому?». Спостерігається байдужість до результатів пізнавальної діяльності; при виникненні ускладнень учні відходять від розпочатого; їхня активність виражається емоційними реакціями на цікавий матеріал. Такі діти потребують постійної підтримки з боку вчителя.

Для учнів з рівнем інтерпретуючої діяльності характерний рівень сформованості вольових зусиль, тобто, учень прагне доводити розпочату справу до кінця. У разі створення проблемного завдання шукає шляхи вирішення, ну губиться. Школярі виявляють інтерес до інформації, в основі якої – конкретні факти; надають перевагу проблемам, які легше розв'язуються; задовольняються одним способом досягнення мети; прагнуть до результату діяльності в ситуаціях змагання; їхня пізнавальна самостійність залежить від певної ситуації.

Учні з творчим рівнем діяльності характеризуються проявом високих вольових якостей, завзяттям й наполегливістю у досягненні мети, широкими і стійкими пізнавальними інтересами, прагненням глибоко проникнути у сутність явищ та їх взаємозв'язків. У таких дітей спостерігається висока активність та практична діяльність, ініціатива в пошуку додаткових джерел інформації. В учнів наявне широке коло інтересів; присутній намір розв'язати складну проблему; є інтерес до різних способів досягнення мети; самостійність у виборі способу виконання завдання, видів діяльності та форми представлення результату.

Аналіз кількісних даних засвідчив, що в учнів, які брали участь в експерименті, переважає інтерпретуючий рівень пізнавальної діяльності, важливим є те, що відтворювальний рівень домінує над рівнем творчої діяльності. Більшість учнів (67,7%) мають прагнення до вирішення пізнавальних завдань (подобається розгадувати кросворди, ребуси, загадки, проводити досліди), як правило, намагаються вийти за рамки навчальної програми – читають додаткову літературу про природу, відвідують або мають бажання відвідувати природничі гуртки. Але гостро постає проблема репродуктивного характеру навчальної діяльності. Учні початкових класів не завжди можуть самостійно виконати те чи інше завдання, вони потребують допомоги вчителя. Для більшої наочності узагальнений розподіл учнів початкових класів за рівнями пізнавальної діяльності подано на рис. 1.

Рис. 1. Діаграма рівнів пізнавальної діяльності учнів початкових класів (%)

У процесі констатувального експерименту виявлено ряд педагогічних суперечностей: між вимогами, що постали перед шкільною освітою щодо забезпечення всебічного розвитку учнів, і наявними засобами їхнього розвитку; між потребами учнів у набутті пізнавальних та практичних умінь для успішної адаптації в суспільстві і формалізацією процесу навчання.

Отже, виникла потреба організувати навчальну діяльність учнів, наповнену інтегрованим змістом, з високим ступенем пізнавальної активності й самостійності. Для цього було розроблено експериментальну методику організації проєктної діяльності як засобу розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів.

Висновки. Теоретичний аналіз і різнобічне вивчення стану проблеми дозволили з'ясувати, що застосування методу проєктів в освітньому процесі впливає на розвиток спрямованості особистості, особливо на сферу інтересів. Його потенціал для розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів полягає в особливих можливостях забезпечити активність, емоційність і цілеспрямованість пізнавальних процесів; створити сприятливі умови для осмислення учнями мотивів, цілей і прийомів навчання; розширити й поглибити сферу застосування пізнавального досвіду.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розв'язання досліджуваної проблеми. Перспективи подальшої наукової розвідки потребують розробку методики організації проєктної діяльності учнів початкової школи як засобу розвитку пізнавальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
2. Доненко О. Створюємо колективний проєкт. *Завуч*. 2013. № 29. С.12.
3. Єрмаков І. Т. На шляху до школи життєвої компетентності: проєктний підхід. *Метод проєктів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико зорієнтований збірник*. К.: Департамент, 2003. 500 с.

4. Забродська Л. М. Інформаційно-методичне забезпечення проектно-технологічної діяльності вчителя: Науково-методичний. Х. : Вид. група «Основа», 2007. 208 с.
5. Онопрієнко О. В. Мотиваційний потенціал проектної діяльності молодших школярів. *Наука і освіта*. Наук.-практ. журнал Південного наукового центру АПН України. 2007. № 3. С. 101–104.

Єлизавета Єфремова
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація: У статті схарактеризовано специфіку розвитку творчих здібностей учнів початкової школи; обґрунтовано ключові поняття дослідження.

Ключові слова: творчі здібності, творчість, креативність, уява, учні, початкова школа.

Постановка проблеми. Розумовий розвиток дітей, власне їх інтелектуальне збагачення не може повною мірою забезпечувати всебічний розвиток особистості. Для того, щоб дитина могла досягти гармонії у власному розвитку потрібно приділяти значну увагу її моральному, фізичному та творчому вдосконаленню. Доцільність звернення до обраної проблеми підтверджується вимогами нормативно-правових документів: Концепції «Нова українська школа» [2], Закону України «Про освіту» [1]. Здібності визначають становлення особистості, а також обумовлюють ступінь яскравості її індивідуальності.

Необхідність розвитку творчих здібностей учнів початкової школи підкреслюється наступними факторами: в сучасному суспільстві різко збільшився інформаційний потік, а обсяг його такий, що оволодіти ним повністю дуже складно, в свою чергу творчі здібності дозволяють реалізовувати діяльність і в умовах нестачі інформації. В умовах інформатизації та науково-технічного розвитку держави, регулярно з'являються нові професії, змінюються і вимоги до вже наявних професій, що передбачає певну мобільність особистості та вимагає розвитку творчих здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми розвитку та становлення творчої особистості висвітлювалися в наукових працях таких вчених, як В. Моляко, Н. Кічук (формування творчої особистості), А. Рацул, О. Савченко, Я. Пономарьова, Г. Щукіної (проблема пізнавального інтересу в педагогіці), Д. Богоявленської (один із підходів до дослідження інтелектуальної творчості), П. Енгельмейера (теорія творчості, творча особистість та творче середовище).

Мета статті – обґрунтувати специфіку розвитку творчих здібностей учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Важливим завданням сучасної української школи є створення сприятливих умов для розвитку кожного учня в різних видах діяльності, виявлення та розвитку комплексу здібностей, пізнання учнем самого себе, розвиток на певному рівні мислення, уяви, фантазії. Створення таких умов та надання учням можливості активно проявити себе в діяльності різноманітної спрямованості може сприяти розвитку широкого спектру творчих здібностей. Безпосередньо поняття «здібності» включає в себе три ідеї, а саме:

- здібностями також називають не усякі взагалі індивідуальні особливості, а тільки такі, що мають відношення до успішності виконання певної діяльності;
- під здібностями власне розуміється певні індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої;
- поняття «здатність» не зводиться до тих знань, навичок чи умінь, які вже вироблені в даної людини [5].

Так, В. Моляко виокремлює, що творчість – це продуктивна форма активності та самостійності людини. Власне наукові відкриття винаходи, створення нових художніх, музичних творів і є її результат. Творчість, як процес, формується з усвідомлених та певним чином неусвідомлених компонентів: постановки питання, власне мобілізації необхідних знань, особистого досвіду, безпосередньо висунення гіпотези, визначення шляхів, а також способів розв'язування задачі, спеціальних спостережень, експерименту, узагальненні отриманих фактів, їх оформлення в ряді логічно-образних, графічних, предметних структур [3, с. 52].

Творчі здібності представляють собою продуктивний спосіб освоєння учнями початкової школи навколишнього світу, власне природним способом пізнання та самопізнання, вираження ставлення до зовнішнього світу та певним чином особистого самовираження. На даному етапі досить актуальним стає розвиток творчих здібностей. Згідно зі словником-довідником з проблем творчості, «творчі здібності – це певний синтез властивостей та деяких особливостей особистості, її рівнева характеристика, що припускає власне наявність певної властивості, яка забезпечує певну новизну та деяку оригінальність продукту. Так, творчі здібності певним чином забезпечують успішність в деяких творчих видах діяльності, власне в таких, де створюються деякі нові предмети матеріальної, а також духовної культури, також здійснюються нові ідеї та відкриття, а також винаходи [4, с. 6].

На думку А. Рацул, у творчій діяльності людей проявляються їх звичайні, загальні інтелектуальні розумові або практичні навички, і час від часу діяльність будь-якої людини може ставати творчою, якщо в ході її вона випадково відкриває або створює що-небудь нове. Таким чином є тільки загальна інтелектуальна, а не особлива творча обдарованість людини, і будь-яка високорозвинена в інтелектуальному плані людина в більшій чи меншій мірі є потенційно творчою особистістю. Прихильники даної точки зору, крім того, стверджують, що крім інтелекту істотну роль в прояві творчих здібностей людини відіграє мотивація її діяльності. Сильна мотивація здатна збільшувати інтелектуальний (творчий) потенціал людини, слабка зменшує його [7, с. 123].

Основою творчих здібностей є уява, яка може багатопланово проявлятися в життєдіяльності дитини. Фантазія – певним чином створення людиною нових образів в рамках майбутнього часу, з використанням колись сприйнятого минулого, на основі наявного інтелекту. На думку вченого, уява – це складна форма психічної діяльності, яка є реальним об'єднанням декількох психічних функцій в їх своєрідних відносинах і, при цьому, стає абсолютно необхідним моментом і умовою формування реалістичного мислення, вважає О. Музика [3].

Як зазначає Н. Черепковська, молодший шкільний вік – важливий період, оскільки є першою сходинкою до творчого розвитку дитини. Чи буде дитина прагнути пізнавати світ або залишиться «не творчою» людиною залежить від того, як буде побудована педагогічна робота з нею. Так, у кожного учня спостерігаються властиві тільки йому творчі задатки. Це залежить від багатьох факторів: нервової системи, її «гнучкості»; емоційності; темпераменту; спадковості тощо. Далеко не останню роль відіграє навколишнє дитини середовище, особливо сім'я. Задатки в свою чергу діляться на вроджені і придбані (соціальні). Для розвитку здібностей слід пройти ряд етапів, від найнижчого до найвищого [8, с. 14].

Проблема творчих здібностей учнів початкових класів досить часто розглядається в певному аспекті проблеми креативності, а також креативних властивостей особистості. Креативність (лат. creatio – творення) – це певна система загальних творчих здібностей, а також індивідуальних особливостей особистості, які саме сприяють самостійному висуванню певних проблем, також нешаблонне їх вирішення, власне генерування значної кількості оригінальних ідей [3].

Творчі здібності формуються та розвиваються в діяльності, в процесі навчання та виховання. Основне завдання виховання – всебічний розвиток здібностей учнів. Чим різноманітніше та змістовніше діяльність, тим більше можливостей для розкриття

власного потенціалу. Так, навчання та виховання в школі, організація діяльності учнів відіграє важливу роль в розвитку їх здібностей. Однак не всяка діяльність, в яку включається дитина сприяє формуванню і розвитку творчих здібностей. Розвиток творчих здібностей учнів початкових класів відбувається на основі розвитку уяви та мислення і передбачає формування у них найважливіших інтелектуальних та практичних дій, що зовні виявляються у вигляді умінь спостерігати, думати, порівнювати, самостійно висувати та вирішувати нові завдання.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Творчі здібності – це індивідуально-психологічна особливість, що певним чином відрізняє одну людину від іншої й ті особливості, які мають відношення до успішності виконання діяльності чи власне кількох діяльностей і, вони не зводяться до знань та вмінь, які вже вироблені людиною, але обумовлюють швидкість та легкість придбання цих знань.

Перспективи подальших розвідок можуть бути пов'язані з розробкою методики розвитку творчих здібностей учнів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту» (2017р.). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172145.html
2. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf>
3. Моляко В.О., Музика О.Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320с.
4. Моляко В.О. *Творчий потенціал людини як психологічна проблема. Психологічна газета.* 2005. №6. С. 2–6.
5. Основні підходи до проблеми творчих здібностей. URL: <http://www.pedahohikam.net/nervs-894-1.html>
6. Початкова освіта: Методичні рекомендації щодо використання в освітньому процесі типової освітньої програми для 1 класів закладів загальної середньої освіти; типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти (колективу авторів під керівництвом О.Я. Савченко); методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України щодо впровадження ідей Нової української школи в початковій освіті. Київ: УОБЦ «Оріон», 2018. 160 с.
7. Рацул А.Б. Педагогіка: інформативний виклад: навчальний посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. 344 с.
8. Черепковська Н.І. Виявлення та стимуляція розвитку творчого потенціалу дітей. *Обдарована дитина.* 2006. №1. С. 13–17.

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація: У статті викладено інформацію щодо стану проблеми гендерної культури дітей молодшого шкільного віку як однієї з найактуальніших на сучасному етапі розвитку загальної культури суспільства.

Ключові слова: гендерна культура, молодший шкільний вік, суспільство.

Постановка проблеми. Творення нового українського суспільства на принципах справедливості й демократії можливе на засадах врахування концепції гендерного підходу щодо місця і ролі особистості жінки і чоловіка як рівних у правах, свободах, обов'язках, можливостях і відповідальності.

Відповідно, впродовж останнього часу в Україні значно активізувалась наукова думка й діяльність, спрямовані на гендерні перетворення, зокрема й у системі початкової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цьому сприяли проведені наукові дослідження з проблем: теорії та методології гендеру (О. Вороніна, І. Жеребкіна, Г. Тьомкіна та ін.); упровадження принципів гендерної рівності й демократії у сферу освітнього простору сучасної школи (В. Агеєв, Т. Говорун, І.Кльоціна та ін.); гендерної психології та педагогіки (С. Віхор, О. Кікінежді, В.Кравець та ін.); інтеграції гендерного підходу у систему початкової освіти (І. Іванова, Н. Павлущенко, О. Цокур та ін.).

Мета статті полягає у викладенні інформації щодо стану проблеми гендерної культури дітей молодшого шкільного віку як найактуальнішої на сучасному етапі розвитку загальної культури суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі загальної середньої освіти, і початкової зокрема, завдання формування гендерної культури школярів до сьогодні залишається теоретично не обґрунтованим і практично не вирішеним, незважаючи на набутий позитивний педагогічний досвід щодо інтеграції гендерного підходу в освітній процес окремих навчальних закладів. Серед причин такого стану правомірно виділити такі:

- ідеї формування гендерної рівності дітей і дотримання неупередженого ставлення до особи незалежно від статі досить слабо висвітлені в теорії педагогіки початкової школи, в якій і в наступний час продовжують домінувати настанови андроцентричної та патріархальної культури щодо диференціації

професій в залежності від біологічних відмінностей людини на суто «чоловічі» і «жіночі», природності обмеженого доступу жінок до економічних, політичних і освітніх ресурсів;

- у переважній більшості закладів освіти ідеї гуманітаризації й гуманізації через інтеграцію гендерного підходу у освітній процес не здобули відповідного практичного втілення, оскільки в них не відбулося системного введення спеціальних предметів і спецкурсів з гендерної проблематики у навчальні плани, які висвітлюють закономірності розвитку гендерованого суспільства та особливості змінених відносин між жінками і чоловіками у всіх сферах сучасного суспільного життя;
- традиційним, глибоко вкоріненим у свідомості учнів навчальних закладів залишається застарілий гендерний стереотип, за яким навіть працююча освічена, але заміжня жінка є передусім дружиною і матір'ю, що повинна допомагати чоловікові, нерідко зневажаючи власні прагнення до самореалізації та професійного успіху, відмовляючись від реальних кар'єрних можливостей, що засвідчує готовність жінок-інженерів беззаперечно поступатися і місцем на ринку праці, і місцем на кар'єрному щаблі [2; 3; 4].

Крім того, в сучасних дослідженнях з педагогіки початкової школи не представлено науково обґрунтованого визначення сутності і структури гендерної культури як невіддільного складника демократичного світогляду майбутнього громадянина, а також дієвої педагогічної концепції й відповідної технології розвитку означеного новоутворення його особистості [1]. Через це наявне протиріччя між соціальним замовленням сучасного українського суспільства щодо необхідності забезпечення повноцінного гуманістичного розвитку випускників навчальних закладів в напрямі сформованості в них гендерної культури шляхом дотримання принципу рівноцінної громадянської гідності кожної людини незалежно від статі, забезпечення умов вільного вибору діяльності, соціальних статусів і ролей, взаємоповаги, взаємопідтримки, розвитку особистості та її самореалізації (Конституція України, Закон України «Про вищу освіту» законопроект «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків») і недостатньою розробленістю теоретико-методологічних засад означеного процесу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Поняття «гендерна культура суспільства» сучасна наука розуміє як універсальний спосіб діяльності, котра в якості її результату постає як сукупність створених і накопичених людством матеріальних і духовних багатств, як особливого роду культурна реальність, що є однією з провідних підстав всієї людської діяльності

й людського буття [2]; поняття ж «гендерна культура дітей молодшого шкільного», на нашу думку, це особливий спосіб оформлення ними своєї життєдіяльності, зумовлений їхнім прагненням до максимальної реалізації своїх сил і здатностей, що виявляється через комплекс відповідних інтелектуальних, ціннісно-змістових і поведінкових характеристик їхньої особистості, заснованих на розвитку духовних потреб, інтересів і смаків, що визначають вибір адекватної стратегії гендерної ідентичності, засвоєнні цінностей, норм і правил соціальної поведінки в навчальній, соціальній і побутовій сферах життєдіяльності, що відповідає принципам гендерної рівності і демократії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Говорун Т. Право на гендерну рівність. Формування гендерної культури молоді: проблеми та перспективи: Зб. мат. Всеукр. наук.-практ. конф. Тернопіль: ТДПУ, 2003. С. 3-6.
2. Кімелл М.С. Гендероване суспільство / Пер. з англ. С. Альошкіної. К.: Сфера, 2003. 490 с.
3. Кобелянська Л. Розвиток гендерної освіти в Україні в контексті сучасних соціально-політичних перетворень. Мат. Всеукр. наук.-практ. конф. К.: ПЦ «Фоліант», 2003. С. 139-142.
4. Концепція освіти «рівний – рівному» щодо здорового способу життя серед молоді України / Авт. В. М. Оржеховська та ін. К., 2001. 21 с.

Олександра Кащенко

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

***Анотація:** у межах формування гуманістичних цінностей учнів початкової школи схарактеризовано ключові поняття «цінності» та «гуманістичні цінності».*

***Ключові слова:** цінність, гуманістичні цінності, моральне виховання, учні початкової школи.*

Постановка проблеми. Сучасні процеси реформування національної системи освіти, напряду стосуються і початкової у контексті впровадження Концепції «Нова українська школа», де визначаються зміни самої парадигми освіти і виховання учнів. Актуалізація проблеми формування гуманістичних цінностей молодших школярів в освітньому процесі вимагає пошуку та розробки ефективного виховного змісту і методики формування досліджуваного феномену. Державну політику у сфері морального, гуманістичного і патріотичного виховання дітей окреслено у ряді нормативно-правових документів, зокрема у Законі України «Про освіту», Указі Президента України «Про стратегію національно-патріотичного виховання», Концепції «Нова українська школа»,

Державному стандарті початкової загальної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дав змогу дійти висновку про те, що проблема гуманістичних цінностей дітей та учнівської молоді, формування у них моральних якостей набула особливої актуальності у вітчизняній філософії освіти, психології та педагогіці. Відтак, ця проблема займає чільне місце у наукових працях: І. Беха, В. Кременя, О. Сухомлинської, К. Чорної, М. Ценка. Зокрема, М. Боришевський вважає, що гуманістичні цінності втілюються в найрізноманітніших виявах активності й самоактивності людини, спрямованих на утвердження в міжлюдських стосунках таких начал, як доброта, справедливість, толерантність, щирість, сумлінність, взаємоповага, власна гідність, відповідальність, принциповість. Своєю чергою, О. Вишневський, О. Помиткін вважають, що в психолого-педагогічному контексті гуманістичні цінності мають розглядатись як риси особистості людини, що регулюють її діяльність та поведінку.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні формування гуманістичних цінностей учнів початкової школи, а саме визначенні сутності понять «цінності», «гуманістичні цінності».

Виклад основного матеріалу дослідження. Гуманістичні цінності як провідна складова формування свідомості і самосвідомості молодших школярів є важливою складовою розвитку духовної сфери індивіда.

Поняття **«цінність»** визначається як духовне утворення, що функціонує завдяки моральним та естетичним категоріям визнаних суспільством, суспільними ідеалами та є критерієм оцінки людських діянь [3]. Так, М. Боришевський розуміє сутність поняття «цінність» як регулятор активності індивіда, а М. Савчин характеризує сутність цього поняття як «духовну трапезу людини» [2, с. 327], натомість В. Москалець інтерпретує сутність цього поняття як щось важливе, що є предметом мрій, прагнень, сенсом життя особистості. У своїх дослідженнях Ш. Шварц та У. Білські стверджують, що «цінності» – це поняття чи переконання, які мають відношення до бажаних станів і поведінки, наділені надситуативним характером, керують вибором, оцінкою поведінки особистості та впорядковані в певній ієрархії [4].

Отже, саме цінності та мотиви, роблять життя людини структурованим, впорядкованим, а також вони – важливі компоненти спрямованості її вчинків і діяльності. Теоретичний аналіз довів, що «цінності» є важливим культурологічним, психологічним та педагогічним чинником і водночас регулятором поведінки, дій і вчинків зростаючої особистості, а також міжособистісних відносин та ставлень до об'єктів оточуючого світу. Тоді цінності для кожної людини є суто індивідуальною особистісною категорією. У такий спосіб

можемо констатувати, що кожній людині притаманні її індивідуальні цінності, які є своєрідним містком між духовною культурою та духовним світом особистості.

Для встановлення взаємозв'язків між моральними ідеалами, цінностями, ціннісним ставленням та формуванням особистості слід розглянути сутність поняття «гуманістичні цінності». Актуальним для даного дослідження є погляд І. Беха щодо розуміння сутності цього поняття, який доводить, що вони виникають і формуються у результаті взаємодії особистості з різними сторонами дійсності, на основі системи знань, приписів, задаючи бажану лінію поведінки. Іван Дмитрович акцентує увагу на тому, що розуміння сутності гуманістичних цінностей базується на методологічному підході, який розглядає «...природу особистісної цінності як суб'єкт-об'єктне утворення, що належить одночасно і суб'єктові, й об'єктивному життєвому світу» [1, с. 9].

Враховуючи зазначене, можемо зробити висновок, що «гуманістичні цінності» – це поняття, яке за своєю сутністю відображає позитивну або негативну значущість для особистості таких явищ, як моральні принципи, вимоги, норми і правила, що регулюють суспільну й особистісну її діяльність, вчинки і поведінку з погляду відповідності мотивів і прагнень, інтересів і потреб суспільства. Тобто, це спрямованість особистості на засвоєння моральних цінностей суспільства, які регулюють її поведінку в усіх сферах суспільного життя, зокрема й у процесах задоволення своїх власних освітніх потреб, інтересів і бажань.

Отже, **гуманістичні цінності учнів початкової школи** розуміємо як комплекс особистісних моральних цінностей, що формуються чи уже сформовані у відповідності до віку дитини, що відповідають духовним цінностям суспільства.

Висновки. Таким чином, формування гуманістичних цінностей молодших школярів є актуальною психолого-педагогічною проблемою, розв'язання якої на практиці має забезпечити ефективність процесів морального розвитку і, головне, гуманного становлення особистості, пріоритетною ознакою якого є сформованість гуманістичних орієнтацій як основи культури гуманної дії.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розв'язання досліджуваної проблеми. Перспективи подальшої роботи потребують розробку педагогічних умов формування гуманістичних цінностей учнів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Компонентна технологія сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. *Початкова школа*. 2018. № 1. С. 5–10.
2. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. 2-е вид., стереотип. Київ: Академвидав, 2009. 360 с.

3. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
4. Skrypnyk N. I. Conceptual framework and conditions for cultivating tolerance relations senior preschoolers. *Science Vector of Togliatti State University. Series: Pedagogy, Psychology*. 2010. Vol. 2. P. 102-104.

Катерина Кихно

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ УМІНЬ РОЗВ'ЯЗУВАТИ ЗАДАЧІ НА РУХ НА ЗАСАДАХ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ

***Анотація:** У статті розкрито сутність поняття «задачі на рух» і представлено їх характеристики; визначено методи реалізації діяльнісного підходу для формування в молодших школярів умінь розв'язувати задачі на рух.*

***Ключові слова:** сюжетні задачі, задачі на рух, молодші школярі, діяльнісний підхід.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими практичними завданнями. В Законі України «Про освіту», Концепції Нової української школи, Державному стандарті початкової освіти визначаються ідеологічні зміни в освіті, зокрема орієнтир на формування ключових компетентностей здобувачів освіти, що здійснюється через реалізацію діяльнісного підходу. Відповідно до сказаного, в Державному стандарті початкової освіти, наголошується на тому, що організація освітнього процесу передбачає застосуванням діяльнісного підходу на інтегрованій основі та з переважанням ігрових методів у першому циклі (1-2 класи) та на інтегровано-предметній основі у другому циклі (3-4 класи) [1].

Однією із ключових компетентностей, є математична, яка формується при вивченні математичної й інших освітніх галузей початкової освіти. Важливою складовою змісту математичної освітньої галузі є сюжетні задачі, які дозволяють моделювати процеси і ситуації реального життя і застосувати досвід математичної діяльності до їх розв'язання. Серед яких виокремлюються типові задачі такі, як задачі на рух. Пошук підходів до формування умінь молодших школярів з їх розв'язання, з урахуванням нових орієнтирів навчання, є актуальною проблемною сучасної дидактики математичної освітньої галузі в початковій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування умінь учнів початкових класів розв'язувати задачі на рух висвітлена в працях таких українських дослідників, як М. Богданович, Я. Козак, М. Король, С. Скворцова, О. Онопрієнко та ін.

Сутності діяльнісного підходу присвячені праці таких науковців, як Ю. Бабанський, А. Дістервег, Дж. Дьюї, Л. Занков, І. Корбакова, І. Лернер, В. Лозова, А. Нікітіна, Г. Пустовіт, Л. Терьошина та ін.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що проблемі формування в молодших школярів умінь розв'язувати сюжетні задачі і зокрема задачі на рух приділяється значна увага, ще ширшими є дослідження щодо сутності і реалізації діяльного підходу в освітній діяльності, проте ідеологічні зміни в освіті, впровадження Концепції Нової української школи, потребують трансформації усталених положень з урахуванням інноваційних тенденцій.

Мета статті – схарактеризувати задачі на рух, які вивчаються в початковій школі; визначити методи реалізації діяльнісного підходу для формування в молодших школярів умінь розв'язувати задачі на рух.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під задачами на рух розуміють сюжетні задачі в яких йдеться про залежність між величинами: швидкість, час, відстань (подоланий шлях) – і які не можуть бути розв'язані без знання характеру залежності між цими величинами.

Розрізняють прості і складені задачі на рух. Складені задачі на рух – це типові задачі на процеси. Скворцова С. зазначає, що задачі на рух – це особливий вид задач, які містять опис процесу руху двох тіл, що переміщуються в одному або в різних напрямках одне відносно одного [5, с. 226]. До задач на рух, зазначає дослідниця, належать задачі: на рух у різних напрямках: назустріч, у протилежних напрямках; на рух в одному напрямку: навздогін та з відставанням [5, с. 226]. Окрім названих задач, задачами на рух є задачі на рух за течією і проти течії.

Задачі кожного з вказаних вище видів мають три підвиди залежно від даних та шуканого [5, с. 226-227]:

I – задачі на знаходження подоланого шляху: дано значення швидкості руху обох тіл та час їхнього спільного руху, треба знайти подоланий шлях;

II – задачі на знаходження швидкості: дано значення шляху, який подолали обидва тіла, відомий час їхнього спільного руху та швидкість руху одного з тіл, треба знайти швидкість руху іншого тіла;

III – задачі на знаходження часу: дано значення подоланого шляху та швидкостей руху обох тіл, треба визначити час їхнього спільного руху.

Задачі на рух є одним з основних видів сюжетних математичних задач яким притаманні мотивуючі, дидактичні, пізнавальні, розвиваючі та прикладні функції. Тому процесу розв'язання задач на рух в практиці початкової школи приділяється значна увага як з боку методистів, так і власне самих педагогів [3].

Залежно від освітньої програми ознайомлення із задачами на рух відбувається в 3 або в 4 класах, в більшості освітніх програм, в тому числі і Типових, – в 4 класі. В роботі над задачами на рух виокремлюється три етапи: підготовча робота, ознайомлення з певним видом задач на рух і формування умінь розв'язувати задачі на рух.

До основних характеристик діяльнісного підходу відносять такі як значуща, соціальна, активна, мотивуюча та радісна [2, с. 7]. Встановлено, що активне навчання, кооперативне навчання, емпіричне навчання, навчання через відкриття, навчання на основі запитів дітей, проблемне навчання, проєктне навчання та педагогіка Монтесорі, здатні позитивно впливати на навчання учнів у соціальному, емоційному, фізичному, креативному і когнітивному вимірах, такі методики викладання можуть в сукупності забезпечити діяльнісний підхід, що відповідає його п'ятьом характеристикам [2, с. 7].

Отже, розглядаючи формування умінь розв'язувати задачі на рух в аспекті реалізації діяльнісного підходу, робота на кожному із етапів (підготовча робота, ознайомлення, формування умінь) потребуватиме залучення згаданих методів викладання.

Наприклад, на підготовчому етапі, для узагальнення уявлень учнів про рух доречно використати методику емпіричного навчання. Взагалі, якщо спиратися на дослідження фінських педагогів, вони не розрізняють окремо проблемо-орієнтоване, емпіричне та дослідницьке навчання, а розглядають їх як такі, що відносяться до родини дитиноорієнтованих активних методів. Такі методи передбачають активне, дослідницьке, рефлексивне й комунікативне навчання, покликане дати практичні вміння, підтримувати мотивацію, бажання вчитися та формувати здатність до самооцінювання. Тобто ці три методики взаємопов'язані, а межі між ними часто нечіткі [4].

В фінських школах в класі розмежовуються дослідницькі станції для організації проблемно-орієнтованого та емпіричного навчання дітей, що дає можливість залучити до роботи дітей об'єднуючи їх у невеликі групи. Надалі діти можуть ділитися результатами експериментів з однокласниками й так навчатися не лише від учителя, а й одне від одного. Педагог натомість спрямовує розмірковування та висновки кожної групи в бажаному напрямі [4].

Для узагальнення уявлень учнів про рух пропонуємо об'єднати їх в групи по 3-4 особи. Кожній з них даємо набори сюжетних малюнків і короткий відео ролик, що ілюструють різні види руху. Завдання кожної групи полягає в тому щоб описати їх. Результати аналізу пропонуємо занести до таблиці, шаблон якої подаємо кожній із груп із вказівкою умовних позначень для занесення даних в таблицю (див. рис. 1).

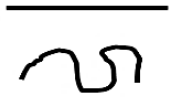
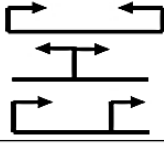
	Скільки тіл рухається?	Який рух по прямій чи кривій?	Як рухаються тіла: в різних напрямках чи в одному?	Яке тіло рухається швидше, яке повільніше?
Умовні позначки	Написати число 1, 2 або інше?			Написати назви тіл і поряд вказати Шв. або П.
Малюнок 1				
Малюнок 2				
Відеоролик				

Рис. 1. Шаблон таблиці для роботи в групах над завданням з узагальнення уявлень учнів про рух

Висновки і перспективи подальших розвідок. Задачі на рух є важливим компонентом математичної підготовки молодших школярів. Відповідно до сучасних тенденцій в освіті логічним є зміна підходів до формування в молодших школярів умінь їх розв'язувати. Спираючись на визначені методи реалізації діяльнісного підходу розглянули їх застосування для формування в молодших школярів умінь розв'язувати задачі на рух.

Перспективу в подальших наукових пошуках з розглядуваної проблеми вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов формування в молодших школярів умінь розв'язувати задачі на рух на засадах діяльнісного підходу

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
2. Діяльнісний підхід у школі. Біла книга. 2019. URL: https://cms.learningthroughplay.com/media/dx1copjh/tp-at-school_ukrainian_version.pdf
3. Коваль Л. В., Скворцова С. О. Методика навчання математики в початковій школі : теорія і практика. Харків: ЧП «Принт-Лідер», 2011. 414 с.
4. Планування уроку та мотивація учнів у межах проблемно-орієнтованого та емпіричного навчання. Фінський досвід. URL: https://znayshov.com/News/Details/planuvannia_uroku_ta_motyvatsiia_uchniv_u_mezhakh_problemn_o-orientovanoho_ta_empirichnoho_navchannia
5. Скворцова С. О., Онопрієнко О.В. Нова українська школа: методика навчання математики у 3–4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах інтегративного і компетентнісного підходів : навч.-метод. посіб. Харків : Вид-во «Ранок», 2020. 320 с.

**Зоряна Колбасіна,
Лариса Пушкар**
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ТЕАТРАЛІЗОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація:** У статті висвітлено важливість використання театралізованої діяльності у процесі морального виховання дітей молодшого шкільного віку; окреслено методи і прийоми його формування.*

***Ключові слова:** моральне виховання, діти молодшого шкільного віку, театралізована діяльність.*

Постановка проблеми. Соціальні процеси останніх років не лише зумовили актуальність проблеми виховання школярів, а й загострили орієнтацію підростаючого покоління на різні цінності, зокрема моральні, згідно з якими людині властиве прагнення до добра, правди і краси; позитивне ставлення до навколишнього світу, до людей. Проте в процесі складних соціально-економічних і політичних перетворень відбувається падіння духовних і моральних цінностей, на передній план висувуються матеріальні. У зв'язку з цим виникла потреба переосмислення проблем виховання молодших школярів як в суспільстві, так і в педагогіці.

Аналіз актуальних досліджень та публікацій. Теоретичному висвітленню питання моральності і морального виховання особистості дитини присвячені праці філософів, психологів і педагогів (Я. Коменський, Л. Виготський, Д. Ельконін, А. Макаренко, С. Русова, К. Ушинський, Л. Колберг) у різні періоди розвитку педагогічної науки. Сучасні науковці О. Богданова, Н. Трофімова, Ш. Амонашвілі розробили методiku з морального виховання школярів у навчальній, ігровій та інших видах діяльності. Формуванню моральних цінностей особистості приділено увагу в дослідженнях сучасних науковців І. Беха, О. Савченко, О. Кононко, В. Кременя, О. Сухомлинської, О. Чорної та ін. Вплив театрального мистецтва на моральне виховання досліджували Б. Грінченко, М. Вороний, О. Кисіль, І. Франко, С. Русова.

Мета статті – визначити та схарактеризувати основні методи та прийоми морального виховання дітей молодшого шкільного віку у процесі театралізованої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Аналіз методичної літератури з досліджуваного питання (І. Щербак, О. Лобова, Н. Миропольська, Л. Фурміна, С. Шацький) свідчить про розмаїття форм і методів театралізованої діяльності, які можна застосовувати в роботі з молодшими школярами. У процесі морального виховання науковці радять використовувати такі методи: методи привчання і вправ,

самовиховання, стимулювання, пояснювально-репродуктивні та проблемно-ситуативні (І. Мар'єнко); методи формування свідомості: розповідь, пояснення, етична бесіда, приклад. Навіювання, умовляння (І. Щукіна); змагання, заохочення і покарання (І. Підласий); особистий приклад дорослого, який має великий вплив на свідомість і поведінку молодшого школяра.

Зважаючи на те, що театралізована діяльність має в своєму складі такі види діяльності як перегляд і сприйняття театралізованого видовища, підготовка до театралізованого дійства, театралізована гра (гра-драматизація), і саме театралізоване дійство, спробуємо визначитися у методичному забезпеченні кожного зі складових театралізованої діяльності, спрямованих на моральне виховання молодших школярів.

Основною формою залучення дітей до театру є колективні *перегляди* вистав, відбір яких проводить сам вчитель. Театральна вистава буде приносити моральне задоволення молодшим школярам лише у тому випадку, коли після перегляду діти обговорюють її разом з учителем. Перш ніж переглядати виставу, вчитель повинен сам її переглянути, визначити моменти, які потім потрібно обговорити з дітьми методом бесіди; дії, на які потрібно звернути увагу, підготувати школярів до активного сприймання змісту вистави.

Завдання вчителя після перегляду вистави організувати її *обговорення*: чи зрозуміли діти зміст вистави, хто з героїв найбільше сподобався і чому, кого б вони хотіли наслідувати в житті і в чому саме. Після перегляду вистави молодші школярі висловлюють власні міркування, осмислення того, що відбулося, аналізують вчинки казкових персонажів, передають власні почуття і переживання. Така робота сприяє формуванню товариських відносин в колективі, мотивує до співпереживання, до оцінних дій.

Учителям початкових класів потрібно постійно слідкувати за вихованням в учнів культури сприймання, користуючись методом *активної дії слова*. Суттєву роль у процесі сприймання театральної вистави відіграє процес розуміння, який є невід'ємною частиною будь-якого пізнання. Молодших школярів потрібно навчити усвідомлювати значення художньо-образних засобів мови (порівняння, епітети, метафори, уособлення). На думку науковця Г. Костюка, «тільки зрозуміле, продумане стає переконанням наших дітей, робить свій внесок у формування їхніх поглядів і світогляду» [3, с. 83].

Після перегляду вистав чи під час підготовки до драматизації, вчитель повинен звертати увагу на прояв моральних вчинків, наприклад: герой поступається власним бажанням, ділиться цінними для нього предметами, поступається своїми принципами на користь інших, що приносить усім задоволення. Правильна

позиція вчителя стимулюватиме прагнення молодших школярів до моральної поведінки, інколи навіть усупереч власним бажанням. Таким чином, саме обговорення вистав чи творів для театралізації будуть доречними для оцінки позитивних і негативних вчинків героїв, конкретних явищ або подій.

Першочерговий етап залучення дітей до театру пов'язаний з казкою-виставою, на яку діти можуть спланувати свій життєвий досвід. Казка, як народна, так і класична – це художня скарбниця, що зберігає соціальний та історичний досвід, накопичений людством протягом століть. Це перша школа життя дитини, перше знайомство із силами добра. Педагог Н. Басюк зазначала, що «казка – це активна естетична творчість, що охоплює усі сфери духовного життя дитини: розум, почуття, уяву, волю. Казка – один із найцікавіших фольклорних жанрів, в ній відкривається чарівний дивосвіт життя для кожної дитини. Її привабливість – у сюжетності, таємничості, фантастичності» [1]. У казці запам'ятовується все і надовго – герої, їхні вчинки, персонажі і предмети, що їх оточують. Під час перегляду казок-вистав діти співпереживають героям, разом з ними шукають шляхи виходу із складних ситуацій. Водночас вони проявляють почуття тривоги і жалю до героїв, що потрапляють в складну ситуацію, дають їм поради. Молодші школярі здатні відрізнити Добро від Зла, тому не дивно, що вони висловлюють іноді обурення і злісні вислови на адресу негативних персонажів. У процесі асоціативно-емоційного сприймання вистави та сценічних героїв у молодших школярів переважає схильність до «сюжетного сприйняття» і «правдивості». Це важливо враховувати під час роботи з дітьми цієї вікової категорії, адже саме в молодшому шкільному віці відбувається утвердження принципів загальнолюдської моралі – справедливості, правди, доброти, патріотизму та інших добродійностей.

Для навчання на уроках літературного читання доцільно застосовувати прийом *словесного малювання* – опис образів (персонажів, пейзажу, події), які виникають у свідомості учня під час слухання чи читання казки. Словесне малювання може бути як індивідуальним, так і колективним. Воно розвиває творчі здібності молодшого школяра, сприяє усвідомленню композиції твору, взаємин персонажів.

Підготовка театралізованого дійства потребує залучення дітей до різних видів театральної діяльності, зокрема, ігрової. Цінним методом ігрової діяльності є *інтерактивний театр*, який сприяє розвитку творчої уяви учнів, використанню раніше набутих знань і умінь. Інтерактивний театр передбачає активне включення всіх дітей у діяльність, яка полягає у перебудові змісту творів і зміні характеру персонажів. Змінюючи персонаж, дитина фактично виявляє свої моральні якості, наділяючи ними свого персонажа. Новостворений

персонаж діє за тими ж нормами і правилами, які молодший школяр хотів би виконувати сам. Наприклад, гра-бесіда з персонажами відомих казок є одним із творчих видів робіт у початкових класах. Для гри учні самостійно виготовляють костюми для своїх персонажів або власноруч створюють персонажів-ляльок (ляльковий театр). Сценарій проведення інтерактивного театру придумують самі діти. Спочатку з'являється казкар (це може бути вчитель), який пропонує дітям відповісти на запитання за змістом тієї казки, персонаж якої сидить у класі. Далі персонажі потрапляють у різні ситуації, розв'язують складні питання, допомагають своїм родичам-персонажам чи друзям-персонажам. Такий вид театральної діяльності допомагає молодшим школярам проявити свої можливості, самостійно виразити думку, знайти вихід із будь-якої ситуації.

Молодші школярі повинні залучатися до *самостійного створення змісту вистав*. Темою може бути продовження знайомої казки, узагальнення змісту декількох казок або зміна персонажів чи подій уже відомої казки. Це може бути робота в групах, парах, індивідуальна чи колективна. Алгоритм побудови сценарію такий:

- 1) Вибір теми.
- 2) Наявність сюжетної лінії (послідовність перебігу подій).
- 3) Вибір персонажів та їхня характеристика.
- 4) Поведінка персонажів у конкретних ситуаціях.
- 5) Малюнки сцен-декорацій.
- 6) Оформлення матеріалу у вигляді сценарію.
- 7) Розподіл ролей, визначення масовки.
- 8) Підготовка приміщення і проведення драматизації.
- 9) Аналіз виконаної роботи.

Методику навчання дітей складати сюжети для театралізованих вистав розробила Н. Водолага [2].

Однією з активних форм театральної діяльності, яка часто використовується у театральному дійстві, є музично-рухливі вправи, які допомагають дітям узгоджувати рухи з характером музики, краще зрозуміти художній образ і передати його риси характеру через рух. Так, на уроці музики з молодшими школярами часто використовується імпровізація пісні-гри «Подоланочка», в якій бере участь кожна дитина, відтворюючи рухами те, про що співається. Така вправа допомагає дітям краще входити в образ, жестами, мімікою і рухами передавати ті почуття, які виражає музика. Саме *імпровізація* стає основою театралізованої діяльності на етапі обговорення способів перевтілення в образи.

Як один із видів драматизації використовується на уроках в початкових класах часто *пантоніма*. Образ персонажа учні створюють за допомогою пластичних рухів тіла, передаючи почуття і емоції жестами, мімікою, рухами. За допомогою театру-пантоніми вчителі

проводять літературні ранки, уроки позакласного читання, вікторини на різні теми: «Знайомі герої у нових обставинах», «Колаж із казок».

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, організація театралізованої діяльності з дітьми молодшого шкільного віку вимагає комплексного підходу, який передбачає використання різних методів і прийомів: метод ігрової імпровізації, метод мовленнєвого спілкування, метод бесіди, метод імпровізованих сценок, метод активної дії слова, метод пантоміми, та інші практичні методи.

Перспективи дослідження вбачаємо в окресленні видів театралізованої діяльності, які необхідно використовувати у процесі морального виховання дітей молодшого шкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басюк Н. Українська народна казка у вихованні моральних почуттів молодших школярів. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки Випуск123(II). К., 2012.
2. Водолага Н. В. Навчання розповідання дітей молодшого шкільного віку в театралізованій діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 . О., 2009. 216 с.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Рад. школа, 1989.

Людмила Колесник

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

ЗНАЧЕННЯ ГРИ ТА ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Анотація: У статті визначено сутність понять «ігрова діяльність», «ігровий метод»; обґрунтовано принципи організації дидактичної гри, а також подано приклади ігор, спрямованих на формування морально-етичних цінностей учнів на уроках «Я досліджую світ».

Ключові слова: гра, дидактична гра, початкова школа, морально-етичні цінності.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реалізація концепції Нової української школи вимагає вдосконалення та оновлення змісту підручників, дидактичних і методичних матеріалів, пошуку нетрадиційних форм і методів організації освітнього процесу тощо. Відтак, актуалізується проблема до впровадження інноваційних методик навчання, зокрема навчально-ігрових технологій, які дозволяють докорінно змінити методологію, надати нові якості організації та здійсненню освітнього процесу в початковій школі і цілому й викладанню інтегрованого курсу «Я досліджую світ» зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливість і ефективність гри вказували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: Я. Коменський, С. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Русова, К. Ушинський. Вагомим підґрунтям у розробці методики педагогічного керівництва ігровою діяльністю дошкільників є здобутки провідних

фахівців ХХ століття: А. Богуш, Л. Артемової, Н. Гавриш, П. Саморукової, Г. Усової та ін.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні значення гри та ігрової діяльності учнів початкової школи на заняттях з курсу «Я досліджую світ».

Виклад основного матеріалу дослідження. Відзначимо, що ряд дослідників (У. Магдауолл, Г. Мерфі, Ф. Бентендейх) висували припущення, що гра – це такий собі «соціальний інстинкт», властивий кожній людині. Представники культурознавчого підходу (наприклад, І. Хейдінге) вважають, що гра прикрашає життя, доповнює її, внаслідок чого є життєво необхідною кожній людині. Німецький психолог К. Бюллер визначав гру як діяльність, що здійснюється заради отримання «функціонального задоволення» [5].

На відміну від сюжетно-рольових ігор взагалі, гра, яку пропонує вчитель, має суттєву ознаку – чітко поставлену мету і відповідний педагогічний результат. Ігрова форма занять створюється за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, які виступають як засіб спонукання, стимулювання до певної діяльності.

Сутність ігрового методу полягає в тому, що в ньому важливий не результат, а сам процес, процес переживань, пов'язаний з ігровими діями. Ця специфічна особливість даного методу несе великі виховні можливості, оскільки, керуючи змістом гри, педагог може програмувати в дітей певні позитивні почуття. Місце і роль ігрової технології в цьому процесі багато в чому залежать від розуміння педагогом функцій ігор. Найбільш важливими функціями гри як педагогічного феномена культури є: соціокультурна, комунікативна, діагностична, терапевтична, корекційно-розважальна [1].

Основні принципи організації гри:

- відсутність примусу будь-якої форми при залученні дітей в гру;
- принцип розвитку ігрової динаміки;
- принцип підтримки ігрової атмосфери (підтримка реальних почуттів дітей);
- принцип взаємозв'язку ігрової та неігрової діяльності;
- принцип переходу від найпростіших ігор до складних ігрових форм (від ігрового стану до ігрових ситуацій, від наслідування – до ігрової ініціативи, від локальних ігор – до ігор-комплексів тощо) [1].

Значення гри неможливо переоцінити. Будучи розвагою, відпочинком, вона здатна перерости у терапію, в модель типу людських відносин з іншими людьми та із самим собою.

На уроках «Я досліджую світ» використання ігрового методу має великі можливості, адже цей предмет досліджує різні аспекти навколишнього світу, у тому числі й міжособисті відносини та людське «Я».

Ігрова форма занять на уроках «Я досліджую світ» створюється за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, які виступають як засіб спонукання, стимулювання до певної діяльності.

Сутність ігрового методу полягає в тому, що у ньому важливий не результат, а сам процес, процес переживань, пов'язаний з ігровими діями. Ця специфічна особливість даного методу несе великі виховні можливості, оскільки, керуючи змістом гри, педагог може розвивати у дітей певні позитивні почуття. Розглянемо деякі приклади таких ігор, спрямованих на формування морально-етичних цінностей учнів.

Гра «Компліменти»

Мета: Допомогти дитині побачити позитивні зовнішні та внутрішні якості в інших людях, і власні позитивні риси з боку; дати відчути, що їх цінують інші діти; вчитися ввічливості і взаємоповаги.

Стоячи в колі, всі беруться за руки. Дивлячись в очі сусіду, дитина говорить: «Мені подобається в тобі ...». Інша дитина киває головою і відповідає: «Спасибі, мені дуже приємно». Вправа триває по колу. Після вправи обговорюється, що відчували учасники, що несподіваного вони дізналися про себе, чи сподобалося їм дарувати компліменти.

Гра «Казкова скринька»

Мета: Формування етикету, культури мовленнєвого спілкування, ввічливості.

Ведучий повідомляє дітям, що Фея казок принесла свою скриньку – в ній сховалися чарівні слова. Послухайте ввічливі слова і скажіть, для чого використовується кожне з них (для подяки, вибачення, привітання тощо): дякую, будь ласка, вибач, добрий день, до побачення. Які ще ввічливі слова ви знаєте? Для чого вони використовуються? Тепер поверніть чарівні слова Феї, склавши з ними речення.

Гра «Квітка-семибарвиця»

Мета: Вчити дітей контролювати свої бажання і обирати найбільш значимі з них, і ті, які не несуть шкоду оточуючим, виховувати бажання турбуватися про інших.

Кожна дитина пише на пелюстках квітки свої бажання. Приходить Фея і пропонує виконати одне з бажань, але дитина повинна пояснити, чому саме його, і яка від нього буде користь іншим.

Гра «Як треба дбати»

Мета: формування уявлень про добро, любов і турботу.

Діти стають у коло. Педагог обходить коло і вкладає до рук дітей різних іграшкових звірів, а потім називає одного іграшкового звіра, наприклад, кішку. Той, у кого в руках виявляється кішка, виходить на середину кола і просить дітей по черзі розповісти, як

треба дбати про кішку. Дитина в центрі кола дарує свою іграшку тому, чия розповідь сподобалася їй більше.

Таких ігор можна придумати велику кількість і використовувати залежно від теми уроку, мети тощо.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, гра сприяє формуванню адекватної самооцінки та вміння оцінювати позитивні риси зовнішності інших людей. Гра вчить поважати, любити, співчувати, співпереживати, розвиває рефлексію, формує почуття власної гідності та поваги до інших людей, загалом – сприяє формуванню морально-етичних цінностей молодших школярів.

Перспективним вважаємо вивчення інших ефективних засобів для формування морально-етичних цінностей молодших школярів (література, мистецтво тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агіляр Туклер В.В. Психолого-педагогічна характеристика сюжетно-рольової гри дітей. URL: molodyvcheny.in.ua/files/conf/ped/20feb2017/67.pdf (дата звернення: 23.10.2022).
2. Андрусенко Н. У вихованні немає дрібниць. *Учитель початкової школи*. 2015. № 2. С.27-28.
3. Басюк Н. Орієнтири вчителя у моральному вихованні молодших школярів. *Рідна школа*. 2007. № 3. С.21-22.
4. Крутій К. Самоосвіта: Ельконін Д.Б. Психологія гри. URL: ukrdeti.com/samoosvita-elkonin-d-b-psixologiya-gri/ (дата звернення: 23.10.2022).
5. Січко О. І. Формування морально-етичних цінностей учнів у контексті педагогічних ідей В.О. Сухомлинського. *Педагогічні науки*. К., 2013. Вип. 1.47 (114). С.245-249.

Тетяна Костюк,

Оксана Білєр

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація: У статті розглянуто особливості розвитку креативності учнів початкових класів на уроках англійської мови, визначено фактори розвитку креативності, а також охарактеризовано педагогічний інструментарій розвитку креативності для використання при навчання англійської мови.

Ключові слова: креативність, розвиток, англійська мова, учні початкових класів.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Освіта сьогодні набуває зовсім іншого контексту, оскільки конкурентні переваги на ринку праці отримують ті фахівці, які не просто мають набір цікавих і важливих знань, а володіють низкою гнучких навичок. Особлива увага надається розвитку «4К» навичок: креативності, критичному

мисленню, комунікації та командній роботі. Тому, Нова Українська школа ставить за мету перейти від концепції накопичення знань до інтегрованого формування ключових компетентностей; до розвитку креативного мислення здобувачів як конструктивної інтелектуальної діяльності, осмисленого сприйняття інформації та подальшого її засвоєння.

Серед ключових компетентностей особливе місце посідає спілкування іноземною мовою [6]. Діти, які у молодшому шкільному віці залучаються до вивчення іноземної мови, не тільки успішніше навчаються у школі та краще засвоюють курс будь-якої іноземної мови, а й вміють мислити нестандартно, можуть приймати самостійні рішення [3]. Проте для того, щоб молодші школярі не втратили радість відкриття, бажання вчитися та поступово не позбавлялися здатності до творчості, процес навчання іноземної мови не може зводитися лише до заучування й наслідуванні прийомів діяльності, виконання однотипних завдань та одноманітних дій.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблему розвитку креативності досліджували такі вчені, як А. Лук (психологія творчості і мислення), Я. Пономарьов (знання, розумовий розвиток, психологія творчості і педагогіка, мислення і творчість), Г. Щукіна (проблема пізнавального інтересу в педагогіці), Д. Богоявленська (один із підходів до дослідження креативного інтелекту), П. Енгельмейер (теорія творчості, творча особистість та творче середовище), М. Холодна (дослідження психології інтелекту), В. Моляко (психологія творчості) та інші.

Проте, ще й досі немає чіткого визначення поняття креативності. З одного боку, деякі вчені вважають, що достатньо створити щось оригінальне та нове, щоб вважати це креативним, а з іншого недостатньо лише щось придумати, необхідно віднайти застосування результатів креативного процесу.

Однак, більшість науковців єдина у думці, що креативність у той чи іншій мірі притаманна дітям молодшого шкільного віку. Такі науковці як А. Найман, Д. Леннон, Л. Мей, С. Вечін, М. Чиксентмігаї, Дж. Гілфорд, З. Тейлор, Е. Торренс. Ф. Баррон, А. Маслоу наголошують на необхідності розвитку креативності учнів початкових класів під час безпосередньої реалізації освітнього процесу. У цьому контексті постає необхідність розвитку креативності учнів початкових класів на уроках англійської мови.

Метою статті – охарактеризувати особливості розвитку креативності учнів початкових класів на уроках англійської мови та запропонувати педагогічний інструментарій для створення практичної реалізації.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблему розвитку креативності в учнів початкових класів у процесі навчання англійської мови, ми спираємось на думку Д. Богоявленської, яка розглядає креативність як вихід за межі заданого, тобто рух у «креативному полі» [5]. «Креативне поле» на уроці іноземної мови створюється, насамперед, за допомогою ігрової діяльності як спеціально організованого завдання, що створює ситуацію із своїм сюжетом і дієвими особами, в якій природною є можливість багаторазового повторення мовленнєвого зразка в умовах максимально наближених до реального мовленнєвого спілкування з наявними ознаками емоційності, спонтанності, цілеспрямованості мовленнєвого висловлювання. Предметні або рольові, ігри виступають як безперервна реакція, сприяючи прояву самостійності у вирішенні мовленнєво-мисленнєвих задач, швидкої реакції у спілкуванні, максимальної мобілізації мовленнєвих навичок.

При створенні в освітньому процесі середовища, в якому розвиток креативності та творчості заохочується від початку, ефективність вивчення англійської значно покращується [1]. Здобувачі початкового рівня освіти, які вивчають англійську, переходять від обмежено мовних та мовленнєвих навичок до умінь їх вільно та креативно використовувати. Завдяки розвитку креативності на уроках іноземної мови учні розвивають відповідні когнітивні навички, такі як спостереження, опитування, порівняння, протиставлення, уява та прогнозування, що є надпотрібними у всіх навчальних сферах та в реальному житті. Вони також розвивають метакогнітивні навички, такі як, здатність критично оцінювати власні результати навчання [4].

Як зазначає О. Якуба [7] при розвитку креативності у дітей початкової школи під час уроків англійської мови необхідно враховувати низку загальних факторів, а саме:

- розвиток креативності не відбувається у вакуумі. Завжди є щось, що стимулює та підкріплює формування нестандартного мислення дітей, наприклад, ідея, картинка, текст, оповідання, предмет, питання чи проблема, чи певна їх комбінація;
- креативне мислення великою мірою залежить від емоційного інтелекту дітей, що, у свою чергу, призводить до стану «потoku» (повного злиття зі своєю справою, поглинання нею, коли не відчуваєш часу, самого себе, коли замість втоми виникає постійний приплив енергії... [1]), в якому увага зосереджена на досягненні індивідуальної мети здобувача, при цьому учні усвідомлюють мотиви досягнення певного творчого результату;
- учням початкових класів потрібна основа для розвитку креативності. Модель чи приклад, що буде забезпечувати

необхідну підтримку;

- креативність передбачає засвоєння уміння вільно і спонтанно грати з ідеями. У той же час, вона включає дисципліноване мислення, цікавість, увагу до деталей і зусиль, що додаються. Усе це має підкріплюватися виробленням конкретних стратегій та навичок;
- розвитку креативності найкраще сприяє формування «мислення зростання» в якому учням пропонується вірити, що вони можуть досягти кращих результатів завдяки своїм власним зусиллям, наполегливості та наполегливій роботі. Одним із способів досягнення цього є конструктивний зворотний зв'язок та похвала, в яких основна увага приділяється зусиллям, що молодші школярі докладають, а не їхнім вродженим талантам.

Беручи до уваги наведені вище фактори та сучасні наукові доробки [2], зазначимо, що в освітньому контексті існує два типи креативності: велика креативність (big «С») та мала креативність (little «с»). На уроці англійської мови в початковій школі велика креативність big «С» відноситься до результатів навчання, що є новими та оригінальними для здобувача освіти з точки зору його поточного віку, стадії розвитку та мовного рівня й оцінюються, як правило, вчителем. Прикладом такої креативності у початковій школі може бути написання вірша, казки, оповідання англійською мовою.

Мала креативність little «с» означає процес творчого конструювання та передачі сенсу дітьми у повсякденній взаємодії у класі, побудованому на вивченому мовному матеріалі. Цей вид творчості, що залучає дітей до пророкування, здогадки, гіпотези та прийняття ризиків, а також у використанні невербального спілкування, такого як міміка та жести. Це вкрай важливо для опанування іноземної мови, оскільки мовна інтуїція є складовою вільного спілкування іноземною (англійською) мовою.

Отже, зрозумілим стає необхідність розвитку цих двох видів креативності на уроках англійської мови в початковій школі.

Для розвитку визначених видів креативності, слід обрати відповідний педагогічний інструментарій: методи, форми та технології організації освітнього процесу. Серед методів, що сприятимуть розвитку креативності на уроках англійської мови, слід віддавати перевагу саме активним методам освіти [6]. До них можна віднести проблемне навчання, творчо-пошуковий метод, сторітелінг, навчання через драму. Зазначимо, що до креативних методів, які найкраще будуть підходити саме для вивчення англійської мови належать методи, що у традиційному розумінні є інтуїтивними: метод «мозкового штурму», метод емпатії, педагогічні методи учня, що виконує роль учителя, тощо.

Визначені методи обумовлюють використання таких форм роботи, що найповніше дадуть змогу самореалізуватися здобувачам початкової освіти. До них можна віднести індивідуальну та групову роботу.

Цінним, у межах цього дослідження, є думка А. Нісімчук, О. Падалки та О. Шпак [5], які зазначають, що найефективнішими для розвитку креативності на уроках англійської мови в початковій школі є нижче визначені технології.

Технології інтерактивного навчання, як от кооперативне та колективно-групове навчання. Інтерактивні технології кооперативного навчання передбачають парну і групову роботу, що організовується як на уроках засвоєння нового лексичного матеріалу, так і на уроках застосування знань, умінь та навичок. Найпоширенішими технологіями кооперативного навчання є ротаційні (змінювані) трійки, «два - чотири - всі разом», «карусель» та ін.

У свою чергу технології колективно-групового навчання («мікрофон», незакінчені речення, «ажурна пилка» або «мозаїка») передбачають одночасну (фронтальну) роботу всього класу, що є безцінним при навчанні англійської мови.

Щодо технологій ситуативного моделювання та оцінювання дискусійних питань, то вони передбачають створення цікавих нетрадиційних ситуацій і постановки чітких завдань при відточенні комунікативних навичок з англійської мови, виконуючи які учні обов'язково підключають уяву, фантазію, креативне мислення.

Стимулюючи креативні стратегії у класі забезпечується мета кожної діяльності вивчення англійської мови. Креативні можливості учнів на уроках англійської мови ефективно реалізуються в різних видах діяльності, зокрема у грі, діалогічному та монологічному мовленні, у груповій та проектній роботі тощо. Як креативність слід сприймати не лише кінцевий результат діяльності, а й прийоми та операції, за допомогою яких вона здійснюється.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи все вищезазначене, можемо дійти висновку, що розвиток креативності на уроках англійської мови у початковій школі: підвищує зацікавленість та мотивацію; робить вивчення англійської мови приємним та незабутнім; надає здобувачам освіти почуття причетності та почуття успіху; дозволяє звернутися до досвіду учнів, які можуть бути сильними в інших областях (мистецтво, музика або танці) і використовувати ці здібності для підтримки особистого освітнього процесу; розвиває учням гнучко мислити; забезпечує індивідуальний підхід; формує в учнів такі особистісні якості, як терпіння, наполегливість і винахідливість; забезпечує основу для розвитку більш складного, концептуального та абстрактного креативного мислення в майбутньому.

Проте, поряд з цим розвиток креативності учнів на уроках англійської мови безумовно вимагає від учителя чимало зусиль при виборі та постановці завдань, обранні стратегій спрямованих на розвиток креативності учнів. Це і буде основою для наших подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деньгаєва С.В., Самойлюкевич І.В. Розвиток креативного мислення у дошкільників у процесі навчання англійської мови. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка* [Текст]. Вип. 5(161) / Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. Чернігів: НУЧК, 2019. С. 74-81.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
3. Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства : збірн. наук. праць / за ред. доц. В.В. Павленко. Житомир : ФО-П Левковець Н.М., 2018. 154 с. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua>
4. Мильруд Р. П., Максимова І. Р. Сучасні концептуальні принципи комунікативного навчання іноземної мови *Іноземні мови в школі*. 2010. №4. С. 93-97.
5. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології : навч. посібник. К. : Просвіта, 2000. 368 с.
6. Проект для обговорення «Нова школа» (простір освітніх можливостей) / за заг. ред. М. Грищенко. К., 2016. 34 с.
7. Якуба О.А. Розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках англійської мови *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 3. С. 17-19.

**Тетяна Кудрявцева,
Оксана Білєр**

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

LEGO-ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Анотація: У статті розглянуто можливості Lego-технології для формування комунікативної компетентності, загалом та охарактеризовано види завдань із використання LEGO-конструктора «Шість цеглинок» для формування комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти зокрема.

Ключові слова: Lego, технології, комунікативна компетентність, здобувачі початкової освіти.

Постановка проблеми. Необхідність формування фахівця 21 століття ставить перед освітою нові виклики. Освітній процес перебудовується від засвоєння знань, умінь і навичок до набуття складу універсальних компетентностей. Різноманітні дослідники по-різному визначають складові частини компетентності. Однак «для всіх компетентностей спільними є: уміння виражати свою думку; здатність логічно доводити позицію; уміння читати і розуміти

прочитане; творчість; критичне мислення; ініціативність; уміння вирішувати проблеми; уміння правильно керувати почуттями, емоціями; здатність співпрацювати в команді» [1].

Концепція Нової української школи визначаючи перелік основних компетентностей, визначає й один із шляхів їх формування, а саме використання в освітньому процесі учнів початкових класів Lego-технології. Використання Lego-технології на уроках в початковій школі – це важливий елемент освітнього процесу, що допомагає розвивати увагу, пам'ять, мову. Учні проявляють свої творчі здібності, фантазії, вчаться взаємодіяти з однолітками, взаємодопомозі, необхідності обміну інформацією, умінню приймати рішення, розвивають комунікативні навички тощо.

У контексті нашого дослідження, зацентруємо увагу, на тому, що компонентом будь-якої компетентності є комунікативна складова.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблема розвитку комунікативної компетентності здобувачів початкової ланки освіти, формування й удосконалення мовленнєвих умінь є однією з провідних у працях українських та зарубіжних психологів серед них Г.Балл, Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, та ін., дослідників мовлення учнів молодшого шкільного віку В. Бадер, Л. Варзацька, М. Вашуленко та ін.

У свою чергу питання щодо впровадження та використання Lego-технологій в освітньому процесі початкової школи підпало під коло інтересів таких дослідників як Н. Бібик, Ю. Демченко, А. Євсюкова, Т. Мукий, І. Палазова, Т. Пеккер, О. Петегрич, А. Костецька, Т. Форостюк, О. Рома та ін.

Поряд з цим залишається невисвітленою в повній мірі проблема використання Lego-технології для формування комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти.

Мета статті – розглянути можливості Lego-технології для формування комунікативної компетентності, загалом та охарактеризувати види завдань із використання LEGO-конструктора «Шість цеглинок» для формування комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти зокрема.

Виклад основного матеріалу. У контексті цього дослідження доречним навести думку Ю. Вторникової [2], що визначає комунікативну компетентність як здатність встановлювати і підтримувати контакти з оточенням, знання, уміння та навички, що забезпечують ефективну комунікацію, передбачають уміння міняти коло спілкування, розуміти й бути зрозумілим для партнера під час спілкування.

Основним завданням комунікативної компетенції є використання культури мовленнєвого спілкування, засвоєння мовленнєвого етикету та етичних норм спілкування. Для розвитку комунікативної компетент-

ності учнів початкової школи широко застосовують Lego-технології.

Lego-технологія – одна з відомих і поширених сьогодні педагогічних технологій, що використовує тривимірні моделі реального світу і предметно-ігрове середовище навчання і розвитку дитини [4]. Доречним навести думку педагогів-практиків, які вважають, що саме Lego-технології сприяють застосуванню сучасних комунікаційних технологій для розвитку навичок спілкування, творчих здібностей дітей, для вирішення пізнавальних, дослідницьких і комунікативних завдань [3].

Конструктори Lego – це не просто гра, це цікавий освітній матеріал, що сприяє розвитку репродуктивної та творчої уяви, стимулює фантазію та дає змогу виявити мовленнєву обдарованість учнів.

Використання Lego-технології для формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку передбачає активне залучення кожного школяра до освітнього процесу. Учні набувають навичок правильної міжособистісної комунікації, критичного мислення для вирішення нестандартних проблем, висловлення думок. Реалізація Lego-технології дозволяє підняти на новий рівень освітній процес, підвищити рівень навчальних досягнень, забезпечує психолого-емоційну стабільність та соціальну адаптацію учнів, бажання показати особисті якості в колективній діяльності.

Завдяки цій технології на уроках утворюється атмосфера, в якій молодші школярі відчувають себе творцями. Під час роботи з Lego, учні вчаться спілкуватися, допомагати один одному, бути терпимими один до одного і до невдач товариша.

Ігрова форма Lego-технології дозволяє організувати оптимальну мовну взаємодію між учасниками. Під час якої вчитель має постійно заохочувати учнів, надаючи корисні ідеї і поради, спостерігати за діями школярів, дивитися за процесом. Особлива цінність технології полягає в тому, що учні набагато ширше залучаються до процесу навчання, значно покращують свої комунікативні та мовні навички. За допомогою Lego-конструктора в учнів з'являється можливість створити щось унікальне, задіявши при цьому всі розумові процеси, тобто безпосередньо впливають на розвиток комунікативної компетентності. Необхідно лише створити умови, що дозволяють розвинути комунікативну компетентність кожного учня.

Робота з лексичними темами за допомогою Lego-конструктора дає можливість учням початкових класів запам'ятовувати нові слова, використовуючи тактильний і зоровий аналізатори. Найкраще у цьому процесі відбувається накопичення словника через побачене і усвідомлене [3].

Розглянемо детальніше цінність Lego-конструктора «Шість цеглинок» для формування комунікативної компетентності учнів

початкової школи. Це практичний інструмент і дієвий засіб, що дає можливість реалізувати ігрові методи навчання в початкових класах. Шість цеглинок – це ігри-завдання з набором з шести цеглинок певних кольорів (червоного, помаранчевого, жовтого, зеленого, блакитного і синього кольору). Пластмасові цеглинки, легко з'єднуються між собою, перетворюючись у великі конструкції.

«Шість цеглинок» – це не фіксований набір інструкцій і завдань, а відкрита система, яка стимулює учня робити відкриття, досліджувати, експериментувати, шукати власні відповіді на проблемні ситуації, ставити цілі та розробляти план дій, творити та імпровізувати [5].

Використання у межах технології Lego-конструктора «Шість цеглинок» [5] спрямоване на розвиток необхідних соціальних умінь і навичок, а саме: здатність співпрацювати у команді, співпереживати за результат товариша, команди, вміння вчитись у своїх однолітків, дослухаючись до їх ідей та пропозицій, вміння розподіляти ролі та обов'язки, вміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення, вміння генерувати ідеї та здатність їх логічно обґрунтовувати та, відповідно, фоново формувати комунікативну компетентність.

Згідно з темою цього дослідження сконцентруємо нашу увагу на таких особливостях ігор-завдань із шістьма цеглинками, що сприятимуть формуванню комунікативної компетентності:

- завдання спрямовані водночас на розвиток кількох умінь, тобто одне і те саме завдання може бути спрямоване на розвиток будь-якого вміння, а от завершуватися розвитком виключно комунікативних умінь;
- будь-яке завдання можна пристосувати до вікових особливостей, умінь та індивідуальних потреб конкретного учня (наприклад, змінивши кількість цеглинок чи час, відведений на виконання завдання);
- кожне завдання дає змогу учню вправлятися у виконанні того самого завдання кілька разів і в такий спосіб набувати впевненості у власних силах;
- завдання передбачають можливість відкритого закінчення, коли учень може висунути кілька варіантів виконання і кожен з них буде правильним. Головне – дати змогу учневі висунути своє бачення;
- завдання із шістьма цеглинками може інтегруватися в будь-який вид діяльності та форму роботи, оскільки цей інструмент має міждисциплінарний характер.

Відповідно до вищезазначеного зрозумілим є, що використання конструкторів Lego в освітньому процесі дозволяє в цілому підвищити

рівень комунікативної компетентності здобувачів початкової ланки освіти, формує уявлення учнів про навколишній світ, та їх відношення до тієї або іншої проблемної ситуації, сприяє навичкам активної, творчої колективної взаємодії, підвищенню рівня їх соціальної адаптації.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Використання Lego-технології для формування комунікативної компетентності учнів початкових класів має на меті активне залучення кожного учня до навчання. Учні набувають навичок правильної міжособистісної комунікації, висловлення думок, критичного мислення для вирішення нестандартних проблем, навчаються спілкуватися та швидко адаптуватися до мінливих умов ситуативного спілкування, що у свою чергу є актуальним питанням навчання іноземних мов. Тож подальший фокус нашого дослідження спрямуємо на вивчення можливостей Lego-технології як засобу формування комунікативної компетентності здобувачів першого циклу навчання на уроках англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Нова українська школа : poradnik dla vchitelja. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.
2. Вторникова Ю. С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. *Витоки педагогічної майстерності* : збірник наукових праць : Полтава. 2011. с. 88-94.
3. LEGO-конструювання – інноваційна технологія різнобічного розвитку дітей дошкільного віку. *Київський дошкільний навчальний заклад №804*. 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.dnz804.edukit.kiev.ua/lego->
4. Пеккер Т. В., Голота Н. М., Терещенко О. П., Резніченко І. Ю. Програма розвитку конструктивних здібностей дітей дошкільного віку «ЛЕГО-конструювання» Київ. 2010.

Марія Павленко

*Центральноукраїнський державний
педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ В. СУХОМЛИНСЬКОГО ДЛЯ АДАПТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ УЧНІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У ПОЛЬСЬКИХ ШКОЛАХ

Анотація: У статті проаналізовано діяльність польської системи освіти щодо організації навчання українських дітей-переселенців, розкрито особливості адаптації учнів в іноземній школі та досліджено поліпшення адаптивного процесу за допомогою гуманістичної педагогіки В. Сухомлинського.

Ключові слова: учні-переселенці, адаптація, початкова школа, гуманна педагогіка.

Актуальність теми. За даними ЮНІСЕФ, з України через війну станом на квітень 2022 року виїхало понад 2,25 млн. дітей [1]. Як

відомо, з початку повномасштабного вторгнення найбільше біженців із України прийняла Польща. Статистичні відомості Міністерства освіти Польщі стверджують, що на території країни перебувають близько 700–800 тис. українських дітей шкільного віку. Міністр освіти Пшемислав Чарнек зазначив, що близько 500–600 тис. із них навчаються дистанційно в українських школах, а польські школи прийняли 200–300 тис. українських школярів [3].

Діти-переселенці стикаються із багатьма емоційно-психологічними проблемами під час адаптації в іншомовному та культурному середовищі, відповідно, завдання педагога полягає у тому, щоб допомогти учням пройти цей процес безболісно настільки, наскільки це можливо.

Метою статті є аналіз польської системи освіти щодо організації навчання українських дітей-переселенців, дослідження особливостей адаптації учнів в іноземній школі та поліпшення адаптивного процесу шляхом використання ідей гуманістичної педагогіки В. Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу. Міністерство освіти Польщі дозволяє дітям із України навчатись дистанційно в українських школах, якщо ті продовжують отримувати таку освіту. Також багато дітей поєднують навчання в українській школі онлайн та польській наживо. Освіта у державних польських школах для українських дітей безкоштовна. Прийом нових учнів можливий протягом усього навчального року. Варто зауважити, що для полегшення адаптації у польській школі українських дітей можуть прийняти на навчання у клас нижче, ніж в українській школі. Батьки мають змогу попросити про зарахування до нижчого класу, наприклад, через менший вік дитини. Діти-українці, які не знають польську мову, навчаються у підготовчих класах із інтенсивним вивченням мови, перш ніж перейти у звичайні класи.

Зазначимо, що у Польщі також діють україномовні школи, а в польських школах уведено посаду українських помічників учителя. Така людина є своєрідним містком між дітьми, батьками, вчителями, психологом та іншими педагогами й допомагає дітям-переселенцям пройти процес адаптації в іноземній школі.

За відгуками батьків відкритих соціальних мережах, польська освітня програма легша за українську, оскільки те, що в Україні діти вчать у 2-ому класі, в Польщі за програмою проходять у 3-ому чи 4-ому класах, що викликає певні побоювання у батьків із приводу того, чи осилить українську освітню програму дитина після повернення додому. Однак, польська система освіти більше спрямована на комфорт дитини, а не на успішність із навчальних предметів, що робить відвідуваність шкіл для дітей мінімально стресовою.

Разом із тим, освіта у Польщі славиться високими стандартами та дотриманням європейських принципів навчання, яке починається у віці 6-7 років, залежно від рівня підготовки майбутнього школяра. Діти, яким виповнилось 6 років, обов'язково мають пройти підготовчий курс *zegrówka* (чи то у дитячих садках, початкових школах або самотійно) для опанування вміння читати, писати, малювати, а також розвитку соціальних навичок [2].

Польська початкова школа як і Нова українська школа не передбачає виконання учнями домашніх завдань. Вдома можуть щось дописати, почитати чи домалювати. На відміну від української системи, у Польщі використовують записи про оцінювання на зразок «Молодець», «Добре», «Старайся ще». Учні початкової школи абсолютно не стримують під час перерв, не забороняють бігати коридорами, на відміну від ще існуючої подекуди української виховної тенденції педагогів. У польських школах майже заборонено користуватись телефонами – можна дзвонити батькам лише в екстрених випадках. Іноді вчителі все ж дозволяють користуватись гаджетом на уроках, якщо це передбачено дисципліною.

Протягом першого місяця від початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, українських біженців зустрічали різними реакціями: як з живим інтересом, так і з певним дискомфортом, що посилювався через мовний бар'єр. Ясна річ, це певною мірою відбивалося й на неповнолітніх членах родини. Однак, поступово діти адаптуються, вільніше проявляють себе, розслабляються, стають більш відкриті й довірливі оточенню. Разом з тим, працюючи в українсько-польському закладі, спостерігаємо певні труднощі, які стосуються регресу в поведінці, емоційної прив'язаності, адаптації у дитсадках і школах, налагодженні комунікації з однолітками.

Зазвичай діти адаптуються до життя в середовищі власної сім'ї, адже сприймає життя через досвід і приклад батьків. Чим менша дитина, тим важливіший та вагоміший це сприйняття для неї. Саме тому для поліпшення процесу адаптації дитини-переселенця спираємося на дослідження Петринич О. та Компанович М. [5], що наголошують на комплексну співпрацю педагогів із батьками (рисунок 1).

Не секрет, що найважче адаптуватися тим дітям, якими опікуються дорослі, що перебувають у складних емоційних станах, саме тому психологічна підтримка батьків має велике значення в педагогічній діяльності, спрямованій на полегшення процесу адаптації дитини-переселенця у закордонній школі. Для роботи з батьками можна використати такі традиційні форми роботи, як-от: батьківські збори з лекціями, очні онлайн-консультації, оформлення інформації щодо адаптації дитини у вигляді буклетів тощо [4].

Раптова насиченість польських шкіл дітьми-переселенцями з України, що призвела до різкого зростання чисельності учнів, безумовно впливає і на навантаження педагогів. Підтримка учнів-біженців та їх інтеграція у шкільну систему вимагає додаткової допомоги як для новоприбулих дітей та інших учнів, так і для вчителів. Для цього періодично проводяться педради з просвітницькою метою, навчальні семінари, тренінгові заняття та індивідуальні консультації інформативного характеру [2].

Рисунок 1. Комплексний процес адаптації дитини-переселенця в іноземній школі [5].

Що ж до педагогічно-психологічного супроводу дитини під час адаптації в іноземній школі, варто зазначити, що перші дні навчання в іноземній школі – нелегкий період для дитини, адже супроводжується цілою низкою негативних зрушень у дитячому організмі, на які слід зважати вчителям. Для цього можна використати низку цікавих форм роботи, запропонованих В. Сухомлинським, дотримуючись гуманних взаємин між вчителем і дитиною та всіма учасниками освітнього процесу. Насамперед, В. Сухомлинський надавав надзвичайно великого значення фізичним потребам, а, отже, і здоров'ю дитини, стверджуючи, що однією із головних причин невстигання дітей є «якась недуга або хвороба, найчастіше зовсім непомітна і спроможна піддатися лікуванню тільки завдяки спільним зусиллям матері, батька, лікаря та вчителя» [6, с. 103]. Тому, предметом педагогічної уваги мають стати: режим праці та відпочинку учнів, їх перебування на свіжому повітрі, повноцінне, здорове харчування, піші прогулянки, загартування, життя у русі, попередження неврозів у дітей, «душа яких вже була надламана сумними переживаннями» [6, с. 110].

Окрім того, знизити психологічне напруження дитини, сприяти знайомству школярів між собою та встановлення дружніх стосунків між ними, встановити позитивний емоційний контакт можна за допомогою ігрових занять, адже, як зазначав В. Сухомлинський, дітей «треба так ввести у шкільний світ, щоб перед ними відкривалися все нові і нові радості, щоб пізнання не перетворювалося в нудне вчення. І разом з тим, щоб школа не перетворилася на суцільну, зовні захоплюючу, але порожню гру». Дитина – дослідник за природою, тому потрібно навчати її «через казку, фантазію, гру, через неповторну дитячу творчість» [7, с. 421]. У польських школах теж досить поширені такі форми роботи з дітьми, як казкотерапія, ігри, арт-терапія, психогімнастика тощо. Наприклад, популярною є такий вид арт-терапії, як пісочна терапія. Гра з піском розвиває сенсорні навички, дрібну моторику, координацію рук і очей, творчі здібності та розвиток мовлення. Через гру з піском і водою дітей заохочують ділитися, слухати та співпрацювати з іншими дітьми. Це сприяє засвоєнню навичок емпатії та допомагає розпізнавати емоції інших. Пісок пропонує дітям необмежений простір для фантазії та творчості, адже властивості піску надають можливості будувати конструкції та середовища, створювати маленькі світи, щоб удавати та грати в рольові ігри. Багато дітей вважають роботу з піском розслаблюючою та безпечною, що дає їм змогу вільно висловлювати власні фантазії безпечно та без наслідків. Для роботи з дітьми-переселенцями варто практикувати такі ігри з піском, як «Сенсорна коробка», «Ліпимо», «Готуємо їжу», «Кумедні личка» тощо.

Висновки. Отже, проходження адаптації українських дітей-переселенців у польських школах є психологічно складним етапом як в житті дитини, її батьків, так і для педагогів. Знання особливостей адаптаційного періоду допомагає закласти передумови для ефективної соціалізації учнів у новому колективі з іншими дорослими в чужій країні. Польська система освіти спрямована на максимальне поліпшення адаптації українських учнів-переселенців, створюючи відповідні класи, залучаючи українських педагогів. Педагогічні методи і форми роботи В. Сухомлинського, спрямовані на адаптацію учнів у школі, набувають нової актуальності в сьогоденні та мають перспективи в дослідженні їх ефективності у період вимушеного переміщення дітей за межі рідного краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Humanitarian Response for Children Outside of Ukraine. UNICEF. 2022. Factsheet No. 9 (August 03 – September 09). URL: <https://cutt.ly/gBoczyu>.
2. Skolankiewicz Łucja. This school takes kids from the most traumatized parts of Ukraine – and offers hope. NPR.org. 2022. URL: <https://cutt.ly/MBEGIUF>.
3. Strona główna Redakcja Polska polskieradio.pl. PolskieRadio.pl. 2022. URL: <https://cutt.ly/7BE2G93>.
4. Гаріфулліна А., Байбароша О. Адаптація дитини в школі за ідеями В. О. Сухомлинського. // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної

- конференції: ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2016. URL: <https://cutt.ly/VBE7p2e>.
5. Петринич О., Компанович М. Особливості діяльності працівників психологічної служби щодо адаптації школярів у сучасних умовах. // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Як вижити дитині у світі, де дорослі «з'їхали з глузду?». Тернопіль-Львів, 2022 (04–05 червня). С.59–67.
  6. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям (нове прочитання). Харків: Акта, 2012. 460 с.
  7. Сухомлинський В. Сто порад учителеві. Вибр. твори: В 5-ти т. Т.2. К.: Рад. школа, 1976. С. 419–654.

**Любов Устинова,
Віта Бутенко**

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка*

СТИМУЛЮВАННЯ ІНТЕРЕСУ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ДО ТВОРЧОЇ, САМОСТІЙНОЇ ТА ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація: У статті висвітлено сутність базової категорії «інтерес»; визначено етапи послідовного переходу від одного якісного стану до іншого при формуванні інтересу до творчої, самостійної та дослідницької діяльності здобувачів початкової освіти.

Ключові слова: інтерес; творча, самостійна, дослідницька діяльність; здобувачі початкової освіти.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується швидкими змінами розвитку суспільства, якісним оновленням всіх сфер його соціального і духовного життя відповідно до міжнародних стандартів. Однією із ключових цінностей стає творча, нестандартна поведінка, яка характеризується оригінальним вирішенням проблем, швидкою орієнтацією та адаптацією до нових умов. За таких умов актуальним визначається наявність у здобувачів початкової освіти мотивів до: творчої активності; готовності проявляти гнучкість і оригінальність мислення; здатності продукувати та генерувати велику кількість ідей; здійснення самостійної, дослідницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що однозначного розуміння сутності феномену «інтерес» в психолого-педагогічних джерелах не існує. Проблему стимулювання інтересу розглядають з позиції емоційно-пізнавального відношення особистості до світу (В. Буряк, І. Гербарт, І. Новик та ін.), спрямованості діяльності (Г. Байдельдінова, А. Дусовицький, С. Рубінштейн та ін.), взаємозв'язку з мотивами (О. Леонтьєв, А. Маркова, О. Савченко, Г. Щукіна та ін.).

Мета статті: розкрити шляхи стимулювання інтересу здобувачів початкової освіти до творчої, самостійної та дослідницької діяльності.

Виклад основного матеріалу. Вихідні теоретичні положення нашого наукового пошуку потребують розгляду сутності базової категорії «інтерес», яка довідниковими джерелами [2; 5] трактується об'єктивною причиною діяльності суб'єкта, спрямованою на задоволення певних потреб [5]; формою прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності [2, с. 147].

Розкриття предмету дослідження ґрунтується на двох підходах до розгляду структури інтересу. Статична структура інтересу, за І. Новиком [3], відображує об'єднання постійно взаємодіючих і взаємообумовлених емоційних, інтелектуальних і вольових процесів. Динамічна структура подана послідовно змінними станами. Спочатку інтерес можна охарактеризувати як ситуативне переживання, що, як правило, згасає із закінченням дії об'єкта, що викликав позитивне ставлення. Потім виникає відносно стійкий інтерес, бажання пізнати об'єкт. На завершальній стадії інтерес поглиблюється, набуваючи особистісної значущості.

На нашу думку, формування інтересу до творчої, самостійної та дослідницької діяльності передбачає декілька етапів, що відображають послідовний перехід від одного якісного стану до іншого.

Вагомим для нашого дослідження є формування пізнавального інтересу, яке визначено О. Савченко [4, с. 361] прагненням до знань, що виявляється в активному ставленні здобувача до пізнання сутнісних властивостей предметів і явищ дійсності. На думку дослідниці, інтелектуальна діяльність, викликана пізнавальним інтересом, характеризується активним пошуком, здогадками, дослідницьким підходом і готовністю до вирішення завдань. Емоційні прояви пізнавального інтересу подані інтелектуальними почуттями: здивуванням, допитливістю, сумнівом, радістю відкриття, любов'ю до істини.

Найважливішим елементом пізнавального інтересу, за словами В. Буряк [1], є вольове зусилля, яке характеризується ініціативою пошуку, самостійністю добування знань, висуванням і постановкою завдань на шляху пізнання; за рівнем усвідомленості і дієвості розрізняють такі види пізнавальних інтересів: цікавість; частковий, вузький, ізольований інтерес; узагальнений, широкий, неконцентрований інтерес; інтерес спеціалізований, глибокий, індивідуальний.

У контексті нашого дослідження, вважаємо за необхідне спиратись на два положення, пов'язані зі стимулюванням інтересу до творчої, самостійної та дослідницької діяльності:

- дотримання принципу послідовності у вирішенні завдань щодо стимулювання інтересу;

- опора на емоційні, інтелектуальні й вольові процеси при стимулюванні означеного інтересу, а також врахування індивідуальних особливостей та можливостей здобувачів початкової освіти.

Розкриємо означені положення більш детально. Зокрема, дотримання принципу послідовності у вирішенні завдань для стимулювання інтересу вважаємо передбачає декілька етапів. На початковому етапі доцільно використовувати цікаві завдання, що характеризуються незвичайністю, несподіваністю, невідповідністю попереднім уявленням, а також різні види творчих робіт (малювання за уявленням, на основі творчої фантазії; завдання на розвиток швидкості, гнучкості, оригінальності мислення). Виконання завдань повинно супроводжуватись формуванням мотивів досягнень у процесі організації змагання, виявленні інтересу до творчої діяльності. При цьому зі здобувачами початкової освіти доцільно: влаштовувати проблемні дискусії, присвячені видам творчості, їх особливостям; намагатися визначити, що у творчому процесі їх зацікавлює, до якого виду творчості вони більш схильні; проводити рекламу гуртків та факультативів, які працюють для них; заохочувати самостійну роботу з підбору та демонстрації цікавих завдань поза курсом шкільної програми. Важливим є те, що значення буде надаватись формуванню емоційного компоненту інтересу. Подані для виконання завдання, будуть викликати почуття здивування та прагнення самостійного відкриття істини, прояву допитливості. Підсумком роботи на цьому етапі повинно стати те, що у здобувачів початкової освіти повинно з'явитись бажання і прагнення дізнатися щось нове, оскільки воно супроводжується почуттям здивування звичайними об'єктами та діями, які застосовувалось у незвичайній обстановці або з нестандартними суб'єктами.

На другому етапі доцільно поставити завдання формування сталого інтересу до процесу пізнання через пошуково-дослідницьку діяльність. Здобувачам початкової освіти пропонується продовжувати виконувати різноманітні завдання, що формують у них творче мислення, але поступово треба стимулювати їх виконання в групах з розподілом обов'язків з відносною самостійністю. Повинно заохочуватись вигадкування завдань та їх демонстрація перед класом, а також повідомлення про цікаві події, що відбулися у школі, у світі та викликали здивування. Необхідною умовою ефективності роботи на цьому етапі стане ерудованість, зацікавленість діяльністю здобувачів, власна емпатія педагога. Як результат, у значної частини здобувачів початкової освіти стимулюватиметься виникнення інтересу не тільки до цікавості, а й до самостійної діяльності з пошуку цікавих фактів.

На третьому етапі варто формувати у здобувачів початкової освіти постійне прагнення до виявленні в творчій, самостійній, дослідній діяльності інтересу до сутності явищ. З цією метою передбачається організувати проблемні ситуації, що стимулюють пізнавальну активність, проектну діяльність, індивідуальне або групове «видання» шкільної газети та її рекламування тощо. Подібні творчі справи сприятимуть стійкому інтересу у здобувачів початкової освіти і прагненню довести справу до кінця й подати на розгляд і аналіз виконану роботу, у процесі дискусії презентувавши незаперечні докази її новизни та корисності для інших.

Положення про опору на емоційні, інтелектуальні й вольові процеси при стимулюванні інтересу до творчої, самостійної та дослідницької діяльності, а також врахування індивідуальних особливостей та можливостей здобувачів початкової освіти передбачає подання і послідовне виконання завдань на збудження, прояв та підтримку емоційно-позитивного ставлення до діяльності, створюючи ситуації здивування, успіху, заохочуючи допитливість, любов до істини, стимулюючи самостійний пошук необхідної інформації. У процесі творчої діяльності передбачається фіксування таких емоційних проявів, що свідчать про виникнення позитивного ставлення до завдання: позитивні вигуки, обмін думками з друзями, адекватна реакція на те, що відбувається.

Висновки і перспективи дослідження. Отже, під час здійснення творчої діяльності зі здобувачами початкової освіти доцільно: орієнтуватись на доступні їм теми, які здатні викликати інтерес, але, водночас, досить складні; створювати ситуації «відкритого незнання», що мотивують самостійний пошук доступних засобів для вирішення проблем або спрямовують здобувачів за допомогою до дорослого, створюючи тим самим «зону найближчого розвитку». Така діяльність вимагатиме від здобувачів вольового зусилля, оскільки буде ініціювати самостійний пошук знань, постановку та послідовне вирішення завдань, які стоять на шляху досягнення мети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буряк В.К. Пізнавальний інтерес та способи його формування. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/5304/1/%D0%BF%D1%96%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%81%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%20%D0%B9%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 375 с.
3. Новик І.М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до діагностичного супроводу розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів: дисертація. Київ, 2016. 318 с.

4. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів. Київ, 2000. 176 с.
5. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%B3%ED%F2%E5%F0%E5%F1>

**Вікторія Худолій,
Наталія Павлуценко**
*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ПРОЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

***Анотація:** У пропонованій статті подається аналіз проблеми гендерної диференціації у вихованні дітей молодшого шкільного віку.*

***Ключові слова:** гендерна диференціація, стаття, гендерні стереотипи.*

Постановка проблеми Нині для педагогічної науки визначним критерієм виховання учнів початкової школи, як хлопчиків так і дівчаток, є цілеспрямований курс гендерного виховання. Інтерес до означеної проблеми зумовлений новими факторами сучасності, які впливають на систему ролей та поведінку особистості дитини.

Нормативи поведінки, прийняті у суспільстві щодо виконання чоловіками і жінками певних сімейних і соціальних ролей, визначають як демократизм прав і можливостей статей, так і зміст та характер гендерного виховання дітей, у тому числі і дітей молодшого шкільного віку.

Слід зауважити, що поведінка учнів сучасної початкової школи диференціюється переважно під впливом гендерних стереотипів (відносно стійкі, нормативи-уявлення про соматичні, психічні і поведінкові властивості представників чоловічої або жіночої статі, які склалися в результаті узагальнення, генералізації, схематизації людського досвіду і уявлень про статеві особливості чоловіків і жінок, поширених у суспільстві) [3].

Метою нашої розвідки є аналіз проблеми гендерної диференціації з урахуванням гендерних стереотипів у процесі виховання в початковій школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гендерна проблематика у освітньому процесі висвітлена в наукових роботах сучасних дослідників України: Т. Говорун, О. Кікінежді (гендерне виховання дітей різних вікових категорій); Н. Павлуценко, С. Вихор (гендерне виховання дітей молодшого шкільного та підліткового віку); О. Луценко, І. Мунтян (питання гендерної освіти студентів та впровадження гендерних технологій в їх професійну підготовку); І. Іванова, О. Цокур (проблема підготовки студентів до гендерно-виховної роботи з учнями середньої школи) та ін.

Мета статті полягає в аналізі проблеми гендерної диференціації у вихованні дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз досліджень вчених дає змогу стверджувати, що усвідомлення людиною своєї приналежності до чоловічої або жіночої статі і ототожнення себе з її типовими представниками значною мірою визначають зміст поведінки, спосіб життя, а також формування особистісних якостей людини. Традиційні наукові погляди доводять, що процес і результат набуття індивідом психологічних властивостей і поведінки, які характерні для чоловіка і жінки, визнають гендерною (статеворольовою) соціалізацією [1].

Дослідники процесу соціалізації зазначають, що він починається задовго до початку шкільного навчання: батьки з народження неоднаково ставляться до хлопчиків і дівчаток. До дітей висувають різні вимоги, вони отримують різні іграшки, набувають різний досвід. Таким чином, до початку навчання у школі дівчатка і хлопчики мають цілу низку статеводетермінованих особливостей різного походження, які необхідно враховувати у навчальному процесі [1, с. 57]. Відповідно, з перших днів життя дитини соціум відіграє вирішальну роль у формуванні особистості юнака / дівчини.

Зазначимо, що під час шкільного навчання вчителі також активно продовжують започатковану батьками традицію формування різного типу поведінки у хлопчиків та дівчаток, керуючись уже усталеними гендерними стереотипами. Чинником, що закріплює в учнів стереотипні уявлення про жіночі й чоловічі соціальні ролі є поведінка вчителя щодо хлопчиків і дівчаток у класі. Те, з якими словами звертається вчитель до хлопчиків і дівчаток, які вчинки він схвалює і за які карає, все це орієнтує хлопчиків на кардинально різну соціальну реальність. Так, завдяки вчителю, відбувається закріплення гендерного стереотипу [1; 2].

Відповідно до цього, вже в початковій школі спостерігаються відмінні реакції вчителів на порушення поведінки хлопчиків і дівчаток. Так, дівчаток хвалять за слухняність, старанність, а хлопчиків – за знання, успішну інтелектуальну діяльність. Спостереження показують, що дівчаток менше налаштовують на працю, їх заохочують прийняти те, що є належним, а хлопчиків стимулюють працювати, щоб досягти успіху.

Таким чином, уже в початковій школі відбуваються диференційні процеси, які негативно впливають на формування особистостей як хлопчиків, так і дівчаток, хоча засуджуються багатьма суспільними інституціями.

На формування гендерних стереотипів дітей молодшого шкільного віку впливають також картинки та зміст навчальних посібників. Наприклад, важливим джерелом впливу на поведінку

молодших школярів у навчальній діяльності є шкільні підручники. Наявність гендерних стереотипів у шкільних підручниках та інших матеріалах, використовуваних у навчальному процесі, ЮНЕСКО визначає як приховану дискримінацію. У початковій школі образи в підручниках з читання відбивають загальноприйняті стереотипи статей [1; 3].

Результати досліджень, щодо аналізу чинних підручників можна описати таким чином: хлопчики зображені головними дійовими особами – сміливими, незалежними, здатними ризикувати, дівчатка – пасивними, неініціативними персонажами. Крім того, в навчальних текстах домінування чоловіків і другорядність жінок школярі сприймають як норму (данину, певний стандарт). Саме тому можна стверджувати, що гендерні стереотипи і настанови, що існують в масовій свідомості відображаються в навчально-виховному процесі.

Гендерні аналітики визнають, що у результаті цієї дискримінації хлопчики дістають явну перевагу в спробах «знайти себе» на сторінках шкільних підручників, тоді як дівчатка, не знаходять для себе «рольових моделей» поведінки [1]. Крім того, у хлопчиків еталон «справжнього чоловіка» формується дуже рано, завдяки постійним порівнянням постави, конституції, фізичної сили тощо. Потім порівнюються вміння битися, сваритися, виявляти волю, характер. У дівчаток такої чіткої орієнтації на стереотипи немає. Типова для статі поведінка засвоюється не лише через копіювання, а через протиставлення статі, спілкування [3, с. 186].

Настанови і стереотипи формуються в молодших школярів через: традиційні відносини подружжя (соціальна реальність полягає в дихотомії виховних обов'язків батька й матері); усталені шкільні правила (неоднакові навчально-педагогічні вимоги до дітей різних статей); стосунки з однолітками («болісне» ставлення дітей до власної ідентифікації, особливо хлопчиків); трансляцію гендерних конфігурацій героїв (казкові канони героїнь-жертв і героїв-визвольників) та ін. [2, с. 7].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, аналіз сучасного впливу основних чинників гендерної соціалізації на учнів початкових класів підтверджує припущення про те, що культурно-символічне визначення статі відображає асиметрію нинішнього суспільства, посилює гендерну стратифікацію, підкріплює тенденцію стереотипного призначення статей. Таким чином, перед шкільною освітою постає дилема: з одного боку, до учнів різних статей повинні бути однакові вимоги, а з іншого – ці вимоги часто обтяжені гендерними стереотипами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Говорун Т., Кікінежді О. Гендерна ідеологія у навчально-виховному процесі. *Освіта і управління*. 2003. Т. 6. - № 4. С. 56-68.

2. Павлушенко Н. М. Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Тернопіль, 2011. 20 с.
3. Павлушенко Н. М. Проблема статево-рольової та гендерної диференціації у сучасній початковій школі. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. К., 2005. Вип. 8. –С. 184-187.

Анна Яковлева

*Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка*

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

***Анотація:** у статті обґрунтовано сутнісні характеристики громадянського виховання учнів початкової школи в позакласній роботі, визначено значення громадянського виховання в сучасному освітньому процесі.*

***Ключові слова:** громадянське виховання, громадянськість, громадянин, учень початкової школи.*

Постановка проблеми. Проблема громадянського виховання учнів є досить актуальною, оскільки школа покликана виховати справжнього громадянина, патріота своєї держави, який знає свої права та обов'язки.

Реалізація цих вимог віднайшла відображення у державних документах, а саме: Законі України «Про виховання дітей та молоді», Державній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності», «Концепції громадянської освіти в школах України», «Концепції позакласної освіти, виховання». У концепції громадянського виховання зазначається: «що держава покладає на педагогів такі завдання: виховання свідомого громадянина, патріота; формування у молоді потреби та вміння жити у громадянському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, екологічної культури тощо» [2, 21с].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській педагогічній науці вченими досліджується проблема громадянського виховання особистості, зокрема: філософські аспекти розглянуті І. Зязюном, В. Кременем, Г. Филипчуком, К. Чорною. Психолого-педагогічні основи громадянського виховання обґрунтовано І. Бехом, М. Боришевським, О. Киричуком. Громадянські цінності сучасного українського виховання визначено О. Вишневським, С. Золотухіною, Ю. Руденко, В. Струманським, О. Сухомлинською. У наукових працях О. Косарева, Л. Крицької, Н. Чернуха, К. Чорної з'ясовано особливості виховання громадянськості як інтегративної якості особистості.

Характеристиці теоретико-методичних основ побудови освітньо-виховних систем в закладах освіти різних рівнів, дидактичних основ

організації освіти і виховання учнів, організацію позакласної та позашкільної освітньо-виховної роботи, зокрема й в умовах Нової української школи, присвячено науковій праці Н. Бібік, В. Вербицького, С. Гончаренка, В. Мачуського, Г. Пустовіта, О. Савченко та О. Сухомлинської.

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність поняття «громадянське виховання», з'ясувати можливості громадянського виховання молодших школярів в системі позакласної роботи початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. В «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» зазначається, що «громадянське виховання – це процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною» [2, с. 35]. Так, С. Гончаренко наголошує на тому, що «в сучасних умовах важливою громадянською якістю стає здатність людини до самовизначення, завдяки якому людина зможе розумно існувати в умовах вибору, тобто в умовах свободи й відповідальності» [1, с. 75].

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренко дає визначення поняття «громадянськість». На думку автора, це «усвідомлення прав і обов'язків щодо держави, суспільства, почуття відповідальності за їхнє становище» [1, 376с]. Подібне трактування знаходимо у Н. Волкової, яка вважає, що громадянськість визначає не лише духовно-моральну цінність громадянина, але й пов'язана зі світоглядною і психологічною характеристикою особистості.

Так, В. Лозова, Г. Троцько вказують, що «громадянське виховання – процес формування громадянськості як риси особистості, яка характеризується усвідомленням нею своїх прав і обов'язків у ставленні до держави, народу, законів, норм життя; турботою про благополуччя своєї країни, збереження людської цивілізації конкретними діями відповідно до власних переконань і цінностей» [3, с. 400].

Формування основ громадянського виховання учнів відбувається в процесі громадянської освіти, а громадянська культура – це єдність знань, переконань і діяльності громадянина демократичного суспільства; це володіння певними знаннями (про права людини, державу, вибори тощо), уміннями (критично мислити, аналізувати політичну ситуацію, співпрацювати з іншими людьми), цінностями (повага до права інших, толерантність, готовність до компромісу), а також бажання брати участь у суспільному житті.

Досліджуючи проблему громадянського виховання П. Вербицька визначає форму роботи в аспекті розвитку особистості «створення й залучення школярів до дитячих громадянських організацій, об'єднань, клубів створених як на території школи, так і поза її межами.

Головне завдання вчителя – ознайомити учнів із цими організаціями, зацікавити їх у їхній діяльності, надати допомогу реалізувати себе в цих об'єднаннях, також педагог повинен провести бесіду з батьками дитини, обґрунтувати важливість, цілі й завдання цих організацій, залучити їх до співпраці з дитиною в цьому напрямі. За можливості передати досвід таких форм вияву громадянської позиції і створювати щось подібне у шкільному середовищі.

Позакласна виховна діяльність спрямована на виховання гармонійної особистості та заснована на законах творчості, які передбачають залучення дітей до реальної співтворчості, інтелектуального діалогу, гармонізації спілкування, успіху, можливості почуватися вільно. Позакласна діяльність сприяє розвитку не залежного мислення, розробці прийомів співтворчості та інтелектуальної напруги, передбачає експериментування дітей, ігри, гнучке й гармонійне поєднання індивідуальної, групової та колективної діяльності, самостійної та педагогічно скерованої.

Одна з особливостей позакласної діяльності як педагогічного процесу полягає в тому, що дитина «не боїться отримати незадовільну оцінку. Спираючись на унікальність і неповторність кожної дитини, педагог має розвинути отримані знання, перетворити їх у соціальний досвід. Завдяки цьому нейтралізується функціональний підхід до дитини, фрагментарність у вихованні, інтелектуальні перевантаження» [4].

Висновки. Громадянське виховання передбачає вивчення суспільних проблем сучасного життя, а процес виховання не може бути вільним від індивідуальних і колективних впливів.

Формування основ громадянського виховання учнів початкових класів – це цілісний процес виховання в молодшого школяра гуманістичного ставлення до людського оточення, до держави, людства вцілому, відповідальності, яка передбачає дотримання державних і суспільних законів, правил життєдіяльності, а також соціальної взаємодії в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко, С. У. Громадянське виховання: український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376с.
2. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: науково-методичний журнал. Вип. 1. Харків : ХОНМІБО, 2005. 35с.
3. Лозова В., Троцько Г. Теоретичні основи виховання і навчання: навчальний посібник. – 2-е вид. Харків: «ОВС», 2002. 400 с.
4. Тараненко І. Громадянська освіта в Україні: стан та перспективи розвитку. Історія в школах України. 2000. С. 15–18.

СЕКЦІЯ № 4

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Олена Бузько
Центральноукраїнський
педагогічний університет
імені Володимира Винниченка

ВАЛЬДОРФСЬКА ПЕДАГОГІКА. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ

***Анотація:** У статті розглянуто теоретичні засади вальдорфської педагогіки та основні принципи навчання та виховання дітей. Звернено особливу увагу на вікову періодизацію, що розробив Р. Штайнер відповідно до фаз розвитку дитини.*

***Ключові слова:** вальдорфська педагогіка, Р. Штайнер, вікова періодизація, принципи вальдорфської школи.*

Нині освіта в Україні перебуває в системі реформування, де першочерговим завданням реформи проголошується гармонійний розвиток особистості. Це означає, що школа має розвивати компетенції, творчі здібності дитини, формувати пізнавальну та соціальну активність, виховувати бажання пізнавати нове і вчитися протягом усього подальшого життя.

Саме це завдання – і не тільки в теорії, а й на практиці – вже близько 100 років реалізує вальдорфська школа, яку ЮНЕСКО визнало школою XXI століття.

Засновником вальдорфської педагогіки можна по праву вважати мислителя, філософа, творця філософського вчення – антропософії – Рудольфа Штейнера. Сьогодні вальдорфська педагогіка отримала визнання у таких країнах, як Німеччина, Голландія, Швеція, Австрія, США, Велика Британія, Японія та в багатьох інших країнах. В Україні вальдорфська педагогіка набула поширення лише в 90-х роках минулого століття.

Як самобутній педагогічний феномен вона стала предметом особливої уваги багатьох науковців, зокрема таких, як: Н. Абашкіна, О. Іонова, В. Пікельна, А. Пінський, Ф. Хортон, О. Папач, А. Агафонов, Т. Васильєва, Т. Євдокієва, О. Черкасова та ін.

Мета статті – визначити та проаналізувати основні принципи й інновації вальдорфської педагогіки як цілісної системи навчання, виховання та розвитку особистості.

В основу своєї концепції Рудольф Штайнер заклав ідею

цілісного розвитку дитини. Згідно з нею, дитинство умовно поділяється на три семирічні стадії, кожна з яких потребує особливого підходу від педагога.

Перша стадія, яка охоплює період від народження до семи років – розвиток дитини через імітацію навколишнього світу. На цьому віковому етапі дуже важливими є ігри, які розвивають уяву та творчість дитини. Саме тому головне завдання дорослих у першому семиріччі полягає не в прямій підготовці дитини до школи, а в максимальному розвитку фантазії дитини. Педагог вчить обережно ставитись у цей період до психофізичного розвитку дитини та категорично забороняє до настання семи років нав'язане інтелектуальне навантаження. Крім цього, Р. Штайнер наголошує на важливість виховання дитини в гармонії з природою, недаремно він зазначав: «у перший період від народження до зміни зубів сутність дитини цілком занурена в чуттєве сприйняття світу» [1, с. 48].

З семи до чотирнадцяти років – інший період у житті дитини, коли йде інтенсивний процес формування почуттів, і тут ключове слово – «Світ прекрасний!». На цьому етапі учні потребують уваги та підтримки з боку дорослого. У цей період зростають пізнавальні можливості учнів, розвивається пам'ять, уява, довільна увага, логічне мислення. Учні вже здатні до узагальнення, встановлення зв'язків між поняттями. Розвивається вміння дітей до словесно – логічного мислення, міркування, вміння робити висновки.

Третя стадія, що охоплює період від чотирнадцяти років до двадцяти одного року – вихованці пізнають світ переважно через власні судження та критичне мислення. У третьому семиріччі підліток ніби народжується вдруге, разом з досягненням статевої зрілості посилюється рівень усвідомлення власного «Я». Це вік пошуку ідеалів, формування цінностей, відкриття власної індивідуальності. Щодо індивідуальної діяльності, то в цей період діти вже здатні до аналізу, синтезу та формування судження. Це час активного індивідуального розвитку.

Відповідно до вальдорфської педагогіки: перші сім років життя – «раннє дитинство»; наступні сім років (від 7 до 14) – «дитинство»; останній етап (від 14 до 21 року) – «отроцтво і юність».

Вальдорфська школа має чимало особливостей, що відрізняє її від традиційної школи. Так, головним у навчально-виховному процесі вальдорфської школи, як і у звичайній школі є класний керівник, однак на відміну від традиційної школи, класний керівник викладає з першого по восьмий клас усі загальноосвітні предмети, і лише у старших класах, педагогів замінюють учителі-спеціалісти (предметники).

Навчальний процес відбувається без підручників, натомість усі діти мають робочий зошит, що стає їх робочою книгою. Таким чином, діти самі створюють собі підручники, де відображають свій набутий досвід.

На відміну від державних у вальдорфських школах навчання триває 12 або 13 років. Тринадцятий рік навчання передбачає підготовку до вищого навчального закладу [2, с. 253]. При цьому навчальна програма, так само, як і в традиційній школі, є затвердженою Міністерством освіти і після навчання учні отримують визнаний державою атестат.

Навчання для життя, а не для оцінок – ось одна з ключових ідей вальдорфської школи, тому традиційне бальне оцінювання знань відсутнє та замінене на відмітки «молодець», «добре», «прекрасно» та на розгорнуту характеристику загального розвитку учня та його індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності [3, с. 5].

Розклад дня у вальдорфській школі ритмічно повторюється та складається з трьох частин. Перша частина – «головний урок», що триває дві години, проводить його класний вчитель. Головний урок присвячують тій дисципліні, якій на той момент приділяють основну увагу. Дисципліну вивчають підряд протягом 3-4 тижнів, лише вивчивши одну дисципліну переходять до іншої.

Під час другої частини – діти вивчають предмети, які активізують їх дихання, до цих предметів належать: іноземна мова, музика і евритмія. Евритмія – це мистецтво руху, розроблене Р. Штейнером. Це поєднання особливого гармонізуючого руху, що нагадує танець з поетичною мовою або музикою. Одна з особливостей навчального плану вальдорфських шкіл полягає в ранньому початку викладання іноземних мов. Варто зазначити, що вже з першого класу діти вивчають іноземні мови.

Підсумкова, однак обов'язкова частина шкільного дня – виховання ремеслом. Це створює перспективи для адаптації у суспільстві, вибору професії, подальшого розвитку особистості випускника [4].

Висновки. Як бачимо, вальдорфські школи розвивають рівною мірою інтелектуальні, творчі, художні, практичні та соціальні здібності дітей і підлітків.

У теперішній час вальдорфська педагогіка має великий вплив на розвиток системи освіти в усьому світі. Елементи вальдорфської педагогіки успішно використовують зокрема фінські школи, в яких Україна прагне перейняти досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ионова Е. Н. Вальдорфская педагогика: теоретико-методологические аспекты / Е. Н. Ионова. – Харьков, 1997. – 299 с.
2. Сбруева А. А. Порівняльна педагогіка: [навчальний посібник] / А. А. Сбруева. – Суми: СумДПУ, 1999. – 300 с.
3. Ержбкова І. Чи маємо ми запроваджувати вальдорфську школу в Україні? / І. Ержбкова // Дайджест педагогічних ідей та технологій Школа-парк. – 2002. – №2. – С. 152-156.
4. 4. Учебные программы вальдорфских школ. – М. : Народное образование, 2005. – 518 с.

**Яна Семенова,
Світлана Кондратюк**
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

УТВОРЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

***Анотація:** у статті розглянуто особливості утворення професійних цінностей майбутнього учителя початкових класів. Представлено структуру утворення професійних цінностей у майбутнього учителя початкових класів.*

***Ключові слова:** майбутній учитель початкових класів, професійні цінності, професійна діяльність, студент.*

Постановка проблеми. Процес розбудови української держави вимагає докорінної зміни багатьох ланок суспільного життя, серед яких важливе місце належить системі освіти. Орієнтація сучасної педагогічної освіти на виховання професіоналів потребує не тільки ретельної фахової підготовки студентської молоді, але й широкого світогляду, професійного мислення, високої освіченості, індивідуального усвідомлення значення загальнолюдських та професійних цінностей, що закладається у стратегію і тактику модернізації суспільного життя [2, с.11]. У зв'язку з цим виникає проблема в організації підготовки студентів, що забезпечувала б цілеспрямоване формування необхідного рівня виявлення, усвідомлення і розвитку професійних цінностей майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні проблеми теорії професійної освіти висвітлено у працях М. Грищенка, С. Гончаренка, І. Зязюна, О. Киричука, Н. Кічук, В. Ликової, В. Паламарчук, О. Пехоти, Н. Ничкало, О. Савченко, Л. Хомич, М. Ярмаченка та ін. Наукову базу психолого-педагогічного аспекту теорії цінностей створено Н. Анненковим, Б. Ананьєвим, О. Сухомлинською, В. Струманським, Д. Узнадзе та ін. Водночас означені дослідження не розкривають зміст і структуру формування професійних цінностей у майбутніх учителів початкових класів.

Мета статті. Розкрити процес утворення професійних цінностей майбутнього учителя початкових класів. Визначити структуру професійних цінностей у майбутніх фахівців початкової освіти як нескінчений, самодостатній процес розвитку, засвоєння, навчання і самоактуалізації.

Виклад основного матеріалу. У формуванні й усвідомленні значущості професійних цінностей є набуття не тільки професійних знань, умінь і навичок, а й важливих загальнолюдських цінностей (творчість, добро, користь, зло, благо, мудрість та ін.) [1, с.32]. З їх допомогою визначаються й обираються пріоритетні цінності, які проявляються в професійному мисленні, творчій активності, саморозвитку тощо. Інтерес до майбутньої професійної діяльності учителя початкових класів пов'язаний з високою оцінкою суспільної значущості цієї професії, з позитивним емоційним ставленням до неї. На наш погляд, важливого значення при формуванні професійних цінностей набуває формування необхідних майбутньому вчителю особистісних і професійних якостей, які надають йому можливість свідомо, із знанням справи виконувати педагогічну діяльність.

Процес утворення професійних цінностей майбутнього учителя початкових класів безпосередньо пов'язаний зі ступенем дрібності тих одиниць-елементів, з яких складена вся система, що описує структуру об'єкта. Ці елементи виступають у вигляді інтегральних блоків – складових формування професійних цінностей, що забезпечують позитивну реалізацію сукупності операцій і дій, які складають професійну діяльність учителя початкових класів.

Необхідно підкреслити, що на різних етапах утворення професійних цінностей майбутнього учителя початкових класів ми зверталися до аналізу професійно важливих операцій та дій, що виникають у професійній діяльності вчителя початкових класів, і дійшли висновку, що структура утворення професійних цінностей студентів спеціальності 013 Початкова освіта розкриває, крім процесу формування професійних цінностей учителя означеного профілю, структуру особистісних цінностей суб'єкта.

Отже, процес утворення професійних цінностей майбутнього учителя початкових класів здійснюється в поєднанні з усіма сторонами життєдіяльності особистості з людською культурою, внаслідок чого формуються особистісні і загальнолюдські цінності, що є основою професійних цінностей [3, с.12].

У такому процесі нами було виділено два зрізи – набір професійних властивостей учителя та набір соціально-психологічних властивостей учителя (Рис.1). Ці показники визначають, на наш погляд, процес утворення професійних цінностей майбутнього вчителя.

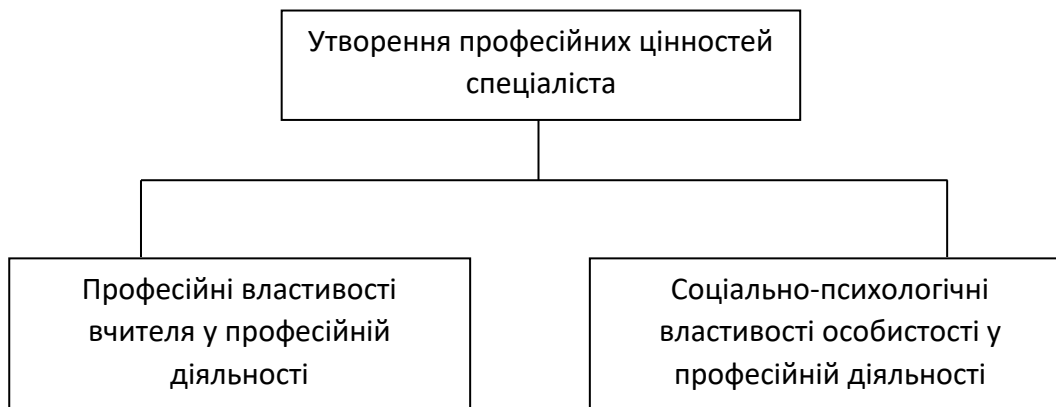

Рис. 1. Схема процесу утворення професійних цінностей учителя початкових класів

Блок «професійні властивості вчителя». Передусім нами було враховано первинні характеристики діяльності вчителя початкових класів, які мають відповідну структуру. Стрижневим елементом означеного блоку виступає професійна діяльність учителя, що взаємодіє з факторами, категоріями і визначає способи підготовки майбутнього вчителя початкових класів до майбутньої професійної діяльності.

Блок «професійна діяльність вчителя». На професійну діяльність учителя впливає ряд факторів – об’єктивних і суб’єктивних. Так, об’єктивними факторами слід уважати традиції, загальнолюдські цінності та соціальні норми, що історично склалися у процесі розвитку суспільства. Суб’єктивними факторами виступають рівень розвитку професійної здібності молодого спеціаліста і його особистісні характеристики (світогляд, спрямованість тощо), індивідуальна життєва позиція особистості.

Блок «професійних цінностей спеціаліста». Ми послідовно здійснювали той самий принцип аналізу, що був використаний нами за основу при роз’ясненні блоку «професійні властивості вчителя». Для цього ми взяли сумарну характеристику всіх видів суспільної діяльності вчителя, що проявляється у його ціннісних орієнтаціях. У ході нашого дослідження ми прийшли до висновку, що *утворення професійних цінностей* – це складний структурований процес розвитку властивостей, якостей, інтересів і засвоєння, навчання та самоактуалізації, який дає можливість протягом тривалого часу регулювати професійну діяльність.

На підставі проблемного аналізу літератури нами було виділено два концептуальних підходи до визначення сутності феномену професійно-педагогічних цінностей: діяльнісний й особистісний. З позицій діяльнісного підходу, сутність педагогічної освіти розглядалась як підготовка майбутнього фахівця, при цьому передбачалось, що педагогічна діяльність викликає не тільки розвиток відповідних професійних здібностей, умінь і навичок, але й впливає на своєрід-

ність психічних процесів, формує окремі функціональні професійні риси характеру, цінності. Методологія особистісного підходу визначила специфіку педагогічної освіти як особливої сфери соціально-педагогічної практики суспільства, крізь призму якої відбувається реалізація індивідуальних особливостей особистості, смислових утворень, цінностей.

У започаткованому дослідженні ми розуміємо *професійні цінності* як комплекс інтегративних утворень особистості, які виявляються у вибіркового ставленні до різних видів педагогічної діяльності залежно від рівня засвоєння нею досвіду, загально-прийнятих цінностей, професійних знань, умінь та навичок, що фіксуються в потребах, мотивах, установках, оцінках, ідеалах й інтересах особистості. Важливою складовою процесу формування професійних цінностей учителя є ціннісні орієнтації, як спрямованість особистості на діяльність і певні цінності. Особливого значення у процесі засвоєння професійних цінностей набуває професійна оцінка, яку ми визначаємо як усвідомлення цінності предметів та явищ докільця в професійному вимірі, за якої встановлюється відповідність або невідповідність дій, мотивів, поведінки.

Висновки і перспективи дослідження. Проведене дослідження дає можливість на якісно новому рівні вирішувати питання утворення професійних цінностей у майбутнього учителя початкових класів. Водночас результати дослідження не вичерпують усієї повноти їх висвітлення і не претендують на всебічне розкриття означеної проблеми. Перспективу подальшого дослідження ми вбачаємо в розробці єдиної системи професійної діяльності вчителя початкових класів з виявлення варіативних засобів розробки технологій для розвитку смислових утворень і ціннісних орієнтацій у структурі особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анненков В.П. Особливості ціннісних орієнтацій учнівської молоді в умовах промислово-економічного коледжу. Монографія. Київ, 1998. – 137с.
2. Бех І.Д. Цінності як ядро особистості. Цінності освіти і виховання: наук.-метод. зб. / За заг ред. О.В.Сухомлинської, ред. П.Р.Ігнатенка, Р.П.Скульського, упор. О.М.Павліченка. К., 1997. – С. 9-11.
3. Галян І.М. Оцінні ставлення у педагогічній взаємодії. Початкова школа. 2006, №3. – С.14-16.

Д55 ДОШКІЛЬНА ОСВІТА: ВІД ТРАДИЦІЙ ДО ІННОВАЦІЙ: збірник наукових статей студентів, магістрантів та молодих науковців. – Суми: ФОП Цьома С.П., 2022. – 260 с.

Збірник містить матеріали наукових доробок у вигляді статей, розвідок, досліджень студентів, магістрантів та молодих науковців.

УДК 373.21:001.895(63)

Наукове видання

ДОШКІЛЬНА ОСВІТА: ВІД ТРАДИЦІЙ ДО ІННОВАЦІЙ

ЗБІРНИК

*наукових статей студентів,
магістрантів та молодих науковців*

01-02 листопада 2022 року

Підп. до друку 20.10.2022 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Arial.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 15,00.
Ум. фарб.-відб. 15,00. Обл.-вид. арк. 15,82.
Тираж 100 пр. Вид. №50.

Видавець і виготовлювач:
ФОП Цьома С.П. 40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.
Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.